

ANKARA
HACI BAYRAM VELİ ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

**ÇUVAŞÇANIN İSİM SÖZ VARLIĞI BAKIMINDAN
KIRGIZCA VE TÜRKİYE TÜRKÇESİ İLE
KARŞILAŞTIRILMASI**

MERVE EKİZ

Tez Danışmanı

Prof. Dr. FEYZİ ERSOY

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ÇAĞDAŞ TÜRK LEHÇELERİ ANA BİLİM DALI

ARALIK 2024

**ÇUVAŞÇANIN İSİM SÖZ VARLIĞI BAKIMINDAN KIRGIZCA VE
TÜRKİYE TÜRKÇESİ İLE KARŞILAŞTIRILMASI**

MERVE EKİZ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ÇAĞDAŞ TÜRK LEHÇELERİ ANA BİLİM DALI

ANKARA HACI BAYRAM VELİ ÜNİVERSİTESİ

LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

ARALIK 2024

ETİK BEYAN

Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmasında; tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, tez çalışmasında yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi, kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı, bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu, bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.

Merve EKİZ

24.12.2024

TEZ ONAY SAYFASI

Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü **Çağdaş Türk Lehçeleri** Anabilim Dalı **Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları** Programı **Yüksek Lisans** öğrencisi tarafından hazırlanan **Çuvaşçanın İsim Söz Varlığı Bakımından Kırgızca ve Türkiye Türkçesi ile Karşılaştırılması** başlıklı tez çalışması 24/12 /2024 tarih ve 10.30 saatinde yapılan tez savunma sınavında aşağıdaki jüri tarafından **OY BİRLİĞİ** ile **YÜKSEK LİSANS TEZİ** olarak **KABUL** edilmiştir.

	Kabul	Ret
Başkan (Unvan/Ad-Soyad/Kurum): Prof. Dr. Dilek ERGÖNENÇ	☒	☐
Üye (Unvan/Ad-Soyad/Kurum): Doç. Dr. Hüseyin YILDIRIM	☒	☐
Üye (Unvan/Ad-Soyad/Kurum): Prof. Dr. Feyzi ERSOY	☒	☐

ÇUVAŞÇANIN İSİM SÖZ VARLIĞI BAKIMINDAN KIRGIZCA VE TÜRKİYE TÜRKÇESİ İLE KARŞILAŞTIRILMASI

(Yüksek Lisans Tezi)

Merve EKİZ

ANKARA HACI BAYRAM VELİ ÜNİVERSİTESİ

LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

ARALIK 2024

ÖZET

Çuvaş Türkçesi, Orta Asya'dan Balkanlara kadar uzanan geniş bir coğrafyada konuşulan büyük Türk dili ailesinin bir üyesidir. Çuvaş Türkçesi, sahip olduğu özellikler bakımından Türkçenin *r* kolu arasında değerlendirilir. Çuvaş Türkçesinin diğer Türk lehçeleri ile aynı kökten gelip gelmediği konusu Türkoloji'de zaman zaman tartışılmıştır. Yapılan çalışmalar sonucunda Çuvaşçanın da diğer Türk lehçeleriyle aynı kökten geldiği ve onun bir Türk dili olduğu konusunda fikir birliği oluşmuştur. Bu çalışmada, Çuvaş Türkçesindeki isimlerin Kırgız Türkçesi ve Türkiye Türkçesindeki isimlerle karşılaştırılarak Çuvaşçanın Kıpçak grubuna mı yoksa Oğuz grubuna mı daha yakın olduğunu sorusuna cevap bulmak amaçlanmıştır. Çuvaş Türkçesi, coğrafi konumu ve tarih boyunca yaşadığı etkileşimler nedeniyle hem Kırgız Türkçesine hem de Türkiye Türkçesine benzerlikler gösterebilir. İşte bu çalışmada, özellikle isim kategorisi üzerinden yapılan karşılaştırmalarla bu benzerliklerin ve farklılıkların ortaya konulması hedeflenmiştir. Tezde, Çuvaş Türkçesi Sözlüğü'nde yer alan isimler, Kırgız Türkçesine ve Türkiye Türkçesine ait sözlüklerdeki karşılığı tespit edilerek incelemeye tabi tutulmuştur. Ele alınan kelimeler ses değişimleri, ünlü uyumu, anlam farklılıkları ve yapısı bakımından karşılaştırılmıştır. Bu karşılaştırmalar sonucunda, Çuvaş Türkçesinin hem Kıpçak grubuna hem de Oğuz grubuna olan yakınlığına dair yeni perspektifler sunmak amaçlanmıştır.

Bilim Kodu : 071217

Anahtar Kelimeler : Çuvaş Türkçesi, Kırgız Türkçesi, Türkiye Türkçesi, isim, sözlük, söz varlığı

Sayfa Adedi : 319

Tez Danışmanı : Prof. Dr. Feyzi ERSOY

THE COMPARİSON OF THE LEXİCAL INVENTORY OF CHUVASH İN TERMS OF
NAMES WİTH KYRGYZ AND TURKİSH

(Master's Thesis)

Merve EKİZ

ANKARA HACI BAYRAM VELİ UNIVERSITY

THE INSTITUTE OF GRADUATE STUDIES

DECEMBER 2024

ABSTRACT

Chuvash Turkish is a member of the large Turkic language family, which spans a vast geographical area from Central Asia to the Balkans. Chuvash Turkish is considered among the r branches of Turkish in terms of its features. The issue of whether Chuvash Turkish has the same root with other Turkish dialects has been discussed in Turkology from time to time. As a result of the studies, there is a consensus that Chuvash Turkish has the same roots with other Turkish dialects and that it is a Turkish language. This study aims to answer the question of whether Chuvash Turkish is closer to the Kipchak or Oghuz groups by comparing the nouns in Chuvash Turkish with those in Kyrgyz Turkish and Turkish of Turkey. Due to its geographical location and historical interactions, Chuvash Turkish may exhibit similarities with both Kyrgyz Turkish and Turkish of Turkey. This study specifically focuses on the comparisons of nouns, aiming to reveal the similarities and differences through this category. In the thesis, the nouns listed in the Chuvash Turkish Dictionary were compared with their counterparts in the Kyrgyz Turkish and Turkish of Turkey dictionaries. The words were compared in terms of sound changes, vowel harmony, meaning differences and structure. As a result of these comparisons, it is aimed to offer new perspectives on the proximity of Chuvash Turkish to both the Kipchak group and the Oghuz group.

Science :071217
Code

Key : Chuvash Turkish, Kyrgyz Turkish, Turkish Turkish, noun, dictionary, vocabulary
Words

Page : 319
Number

Supervisor : Prof. Dr. Feyzi ERSOY

TEŞEKKÜR

Bu tez çalışmasını hazırlama sürecinde yardımlarını esirgemeyen, gerek ders döneminde gerekse tez çalışmalarımın bütün safhalarında değerli yönlendirmeleri ve olumlu yaklaşımıyla beni destekleyen kıymetli danışmanım Prof. Dr. Feyzi Ersoy'a; tez çalışması boyunca bilgi ve tecrübeleriyle her an yanımda olan Doç. Dr. Hüseyin Yıldırım'a, süreç boyunca beni cesaretlendiren, sorularıma her zaman açık bir şekilde yanıt veren Dr. Öğr. Emine Güven'e sonsuz teşekkürümü sunarım. Ayrıca bu tez çalışmasını tamamlamamda bana destek olan kendime, aileme, arkadaşlarıma ve çalışmada kullanılan kaynaklara, verilere erişmemi sağlayan herkese teşekkür ederim. Onların katkıları olmadan bu çalışma gerçekleştirilemezdi.

Son olarak yüksek lisans dönemi boyunca bana burs desteği sağlayan Türk Dil Kurumuna teşekkür ederim.

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	iv
ABSTRACT.....	v
TEŞEKKÜR	vi
İÇİNDEKİLER.....	vii
TABLolar LİSTESİ.....	viii
GRAFİKLER LİSTESİ.....	ix
HARİTALARIN LİSTESİ.....	x
KISALTMALAR	xi
ÖN SÖZ	xiii
1. GİRİŞ	1
2. İNCELEME	21
2.1. Çuvaş Türkçesi – Türkiye Türkçesi – Kırgız Türkçesi.....	21
2.2. Çuvaş Türkçesi – Kırgız Türkçesi.....	257
2.3. Çuvaş Türkçesi – Türkiye Türkçesi	292
3. SONUÇ	305
KAYNAKLAR	315
ÖZGEÇMİŞ.....	319

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 1.1. Çuvaş Alfabeti.....	5
Tablo 1.2. Kırgız Alfabeti.....	10
Tablo 3.1. Üç Lehçede Benzerlik Gösteren Kelimelerin Leksik Sınıflandırılması	309

GRAFİKLER LİSTESİ

Grafik 3.1. Lehçelere Göre Ortak Kelimeler	305
Grafik 3.2. Çuvaşçanın Kırgızca ve Türkiye Türkçesi ile Toplam Ortak Kelime Sayısı.....	306
Grafik 3.3. Lehçelere Göre Ortak Kelimeler Yüzdesi	306
Grafik 3.4. Üç Lehçede Benzerlik Gösteren Kelimelerin Leksik Sınıflandırılmasının Yüzdesi.....	310
Grafik 3.5. Anlam Özellikleri	312

HARİTALARIN LİSTESİ

Harita 1.1. Çuvaşistan ve Komşuları.....	1
Harita 1.2. Kırgızistan ve Komşuları	7

KISALTMALAR

Bu çalışmada kullanılmış kısaltmalar, açıklamaları ile birlikte aşağıda sunulmuştur.

Kısaltmalar	Açıklamalar
Aa.	: Anadolu ağzı
AL	: Abuşka Lügati → Besim Atalay
ÇÇSB	: Çuvaşça Çok Zamanlı Ses Bilgisi → Emine Ceylan
ÇTS	: Çuvaş Türkçesi Sözlüğü
Çuv.	: Çuvaş Türkçesi
DLT	: Dîvânu Lugâti't-Türk → A. Bican Ercilasun - Ziyat Akkoyunlu
DS	: Derleme Sözlüğü → Türk Dil Kurumu
ESÇYA	: Etimologičeskiy Slovar' Çuvaşskogo Yazıka → V. G Yegerov
ETÇYA	: Etimolojiçeskiy Slovar' Çuvaşskogo Yazıka → M. R. Fedetov
EUES	: Eski Uygurcanın El Sözlüğü → Dr. Jens Wilkens
FÇT	: Ferağî'nin Çağatay Türkçesi Sözlüğü → Ferhad Rahimi
GN:	: Gül-ü Nevruz → Bayram Orak
KATS	: Kazak Ädebiy Tiliniñ Sözdigi→ T. Januğazov, vd.
Kaz.	: Kazak Türkçesi
KB	: Kutadgu Bilig I-IV→ R. R. Arat
Kır.	: Kırgız Türkçesi
KITS	: Kıpçak Türkçesi Sözlüğü
KTLS	: Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü - I→A. B. Ercilasun, vd.
KTS	: Kırgız Türkçesi Sözlüğü → E. Arıkoğlu, vd.
KTS₂	: Kırgız Türkçesi Sözlüğü →Yudahin
KTTS	: B. Kalyev → Kazak Tiliniñ Tüsindirme Sözdigi

Sözlüğü → Tuncer Gülensoy

ŞHD	:	Şiban Han Dîvânı → Yakup Karasoy
ŞSL	:	Şeyh Süleyman Lugatı → Hüseyin Durgut
Tat.	:	Tatar Türkçesi
TS	:	Türkçe Sözlük → Türk Dil Kurumu
TT.	:	Türkiye Türkçesi
TTKBS	:	Türkiye Türkçesindeki Türkçe Sözcüklerin Köken Bilgisi
VEWT	:	Versuch Eines Etymologischen Wörterbuchs Der Türksprachen → Räsänen

ÖN SÖZ

“Çuvaşçanın İsim Söz Varlığı Bakımından Kırgızca ve Türkiye Türkçesi ile Karşılaştırılması” adını taşıyan bu tez çalışmasında, Türkçenin uzak lehçeleri arasında yer alan ve İdil Bulgarçasının devamı olarak görülen Çuvaş Türkçesi ile Kıpçak grubunda yer alan Kırgız Türkçesi, Oğuz grubunda yer alan Türkiye Türkçesi söz varlığı açısından karşılaştırılmıştır. Karşılaştırma neticesinde üç lehçede isimlerin ortak olup olmadığına bakılarak Oğuzca ve Kıpçakça unsurlar açısından değerlendirmeler yapılmıştır.

Çalışma; “Giriş”, “İnceleme” ve “Sonuç” olmak üzere üç ana kısımdan oluşmaktadır. "Giriş" kısmında Çuvaş Türkleri, Çuvaş Türkçesi ve Çuvaşçanın ses özellikleri; Kırgız Türkleri, Kırgız Türkçesi ve Kırgızcanın ses özellikleri; çalışmada esas alınan sözlükler; söz varlığı; Oğuzca ve Kıpçakça unsurlar hakkında genel bilgiler verilmiştir. "İnceleme" bölümü Çuvaş Türkçesi - Kırgız Türkçesi - Türkiye Türkçesinde ortak olan kelimeler, Çuvaş Türkçesi-Kırgız Türkçesinde ortak olan kelimeler ve Çuvaş Türkçesi-Türkiye Türkçesinde ortak olan kelimeler olmak üzere kendi içinde üç alt bölüme ayrılmıştır. Çalışmada elde edilen bulgular "Sonuç" bölümünde listelenmiş, tablo ve grafikler ile desteklenmiştir.

Karşılaştırılacak isimler belirlenirken çalışmanın merkezinde Çuvaş Türkçesi yer almış, bu sebeple Prof. Dr. Bülent Bayram’ın hazırladığı “*Çuvaş Türkçesi Sözlüğü*” esas alınarak madde başları oluşturulmuştur. Madde başları oluşturulurken sadece Türkçe olan isimler dikkate alınmıştır. Bu maddeler, Prof. Dr. Ekrem Arıkoğlu vd. tarafından hazırlanan “*Kırgızca-Türkçe Sözlük*” ve Türk Dil Kurumu “*Türkçe Sözlük*” esasında karşılaştırılmıştır. *Türkçe Sözlük*’teki izâhlı anlamlar kaydedilmemiştir. Kırgızca kelimeler için ayrıca Yudahin’in *Kırgız Sözlüğü*’den de faydalanılmıştır. Türkiye Türkçesinin standart dilinde bulunmayıp sadece Anadolu ağızlarda yaşayan kelimeleri bulmak için de, *Türkiye’de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü*’den yararlanılmıştır. *Derleme Sözlüğü*’nden elde edilen veriler, çalışmanın Çuvaş Türkçesi - Kırgız Türkçesi bölümünde kaydedilmiştir. İncelenen biçimleri belirlerken V. G. Yegerov, M. R. Fedetov ve T. Gülensoy tarafından hazırlanan etimolojik sözlükler de kaynak olarak kullanılmıştır.

Üç lehçe için ortaklık kurulan kelimeler değerlendirilirken öncelikle Çuvaşça söz varlığının Eski Türkçe dönemindeki denk biçimleri *Dîvânu Lûgati’t-Türk*,

Kutadgu Bilig, Eski Uygurcanın El Sözlüğü vasıtasıyla ortaya konmaya çalışılmıştır. Bu çalışmalarda rastlayamadığımız kelimeler için de *Kıpçak Türkçesi Sözlüğü* ile *Çağatay Türkçesi* dönemine ait kaynaklardan faydalanılmıştır. Tespit edilen bu biçimler ilgili lehçelerle ses ve şekil bilgisi, anlam özellikleri, ünlü uyumu dikkate alınarak değerlendirilmiştir. Bütün bu değerlendirmeler sonucunda tezde Çuvaş Türkçesinin; Kırgız Türkçesine mi yoksa Türkiye Türkçesine mi daha yakın olduğu belirlenmeye çalışılmıştır.

1. GİRİŞ

Çuvaş Türkleri

Eski Bulgar Türklerinin soyundan geldiği bilinen Çuvaş Türkleri bugün çoğunlukla, Rusya Federasyonu içerisinde bulunan Çuvaş Özerk Cumhuriyeti'nde yaşamaktadır. Başkenti Çeboksarı olan Çuvaşistan'ın nüfusu yaklaşık 1.200.000'dir. Çuvaş Türkleri Çuvaşistan dışında Başkurdistan, Tataristan Cumhuriyetleri ile Rusya'nın Saratov, Samara, Ulyansk, Orenburg, Tümen ve Tobol gibi diğer bazı bölgelerinde de yaşamaktadırlar (Ceylan 1997:1; Yüce 1993: 388).

Harita 1.1. Çuvaşistan ve Komşuları

Tarihteki Bulgar Türklerinin bugünkü Çuvaşların ataları olduğu bilinmektedir. Büyük Hun İmparatorluğu döneminde Karadeniz'in kuzeyinde yaşadıkları düşünülen Bulgarlar, Hun İmparatorluğu parçalandıktan sonra Köktürklerin egemenliği altına girmişlerdir. Köktürk Kağanlığı'nın iç karışıklık dönemine girmesiyle birlikte Bulgarlar, kendi devletlerini kurmuşlardır. Bu devlet, 665 yılından sonra Hazarlar tarafından dağıtılmıştır. Bu olay neticesinde bazı Bulgarlar Tuna'ya giderek Tuna Bulgar Devleti'ni, bazıları ise Orta İdil Bölgesine yönelip İdil Bulgar Devleti'ni kurmuşlardır. Günümüzdeki Çuvaşların ataları olarak bilinen İdil Bulgarları, 922 yılında İslamiyet'i kabul etmiştir. İdil Bulgarları, 965 yılında Hazar Hanlığı'nın buyunduruğu altına girmiştir. 1236 yılında ise İdil Bulgarlarının bulunduğu topraklar Moğollar tarafından tahrip edilmiştir. Çuvaşistan toprakları 1552 Kazan'ın işgali ile

birlikte Rus hâkimiyetine girmiş ve bu hâkimiyet günümüze kadar devam etmiştir. Çuvaşistan'da, 1917 devrimiyle Sovyet idaresi kurulmuş ve Sovyet yönetimi tarafından 24 Haziran 1920'de Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği içinde Çuvaş Özerk Bölgesi oluşturulmuştur. Yönetim, 21 Nisan 1925'te de Çuvaş Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'ne (Çuvaşskaya ASSR) dönüştürülmüştür. 1990'da Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından ise 1991 yılında Çuvaş özerk yönetimi, Çuvaşistan Cumhuriyeti adı altında Rusya Federasyonu'na katılmış ve hâlen Rusya Federasyonu'na bağlı özerk bir Cumhuriyet olarak varlığını sürdürmektedir (Arık 2005: 23; Ersoy 2021: 30, 31).

Arık'a göre, ilk Müslüman Türk devletlerinden olan Bulgar Türkleri, Çuvaş Türklerinin atası olmasına rağmen, Çuvaş Türklerinin çoğunluğu bugün Ortodoks Hristiyandır. Ayrıca aralarında az sayıda da olsa Müslümanlığı benimseyen nüfus da vardır. Çuvaş Türkleri Hristiyan ya da Müslüman olsa da geleneksel dinî inançlarını korumuşlardır (2005: 31-35).

Çuvaş Türkçesi

Yukarıda da vurgulandığı üzere İdil Bulgarcasının devamı olarak görülen Çuvaş Türkçesi, hem Rusya Federasyonu içerisinde Çuvaş Özerk Cumhuriyetinde hem de Çuvaşistan dışında yaşayan Çuvaş Türkleri tarafından konuşulmaktadır. Çuvaşistan'da resmî dil olarak Rusça ve Çuvaş Türkçesi kullanılmaktadır.

Türk dili, tarihî gelişimi içerisinde Ana Bulgarca ve Ana Türkçe olmak üzere iki kola ayrılmıştır. “z ve ş” dili olan Ana Türkçe; Hun, Göktürk, Uygur, Karahanlı, Harezmi, Çağatay ve Oğuz lehçelerinin kökenini oluşturur. “r ve l” dili olan Ana Bulgarcanın ise günümüzde tek mirasçısı Çuvaş Türkçesidir (Tekin, Ölmez 1999: 9-12-168). Çuvaş Türkçesi, Türk dilinin uzak lehçelerinden biridir ve diğer Türk lehçelerinden z/ş dili değil, r/l dili olması bakımından ayrılır.

Ana Türkçeden ayrı bir kolda gelişim sürdüren Çuvaşçayı, Türk lehçelerini tasnif eden bilim adamları, bu tasnif esnasında şu şekilde değerlendirmişlerdir: F. Adelung “Moğol-Tatar Irkı” başlığı altında, Sibiryalı Türkleri şiveleri arasında değerlendirmiştir. Klaproth (1823), yirmi üç Türk şivesine ait sözlük malzemesinde belirtmiştir. Balbi (1826), “Çuvaş Dili” başlığı ile ayrı bir başlıkta ele almıştır. Palmblad (1827), “Türkçe Konuşan, Fakat Türkçe Aslından Olmayan Kavimler”

başlığı altında yer vermiştir. Hammer (1825), Sibirya grubu içerisinde değerlendirmiştir. Berezin (1848), Radloff (1882-1883), Katanov (1894), Aristov (1896), Cahun (1896) tasniflerinde Çuvaş Türkçesine yer vermemişlerdir. Vámbéry (1885) “Volga Türkleri” başlığı altında yer vermiştir. Korş (1910), “Karışık Grup” başlığı altında zikretmiştir. Ramsted (1938), Çuvaş Türkçesini ayrı bir bölümde anmıştır. Nemeth (1917), Çuvaş Türkçesini, Yakut Türkçesi ile birlikte “S Grubu” başlığı altında konumlandırmıştır. Samoyloviç (1922), “R Grubu (Bulgar)” bölümünde ele almış. Bogoroditskiy 1922’deki tasnifinde Türk şive gruplarının yedincisi olarak yer vermiş, 1934’deki tasnifinde ise Altay dilleri grubuna dâhil etmiştir. Ligeti (1941), bağımsız bir grup olarak incelemiştir. Räsänen (1949), “Çuvaş Dili” başlığı ile ayrı bir bölüm olarak yer vermiş. Baskakov (1952), “Türk Dillerinin Garbi Hun Dalı” başlığı altında yer alan “Bulgar Grubu” başlığı içerisinde zikretmiştir. Arat (1953), “Türk Lehçe grupları” başlığı altında “r grubu” olarak değerlendirmiştir (Arat 1953: 63 – 139; Ersoy 2021: 35). Krueger (1961), /r/ dili olarak ele alıp “Proto-Turco-Chuvash” (Proto-Türkçe-Çuvaşça) bölümünün içerisinde konumlandırmıştır (Güzel 2012: 17). Poppe (1965), “Ön Çuvaşça” başlığı altında yer vermiştir. Doerfer, “Çuvaş veya Bulgar Grubu” başlığı altında tasnif etmiştir (Durmuş 2009: 23). Tekin, Türk lehçelerini 12 gruba ayırdığı tasnifinde, Çuvaşçayı 1. grup olarak “r-l grubu: Çuvaşça” adıyla anmıştır (2005: 381). Róna-Tas, Bulgar kelimesi ile karşılaştığı Çuvaş Türkçesini; Çok Eski Bulgarca (Ancient Bulgarian) > Eski Bulgarca (Old Bulgarian) > Geç Eski Bulgarca > Orta Bulgarca (Middle Bulgarian) > Yeni Bulgarca (New Bulgarian) şeklinde tarihsel olarak dönemlere ayırarak incelemiştir (Ersoy 2021: 36). Schönig (1997-1998), “Norm Olmayan Türkçe” (Non- Norm Turkic) bölümüne dâhil etmiştir (Ersoy 2021: 35). Johanson(1998), diğer Türk dillerinden ayrı bir grup olarak tasnif etmiştir (Güzel 2012: 18). Dolgopolsky, Bulgar grubunda Eski Bulgarcadan sonra yer vermiştir (Ersoy 2021: 35).

Bu tasniflerden hareketle Ramstedt tarafından ilk kez bir Türk dili sayılan (Ceylan 1997: 6; Ersoy 2021: 35) Çuvaş Türkçesinin, kiminde bağımsız bir grup olarak ele alınırken kimi araştırmacıların tasnifinde Yakut Türkçesi ile birlikte ayrı bir grupta gösterildiği, kiminde ise kendine yer bulmadığı görülmektedir.

Çuvaş Türkçesinin bugün iki ana ağızı vardır: Rusçanın etkilerinin daha fazla görüldüğü Viryal (Yukarı) ağızı ve Tatarcanın etkilerinin daha fazla görüldüğü Anatri

(Aşağı) ağızı. Çuvaş yazı dili Anatri (Aşağı) ağızına dayanır. Bu durumun sebebi, Çuvaş alfabesini geliştiren Yakovlev'in alfabe kitabını Anatri (Aşağı) ağızı kullanan Çuvaş Türklerinin dili ile hazırlamış olmasıdır. Dilbilimciler tarafından Çuvaş Türkçesinin yazı dili; 18. yüzyıldan başlayıp 1871'e kadar ve 1871'den günümüze kadar olmak üzere iki döneme ayrılmıştır (Kıran 2019: 16-18; Ersoy 2021: 39).

Çuvaş Alfabeti

Çuvaş Türklerinin ataları olan İdil Bulgarlarının Arap alfabesiyle yazılmış eserleri olsa da Moğol istilasının sebebiyle Çuvaş Türkleri hem eserlerini hem yazılarını kaybetmişlerdir. 18. yüzyılda yazı ile yeniden tanışan Çuvaş Türkleri, 1730'lu yıllarda Kiril alfabesini kullanmaya başlamıştır. Çuvaş alfabesi, 1769'da Grigoroviç tarafından ilk kez Çuvaş Türkçesinin gramer kitabının yazılmasıyla başlamıştır. Bu gramer kitabında 31 harf yer almış, sonraki yıllarda ise farklı araştırmacılar tarafından alfabe çalışmaları yapılmıştır: 1832 Elpid'in çalışmasında 33 harf, 1867 Zolotnitski'nin çalışmasında 32 harf, 1871 Yakolev'in çalışmasında 47 harf mevcuttur. Yakolev, alfabesinde 1872-1949 yıllarında eklemeler, çıkarmalar yaparak alfabeyi geliştirmiş ve neticede 1949'dan itibaren değişikliğe uğramadan kullanılan Çuvaş alfabesi oluşmuştur. Günümüzde Çuvaş Alfabeti 9'u ünlü olan 35 harf ve 2 yardımcı sestene oluşmaktadır (Kıran 2019: 16-18; Ersoy 2021: 39).

Kiril ve Latin Karşılıkları ile Çuvaş Alfabeti:

KİRİL	LATİN	KİRİL	LATİN
А, а	A, a	Р, р	R, r
Ӑ, ӑ	Ӑ, ӑ	С, с	S, s
Б, б	B, b	Ҫ, ҫ	Ş, ş
В, в	V, v	Т, т	T, t
Г, г	G, g	У, у	U, u
Д, д	D, d	Ӧ, ӧ	Ü, ü
Е, е	E/e	Ф, ф	F, f
Ё, ё	Yo / yo	Х, х	H, h
Ё, ё	Ӑ, ӑ	Ц, ц	Ts / ts
Ж, ж	J, j	Ч, ч	Ç, ç
З, з	Z, z	Ш, ш	Ş, ş

И, и	İ, i	Щ, щ	Şç / şç
Й, й	Y, y	Ъ	Ayırma işareti
К, к	K, k	Ы, ы	I, ı
Л, л	L, l	Ь	Yumuşatma işareti
М, м	M, m	Э, э	E / e
Н, н	N, n	Ю, ю	Yu / yu
О, о	O, o	Я, я	Ya / ya
П, п	P, p		

Tablo 1.1. Çuvaş Alfabeti

Türkiye’deki Çuvaşça Çalışmaları

Doksanlı yıllarda hız kazanan Türkiye’deki Çuvaş Türkçesi çalışmalarında kitap bazında ortaya konan bazı önemli çalışmalar şunlardır:

Emine Ceylan/Yılmaz (*Çuvaşça Çok Zamanlı Ses Bilgisi-1997, Çuvaşça Çok Zamanlı Morfoloji-2002, Narspi-2006*), Feyzi Ersoy (*Çuvaş Alp Hikâyeleri 2009, Çuvaş Türkçesi Grameri-2010, Türk-Moğol Dil İlişkisi ve Çuvaşça-2012, Çuvaşça Konuşalım-2015*), Bülent Bayram (*Çuvaş Türkçesi-Türkiye Türkçesi Sözlük-2007, Çuvaş Türklerinin Kahramanlık Anlatmaları-2011, Ulup-2013, Çuvaş Yazıları-2022*), Oğuzhan Durmuş (*18. Yüzyılda Çuvaşçanın Söz Varlığı-2023*), Sinan Güzel (*Heikki Paasonen ve Çuvaş Masal Derlemeleri-2021*), Durmuş Arık (*Hristiyanlaştırılmış Türkler Çuvaşlar-2012*) gibi çalışmalar ön plana çıkmaktadır.

Çuvaş Türkçesinin Başlıca Ses Özellikleri

Araştırmacılar tarafından çeşitli çalışmalarda ele alınan Çuvaşçanın başlıca ses özellikleri şu şekilde özetlenebilir (Ceylan 1997:14-149; Tekin, Ölmez 1999: 58-60; Ersoy 2021: 45-68):

1. ET. -z = Çuv. -r :

ET. *öküz* = Çuv. *vīkīr* “öküz”; ET. *kız* = Çuv. *hīr* “kız”; ET. *otuz* = Çuv. *vītīr* “otuz”; ET. *biz* = Çuv. *epir* “biz”

2. ET. -ş = Çuv. -l:

ET *bīš* = Çuv. *pillīk* “beş”; ET *taş* = Çuv. *tul* “dış, taşra”; ET *eşik* = Çuv. *alīk* “eşik”; ET *kış* = Çuv. *hīl* “kış”; ET *taş* = Çuv. *çul* “taş”

3. ET. -d- = Çuv. -r-:

ET. *aḍak* = Çuv. *ura* “ayak”; ET *küdegü* = Çuv. *kǎü* “güveyi”; ET. *kuḍruk* = Çuv. *hüre* “kuyruk”; ET *kaḍın* = Çuv. *hurin* “kayın ağacı”; ET. *koḍ-* = Çuv. *hur-* “koymak”

4. **ET. y- = Çuv. ş- :**

ET. *yaz* = Çuv. *şur* “yaz”; ET. *yer* = Çuv. *şır* “yer”; ET. *yaş* = Çuv. *şul* “yaş”; ET. *yeni* = Çuv. *şmǎ* “yeni”; ET. *yıl* = Çuv. *şul* “yıl”

5. **ET. b- = Çuv. p-:**

ET. *baldız* = Çuv. *pultır* “baldız”; ET. *buzagu* = Çuv. *pǎrū* “buzağı” ; ET. *bal* = Çuv. *pıl* “bal”; ET. *balık* = Çuv. *pulǎ* “balık”; ET. *bulut* = Çuv. *pǎlǎ* “bulut”

6. **ET. k- = Çuv. h- (arka damak ünlüleri yanında):**

ET. *kara* = Çuv. *hura* “kara”; ET. *kaz* = Çuv. *hur* “kaz”; ET. *kız* = Çuv. *hǎr* “kız”

7. **ET. -ş = Çuv. -ş:**

ET. *baş* = Çuv. *puş* “baş”; ET *ış* = Çuv. *ǎş* “ış”; ET *yemiş* = Çuv. *şimǎş* “yemiş”; ET *karşı* = Çuv. *hirǎş* “karşı”

8. **ET. -ç = Çuv. -ş :**

ET. *ıgaç* = Çuv. *yivǎş* “ağaç”; ET. *üç* = Çuv. *viş* “üç”; ET. *iç-* = Çuv. *ş-* “içmek”; ET. *keç-* = Çuv. *kaş* “geçmek”

9. **Uzun ünlülerden önce başta /y/ türemesi:**

ET. *ūya* = Çuv. *yǎva* “yuva”; ET. *ǎl* = Çuv. *yal* “köy”; ET. *āt* = Çuv. *yat* “ad, isim”; ET. *āgır* = Çuv. *yǎvǎr*;

10. **Yuvarlak ünlülerden önce kelime başında /v/ türemesi:**

ET. *öz* = Çuv. *var* “orta, merkez” ; ET. *ol* = Çuv. *vǎl* “o”; ET. *ot* = Çuv. *vut* “ateş”; ET. *otun* = Çuv. *vutǎ* “odun”; ET. *on* = Çuv. *vunǎ* “on”

Kırgız Türkleri

Tarihinin bilinen en eski Türk gruplarından biri olan Kırgız Türkleri, günümüzde Kırgızistan’da yaşamaktadır. Kırgız Türkleri, Kırgızistan dışında Özbekistan, Tacikistan, Kazakistan, Doğu Türkistan, Afganistan ve Doğu

Hindistan’da hayat sürmektedir (Çengel 2020: 28). Başkenti Bişkek olan Kırgızistan’ın nüfusu 2024 verilerine göre 7 milyondur¹ .

Harita 1.2. Kırgızistan ve Komşuları

Kökeni konusunda birkaç teori bulunan Kırgız adı, çeşitli kaynaklarda *Ge-kun*, *Kien-kun*, *Kırkız*, *Gir-kis*, *kırk yüz*, *kır Oğuz*, *Kırk kız* şeklinde görülür (Çengel 2020: 26). Kırgız adıyla ilgili farklı biçimlerden bahsedilse de bu biçimler arasında pek çok ortak nokta yer almaktadır.

Çeşitli kaynaklarda Kırgızların, Yenisey taraflarında yaşayan en eski halk olduğu ifade edilse de Tanrı Dağlarının eteklerine geldikleri tarih konusunda kesin bilgi bulunmamaktadır. Kırgızların genel tarihine bakıldığında onların 560’ta Göktürk, 758’de de Uygur yönetimi altına girdikleri görülmektedir (Türkoğlu 2016: 62) . Kırgızların 840’ta kurdukları devlet, 924 yılında Kara Hitaylar tarafından ortadan kaldırmıştır. Kırgızlar, 13. yüzyılda Moğolların egemenliğine girmişler (Çengel 2020: 27). Moğol İmparatorluğu’nun yıkılmasının ardından Orta Asya’da bağımsız siyasi yapılar oluşturmuşlardır. Kırgız Türkleri, bu dönemde çeşitli Türk boyları arasında yer almış ve kendi kültürel kimliklerini korumuşlardır. Kırgızlar, 19. yüzyılda Çarlık Rusyası’nın hâkimiyeti altına girmeye başlamışlar, 1917 Ekim Devrimi’nden sonra 1924’te de özerkliklerini ilan etmişlerdir. Kırgız Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyet’i 1926’da kurulmuştur. Devlet, 1936’da ise Kırgız Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti adını almıştır. Sovyetler Birliği’nin dağılmasından sonra, 31 Ağustos 1991 tarihinde ise ülkenin adı Kırgızistan Cumhuriyeti olarak değiştirilerek bağımsızlık ilan edilmiştir

¹İnternet:https://ticaret.gov.tr/data/5ed8e6c613b876d8ec73d58f/K%C4%B1rg%C4%B1zistan_2024.pdf adresinden 02.12.24 tarihinde alıntılanmıştır.

(Tan 2017: 14). Kırgız Türklerinin tarihinin, göçebe yaşamdan modern ulusal devlet yapılarına kadar geniş bir zaman dilimini kapsadığı görülmektedir.

Kırgız Türkçesi

Bugün çoğunluğu Kırgızistan'da yaşayan Kırgız Türklerinin konuştuğu bir Türk lehçesi olan Kırgız Türkçesi, Kırgızistan dışında küçük gruplar hâlinde Doğu Türkistan (Çin Halk Cumhuriyeti), Özbekistan, Tacikistan, Kazakistan, Rusya Federasyonu, Türkiye ve Afganistan'da yaşayan Kırgızların dilidir. Bu dil, Hun, Göktürk, Uygur, Karahanlı, Harezmi, Çağatay ve Oğuz lehçelerinin kökenini oluşturan ve aynı zamanda “z Türkçesi” olarak da adlandırılan *Eski Doğu Türkçesi* kökenlidir. Kırgız Türkçesi, Türk lehçelerinin Kuzeybatı (Kıpçak) grubu içinde yer alır. Aynı grupta yer alan Kazak Türkçesi ile yakındır. Dil özellikleri açısından Güney Sibirya Türkçesine de benzeyen Kırgız Türkçesi, özellikle Altay Türkçesi ile pek çok ortak özelliğe sahiptir (Çengel 2021: 502). Kırgız Türkçesinin hem Kazak Türkçesi hem Altay Türkçesi ile benzerlik taşıması oluşumunun uzun bir süreç içinde ve farklı coğrafyalarda gerçekleşmiş olmasındandır diye düşünülebilir.

Araştırmacılar, tasniflerde Kırgız Türkçesini şu şekilde göstermiştir: Berezin, II. Tatar veya Şimâl Grubu (Kıpçak) başlığı içerisinde birinci sırada konumlandırmıştır. Radloff, II. Garp Şiveleri bölümünde, 1. Kırgız Şiveleri içinde Kara-Kırgız şivesi olarak göstermiştir. Vambery, II. Orta Asya Türkleri grubunda birinci sırada Kara-Kırgız'ı ele almıştır. Katanov, Gark Grubu içerisinde ikinci, Canun ise Gark Grubu içerisinde yedinci olarak tasnif etmiştir. Samoyloviç, Tav-Grubu (Kıpçak, Şimâl-i Garbi) altında dördüncü olarak konumlandırmıştır. Bogoroditskiy, VI. Orta Asya Grubu'nda üçüncü sırada Kara-Kırgız (Kırgız) başlığı ile ele almıştır. Ligeti, II. Kıpçak Dilleri grubunda beşinci sırada Kara-Kırgız olarak anmıştır. Räsänen, IV (D). Şimâl-i Garbî Gurubu'nda birinci sırada zikretmiştir. Baskakov, B. Türk Dillerinin Şarkî Hun Dalı bölümünde II. Kırgız Kıpçak Gurubu içerisinde birinci sırada yer vermiştir (Arat 1987: 69-149). R.R. Arat, Türk Şive Grupları maddesinde *tav* grubunda değerlendirmiştir. Benzing ile Menges, Kırgızca'yı Aral-Hazar grubunda Kazak, Karakalpak ve Nogay Türkçeleriyle birlikte göstermiştir. T. Tekin tarafından yapılan dil tasnifinde ise Kırgız yazı dili *tawlı* (Kıpçak) grubundan ayrı olarak *tölü* grubunda ele almıştır (Çengel 2021: 503).

Görüldüğü gibi Türk dilinin tarihî, coğrafi ve dil özellikleri dikkate alınarak çeşitli şekillerde yapılan tasnif çalışmalarının ortak yönü, Kırgız Türkçesinin Kıpçak grubu içerisinde yer almasıdır.

Kuzey, Güneydoğu ve Güneybatı olmak üzere üç diyalekti olan Kırgız Türkçesinin edebî dili, Kuzey diyalektine dayanmaktadır (Ercilasun 2021:503). Kırgız Türkçesi tarihî olarak Eski Kırgız Türkçesi (VII-IX. yüzyıllar), Orta Kırgız Türkçesi (X-XV. yüzyıllar) ve Yeni Kırgız Türkçesi (XV. yüzyıldan sonra) olmak üzere üç gelişim süreci içerisinde ele alınır (Buran-Alkaya 2015: 319). Bu üç gelişim süreci, Kırgız Türkçesinin ne zamandan beri Kıpçak grubunun temsilcisi olduğunun anlaşılması için önem arz etmektedir.

Kırgız Alfabeti:

Kırgızlar, 1928 yılına kadar Arap alfabesini kullanmışlar, 1928 yılında ise Latin alfabesine geçmişlerdir. Kırgızlar, 1941 yılından günümüze kadar da Kiril alfabesini kullanmaktadırlar (Çengel 2021:503). 21 Ağustos 1991 Kırgızistan bağımsızlık beyannemesi ile Kırgız Türkçesi ülkede resmî dil olarak ilan edilmiştir. Okullarda Kırgız Türkçesi ile eğitim yapılmaktadır (Buran-Alkaya 2015: 319). 34 harften oluşan Kırgız alfabesinin 22'si ünsüz, 8'i ünlüdür. Bir ünlü ve bir ünsüzün birleşmesiyle oluşan я “ya”, ё “yo”, е “ye”, ю “yu” harfleri de bulunmaktadır. Ayrıca, Rusçadan giren kelimelerde ъ, ь kesme ve yumuşatma işaretleri kullanılmaktadır (Çengel 2021:503).

Bu alfabe şu şekildedir:

KİRİL	LATİN	KİRİL	LATİN
А, а	A, a	П, п	P, p
Б, б	B, b	Р, р	R, r
В, в	V, v	С, с	S, s
Г, г	G, g	Т, т	T, t
Д, д	D, d	У, у	U, u

E, e	E, e/ye	Y, y	Ü, ü
Ё, ё	Yo, yo	Ф, ф	F, f
Ж, ж	C, c	X, x	X, x
З, з	Z, z	Ц, ц	Ts, ts
И, и	İ, i	Ч, ч	Ç, ç
Й, й	Y, y	Ш, ш	Ş, ş
К, к	K, k	Щ, щ	Şç, şç
Л, л	L, l	Ъ, ъ	Kesme işareti
М, м	M, m	Ы, ы	I, ı
Н, н	N, n	Ь, ь	Yumuşatma işareti
Ѓ, ѓ	Ñ, ñ	Э, э	E, e
О, о	O, o	Ю, ю	Yu, yu
Ө, ө	Ö, ö	Я, я	Ya, ya

Tablo 1.2. Kırgız Alfabeti

Kırgız Türkçesinin Başlıca Ses Özellikleri

Kırgız Türkçesinin başlıca ses özellikleri şunlardır (Çengel 2020: 44-48, 74-101):

1. ET. -a-, -a = Kır. -o-, -o

ET. *okşas* = Kır. *okşoş* “benzer”; ET. *oyma* = Kır. *oymo*; ET. *oñat* = Kır. *oñot* “iyi, güzel”; ET. *yokaru* = Kır. *cogoru*

2. ET. -e-, -e = Kır. -ö-, -ö

ET. *örnek* = Kır. *örnök*; ET. *ördek* = Kır. *ördök*; ET. *ökçe* = Kır. *ökçö*; ET. *yürek* = Kır. *cürök*; ET. *köçmen* = Kır. *köçmön*

3. ET. -aga-, -agi- = Kır. (>w) -aa-:

ET. *bagatur* = Kır. *baatır*; ET. *sagadag* = Kır. *saadak* “okluk”; ET. *sagım* = Kır. *saam* “bir sağım süt”

4. **ET. -egü=- Kır. (>w) -öö:**

ET. *ekegü* = Kır. *eköö*; ET. *biregü* = Kır. *biröö*; ET. *küdegü* = Kır. *küyöö*

5. **ET. -ig, -üg = Kır. (>w) -üü:**

ET. *bilig* = Kır. *bilüü*, ET. *elig* = Kır. *elüü*; ET. *sebüg* = Kır. *süyüü*

6. **ET. -agu-, -agı = Kır. (>w) -oo, -uu:**

ET. *buzagı* = Kır. *muzoo*; ET. *yaguk* = Kır. *cuuk*.; ET. *agız* = Kır. *ooz*; ET. *bagır* = Kır. *boor*

7. **ET. -g-, -g, -ğ-, -ğ = Kır. -y-, -y**

ET. *yigirme* = Kır. *cıyırma*; ET. *teg-* = Kır. *tiy-*; ET. *bögrek* = Kır. *böyrök*; ET. *ögren-* = Kır. *üyrön*; ET. *yıg-* = Kır. *cıy-*.

8. **ET. -d-, -d = Kır. -y-, -y :**

ET. *küdegü* = Kır. *küyoo*; ET. *bod* = Kır. *boy*; ET. *tod-* = Kır. *toy-*; ET. *kudruk* = Kır. *kuyruk*; ET. *kod-* = Kır. *koy-*.

9. **ET. y- = Kır. c-**

ET. *yigit* = Kır. *cigit*; ET. *yıl* = Kır. *cıl*; ET. *yaz-* = Kır. *caz-*; ET. *yok* = Kır. *cok*; ET. *yük* = Kır. *cük*.

10. **ET. -z = Kır. -s**

Eski Türkçedeki geniş zamanın olumsuzu olan *-mAz* ekinin sonunda yer alan *z* ünsüzü Kırgız Türkçesinde *s* biçimindedir.

ET. *bilmez* = Kır. *bilbes*; ET. *aytmaz* = Kır. *aytpas*; ; ET. *bolmaz* = Kır. *bolbos*; ET. *ukmaz* = Kır. *ukpas*.

11. **ET. -l- = Kır. -l-, -d-, -t-**

Eski Türkçedeki *l*'li ekler Kırgız Türkçesinde varyantlaşarak *l*, *d*, *t*'li biçimlerde karşımıza çıkar.

ET. *kiyimler* = Kır. *kiyimder*; ET. *konuklar* = Kır. *konoktor*; ET. *arıklık* = Kır. *arıktık*; ET. *yaşlık* = Kır. *caştık*, *ırlar*, *cerler*, *üylör*

12. ET. -n- = Kır. -n-, -d-, -t-

Eski Türkçedeki *n*'li ekler Kırgız Türkçesinde varyantlaşarak *n*, *d*, *t*'li biçimlerde karşımıza çıkar.

ET. *biznin* = Kır. *bizdin*; ET. *yurtnu* = Kır. *curttu*; ; ET. *kışnı* = Kır. *kıştı*; ET. *saçnın* = Kır. *çaçtın*, *enenin*, *toonun*

Çalışmada Esas Alınan Sözlükler

Bülent Bayram tarafından hazırlanan ve ilk baskısı 2007 yılında, sonraki baskısı ise TDK tarafından 2019'da gerçekleştirilen *Çuvaş Türkçesi-Türkiye Türkçesi Sözlük* başlıklı eserde 18.000 kelime ve kelime grubu bulunmaktadır. Sözlük hazırlanırken yazarın daha önceki aktarma çalışmaları sırasında metinlerden doğrudan çıkarttığı kelimeler ve çeşitli dillerde yayınlanmış Çuvaş Türkçesi sözlüklerinin taranması sonucu elde edilen malzemeler olmak üzere iki kaynak kullanılmıştır. Madde başları, Çuvaş Türklerinin bugün kullanmakta oldukları Kiril alfabesi ve yazım kuralları ile verilmiş olup koyu dizilmiştir. Alfabetik sıralama, kiril harflerinin sıralanışına göre yapılmıştır. Sözcüklerin Latin harfli transkripsiyonları ayraç içinde verilmiştir. Madde içinde gösterilen birleşik yapılar ve deyimler, italik yazılmıştır. Eş anlamlı kelimeler ayrı ayrı madde başlarında gösterilmiş ve her madde başında bunların anlamları yazılmıştır. Ağızlara ait bazı kelimelere de çalışmada verilmiştir. Çalışmanın sonuna, Dünya coğrafyası ve Çuvaş coğrafyasına ait adlar olmak üzere iki ayrı dizin hâlinde coğrafi adlar eklenmiştir (Bayram 2019: 35-76).

“*Kırgızca-Türkçe Sözlük*” 2018 yılında Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi aracılığıyla Türk Uygarlığını Araştırma Merkezinin bilimsel araştırma projesi olarak *Ekrem Arıkoğlu-Cıldız Alimova-Rahat Askarova-Bilge Kağan Selçuk* tarafından hazırlanıp yayımlanmıştır. Sözlük hazırlanırken dört türlü kaynak kullanılmıştır. Birinci kaynak, 2010 yılında A. Akmataliyev'in redaktörlüğünde Uluttuk İlimder Akademiyası'nın bir çalışması olarak basılan *Kırgız Tilinin Sözdüğü*'dür. İkinci kaynak, H. K. Karasayev'in hazırladığı *Kırgız Tilinin Orfografiyalık Sözdüğü*'dür. Üçüncü kaynak, sözlük için Kırgız Halk Edebiyatının temel eserlerinden derlenen derlemidir. Dördüncü kaynak ise TDK'nin *Türkçe Sözlük*'üdür. İki cilt hâlindeki sözlük, 2.240 sayfadan oluşmakta ve 74.600 madde başı içermektedir. Türkiye Türkçesi alfabetik sırasına göre koyu dizilen madde başları,

Kırgızca kelimelerin Türkiye Türkçesi alfabesine aktarılmış şekilde düzenlenmiş ve parantez içerisinde Kiril harfleriyle yazımı verilmektedir. Çalışmanın sonunda ülke adları, millet adları, dil adları, ülke başkentleri ve para birimlerini gösteren bir listeye yer verilmiştir (Arıkoğlu- Alimova- Askarova- Selçuk 2018: 12-13).

Söz Varlığı

Dil, bir milleti var eden ve devamlılığı sağlayan yegâne unsur ve kültürel mirastır. Türkçe Sözlük'te dil terimini; insanların düşündüklerini ve duyduklarını bildirmek için kelimelerle veya işaretlerle yaptıkları anlaşma, lisan, zeban şeklinde tanımlar (TS, 664). Dünyaya gözlerini ilk açtıkları zaman objeleri ve nesneleri algılamayı henüz öğrenmemiş olan insanoğlu için dil aynı zamanda, bireysel ve toplumsal eylemlerin adlandırılmasına yönelik zihinsel çabalarını ses ve yazı ile ifade etme neticesinde ortaya çıkmış olan iletişim aracıdır. İnsanlar, dünya ile ilk teması sırasında etrafında var olan nesne, olay ve fenomenleri tanımlayamasalar da ilerleyen dönemlerde bilişsel olarak gelişim göstermeye başladıkları andan itibaren sözcükler yoluyla, tecrübe edilen her şey bir düzene girer ve anlamsal bütünlüğe kavuşur (Wilson 2002: 27). Bu durum da söz varlığını zorunlu kılmış ve yaratımını hızlandırmıştır.

Söz; bir düşünceyi eksiksiz olarak anlatan kelime dizisi, bir veya birkaç heceden oluşan ve anlamı olan ses birliğidir (TS, 2153). Aynı zamanda göstergeler dizgesi olarak dilin dış dünyaya yansımış haline de söz denir (Buran 2002: 9). Sözcük ise, anlamlı ses veya ses birliği (TS, 2155); mânâsı veya gramer vazifesi bulunan ve tek başına kullanılan ses veya sesler topluluğu (Ergin 2005: 95) olarak tanımlanmıştır. Söz veya sözcükler bireylerin etrafında var olan olguların kendi zihin dünyalarında mana kazanmasını sağlayan ve dilin söz varlığını ortaya koyan en temel öğelerdir. Ancak bu öğelerin tamamı bir dilin söz varlığını teşkil etmemektedir. Bir dile ait olan kalıplaşmış sözler, terimler, atasözleri de söz varlığının bütünü oluşturur (Aksan 2004:7). Aksan, bir dilin söz varlığının hangi öğelerden oluştuğunu çeşitli başlıklar altında toplamıştır. Bu başlıklar şunlardır: “Temel Söz Varlığı”, “Yabancı Sözcükler”, “Çeviri Öğeleri”, “Deyimler”, “Kalıplaşmış Sözler”, “Atasözleri”, “Terimler” (Aksan 2004: 242).

Söz varlığı, Türk Dil Kurumu *Türkçe Sözlüğü*'nde bir dildeki sözlerin bütünü, söz dağarcığı, söz hazinesi, kelime kadrosu, kelime hazinesi, vokabüler olarak

gösterilmektedir (TS, 2158). Bu durumda söz varlığı teriminin farklı kavramlarla adlandırıldığı görülmektedir. Korkmaz, söz varlığını “kelime dağarcığı” olarak nitelendirir (2007: 144). Banguoğlu ise söz varlığı yerine “kelime hazinesi” kavramını kullanır (1986:141). Aksan’a göre ise söz varlığı; bir milletin karakteristik özelliklerini, ihtiyaçlarını, eğitim durumlarını, anlamsal bütünlüklerini ortaya çıkartan ve bir ulusun aynası olan bir kavramdır. Örneğin, farklı dillerde aile efradının bütününe tek bir kavram kullanılırken Türk lehçesinde “amca”, “teyze” gibi her bireyin konumuna göre farklı kelimeler türetilmiştir (Aksan 2004: 7). Bu da gösteriyor ki söz varlığı bir milletin maddi ve manevi birikiminin bütününe teşkil etmekte ve o toplumun önem verdiği durumların izlerini taşımaktadır. Her toplum hayata kendi penceresinden bakar ve yorumlar. Mesela renkler, renklere verilen anlamlar ve adlandırmalar ya da rakamlar (sayılar) her ulusta aynı yere sahip olmasına karşın isimlendirilişleri farklılık arz eder (Aksan 2004: 7). Hayatı boyunca “at” ile karşılaşmayan ve sadece sosyal mecralarda ve kitaplardan tanıyabilen bir kişi için “at” sözcüğü bu hayvanı ifade etmek için yeterlidir. Fakat yaşantı gereği sürekli temas halinde olan bir insan için “at” ifadesi yetersiz kalacak, her at için farklı adlandırmalara ihtiyaç duyacaktır. Söz konusu verilen örnek, söz varlığının ihtiyaçlara ve toplumlara göre değişebileceği gerçeğinin göstergesidir.

Bir toplumun hayat biçimiyle birlikte dinsel inanışları, hangi milletlerle hangi oranda ilişki kurduğu, hangi alanlara eğilimli olduğu, neleri önemseydiği söz varlığı incelenmesiyle ortaya çıkabilecek unsurlardır. Söz varlığı perspektifleri tamamen kendi kavramsal dünyasının inşası olmaktadır (Aksan 2004:8).

Kısaca, söz varlığı kelime hazinesi, söz ve sözcüklerin anlamsal dünyası ve yeryüzü gibi canlı bir ögedir. Söz varlığı, o sözün ait olduğu toplumla iletişim kurmak, var olan toplumu kabul etmek ve onların yaşam biçimlerini, bilişsel özelliklerini, gelişim düzeylerini, tarihçesini, kültürlerini, deyimlerini, dinî yaşayışlarını, ilgi alanlarını, ihtiyaçlarını, kavramsal niteliklerini açığa çıkarmaktır. Yani toplumun sadece kelime hazinesine değil yaşam hazinelerine misafir olmaktır. Söz varlığı her toplumun biricik olduğunun yadsınamayacak gerçeğini gözler önüne sermektedir.

Söz varlığı incelemeleri ve araştırmaları, Leksikoloji (Sözcük bilimi) dalı içerisinde yer edinmektedir ve dil biliminin anlam bilgisi gibi diğer alanlarıyla da ilişkisi vardır. Bu sebeple çalışmada incelenen kelimelerin anlamları; anlam

genişlemesi, anlam daralması, anlam değişimi, anlam iyileşmesi, anlam kötüleşmesi alt gruplarında değerlendirilmiştir. Söz varlığı hakkında birçok araştırma yapılmış ve yapılmaya da devam edilmektedir.

Oğuzca ve Kıpçakça Unsurlar Nelerdir?

Türk dili Göktürk, Uygur, Karahanlı dönemlerine kadar tek bir kol hâlinde gelişmiş, 13. yüzyıldan itibaren ise Kuzey (Kıpçak) Türkçesi, Doğu (Çağatay) Türkçesi, Batı (Oğuz ya da Eski Anadolu) Türkçesi olmak üzere üç ayrı kola ayrılmıştır. Türk dilinin kollara ayrılmasına 13. yüzyıldan itibaren Türk boylarının büyük gruplar hâlinde çeşitli bölgelere göç etmeleri sebep olmuştur. Batıya doğru göç eden Kıpçak Türkleri, Karadeniz'in kuzey bölgesini yerleşim yeri olarak seçerken Oğuzlar güneybatıya doğru hareket etmiştir (Argunşah ve Yüksekaya 2019: 270).

Kıpçaklar ile Oğuzların çeşitli sebeplere bağlı olarak uzun bir dönem birlikte yaşamaları neticesinde, Kıpçak Türkçesi ile Oğuz Türkçesi arasında yakın temas kurulmuştur. Dîvânü Lugâti't-Türk'te Oğuz Türkçesi ve Kıpçak Türkçesinin birlikte zikredilmesi, bu iki lehçenin etkileşimlerini ya da yakınlıklarını açıkça göstermektedir (Karamanlioğlu 1994:19). Yaşanılan göç sonrası farklı yerlerde yurt edinmeleri sonucunda bu iki Türk boyunun dilleri zamanla birbirinden ayrılmış, iki ayrı Türk lehçesi gelişmiştir (Argunşah ve Yüksekaya 2019: 270).

11. yüzyılın başlarına kadar Oğuzların tarih sahnesinde kendi bağımsız siyasi yapıları veya devletleriyle varlık göstermemiş olmaları, Oğuzcanın bir devlet dili olarak ortaya çıkamamasına sebep olmuştur. Oğuz Türkçesi ile yazılmış eserler ancak 13. yüzyılda karşımıza çıkmaya başlamıştır (Korkmaz 2013: 41). Türk lehçeleri tasnifinde “Oğuz Grubu” olarak sınıflandırılan Türk lehçelerinin bu kolu ile ilgili “Oğuzca” kaydıyla görülen ilk dil materyalleri Dîvânü Lugâti't-Türk'te yer almaktadır (Banguoğlu 1960: 25).

Kıpçak grubu Türk lehçelerinin temelini atan Tarihî Kıpçak Türkçesi, Güney Rusya, Kırım ve Orta Asya'nın batı bölgelerinde yaşayan göçebe Kıpçak Türkleri tarafından konuşulmuş; ayrıca Mısır ve Suriye'deki Memlük Devleti'nin Türkçe konuşan yönetici sınıfı ile Ukrayna'da Türkleşmiş Ermeniler de bu dili kullanmıştır. Tarihî Kıpçak Türkçesi, farklı kaynaklar, dönemler ve coğrafyalara göre Kuzey

Kıpçak Türkçesi, Ermeni Harfli Kıpçak Metinleri ve Memluk-Kıpçak Türkçesi olmak üzere üç ana grupta incelenmektedir (Tekin, Ölmez 2018: 43-44).

Oğuzca ve Kıpçakça unsurlar, Türkçede üzerinde sık çalışılan konuların başında gelmektedir. Bu konuya ilk kez temas eden DLT’de Kâşgarlı Mahmut olmuştur. DLT’de en çok üzerinde durulan ortak lehçe özelliklerine sahip topluluklar Oğuzlar ve Kıpçaklar olarak görülmektedir. Kâşgarlı, Oğuz ve Kıpçak lehçelerinin birçok ses, biçim ve kelime özelliğini benzer olarak değerlendirmiştir (Karahan 2013: 217). Akartürk Karahan’ın *Dīvānu Luġāti’t-Türk’e Göre XI. Yüzyıl Türk Lehçe Bilgisi* çalışmasında ayrıntılı olarak işenen bu konu üzerinde pek çok araştırmacı durmuştur. Oğuzca unsurlar üzerinde geçmişten bugüne Zeynep Korkmaz (1974), Gürer Gülsevin (1998), Zeki Kaymaz (2004), Selma Gülsevin (2007), Gökhan Ölker (2009), Neşe Erenoğlu (2010), Selda Karaşlar (2010), Can Özgür (2012), Bilal Aktan (2015), Döne Aslan (2019), Samet Onur (2020) gibi isimlerin çalışmaları vardır. Kıpçakça unsurlar üzerine ise Hülya Kasapoğlu Çengel (2008), Zeki Kaymaz (2004), Ali Akar (2011), Onur Balcı (2015) gibi isimlerin yayınları bulunmaktadır. Yapılan bu çalışmalardan hareketle araştırmacıların “Oğuzca” ve “Kıpçakça” olarak değerlendirdikleri unsurlar özetle şu şekilde sıralanabilir:

Oğuzca Unsurlar

a. Ses Bilgisi Unsurları

1. Kapalı *é* ünlüsünün bulunması: *él, eş, ét-, yé-, vèr-, yèdi, yètmış, gèyik, gèri* (Korkmaz 1974: 19; Gülsevin 1998: 1; Aslan 2019: 1020; Özgür 2012: 350).
2. Aslî uzun ünlülerin korunması: *āç, āl, ōd, bīş, kīz* (Korkmaz 1974: 21; Gülsevin 1998: 2)
3. Sözcük başında *b* ünsüzünün yaygın olması (*m- > b-*): *ben, bana, bin, bengü, bin-* (Korkmaz 1974: 22 ; Gülsevin 1998: 2; Karahan 2013: 233; Aslan 2019: 1020; Aktan 2015: 4; Onur 2020: 4)
4. Kelime başında *y* ünsüzünün yer almaması: *ılan, in, ılduz, ırak* (Korkmaz 1974: 22; Gülsevin 1998: 2; Karahan 2013: 233; Aktan 2015: 4)
5. Köktürkçedeki kök ünlüsünden sonraki *ç*’lerde *d > y* değişiminin olması: *adak > ayak, idi > eye* (Gülsevin 1998: 3; Karahan 2013: 233; Aktan 2015: 3; Aslan 2019: 1020).

6. Çok heceli kelimelerin sonunda yer alan g ünsüzünün erimesi durumu: *kapı* > *kapı*, *katı* > *katı*, *arık* > *arı* (Kaymaz 2004: 208; Karahan 2013: 232; Aktan 2015: 2; Özgür 2012: 351-352; Aslan 2019: 1020 ; Onur 2020: 5)

7. Kelimenin ikinci ve daha sonraki hecelerinin başında yer alan g ünsüzünün erimesi durumu: *kergek* > *kerek*, *emgek* > *emek* (Kaymaz 2004: 208; Karahan 2013: 232; Aktan 2015: 2; Özgür 2012: 351-352; Aslan 2019: 1020; Onur 2020: 5)

8. Kelime başında *t*-> *d*- tonlulaşmasının görülmesi: *tört* > *dört*, *tag* > *dağ*, *temür* > *demir* (Özgür 2012: 351-352; Karahan 2013: 233; Aktan 2015: 3; Aslan 2019: 1020; Onur 2020: 5).

9. *w* > *v* değişimi: *sew-* > *sev-*, *yawuz* > *yavuz* (Karahan 2013: 233; Aktan 2015:3; Onur 2020: 6)

b. Şekil Bilgisi Unsurları

1. Yükleme hâli ekinin +(I)G > (y)I olması: *sözüg* > *sözü*, *başığ* > *başı* (Korkmaz 1974: 24; Gülsevin 1998: 3; Aktan 2015: 5)

2. Yönelme hâli eki olarak +A ekinin kullanılması: *kapıgka* > *kapıya*, *bize*, *size* (Korkmaz 1974: 25; Gülsevin 1998: 3; Özgür 2012: 353-354; Aktan 2015: 5; Aslan 2019: 1020)

3. Ayrılma hâli eki olarak +Dan ekinin kullanılması (Korkmaz 1974: 25; Kaymaz 2004: 206; Onur 2020: 9)

4. İlgi hâli ekinin ünlü ile biten isimlerden sonra +n*İ*, ünsüz ile biten isimlerden sonra ise +*İ* şeklinde görülmesi: *seni*, *bayırkunı* (Korkmaz 1974: 26; Gülsevin 1998: 3-4; Kaymaz 2004: 206; Özgür 2012:3 53).

5. Gelecek zaman sıfat-fiili olan -s*I*g ekinin kullanılması: *açsık* “gelecekte acıkma gereği”, *alkansız törü* “methedilecek töre” (Korkmaz 1974: 28; Gülsevin 1998: 4)

6. Gelecek zaman ifade eden -Daç*I* ekinin kullanılması: *tapındaçı*, *yükündeçi* (Korkmaz 1974: 29; Gülsevin 1998: 4).

7. -pAn(In), -mADIn, -UpAn / -(y)UbAn zarf-fiil eklerinin kullanılması: *kelipen*, *batmadın*, *aytuban* (Korkmaz 1974: 29, 30; Gülsevin 1998: 4; Kaymaz 2004: 207; Özgür 2012: 355; Aktan 2015: 6).

8. Emir kipinin teklik ikinci şahıs çekiminin eksiz, çokluk ikinci şahıs çekiminin ekli $(-I)\tilde{n}$ olması: *al-ø, al-iñ, bil-ø, bil-iñ* (Korkmaz 1974: 26; Aktan 2015: 6; Aslan 2019: 1020; Onur 2020:10)

9. Birinci teklik kişi zamirinde *+im* ilgi ekinin kullanılması: *menim* (Kaymaz 2004: 208; Aslan 2019: 1020; Onur 2020: 10).

10. *-Duk* sıfat-fiil ekinin kullanılması: *Sekiz Oguz Tokuz Tatar kalmaduk* (Korkmaz 1974: 27; Gülsevin 1998: 4; Kaymaz 2004: 205)

Kıpçakça Unsurlar

a. Ses Bilgisi Unsurları

1. İç ve son seste $g, \dot{g} > v$ ile $g, \dot{g} > y$ değişmesi : *ağız > avuz, tag > tav, tegirmen > teyirmen, diy- > tiy-* “değmek” (Çengel 2008: 256, 258; Akar 2011: 31)

2. İç seste $g, \dot{g} > \emptyset$ olayı: *yıgla- > yıla-* “ağlamak”, *eygü > eyi* (Çengel 2008: 258; Balcı 2015: 277)

Kelime başında $y- > c-$ değişmesinin görülmesi: *yel > cel, yaylag > caylav* (Çengel 2008: 260; Karahan 2013: 242; Balcı 2015: 277).

3. Ön seste $k > h$ değişiminin bulunması: *haçan, hanat* (Çengel 2008: 259)

4. *-ev* ses grubunun *-öv /-üy* ses grubuna değişmesi: *ev > üy, sev > süy, söv* (Çengel 2008: 260)

5. Söz başında $b- > m-$ değişimi (Balcı 2015: 277).

6. Söz başında k ve t ünsüzlerinin korunması: *kizle-, tokuz, tiken* (Akar 2011: 29; Baldane 2021: 415)

7. Bazı sözcüklerin ilk hecesinde dar-yuvarlak ünlülerin bulunması: *unun, uni* (Akar 2011:29).

8. Söz içinde $-η-, -η > -y-, -y$ değişmesi (Akar 2011: 33).

b. Şekil Bilgisi Unsurları

1. 3. Teklik şahıs iyelik ekinden sonra yönelme hali ekinin genellikle *-nA* olması : *ağzına, yüzine* (Ercilasun 2004: 404)

2. Çıkma hâli ekinin *-dAn* biçiminde bulunması: *suwından, ay yüzliiden* (Ercilasun 2004: 404)

3. Yükleme hâli ekinin *-nı,-ni*; 3. teklik iyelik eki sonrası *-n* olması: *kılıçnı, köknî; kulın, yolın* (Karamanlıoğlu 1994: 66, 67; Baldane 2021: 417)
4. Fiil çekiminde çokluk 1. Şahıs ekinin çoğunlukla biz olması: *alur biz* (Ercilasun 2004:404; Karamanlıoğlu 1994: 121)
5. Genellikle *degül* (değil) kullanımı (Ercilasun 2004: 404)
6. Sıfat-fiil eki olarak çoğunlukla *-dUk* ekinin kullanılması: *boldukça, tedükümüz* (Ercilasun 2004: 404)
7. Soru edatının *mI* olması (Ercilasun 2004: 404; Karamanlıoğlu 1994:139, 140)
8. Öğrenilen geçmiş zaman çekimi için *-Ipdlr* ekinin kullanılması (Pritsak 1988: 120; Baldane 2021: 417)
9. Şimdiki zaman çekimi için *-a dır, -a turur* ekinin kullanılması: *aladır men, bakaturur men* (Karamanlıoğlu 1994: 128; Baldane 2021: 418)

Oğuzca ve Kıpçakça unsurlar, ses ve şekil bilgisi alanlarında ele alındığı gibi leksikoloji alanında da ele alınmıştır. Bu çalışmalardan biri olan Karahan'ın *Dīvānu Luġāti't-Türk'e Göre XI. Yüzyıl Türk Lehçe Bilgisi* kitabındaki, Kâşgarlının DLT'de Oğuzca ve Kıpçakça olarak belirttiği kelimeler şunlardır:

Oğuzca: *äbä/ebe/aba* “anne”, *adruk/ayruk* başka”, *alıg* “her şeyin kötüsü”, *alma* “elma”, *aŋ* “yok, değil”, *aşak* “aşağı, dağ gibi”, *ayla/öyle/ele* “öyle”, *aylok aylok* “öyle öyle”, *bakır-* “bağırmaq”, *bamuk* “pamuk”, *berçem/perçem* “perçem”, *bekmes/pekmez* “pekmez”, *çekük/çekiç, çömçe, evet, küvik/kevik* “saman”; *oba, ören* “her nesnenin kötüsü”, *uyaz/üvez* “bir tür sinek”, *sındı* “makas”, *sırt* “dere, küçük vadi”, *tugrāg/ tuğra, yarasa, darı, ayı, ilik, äv* “ev”, *av* “av”, *tävä, tavar, ayrı* “yerleri bir olmayan”, *ağıl, andak* “ondan sonra”, *ondan* (Karahana 2013: 232,265).

Kıpçakça: *apa/ayuu* “ayı”, *solāk* “dalak”, *yawlāk* “kötü”, *tarı* “darı”, *ayuu/ayu* “ayı”, *apa* “anne”, *bakır-/bağır-* “bağırmaq”, *çegirtke* “çekirge”, *çor* “sık, sarılmış bitki”, *soğuş-/sogıs-* “savaşmak”, *ayruu* “ikiye ayırma”, *awul/avul* “ağıl”, *anday* “o gibi”, *andan* “mademki, ondan”, *uu* “av”, *balavız* “bal mumu, mum”, *carganat* “yarasa” (Karahana 2013: 233, 281).

Başka bir çalışmada ise Gürer Gülsevin'in Oğuzca ve Kıpçakça şeklinde değerlendirdiği kelime karşıtlıkları şunlardır:

Oğuzca: *bul-*, *el/elig*, *ısrı-*, *in-/èn-*, *kaç*, *kendü*, *kiçe*, *kizle-*, *kök*, *benze-*, *tal/dal*.

Kıpçakça: *tap-*, *kol*, *tişle-*, *tüş-*, *neçe*, *öz*, *tün*, *yaşur-*, *it*, *okşa-*, *butak* (Gülsevin 2007: 276-299).

2. İNCELEME

2.1. Çuvaş Türkçesi – Türkiye Türkçesi – Kırgız Türkçesi

1. Çuv. *avır* ~ Kır. *irim* ~ TT. *eğrim*

Çuv. *avır* “girdap, anafor” (ÇTS, 22)

Kır. *irim* “girdap, eğrim” (KTS, 1004)

TT. *eğrim* “eğri, dalgalı; girdap” (TS, 764)

Kelime Eski Türkçede *egrim* biçimindedir (DLT, 635). Bu biçimler Fedotov tarafından kökteş biçimler olarak verilmiştir (ETÇYA, 27). Türkiye Türkçesinde, ilk hece sonunda bulunan -g sesinde -g > -ğ değişimi olmuştur. Çuvaş Türkçesinde, kelimenin sonundaki -m sesi düşmüştür. Sonra metatez gerçekleşmiştir. İki ünlü arasında kalan -g- ünsüzü -v- ünsüzüne değişmiştir. *e* ünlüsünün düzenli olarak *a* ünlüsüne değişmesi sonucunda -i- ünlüsü de kalın ünlü olup kelime *avır* şeklini almıştır. Kırgız Türkçesinde ise, ilk hece sonunda bulunan -g sesi eriyip düşmüştür. *i* ünlüsünde gerileyici benzeşme etkisi ile *e* > *i* değişimi görülmüştür. Eski Türkçede “suyun toplandığı yer, su birikintisi” anlamında kullanılan bu kelimenin bahsi geçen lehçelerde “girdap” açıklamasıyla Eski Türkçedeki anlamını koruduğu görülmektedir. Kelime, incelenen lehçelerde ünlü uyumuna uymaktadır.

2. Çuv. *akka* ~ Kır. *ake* ~ TT. *eke*

Çuv. *akka* “görümce; baldız, teyze; kendinden büyük bir bayana saygı ifadesi” ≈ *akay* “abla; hala, teyze” (ÇTS, 35– 36)

Kır. *ake* “baba; ağabey; yaşça büyük erkeklere hitap sözü” (KTS,57)

TT. *eke* “büyük, yetişkin, yaşlı, kart; yaşı küçük olduğu hâlde sözleri ve davranışları büyükmüş gibi olan çocuk” (TS, 765)

Kelime Eski Türkçede *eke* biçimindedir (DLT, 635). Türkiye Türkçesinde, kelimenin Eski Türkçe biçimi korunmuştur. Çuvaş Türkçesinde, ünsüz türemesi ve düzenli bir şekilde gerçekleşen *e* > *a* değişimi sonucunda *akka* şeklinde görülen bu kelime Kırgız Türkçesinde ise, ilk ünlüde artdamaksıllaşma sonucunda *ake* şeklinde görülmektedir. Eski Türkçede “abla, büyük kız kardeş” anlamında kullanılan bu kelime, Türkiye Türkçesinde anlam genişlemesi neticesinde “kız veya erkek fark

etmeksizin büyük, yetişkin” anlamında kullanılmıştır. Çuvaş Türkçesinde kadın akrabalık ünvanı için kullanılarak kelimenin Eski Türkçedeki anlamı korunmuştur. Kırgız Türkçesinde ise yaşça büyük erkekler için kullanılarak Eski Türkçedeki anlamı değişmiştir. Eski Türkçede ünlü uyumuna uyan kelimenin Türkiye Türkçesinde ve Çuvaş Türkçesinde de ünlü uyumuna uyduğu ancak Kırgız Türkçesinde ünlü uyumuna uymadığını görülmektedir.

3. Çuv. *aksakal* ~ Kır. *ak sakal* ~ TT. *aksakal*

Çuv. *aksakal* “aksakal, saygın ihtiyar kişi” (ÇTS, 37)

Kır. *ak sakal* “ ak sakallı, sakalı ak olan; aksakal, yaşça büyük insanlara karşı hitap sözü” (KTS,55)

TT. *aksakal* “bir köy veya mahallenin ihtiyar heyetinde olan kimse; ermiş, evliya; bir meslek veya işte yaşça, kıdemce ve yetenek bakımında ileride olan üstün nitelikli kimse” (TS, 73)

Birleşik kelimenin ilk kelimesi, Eski Türkçede *āk sakal* biçiminde uzun ünlüdür (DLT, 546). Temel biçim incelenen üç lehçede korunmuş, herhangi bir ses olayına uğramamıştır. Eski Türkçede “Oğuzcada saçı sakalı ağarmış (iyice yaşlanmış) adam” anlamında kullanılan bu kelimenin bahsi geçen lehçelerde de Eski Türkçedeki anlamını koruduğu görülmektedir. Kelime, Türkiye Türkçesi ve Çuvaş imlasında bitişik yazılır. Kelime, incelenen lehçelerde ünlü uyumuna uymaktadır.

4. Çuv. *ala* ~ Kır. *elek* ~ TT. *elek*

Çuv. *ala* “elek; elemek” (ÇTS, 39)

Kır. *elek* “elek” (KTS, 876)

TT. *elek* “elek” (TS, 781)

Kelime Eski Türkçede *ālgāk* (elgāk, elgök) biçimindedir (EUES,103). Çağdaş üç lehçede de Eski Türkçe ikinci hecedeki -g- sesi düşmüştür. Çuvaş Türkçesinde kelime sonu -k sesinin kaybolduğu görülmektedir. Çuvaşçada ayrıca düzenli bir şekilde görülen *e / a* denkliği neticesinde kelime *ala* şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Eski Türkçede “elek” anlamında kullanılan bu kelimenin bahsi geçen lehçelerde de

Eski Türkçedeki anlamını koruduğu görülmektedir. Eski Türkçede, ünlü uyumuna uyan bu kelime ilgili lehçelerde de ünlü uyumuna uymaktadır.

5. Çuv. *alîk* ~ Kır. *eşik* ~ TT. *eşik*

Çuv. *alîk* “kapı” ” (ÇTS, 39)

Kır. *eşik* “ kapı, bir yere girip çıkmak için yapılan duvar veya bölme açıklığı; kapı, bu açıklıktaki açılıp kapanan kanat” (KTS, 910)

TT. *eşik* “kapı boşluğunun alt yanında bulunan basamak” (TS, 824)

Kelime Eski Türkçede *eşik* biçimindedir (DLT, 264). Bu biçim, Türkiye Türkçesinde ve Kırgız Türkçesinde aynen korunmuştur. Çuvaş Türkçesinde *ş-l* ve *a-e* denkliği neticesinde kelimenin *alîk* biçiminde olduğu görülmektedir. Eski Türkçede “eşik, kapı” anlamına gelen kelime Kırgız Türkçesinde de aynı anlamdadır. Türkiye Türkçesi ve Çuvaş Türkçesinde anlam daralması mevcuttur. Bahsi geçen lehçeler için kaydedilen biçimlerde ünlü uyumu mevcuttur.

6. Çuv. *allî* ~ Kır. *eliü* ~ TT. *elli*

Çuv. *allî* “elli” (ÇTS, 41)

Kır. *eliü* “elli” (KTS, 882)

TT. *elli* “elli” (TS, 789 – 790)

Kelime, Eski Türkçede *elig* (ellig) biçimindedir (DLT, 637). Eski Türkçe kelime sonu -g sesinin Çuvaş Türkçesinde ve Türkiye Türkçesinde düştüğü, Kırgız Türkçesinde ise -ig ses grubunun büzülmesi (ig > iw > üw > üü) sonucu ikincil uzun ünlünün oluştuğu görülmektedir. Eski Türkçede “elli” anlamına gelen bu kelimenin anlamı, incelediğimiz üç dilde de korunmuştur. Bahsi geçen lehçelerde kalınlık-incelik uyumu tamdır. Düzlük-yuvarlaklık uyumu ise Çuvaş Türkçesi ve Türkiye Türkçesinde mevcut olup Kırgız Türkçesinde ise yaygın olan yuvarlaklaşma neticesinde bu uyum bozulmaktadır.

7. Çuv. *an* ~ Kır. *en* ~ TT. *en*

Çuv. *an* “en; kumaş eni” (ÇTS, 46)

Kır. *en* “en, genişlik” (KTS, 886)

TT. *en* “bir yüzeyde boy sayılan iki kenar arasındaki uzaklık, genişlik, boy, uzunluk karşıtı” (TS, 797)

Kelime Eski Türkçede *in* biçimindedir (DLT, 665). Bu biçim Kırgız Türkçesi ve Türkiye Türkçesinde *ī* > *e*- değişimi ile devam etmiştir. Çuvaş Türkçesinde ise *ī* > *a*- değişimi mevcuttur. Eski Türkçedeki “en” anlamı incelenen lehçelerde korunmaktadır.

8. Çuv. *anne* ~ Kır. *ana* ~ TT. *anne*

Çuv. *anne* “anne” (ÇTS, 49)

Kır. *ana* “anne” (KTS, 101)

TT. *anne* “anne” (TS, 117, 131)

Kelime Eski Türkçede *ana* şeklindedir (DLT, 550). Kırgız Türkçesinde, kelimenin Eski Türkçe biçimi korunmuştur. Eski Türkçede tek heceli olan kelimenin Türkiye Türkçesi ve Çuvaş Türkçesinde ünsüz ikizleşmesi neticesinde iki heceli olduğu görülmektedir. Kelimenin *ana* biçimi Anadolu ağızlarında da mevcuttur (DS – C. I, 278a). İncelenen üç lehçede kelimenin Eski Türkçe “anne” anlamı devam etmektedir. Kelime, Kırgız Türkçesinde ünlü uyumuna uyarken Türkiye Türkçesi ve Çuvaşçada uyumun bozulduğu görülmektedir.

9. Çuv. *ant* ~ Kır. *ant* ~ TT. *ant*

Çuv. *ant* “and, yemin” (ÇTS, 51)

Kır. *ant* “ant, yemin, kasem” (KTS, 109)

TT. *ant* “Tanrı veya kutsal bilinen bir kişiyi tanık göstererek bir olayı ya da durumu doğrulama, yemin, kasem” (TS, 133)

Kelime Eski Türkçede *and* biçimindedir (DLT, 550). İncelenen üç lehçede de kelime sonundaki tonlu ünsüzün tonsuzlaştığı (*-d* > *-t*) görülmektedir. Lehçelerde, kelimenin Eski Türkçedeki “yemin, ant, söz” anlamıyla kullanımı devam etmektedir.

10. Çuv. *ancak* ~ Kır. *ança* ~ TT. *ancak*

Çuv. *ancak* “ancak, sadece” (ÇTS, 53)

Kır. *ança* “o kadar” (KTS, 104)

TT. *ancak* “lakin, ama, fakat; sadece anlamına gelen sınırlama ifadesi” (TS, 123)

Kelime, Eski Türkçede *anca* şeklindedir (DLT, 550). Kırgız Türkçesinde, kelimenin Eski Türkçe biçiminin korunduğu görülmektedir. Türkiye Türkçesi ve Çuvaş Türkçesinde ise kelime sonunda ünsüz türemesi ve -ç- sesinin tonlulaştığı görülmektedir. İncelenen lehçelerde kelime, Eski Türkçedeki “o kadar, onca; ona göre; şöyle” anlamlarına benzer anlamda kullanılmaktadır ve ünlü uyumu tamdır.

11. Çuv. *appa* ~ Kır. *apa* ~ TT. *abla*

Çuv. *appa* “abla; görümce; teyze; (halk türkülerinde) kız, kız arkadaş, gelin” (ÇTS, 56)

Kır. *apa* “anne; anne, ana, teyze, genel olarak anne yerinde olan kadınlara hitaben kullanılır” (KTS, 118)

TT. *abla* ≈ *aba* “abla, anne” (TS, 1-5)

Kelime Eski Türkçede *apa* şeklindedir (KB, 21). Kırgız Türkçesinde temel biçimin korunduğu görülmektedir. Türkiye Türkçesinde *apa+la* > *abla* değişimi ile kelime ünsüzünde tonlulaşma bulunmaktadır (TTKBS, 44). Çuvaş Türkçesinde ise kelime, çift ünsüzlüdür. Kelime Eski Türkçede “âdem, insan” anlamını taşımaktadır. Bahsi geçen lehçelerde kelimenin anlamında daralma olmuş, sadece kadınlar için kullanılan bir kelime olarak kullanılmıştır. Sözü edilen lehçelerdeki biçimlerde ünlü uyumu tamdır.

12. Çuv. *ar* ~ Kır. *er* ~ TT. *er*

Çuv. *ar* “bay, erkek; eş, koca” (ÇTS, 57)

Kır. *er* “erkek; koca, eş; yiğit, kahraman” (KTS, 895)

TT. *er* “erkek; koca; kahraman, yiğit” (TS, 805)

Kelime Eski Türkçede *er* biçimindedir (DLT, 640). Kırgız Türkçesinde ve Türkiye Türkçesinde kelimenin Eski Türkçe biçimi korunmuştur. Çuvaş Türkçesinde ise *e / a* denkliği neticesinde kelimenin ünlüsü arka damak ünlüsü şeklinde karşımıza çıkar. Eski Türkçede “adam” anlamında kullanılan bu kelime, incelenen lehçelerde anlam genişlemesine uğramıştır. Kelimenin kaydedilen biçimleri Eski Türkçede olduğu gibi tek hecelidir.

13. Çuv. *arık* $\approx$ *arkı* ~ Kır. *etek* ~ TT. *etek*

Çuv. *arık* “etek (dağ, tepe hakkında)” $\approx$ *arkı* “etek; fıfır, farbala; diz; dağ eteği” (ÇTS, 58, 61)

Kır. *etek* “etek, kadın giysisi; giysinin alt kenarı; çadır, kanepa örtüsü gibi kumaştan olan şeylerin yere sarkan bölümü; dağ, tepe, yığın vb. yamaçlı şeylerin alt bölümü.” (KTS, 912)

TT. *etek* “etek; çadır, kanepa örtüsü gibi kumaştan olan şeylerin yere sarkan bölümü” (TS, 828)

Kelime, Eski Türkçede *etek* biçimindedir (DLT, 648). Kırgız Türkçesinde ve Türkiye Türkçesinde kelimenin Eski Türkçe biçimi korunmuştur. Çuvaş Türkçesinde ise bu kelime *arık* biçimindedir. Çuvaş Türkçesinde *t > r* sesleri yönünde bir değişim ilkesi bulunmamaktadır. Bu denklik Fedotov ve Yegorov tarafından verilmektedir (ETÇYA 56; ESÇYA 30).

14. Çuv. *arışlan* ~ Kır. *arstan* ~ TT. *arşlan*

Çuv. *arışlan* “arşlan” (ÇTS, 58)

Kır. *arstan* “arşlan; gürbüz, cesur ve yiğit adam; Arşlan takımyıldızı” (KTS, 144)

TT. *arşlan* $\approx$ *arşlan* “arşlan; gürbüz, cesur, yiğit adam” (TS, 157, 168)

Kelime, Eski Türkçede *arşlan* şeklindedir (DLT, 557). Türkiye Türkçesinde kelimenin iki biçimde kullanımı olduğu görülmektedir. Kırgız Türkçesinde, tonsuz ünsüzden sonra gelen tonlu sesin tonsuzlaştığı *l- > (-d) > t-*; Çuvaş Türkçesinde ise iki ünsüz arasında ünlü türemesi gerçekleştiği görülmektedir. Ünlü türemesi neticesinde iki heceli olan bu kelime Çuvaş Türkçesinde üç heceli olmuştur. Bahsi geçen

lehçelerde kelimenin Eski Türkçe “aslan” anlamı korunmakta ve kelime ünlü uyumuna uymaktadır.

15. Çuv. *arman* ~ Kır. *tegirmen* ~ TT. *değirmen*

Çuv. *arman* “değirmen” (ÇTS, 61)

Kır. *tegirmen* “değirmen, içinde öğütme işi yapılan yer” (KTS, 976)

TT. *değirmen* “değirmen” (TS, 609)

Kelime, Eski Türkçede *tegirmen* biçimindedir (DLT, 866). Kırgız Türkçesinde kelimenin Eski Türkçe biçimi korunmuştur. Türkiye Türkçesinde, Eski Türkçe kelime başı *t*- sesinin tonlulaştığı *t*- > *d*- görülmektedir. Çuvaş Türkçesinde ise kelimenin ilk hecesinde düşme olduğu ve kelimenin hece sayısında azalma olduğu görülmektedir. Ayrıca Çuvaş Türkçesinde düzenli bir şekilde görülen *e* = *a* denkliği sebebiyle de kelimenin ünlüsünde kalınlaşma olmuş, gerileyici benzeşme ile de ilk hecedeki ünlü de kalın ünlü olarak değişmiştir. İncelenen lehçelerde kelimenin Eski Türkçe “değirmen” anlamı korunmakta ve kelime ünlü uyumuna uymaktadır.

16. Çuv. *arpa* ~ Kır. *arpa* ~ TT. *arpa*

Çuv. *urpa* “arpa, arpacık” (ÇTS, 788)

Kır. *arpa* “arpa” (KTS, 141)

TT. *arpa* “arpa” (TS, 156)

Kelime, Eski Türkçede *arpa* biçimindedir (DLT, 557). Türkiye Türkçesi ve Kırgız Türkçesinde kelimenin temel biçimi korunmaktadır. Çuvaş Türkçesinde ise kelime başı *a*- = *u*- denkliği görülmektedir. Lehçelerde, kelimenin Eski Türkçedeki “arpa” anlamı devam etmektedir. Ele alınan örneklerde kelime ünlü uyumuna uymaktadır.

17. Çuv. *arhar* ~ Kır. *arkar* ~ TT. *argali*

Çuv. *arhar* “yaban koyunu” (ÇTS, 65)

Kır. *arkar* “yaban koyunu” (KTS, 140)

TT. *argali* “yaban koyunu” (TS, 148)

Kelime, Eski Türkçede *arkar* şeklindedir (DLT, 556). Kırgız Türkçesinde kelimenin Eski Türkçe biçimi korunmuştur. Çuvaş Türkçesinde ise hece başındaki *k*-sesinin tonlulaştığı ve *k*- = *h*- denkliği görülmektedir. Türkiye Türkçesindeki biçimi Kamus-ı Türkî’de *arğalı* olarak karşımıza çıkmaktadır (Yavuzarslan 2010:64). Eski Türkçede “dağ keçisi” olarak kullanılan bu kelime, bahsi geçen lehçelerde “yaban koyunu” anlamıyla yer almıştır. Kırgız Türkçesi ve Çuvaş Türkçesi örneklerde ünlü uyumu mevcuttur.

18. Çuv. *arşın* ~ Kır. *arşın* ~ TT. *arşın*

Çuv. *arşın* “arşın” (ÇTS, 66)

Kır. *arşın* “arşın, 68 cm’lik uzunluk birimi” (KTS, 143)

TT. *arşın* “yaklaşık 68 santimetreye eşit olan uzunluk ölçüsü” (TS, 157)

Kelime Orta Türkçe döneminde *arşın* olarak karşımıza çıkmaktadır (KITS, 12). Lehçelerde kaydedilen biçimlerde kelime içinde, ikinci hecede bulunan *u* ünlüsünün vurgu bakımından zayıflayarak Kırgız Türkçesi ve Türkiye Türkçesinde *ı* ünlüsüne; Çuvaş Türkçesinde ise *ĩ* ünlüsüne değişimi söz konusudur. Kelime, Kıpçak Türkçesi Sözlüğü’nde “yaklaşık 68 santimetreye eşit olan uzunluk ölçüsü, arşın; bir dirsek uzunluğu” anlamındadır. Kelimenin anlamı karşılaştırılan lehçelerde korunmuş olup herhangi bir anlam değişmesine uğramamışlardır. Söz konusu olan lehçelerde kelimeler ünlü uyumuna uymaktadır.

19. Çuv. *arık* ~ Kır. *arık* ~ TT. *ark*

Çuv. *arık* “ark, su arkı” (ÇTS1, 66)

Kır. *arık* “ark, içinden su akıtmak için toprak kazılarak yapılan açık oluk” (KTS, 136)

TT. *ark* “içinden suyu akıtmak için toprak kazılarak yapılan açık oluk, arık, dren, karık” ≈ *arık* “ark; fide veya fidan dikilen yer” (TS, 149, 152)

Kelime, Eski Türkçede *arık* şeklindedir (DLT, 555). İncelenen lehçelerde kelimenin temel biçimi korunmuş, herhangi bir ses olayına uğramamıştır. Türkiye Türkçesinde, ikinci hecede bulunan dar ünlünün düşmesiyle oluşan *ark* biçimi de bulunmaktadır. Böylelikle kelime Türkiye Türkçesinde iki şekilde karşımıza çıkmaktadır. Eski Türkçede “ark, ırmak” anlamında kullanılan bu kelime, bahsi geçen

lehçelerde anlamını korumuştur. Kırgız Türkçesi ve Çuvaş Türkçesi örneklerinde kelime ünlü uyumuna uymaktadır. Türkiye Türkçesinde kaydedilen biçimde hece sayısında farklılık vardır.

20. Çuv. *asav* ~ Kır. *azuu* ~ TT. *azı*

Çuv. *asav* “köpek dişi; azı dişi” (ÇTS, 66)

Kır. *azuu* “azı, azı dişi” (KTS, 214)

TT. *azı, azı dişi* “azı dişi, öğütücü dişi; öküz arabalarında ön ve arka yastıkları dingile bağlayan ağaç çivi” (TS, 215)

Kelime, Eski Türkçede *azıg* biçiminde karşımıza çıkmaktadır (DLT, 555). Kelimeler, ses özellikleri bakımından farklı yapılara sahip olsa da Fedotov ve Yegerov’un sözlüklerinde kökteş biçimler olarak kaydedilir. Kırgız Türkçesinde, kelime sonunda bulunan -g sesinin *w > v* değişimine uğrayıp erimesiyle oluşan ikincil uzun ünlü yer almaktadır. Kelimenin ünlüsünde ilerleyici benzeşme sonucunda değişim görülmektedir. Türkiye Türkçesinde Batı Türkçesinden itibaren kelime sonunda bulunan -g ünsüzünün düşmesine örnek bulunmaktadır. Kelime Eski Türkçede “hayvanların azı dişi” anlamındadır. Karşılaştırılan lehçelerde kelimenin temel anlamı genişlemiş, sadece hayvanların dişi kullanımının dışına çıkılarak genel bir terim olarak kullanılmıştır. Türkiye Türkçesinde bu durumun yanında doğadan doğaya aktarım yoluyla kelime yeni anlam kazanmıştır. Kelimenin incelenen biçimleri Türkiye Türkçesi ve Çuvaş Türkçesinde ünlü uyumunu taşımaktadır. Kırgız Türkçesinde ise kalınlık-incelik uyumu söz konusu iken düzlük-yuvarlaklık uyumu bulunmamaktadır.

21. Çuv. *askın* ~ Kır. *azgın* ~ TT. *azgın*

Çuv. *askın* “sefiş, ahlaksız, azgın; zapt olunmaz, dizginlenmez; yaramaz, afacan” (ÇTS,70)

Kır. *azgın* “hâlsiz, bitkin, solmuş; azgın, yoldan çıkan; yersiz yurtsuz olan” (KTS, 209)

TT. *azgın* “azgın olan, azılı, kudurgan; çabuk iltihaplanan, yarası hemen kapanmayan (ten); çok yaramaz çocuk; cinsel istekleri aşırı olan; coşmuş, taşmış; gözü hiçbir şeyden yılmayan” (TS, 215)

Kelime, Eski Türkçede *azğır* biçimindedir (DLT, 555). Karşılaştırılan lehçelerin üçünde de kelimenin son sesinde *-n* ünsüzü bulunmaktadır. Kırgız Türkçesi ve Türkiye Türkçesinde *-ğ-* > *-g-* değişimi vardır. Çuvaş Türkçesinde ise *z* ünsüzü yerine *s* ünsüzü yer almaktadır. Bunun yanında ikinci hece başında *ğ* > *k* tonsuzlaşması, ikinci hecede bulunan *ı* ünlüsünün vurgu bakımından zayıflayarak *ĩ* ünlüsüne değişmesi söz konusudur. Eski Türkçede yer alan “azgın, azılı” anlamı bahsi geçen lehçelerde korunmuş ve yeni anlamlar kazanarak anlam genişlemesi oluşturmuştur. Lehçeler için kaydedilen kelimelerde ünlü uyumu tamdır.

22. Çuv. *ataş* ~ Kır. *adaş* ~ TT. *adaş*

Çuv. *ataş* “adaş” (ÇTS, 75)

Kır. *adaş* “arkadaş, dost; adaş, adları aynı olandan her biri” (KTS, 38)

TT. *adaş* “adları aynı olan bireylerin her biri” (TS, 27)

Kelimenin Eski Türkçe biçimi *adaş*’tır (DLT, 540). Kırgız Türkçesinde ve Türkiye Türkçesinde kelimenin Eski Türkçe şekli korunmuştur. Çuvaş Türkçesinde ise *-d-* > *-t-* tonsuzlaşması görülmektedir. Eski Türkçede “arkadaş” anlamında kullanılan bu kelimenin anlamı Kırgız Türkçesinde korunmuş olup incelenen üç lehçede de “adaş” anlamında kullanıldığı görülmektedir. Kelime incelenen lehçelerde ünlü uyumuna uymaktadır.

23. Çuv. *atı* ~ Kır. *ötük* ~ TT. *edik*

Çuv. *atı* “çizme, keçe çizme” (ÇTS, 76)

Kır. *ötük* “çizme” (KTS, 695)

TT. *edik* “yumuşak ve renkli sahtiyandan yapılmış yarım konçlu lapçın; kısa çizme” (TS, 755)

Kelime, Eski Türkçede *etik* ~ *etük* olmak üzere iki biçimde karşımıza çıkmaktadır (DLT, 648). Üstte ortak olarak ele alınan kelimeler, ses özellikleri bakımından birbirlerinden farklı görünümlere sahip olsalar da Fedotov ve Yegerov’un sözlüklerinde denk biçimler olarak kaydedilmiştir (ETÇYA, 69; ESÇYA, 36). Türkiye Türkçesinde kelimenin düzlük-yuvarlaklık uyumuna uyması gereği *etik* biçiminin kullanıldığı ve kelime içi *-t-* > *-d-* tonlulaşması olduğu görülmektedir. Kırgız Türkçesi

yuvarlaklaşmaya elverişli bir lehçe olduğu için kelimenin *etük* biçiminin kullanıldığı ve gerileyici benzeşme ile *ötük* şeklini aldığı görülmektedir. Çuvaş Türkçesinde kelimenin sonunda bulunan ünsüz düşmüştür. Düzenli olarak görülen *e > a* değişimi neticesinde kelimenin ilk ünlüsünün kalınlaştığı ve ilerleyici benzeşme ile ikinci ünlünün de kalınlaştığı görülmektedir. Eski Türkçede “ayakkabı” olarak kullanılan bu kelimenin incelenen üç lehçede anlam daralması sonucunda “bir ayakkabı çeşidi olan çizme” için kullanıldığı görülmektedir. Kelime, bahsi geçen lehçelerde ünlü uyumuna uymaktadır.

24. Çuv. *atte* ≈ *aşa* ~ Kır. *ata* ~ TT. *ata*

Çuv. *atte* “baba; kayın baba, kaynata” ≈ *aşa* “erkek; baba, ebeveyn” (ÇTS, 77; 74)

Kır. *ata* “Baba; baba yaşındaki kişiye hitap, amca” (KTS, 160)

TT. *ata* “ata; dedelerden ve büyükbabalardan her biri; kişinin geçmişte yaşamış olan büyükleri” TS, 179)

Kelimenin Eski Türkçe biçimi *ata*'dır (DLT, 563). Türkiye Türkçesinde ve Kırgız Türkçesinde kelimenin Eski Türkçe biçimi korunmuştur. Çuvaş Türkçesinde ise kelime iki şekilde karşımıza çıkmaktadır: Birinci şekilde, ünsüz ikizleşmesi ve kelimenin ikinci ünlüsünün öndamaksıllaşması; ikinci şekilde ise diş ünsüzünün diş-damak ünsüzüne değişimi *-t- > -ş-* görülmektedir. Eski Türkçede “baba” anlamında kullanılan bu kelimenin Kırgız Türkçesinde ve Çuvaş Türkçesinde anlamının korunduğu; Türkiye Türkçesinde ise anlam genişlemesine uğradığı görülmektedir. Kelimenin Türkiye Türkçesinde, Kırgız Türkçesinde ve Çuvaş Türkçesinin *aça* biçiminde ünlü uyumuna uyduğu görülmektedir.

25. Çuv. *aul* ~ Kır. *ayıl* ~ TT. *ağıl*

Çuv. *aul* “Kafkas köyü” (ÇTS, 78)

Kır. *ayıl* “oba, bir yerde konaklayan göçebe halk ve aile, oymak; yerleşik bölge, köy” (KTS, 185)

TT. *ağıl* “evcil küçükbaş hayvanları barındırmak için etrafı çitlerle veya duvarla çevrilmiş korunaklı yer, barınak” (TS, 40)

Kelime, Eski Türkçede *agıl* şeklindedir (DLT, 542). Bu biçim Türkiye Türkçesinde -g- > -ğ- sızıcılığı ile devam etmektedir. Kırgız Türkçesinde -g- > -y- akıcılığı bulunmaktadır. Çuvaş Türkçesinde -ğ- art damak ünsüzü düşmüştür. Kelime “ağıl” anlamındadır. Bu anlam Türkiye Türkçesinde korunmuştur. Kırgız Türkçesinde kelimenin anlamında anlam değişmesi olmuştur. Çuvaş Türkçesinde ise anlam daralması görülmüştür. Kelimenin her üç lehçedeki örnekleri de ünlü uyumuna uymaktadır.

26. Çuv. *aş* ~ Kır. *aş* ~ TT. *aş*

Çuv. *aş* “et” (ÇTS, 83)

Kır. *aş* “yemek, aş; pilav” (KTS, 155)

TT. *aş* “yemek” (TS, 171)

Kelime, Eski Türkçede *aş* ≈ *āş* olmak üzere iki şekilde karşımıza çıkmaktadır (DLT, 560). Bu biçim incelenen lehçelerde aynı şekilde devam etmektedir. Eski Türkçede “yemek” anlamında kullanılan bu kelimenin Kırgız Türkçesinde ve Türkiye Türkçesinde anlamının aynı olduğu; Çuvaş Türkçesinde ise anlam daralmasına uğradığı görülmektedir. Kelimenin lehçelerde kaydedilen biçimleri, Eski Türkçe biçiminde olduğu gibi tek hecelidir.

27. Çuv. *aşak* ~ Kır. *eşek* ~ TT. *eşek*

Çuv. *aşak* “eşek” (ÇTS, 83)

Kır. *eşek* “eşek, binek hayvanı” (KTS, 910)

TT. *eşek* “atgillerden uzun kulaklı yük ve binek hayvanı” (TS, 822)

Kelime, Eski Türkçede *eşek* ≈ *eşgek* olmak üzere iki biçimde bulunmaktadır (DLT, 646). Türkiye Türkçesi ve Kırgız Türkçesinde Eski Türkçe biçim korunmuştur. Çuvaş Türkçesinde ise kelime ünlü kalınlaşması olduğu görülmektedir. Eski Türkçede “eşek” anlamında kullanılan bu kelime, incelenen lehçelerde de aynı anlamda kullanılmıştır. Kelimenin bahsi geçen lehçelerdeki örnekleri, ünlü uyumuna uymaktadır.

28. Çuv. *aşık* ~ Kır. *aşık* ~ TT. *aşık*

Çuv. *aşık* “aşık oyunu, aşık oyununda kullanılan kemik” (ÇTS, 83)

Kır. *aşık* “aşık kemiği; aşık oyunu” (KTS, 156)

TT. *aşık* “aşık kemiği” (TS, 174)

Kelime, Eski Türkçede *aşuk* şeklindedir (DLT, 561). Temel biçim dikkate alındığında, lehçeler için incelenen kelimelerde sadece ikinci hece ünlüsünde değişim görülmektedir. Kelimenin “insanın ve başka şeylerin aşık kemiği” anlamı söz konusu olan lehçelerde korunmuş, bu kemik ile oynanan oyun olan “aşık oyunu” anlamını kazanmıştır. İncelenen kelimelerde ünlü uyumu tamdır.

29. Çuv. *ĩvĩ* ~ Kır. *kuu* ~ TT. *kav*

Çuv. *ĩvĩ* “kav” (ÇTS, 87)

Kır. *kuu* “kav, çabuk tutuşan ot veya odun” (KTS, 417)

TT. *kav* “ağaçların gövdesinde veya dallarında yetişen bir tür mantardan elde edilen ve çabuk tutuşan, süngerimsi madde” (TS, 1355)

Kelime Eski Türkçede *kav* şeklindedir (DLT, 694). Bu biçimin Türkiye Türkçesinde aynı şekilde devam ettiği görülmektedir. Kırgız Türkçesinde ise *v* sesinin yuvarlaklaştırıcı etkisiyle *a > u* değişimi, *v* sesinin eriyerek düşmesi sebebiyle de *uv > uu* ikincil uzunluk oluşmuştur. Çuvaş Türkçesinde ise *k*- sesi düşmüş; *a* ünlüsü daralarak *ı* ünlüsüne değişmiş ve kelime sonunda kısa *ı* ünlüsü türemiştir. Eski Türkçede “çakmağı ateşleyen kav” anlamında kullanılan bu kelimenin Türkiye Türkçesinde ve Çuvaş Türkçesinde aynı anlamda olduğu, Kırgız Türkçesinde ise çabuk tutuşma eylemini ot ve oduna aktarması sebebiyle yakın anlamda kullanıldığı tespit edilmiştir. Kelime incelenen üç lehçede de ünlü uyumuna uymaktadır. Bu kelimeler Fedotov ve Yegorov’un sözlüklerinde denk biçimler olarak yer almaktadır (ETÇYA, 79; ESÇYA, 39).

30. Çuv. *ĩyĩr* ~ Kır. *aygır* ~ TT. *aygır*

Çuv. *ĩyĩr* “aygır” (ÇTS, 87)

Kır. *aygır* “aygır” (KTS, 184)

TT. *aygır* “damızlık erkek at” (TS, 203)

Kelime Eski Türkçede *aygır* şeklinde yer almaktadır (DLT, 566). Bu biçim Türkiye Türkçesi ve Kırgız Türkçesinde aynen korunmuştur. Çuvaş Türkçesinde ise *g-* ünsüzünün düştüğü görülmektedir. Eski Türkçede “aygır” anlamında olan bu kelimenin incelenen üç lehçede de aynı anlamda kullanıldığı tespit edilmiştir. Kelime bahsi geçen lehçelerde ünlü uyumuna uymaktadır.

31. Çuv. *īmīr* ~ Kır. *omuroo* ~ TT. *omuz*

Çuv. *īmīr* “hayvan göğsü” (ÇTS, 88)

Kır. *omuroo* “hayvanın göğüs kısmı; insan göğsünün üst kısmı” (KTS, 620)

TT. *omuz* “boynun iki yanında kolların gövdeye bağlandığı bölüm” (TS, 1802)

Omuz kelimesine Eski Türkçede rastlanılmamaktadır. Kelime ilk olarak Orta Türkçede geçmektedir (KITS, 205). Bu biçim hiçbir ses olayı gerçekleşmeden Türkiye Türkçesinde devam etmektedir. Üstte yer alan biçimler Yegorov tarafından denk kabul edilmiştir (EŞÇYA, 40). Kırgız Türkçesi, Türkçenin *z* kolunda yer almasına rağmen kelimenin *r*’li biçimde olması dikkat çekicidir. Çuvaş Türkçesinde *z ~ r* denkliği bulunan bir örnekte oluşturmaktadır. Bunun yanında kelimenin ünlülerinin *ī* ünlüsüne değişimi söz konusudur. Kelimenin “omuz” anlamı Türkiye Türkçesinde korunmuş, herhangi bir anlam olayı gözlemlenmemiştir. Kırgız Türkçesinde temel anlam korunurken “hayvanın göğüs kısmı” anlamının eklenmesiyle anlam genişlemesi oluşmuştur. Çuvaş Türkçesinde ise anlam daralması söz konusudur. Lehçelerde kaydedilen biçimlerde ünlü uyumu tamdır.

32. Çuv. *īru* ~ Kır. *uruk* ~ TT. *uruk*

Çuv. *īru* “soy, nesil, boy” ~ *vīrī* “tohum, çekirdek” (ÇTS, 94,123)

Kır. *uruk* “tohum; soy, nesil” (KTS, 1152)

TT. *uruk* “soy, sülale” (TS, 2420)

Kelime Eski Türkçede *urug* şeklindedir (DLT, 923). Bu biçim Kırgız Türkçesi ve Türkiye Türkçesinde kelime sonunda *-g > -k* tonsuzlaşması ile devam etmektedir. Çuvaş Türkçesinde kelime iki biçimde yer almaktadır. Birinci biçimde (*īru*); dar yuvarlak ünlünün, düz dar ünlüye değişimi *u- > ı-* ve kelime sonu ünsüz düşmesi *-k > ∅* mevcuttur. İkinci biçimde (*vīrī*) ise yuvarlak ünlülerden önce kelimenin başında *v*

türemesinin görülmesi dar yuvarlak ünlünün, düz dar ünlüye değişimi *u- > ı-* ve kelime sonu ünsüz düşmesi *-k > Ø* vardır. Eski Türkçede “her şeyin tanesi; tohum” anlamında olan bu kelimenin incelenen üç lehçede de anlamını koruduğu görülmektedir. Türkiye Türkçesi, Kırgız Türkçesi ve Çuvaş Türkçesindeki örneklerde ünlü uyumu tamdır.

33. Çuv. *ışta* ~ Kır. *kayda* ~ TT. *hani*

Çuv. *ışta* “nerede, nereye” (ÇTS, 97)

Kır. *kayda* “nerede, hangi yerde; nereye, hangi yere; nerede, imkânsız, mümkün değil” (KTS, 131)

TT. *hani* “nerede, ne oldu, nerede kaldı anlamlarında kullanılan sözcük” (TS, 1042)

Kelime, Eski Türkçede *kani* biçimindedir (DLT, 682). Verilen denklikler ses ve şekil özellikleri bakımından farklılık arz etse de Fedotov ve Yegorov tarafından ortak kelimeler olarak gösterilmektedir (ETÇYA, 92; ESÇYA, 44). Türkiye Türkçesinde kelime süresiz-patlayıcı sesin sürekli-sızıcı sese (*k- > h-*) değişimi ve son ünlüsünde öndamaksıllaşma (*-ı > -i*) görülmektedir. Eski Türkçede *kay* kelimesi *kany* biçimindedir. Buradaki *ny* sesi Uygur Türkçesi döneminden itibaren *n* ve *y* olarak ayrılmıştır. Bu sebeple kelime kimi lehçelerde *kan* kimi lehçelerde *kay* olarak görülmektedir. Burada da Kırgız Türkçesinde *kay* olarak karşımıza çıkmaktadır. Çuvaş Türkçesinde ise *-y > -ş* ve *-a- > -i-* değişimi görülmekle beraber kelime başındaki *k* ünsüzü de düşmüştür. Bu kelime Kırgız Türkçesi ve Çuvaş Türkçesinde üzerine bulunma hâl eki almıştır. Eski Türkçede “nerede, hani” anlamında kullanılan bu kelimenin anlamı üç lehçede de korunmuştur. Kırgız Türkçesinde anlam genişlemesi vardır. Kelime Türkiye Türkçesinde düzlük-yuvarlaklık uyumuna uymakta; kalınlık-incecik uyumuna uymamaktadır. Diğer iki lehçede ünlü uyumu tamdır.

34. Çuv. *ış* ~ Kır. *iç* ~ TT. *iç*

Çuv. *ış* “iç, iç bölüm, iç kısım; iç, karın; öz, iç, orta, göbek” (ÇTS, 98)

Kır. *iç* “iç, mide, karın” (KTS, 989)

TT. *iç* “iç; karın, mide, bağırsak” (TS, 1140)

Kelime, Eski Türkçede *iç* şeklinde karşımıza çıkmaktadır (DLT, 660). Bu biçim Kırgız Türkçesi ve Türkiye Türkçesinde korunmuştur. Çuvaş Türkçesinde ise -

ş > -ç sızıcılığı görülmektedir. Eski Türkçede “iç” anlamında olan kelime, üç lehçede de aynı anlamda devam etmektedir. Kelime, incelenen lehçelerde ünlü uyumuna uymaktadır.

35. Çuv. *ışi* ~ Kır. *ısık* ~ TT. *ısı*

Çuv. *ışi* “sıcak, ılık; sıcak, hararet; sıcak yerler, güney; sıcakkanlı, içten, yürekten; ısı” (ÇTS, 98)

Kır. *ısık* “sıcak, ısısı yüksek olan” (KTS, 980)

TT. *ısı* “ısı, sıcaklık derecesi” (TS, 1126)

Kelime, Eski Türkçede *isig* biçimindedir (DLT, 668). Türkiye Türkçesi ve Çuvaş Türkçesinde kelime ünsüz düşmesi $-g > \emptyset$ ve artdamaksıllaşma $i > ı$ görülmektedir. Çuvaş Türkçesinde buna ek olarak $-s- > -ş-$ değişimi bulunmaktadır. Kırgız Türkçesinde ise tonsuzlaşma $-g > -k$ mevcuttur. Eski Türkçede “sıcak” anlamında kullanılan kelimenin incelenen lehçelerde aynı anlamda kullanımının devam ettiği; Çuvaş Türkçesinde ise “sıcakkanlı, içten, yürekten” anlamlarıyla birlikte anlam genişlemesi olduğu tespit edilmektedir. Kelime üç lehçede de ünlü uyumuna uymaktadır.

36. Çuv. *ışih* ~ Kır. *uşak* ~ TT. *uşak*

Çuv. *ışih* “küçük, ufak, sığ (su hakkında); derin olmayan” (ÇTS, 99)

Kır. *uşak* “ufak, küçük; kırıntı, döküntü” (KTS, 1154)

TT. *uşak* “çocuk, herhangi bir bölgenin halkından olan erkek; erkek hizmetçi; tayfa” (TS, 2422)

Kelimenin Eski Türkçe biçimi *uşak*’tır (DLT, 925). Bu biçim Türkiye Türkçesinde ve Kırgız Türkçesinde korunmuştur. Çuvaş Türkçesinde ise sızıcılığı $-k > -h$; yuvarlak-dar ünlünün, düz-dar ünlüye değişimi $u- > ı-$ ve ünlü daralması $-a- > -ı-$ görülmektedir. Kelime, Eski Türkçede “küçük” anlamında kullanılmaktadır. Bu kullanımın Kırgız Türkçesi ve Çuvaş Türkçesinde devam ettiği, Türkiye Türkçesinde ise anlam daralması olduğu görülmektedir. Kelime bahsi geçen lehçelerde ünlü uyumuna uymaktadır.

37. Çuv. *bur* ≈ *pıra* ~ Kır. *burgu* ~ TT. *burgu*

Çuv. *bur* “burgu, delgi, delme makinası” ≈ *pıra* “burgu” (ÇTS, 110, 467)

Kır. *burgu* “burgu” (KTS, 439)

TT. *burgu* “delik açmaya yarayan alet” (TS, 414)

Bu kelime köken bakımından *bur-* fiiline dayanır. Bu fiile *-gu* fiye gelmesiyle türetilmiştir (TTKBS, 186). Orta Türkçe döneminde *burdı* ~ *bürgü* biçiminde “burgu” anlamıyla kayıtlıdır (KITS, 40). Kırgız Türkçesi ve Türkiye Türkçesindeki örnekler benzer ses ve şekil özelliği göstermektedir. Çuvaş Türkçesinde kelimenin iki biçimde kullanımı söz konusudur. İlgili lehçelerde kelime aynı anlam ile kayıtlıdır. Kırgız Türkçesi, Türkiye Türkçesi ve Çuvaş Türkçesindeki *pıra* biçiminde ünlü uyumu söz konusudur.

38. Çuv. *vak* ~ Kır. *ubak* ~ TT. *ufak*

Çuv. *vak* “ufak, küçük, ufak tefek” (ÇTS, 113)

Kır. *ubak* “ufak, ufalanmış, ufak parçalara ayrılmış, parçalanmış.” (KTS, 1137)

TT. *ufak* “boyutları normalden daha küçük olan; yaşça daha küçük olan” (TS, 2409)

Kelime Eski Türkçede *uvşak* biçimindedir (EUES, 809). Türkiye Türkçesinde ikinci hece başındaki *ş-* ünsüzü düşmüş, *-v-* > *-f-* tonsuzlaşması olmuştur. Kırgız Türkçesinde de ikinci hece başındaki *ş-* ünsüzü düşmüş, *-v-* > *-b-* süreksizleşmesi gerçekleşmiştir. Çuvaş Türkçesinde ise kelime başı ünlüsü ve ikinci hece başındaki ünsüz görülmemektedir. Kelime “ufak, az; küçük, genç” anlamına gelir. Bu anlam Türkiye Türkçesinde korunmuştur. Çuvaş Türkçesi ve Kırgız Türkçesinde “küçük, genç” anlamı yer almamaktadır. Kırgız Türkçesi ve Türkiye Türkçesinde kalınlık-incelik uyumuna uyan kelime, düzlük-yuvarlaklık uyumuna uymamaktadır. Çuvaş Türkçesinde kelimenin hece sayısında farklılık görülmektedir.

39. Çuv. *val* ~ Kır. *öñ* ~ TT. *ön*

Çuv. *val* “ön, şark, doğu” (ÇTS, 114)

Kır. *öñ* “yüz, bet; görünüş, dış görünüm; renk; kumaş yüzü (KTS, 686)

TT. *ön* “bir şeyin esas tutulan yüzü; bir şeyin esas tutulan yüzünün baktığı yer, karşı; bir kimsenin ilerisi; yakın gelecek zaman” (TS, 1850)

Kelime Eski Türkçede *öŋ* biçimindedir (DLT, 787). Çuvaş Türkçesindeki biçim diğer iki lehçeye göre ses özellikleri bakımında farklı gözüktü de Fedotov tarafından kökteş biçimler olarak verilir. Kelimenin Eski Türkçe biçimi, Kırgız Türkçesinde aynen devam etmektedir. Türkiye Türkçesinde ise damak *n*'sinin dış *n*'sine değişimi görülmektedir. Çuvaş Türkçesinin karakteristik özelliği olan yuvarlak ünlülerden önce başta */v/* türemesi, yuvarlak sesin düz sese değişimi *ö > a* ve *-ŋ > -l* değişimi bulunmaktadır. Eski Türkçede “ön” anlamında kullanılan bu kelimenin anlamı bahsi geçen lehçelerde de aynı olmakla genişlemesi görülmektedir. Kelime incelenen lehçelerde ünlü uyumuna uymaktadır.

40. Çuv. *valĭ* ~ Kır. *ülüş* ~ TT. *ülüş*

Çuv. *valĭ* “bölüm, bölük, kısım, parça, pay” (ÇTS, 114)

Kır. *ülüş* “ülüş, pay, hisse; paylaşma, bölüşme, paylaşım, bölüşüm; zenginlerin halka veya bir uruğun başka bir uruğa izzet ikram olarak verdiği ziyafet” (KTS, 1170)

TT. *ülüş* “kesilen hayvanın etinden alınan pay” (TS, 2445)

Kelimenin Eski Türkçe biçimi *ülüş* 'tür (DLT, 932). Lehçelerde kaydedilen biçimlere baktığımızda Çuvaş Türkçesindeki şeklin farklı olduğu görülür. Ancak Yegorov tarafından bunlar kökteş biçim olarak kaydedilmiştir (ESCYA, 46). Temel biçim Türkiye Türkçesi ve Kırgız Türkçesinde korunmuştur. Çuvaş Türkçesinde ise yuvarlak ünlülerden önce kelimenin başında */v/* türemesi ve yuvarlak seslerin düz sese değişimi *ü > a*, *ü > ĭ* tespit edilmiştir. Eski Türkçedeki “pay, hisse” anlamı, bahsi geçen lehçelerde devam etmekle birlikte Türkiye Türkçesinde anlam daralması görülmektedir. İncelenen lehçelerde kelimenin ünlü uyumu tamdır.

41. Çuv. *varĭ* ~ Kır. *öz* ~ TT. *öz*

Çuv. *varĭ* “orta, merkez, öz” (ÇTS, 115)

Kır. *öz* “kendi; kendisi, başkası olmadan, kendi kendine; kendi, kendine ait” (KTS, 697)

TT. *öz* “bir kimsenin benliği, kendi manevi varlığı, iç, nefis, derun, varoluş karşıtı; kendi, zat” (TS, 1865)

Kelime, Eski Türkçede *öz* olarak yer almaktadır (DLT, 794). Bu biçim Türkiye Türkçesi ve Kırgız Türkçesinde korunmuştur. Çuvaş Türkçesinde ise yuvarlak ünlülerden önce kelimenin başında /v/ türemesi, yuvarlak sesin düz sese değişimi *ö > a* ve *r* dili olması sebebiyle *z > r* değişimi görülmektedir. Bu kelime rotasizme örnek olarak gösterilen kelimeler arasındadır. Eski Türkçedeki “kendi” anlamı, bahsi geçen lehçelerde devam etmektedir. İncelenen lehçelerde kelimenin ünlü uyumu tamdır.

42. Çuv. *var₂* ~ Kır. *özök* ~ TT. *öz*

Çuv. *var₂* “katran, zift” (ÇTS1, 115)

Kır. *özök* “öz, bitkilerin kök, gövde ve dallarının ortasında bulunan bölüm; mide; herhangi bir şeyin orta bölümü; temel, esas; özek, çekirdek, merkez (KTS, 700)

TT. *öz* “bir şeyin en kuvvetli veya kıvamlı bölümü, hülasa, ekstre, zübde; çibanların içinde ölmüş dokudan oluşan irinle birlikte çıkan parça” (TS, 1865)

Kelime Eski Türkçede *öz* biçiminde bulunmaktadır (DLT, 794). Bu biçim Türkiye Türkçesi ve Kırgız Türkçesinde korunmakla birlikte Kırgız Türkçesinde +*ök* isimden isim yapım eki ile genişlediği görülmektedir. Çuvaş Türkçesinde ise yuvarlak ünlülerden önce kelimenin başında /v/ türemesi, yuvarlak sesin düz sese değişimi *ö > a* ve *r* dili olması sebebiyle -*z* ~ -*r* denkliği mevcuttur. Eski Türkçedeki “ağacın özü, yağı” (bir şeyin içi, iç kısmı, ruh, can, kalp, kalp ve karın bölgesindeki organlar) anlamı, incelenen lehçelerde benzerlik göstermektedir. Çuvaş Türkçesi ve Türkiye Türkçesinde kelimenin kaydedilen biçimleri Eski Türkçedeki gibi tek hecelidir. Kırgız Türkçesinde ise kelimenin hece sayısında farklılık olup ünlü uyumu tamdır.

43. Çuv. *vat* ~ Kır. *öt* ~ TT. *öd*

Çuv. *vat* “safra suyu” (ÇTS, 118)

Kır. *öt* “öd, safra kesesi” (KTS, 693)

TT. *öd* “safra” (TS, 1835)

Kelime Eski Türkçede *öt* şeklindedir (DLT, 792). Bu biçim Kırgız Türkçesinde devam etmektedir. Türkiye Türkçesinde kelime sonunda tonlulaşma (-*t* > -*d*) görülmektedir. Çuvaş Türkçesinde ise yuvarlak ünlülerden önce kelimenin başında /v/ türemesi ve yuvarlak sesin düz sese *ö > a* değişimi tespit edilmiştir. Eski Türkçedeki

“safra kesesi” anlamı, bahsi geçen lehçelerde aynı şekilde korunmuştur. İncelenen lehçelerde ele alınan biçimler, kelimenin temel biçimindeki gibi tek hecelidir.

44. Çuv. *vŷŷ* ~ Kır. *oyun* ~ TT. *oyun*

Çuv. *vŷŷ* “oyun, parti, oynama, icra, oyunculuk; çalma; entrika, tertip” (ÇTS, 120)

Kır. *oyun* “oyun, vakit geçirmeye yarayan eğlence; sahnede gösterilen eser, piyes; yarışma; hile, entrika; kumar; şaka” (KTS, 670)

TT. *oyun* “oyun, eğlence; tiyatro; hile, entrika” (TS, 1830)

Kelime Eski Türkçede *oyun* biçimindedir (DLT, 781). Bu biçim Kırgız Türkçesinde ve Türkiye Türkçesinde devam etmektedir. Çuvaş Türkçesinde ise yuvarlak ünlülerden önce kelimenin başında görülen /v/ türemesi ve kelimenin yuvarlak sesinin düz sese ($o > i$, $u > i$) değişimi mevcuttur. Buna ek olarak kelimenin son sesinde ünsüz düşmesi ($-n > \emptyset$) bulunmaktadır. Eski Türkçedeki “oyun” anlamı, bahsi geçen lehçelerde aynı şekilde korunmuştur. Kelime incelenen üç lehçede de ünlü uyumuna uymaktadır.

45. Çuv. *vŷkŷr* ~ Kır. *ögüz* ~ TT. *öküz*

Çuv. *vŷkŷr* “öküz” (ÇTS1, 122)

Kır. *ögüz* “öküz, iğdiş edilmiş erkek sığır” (KTS, 676)

TT. *öküz* “öküz, iğdiş edilmiş boğa” (TS, 1843)

Kelime Eski Türkçede *öküz* biçimindedir (DLT, 786). Bu şekil Türkiye Türkçesinde korunmuştur. Kırgız Türkçesinde tonlulaşma ($-k- > -g-$) oluşmuştur. Çuvaş Türkçesinde ise yuvarlak ünlülerden önce kelimenin başında görülen *v* türemesi, yuvarlak seslerin düz sese ($ö > i$, $ü > i$) değişimi ve *r* dili olması sebebiyle *r/z* denkliği ile kelime sonu *r* ünsüzünün korunması yer almaktadır. Bu kelime rotasizm/zetasizm için verilen örneklerde sıkça kullanılmaktadır. Eski Türkçedeki “öküz” anlamı, bahsi geçen lehçelerde aynı şekilde devam etmektedir. Kelime incelenen lehçelerde ünlü uyumuna uymaktadır.

46. Çuv. *vıl* ~ Kır. *al* ~ TT. *o*

Çuv. *vıl* “o” (ÇTS, 122)

Kır. *al* “o, şu” (KTS, 67)

TT. *o* “o, teklik 3. şahıs zamiri” (TS, 1785)

Kelime Eski Türkçe *ol* şeklinde karşımıza çıkmaktadır (DLT, 773). Türkiye Türkçesinde son seste ünsüz düşmesi görülmektedir. Kırgız Türkçesinde kelimenin ünlüsünde bir değişim *o* > *a* mevcuttur. Çuvaş Türkçesinde ise tipik bir özellik olan yuvarlak ünlülerden önce kelimenin başında /v/ türemesinin görülmesi, yuvarlak sesin düz sese *o* > *ı* değişimi bulunmaktadır. Eski Türkçedeki “o, 3. teklik kişi zamiri” anlamı incelenen lehçelerde devam etmektedir. Söz konusu olan lehçelerde kaydedilmiş biçimler, temel biçimdeki gibi tek hecelidir.

47. Çuv. *vırah* ~ Kır. *uzak* ~ TT. *uzak*

Çuv. *vırah* “yavaş yavaş, ağır ağır, uzun uzun, uzun zaman, kısık sesle” (ÇTS, 123)

Kır. *uzak* “uzun, uzak, ırak” (KTS, 1164)

TT. *uzak* “uzak, ırak” (TS, 2433)

Kelime Eski Türkçede *uzak* biçimindedir (DLT, 928). Bu biçim Türkiye Türkçesi ve Kırgız Türkçesinde devam etmektedir. Çuvaş Türkçesinde ise tipik bir özellik olan yuvarlak ünlülerden önce kelimenin başında /v/ türemesinin görülmesi, yuvarlak sesin düz sese *u* > *ı* değişimi; kelime sonu ünsüzünde ise *-k* > *-h* sızıcılaşması bulunmaktadır. Eski Türkçede “uzamış olan, uzun, uzun süre” anlamı incelenen lehçelerde devam etmekte olup Çuvaş Türkçesinde ve Türkiye Türkçesinde yeni anlamlar da kazandığı görülmektedir. Bahsi geçen lehçelerde ünlü uyumunun tam olduğu tespit edilmiştir.

48. Çuv. *vışi* ~ Kır. *uuru* ~ TT. *uğru*

Çuv. *vışi* “hırsız, yankesici” (ÇTS, 123)

Kır. *uuru* “hırsız” (KTS, 1159)

TT. *uğru* “hırsız” (TS, 2411)

Kelime, Eski Türkçe *ogrı* şeklindedir (DLT, 771). Ses özellikleri bakımından birbirlerinden kayda değer farklarla ayrılan bu kelimeler, Fedotov ve Yegerov'un sözlüklerinde kökteş biçimler olarak kaydedilir (ETÇYA, 109; ESÇYA, 49). Türkiye Türkçesinde *o-* > *u-* değişimiyle ünlü daralması, *-g-* > *-ğ-* sızıcılığı, kelime sonunda bulunan *ı* ünlüsünün ilerleyici ünlü benzeşmesi sonucu *u* ünlüsüne değişmesi görülmektedir. Kırgız Türkçesinde *g* sesinin değişim aşamalarını geçirmesi sonucu uzun ünlü oluşturma hadisesi, son seste *-ı* > *-u* ünlü yuvarlaklaşması yer almaktadır. Çuvaş Türkçesinde yuvarlak ünlüyle başlayan bu kelimenin başında bir *v* ünsüzünün türemesi, kelime başında *o-* > *ı-* daralması, kelime içi konumunda olan *-g-* ünsüzünün düşmesi, kelime sonunda *-ı* > *-ı* değişimi mevcuttur. Kelime “hırsız” anlamını taşımaktadır. Bu anlam incelenen lehçelerde korunmuş, Çuvaş Türkçesinde “yankesici” anlamının eklenmesiyle anlam genişlemiştir. Lehçelerin kayıtlı biçimlerinde ünlü uyumu tamdır.

49. Çuv. *vırım* ~ Kır. *uzun* ~ TT. *uzun*

Çuv. *vırım* “uzun; uzun süreli, yüksek, uzun boylu, büyük, üstün; sürekli” (ÇTS, 124)

Kır. *uzun* “uzun, kısa karşıtı; çok süren; uzak, ırak” (KTS, 1164)

TT. *uzun* “kısa karşıtı, çok süren; ayrıntılı” (TS, 2437)

Kelime Eski Türkçede *uzun* şeklinde bulunmaktadır (DLT, 928). Bu biçim Türkiye Türkçesi ve Kırgız Türkçesinde devam etmiştir. Çuvaş Türkçesinde ise yuvarlak ünlülerden önce kelimenin başında */v/* türemesinin görülmesi dar-yuvarlak ünlünün, düz-dar ünlüye değişimi *u-* > *ı-* görülmektedir. Eski Türkçede “uzun olan her şey, uzun” anlamında olan kelime, incelenen üç lehçede de bu anlamı korumuştur. Bahsi geçen lehçelerde ünlü uyumu tamdır.

50. Çuv. *vırman* ~ Kır. *ormon* ~ TT. *orman*

Çuv. *vırman* “orman; koru, koruluk; yabani; ağaç” (ÇTS, 125)

Kır. *ormon* “orman, ağaçla örtülü alan; bu ağaçların tümü” (KTS, 648)

TT. *orman* “orman” (TS, 1812)

Kelime Orta Türkçede *orman* biçimde görülmektedir (KITS, 205). Kelimenin temel biçimi Türkiye Türkçesinde korunmuş, herhangi bir ses olayı gerçekleşmemiştir.

Kırgız Türkçesinde ilerleyici benzeşme bulunmaktadır. Bunun sebebi ise ilk hecede bulunan yuvarlak ünlünün ikinci hecedeki ünlüyü etkilemesidir. Çuvaş Türkçesindeki biçim diğer iki lehçeye göre ses özellikleri bakımında farklı gözüktse de Yegerov tarafından kökteş biçimler olarak verilir (ESÇYA, 50). Bu lehçede kelimenin başında bir *v* ünsüzünün türemesi, kelime başında bulunan *o* ünlüsünün vurgu bakımından zayıflamış olan *ĩ* ünlüsüne değişimi söz konusudur. Kelime Kıpçak Türkçesi Sözlüğü'nde "Orman, koru, nebat ve ağaç kümesi" anlamını taşır. Bu anlam incelenen lehçelerde korunmuştur. Çuvaş Türkçesinde ise "yabani" anlamı eklenerek anlam genişlemesi oluşmuştur. Karşılaştırılan bu kelimeler, ünlü uyumuna uymaktadır. Kırgız Türkçesinde düzlük-yuvarlaklık uyumu yoktur.

51. Çuv. *vĩrtah* ~ Kır. *ortok* ~ TT. *ortak*

Çuv. *vĩrtah* "tanıdık, akraba olan kişilere hitapta kullanılan hitap sözü" (ÇTS, 126)

Kır. *ortok* "ortak, partner; ortak, birden çok kimse veya nesneyi ilgilendiren, onlara özgü olan, onların katılmasıyla oluşan, müşterek:" (KTS, 653)

TT. *ortak* "birlikte iş yapan, ortaklaşa yararlarla birbirlerine bağlı kimselerin her biri, şerik, hissedar, partner; birden çok kimse veya nesneyi ilgilendiren, onlara özgü olan, onların katılmasıyla oluşan, müşterek; kuma" (TS, 1815)

Kelime, Eski Türkçede *ortak* ~ *ortuk* olmak üzere iki biçimde karşımıza çıkmaktadır (DLT, 778). Türkiye Türkçesinde *ortak* biçimi devam etmektedir. Kırgız Türkçesinde ise ilk hecede yuvarlak ünlü varsa ikinci hecedeki ünlünün de yuvarlaşması özelliği görülmektedir. Çuvaş Türkçesinde ise yuvarlak ünlülerden önce kelimenin başında */v/* türemesi; yuvarlak ünlünün, düz ünlüye değişimi (*o* -> *ĩ*-) ve son ünsüzünde sızıcılaşma (*-k* > *-h*) mevcuttur. Eski Türkçedeki "ortak" anlamı Türkiye Türkçesi ve Kırgız Türkçesinde korunmuş, Çuvaş Türkçesinde ise anlam değişmesine uğramıştır. Bahsi geçen lehçelerde ünlü uyumu tamdır.

52. Çuv. *vĩta* ~ Kır. *orto* ~ TT. *orta*

Çuv. *vĩta* "orta, orta bölüm, orta kısım" (ÇTS1, 126)

Kır. *orto* "Orta, bir şeyin kenarlarından merkeze doğru yaklaşık olarak aynı uzaklıkta olan yer; orta, başlangıcı ile bitimi arasında eşit uzaklıkta olan süre; orta, bir şeyin eşit olarak

ayrılabilirliği bölüm; orta, ne uzun, ne kısa, midi; orta, ne büyük, ne küçük, orta büyüklükte; orta, öğretimde, öğrencinin değerlendirilmesinde geçer not ile iyi arasındaki derece; orta, iyi ile kötü arasındaki durum ” (KTS, 652)

TT. *orta* “orta, orta bölüm, orta kısım ne uzun ne kısa, midi; ne büyük ne küçük, midi; iyi ile kötü arasındaki durum; öğretimde, öğrencinin değerlendirilmesinde geçer not ile iyi arasındaki derece; durumlar bulunan; iki karşıt nitelik veya durum arasında bulunan, tutarlı, ılımlı, vasat; orantı; futbolda oyunculardan birinin, topu, kale ağzında duran arkadaşlarına havadan yollamak için yaptığı vuruş; yeniçeri ocağında tabur (TS, 1813 – 1814)

Kelime, Eski Türkçede *ortu* ~ *otra* olmak üzere iki biçimde karşımıza çıkmaktadır (DLT, 778-780). İncelediğimiz lehçelerde Eski Türkçedeki *ortu* biçimi varlığını korumuştur. Kırgız Türkçesinde ilerleyici benzeşme sonucunda *-u* > *-o* değişimi söz konusudur. Türkiye Türkçesinde *-u* > *-a* değişimi mevcuttur. Çuvaş Türkçesinde ise yuvarlak ünlü ile başlayan bu kelimenin başında bir */v/* ünsüzünün türemesi, */o/* ünlüsünün daralarak */ĩ/* ünlüsüne değişimi, */r/* sesinin düşmesi, *-u* > *-a* değişimi görülmektedir. Eski Türkçe “orta, bir şeyin ortası; iki şeyin ortası, arası, kenarı olan bir şeyin ortası” anlamının bahsi geçen lehçelerde korunduğu bilinmekle beraber Kırgız Türkçesi ve Türkiye Türkçesinde kelimenin anlamında genişleme olmuştur. Kelime üç lehçede kalınlık-incelik uyumuna uymaktadır; Kırgız Türkçesinde düzlük-yuvarlaklık uyumuna uymamaktadır.

53. Çuv. *vĩtir* ~ Kır. *otuz* ~ TT. *otuz*

Çuv. *vĩtir* “otuz” (ÇTS1, 127)

Kır. *otuz* “otuz” (KTS, 664)

TT. *otuz* “otuz” (TS, 1825)

Kelimenin Eski Türkçe biçimi *ottuz*’dur (DLT, 780). Kırgız Türkçesi ile Türkiye Türkçesinde ünsüz tekleşmesi görülmektedir. Çuvaş Türkçesinde ise yuvarlak ünlülerden önce kelimenin başında */v/* türemesi; yuvarlak ünlülerin, düz ünlüye değişimi *o-* > *ĩ-*, *u-* > *ĩ-* ve *r* dili olması sebebiyle *-r* > *-z* değişimi mevcuttur. Eski Türkçede “otuz, üçer defa, üçer üçer” anlamında kullanılan bu kelimenin “otuz” anlamı bahsi geçen lehçelerde devam etmektedir. Kelimenin ünlü uyumu üç lehçede de tamdır.

54. Çuv. *vışem* ~ Kır. *alar* ~ TT. *onlar*

Çuv. *vışem* “onlar” (ÇTS, 133)

Kır. *alar* “üçüncü çokluk kişi zamiri, onlar” (KTS, 74)

TT. *onlar* “o şahıs zamirinin çokluk biçimi” (TS, 1805)

Kelime Eski Türkçede *olar* şeklindedir (DLT, 780). Kırgız Türkcesi ile Türkiye Türkçesinde, Eski Türkçe çokluk ekinin *-lar* biçimi devam etmekte olup Türkiye Türkçesinde şahıs zamiri ile çokluk eki arasında *zamir n*’sinin var olduğu görülmektedir. Çuvaş Türkçesinde çokluk eki, diğer Türk lehçelerinden farklı olarak *-sem* biçiminde bulunmaktadır. Ayrıca yuvarlak ünlülerden önce kelimenin başında /v/ türemesi ile yuvarlak ünlünün, düz ünlüye değişimi (*o- > ĩ-*) karşımıza çıkmaktadır. Eski Türkçe “üçüncü çokluk kişi zamiri” anlamı üç lehçede devam etmekle birlikte ünlü uyumu tamdır.

55. Çuv. *vış* ~ Kır. *uç* ~ TT. *uç*

Çuv. *vış* “son, bitim, uç, kenar” (ÇTS1, 134)

Kır. *uç* “uç, genellikle uzun bir nesnenin incelererek biten son ve sivri noktası; uç, bir şeyin baş veya son noktası; uç, bir şeyin kenarı; uç, bir uzaklığın son noktası; ucu, bir şeyin başı, tepesi” (KTS, 1139)

TT. *uç* “genellikle uzun bir nesnenin incelererek biten son ve sivri noktası; bir şeyin baş veya son noktası; bir şeyin kenarı; dış kenar, periferi; bir uzaklığın son noktası; bir şeyin başı, tepesi; kurşun kalemde yazmayı sağlayan kömürden yapılan madde; bir şeye gereğinden çok fazla bağlanan, önem veren ekstrem; Türk devletlerinde genellikle sınır boylarındaki eyalet ve sancak” (TS, 2406)

Kelime Eski Türkçede *ūç* biçiminde uzun ünlüdür (DLT, 915). Bu biçim Türkiye Türkçesinde ve Kırgız Türkçesinde kısa ünlü olarak devam etmektedir. Çuvaş Türkçesinde ise yuvarlak ünlülerden önce kelimenin başında *v* türemesi ve sızıcılaşma *-ç > -ş* görülmektedir. Kelime Eski Türkçede “uç, bir şeyin ucu” anlamını taşır. İncelenen lehçelerde temel anlam korunmuştur. Bahsi geçen lehçelerde kelime temel biçimdeki gibi tek hecelidir.

56. Çuv. *vîçî* ~ Kır. *öç* ~ TT. *öç*

Çuv. *vîçî* “öç, intikam, azgınlık, taşkınlık, öfke” (ÇTS, 137)

Kır. *öç* “öç, intikam” (KTS, 674)

TT. *öç* “kötü bir davranış veya sözü cezalandırmak için kötülükle karşılık verme isteği ve işi, intikam” (TS, 1835)

Kelime Eski Türkçede *öç* biçimindedir (DLT, 783). Bu biçim Türkiye Türkçesinde ve Kırgız Türkçesinde aynı şekilde devam etmektedir. Çuvaş Türkçesinde ise yuvarlak ünlülerden önce kelimenin başında *v* türemesi; yuvarlak ünlülerin, düz ünlüye değişimi *ö- > î-* görülmektedir. Bu *-î* türemesi lehçede hece artımına sebep olmaktadır. Ersoy, Çuvaşçada kelimelerin sonuna gelerek onların hece sayısını arttıran *î / î*lerin, enklitik olduğunu söylemektedir (2010: 45). Eski Türkçede “intikam ve kin” anlamında kullanılan bu kelime, incelenen lehçelerde de aynı anlamdadır. Çuvaş Türkçesinde kelime ünlü uyumuna uymakta olup hece sayısında fazlalık bulunmaktadır.

57. Çuv. *vir* ~ Kır. *üst* ~ TT. *üst*

Çuv. *vir* “üst, yukarı; dağ tarafı, nehrin çıkış tarafı, kuzey” (ÇTS, 140)

Kır. *üst* “üst” (KTS, 1176)

TT. *üst* “üst” (TS, 2451)

Kelime DLT’de *üze* “üzerine, üzerinde; ile; boyunca” biçiminde bulunur. KB’de ise *üst* “üst” biçimindedir (KB, 507). Kırgız Türkçesi ve Türkiye Türkçesinde kelimenin temel şekli korunmuştur. Kelimenin kaydedilen temel anlamı incelenen lehçelerde devam etmiş, Çuvaş Türkçesi ve Türkiye Türkçesinde kelime yeni anlamlar kazarak anlam genişlemesine uğramıştır. Lehçelerde kaydedilen biçimler Eski Türkçedeki gibi tek heceden oluşmaktadır.

58. Çuv. *virķš* ~ Kır. *örkōç* ~ TT. *hörgüç*

Çuv. *virķš* “yüksek yer” (ÇTS1, 140)

Kır. *örkōç* “hörgüç, devenin sırtındaki tümsek, çıkıntı; diğer çiftlik hayvanlarının sırtındaki çıkıntı yer” (KTS, 690)

TT. *hörgüç* “devenin sırtındaki tümsek, çıkıntı; bu çıkıntıya benzeyen tümsek, çıkıntı” (TS, 1113)

Kelime Eski Türkçede *örkü* biçimindedir (DLT, 789). Söz konusu olan lehçelerde ses özellikleri bakımından farklı görünümlere sahip olan bu kelimeler; Fedotov ve Yegorov’un sözlüğünde kökteş biçimler olarak verilmektedir (ETÇYA, 124; ESÇYA 54). Kelimenin Tarihî Türk lehçelerinde, kelime başında *h-* türemesi, sonunda *-ç* türemesi ve *k- > g-* değişimi sonucunda *hörgüç* biçiminde yer aldığı tespit edilmektedir. Türkiye Türkçesinde de Tarihî Türk lehçelerinde gerçekleşen ses olayları gerçekleşmiş olup kelime *hörgüç* biçiminde varlığını korumaktadır. Kırgız Türkçesinde, ilerleyici benzeşme sonucunda *-ü- > -ö-* değişimi ve kelime sonunda *-ç* türemesi tespit edilmektedir. Çuvaş Türkçesinde ise yuvarlak ünlülerden önce kelimenin başında */v/* türemesi, *ö- > i-* değişimi, ikinci hece ünlüsünde *-ü > -i* değişimi ve *-ç > -s* değişimi sonucunda sızıcılaşma görülmektedir. Eski Türkçe “hörgüç” anlamının Kırgız Türkçesi ve Türkiye Türkçesinde korunduğu; Türkiye Türkçesinde anlam genişlemesine, Çuvaş Türkçesinde ise anlam değişimine uğradığı saptanmaktadır. Kelime üç lehçede kalınlık-incelik uyumuna uymaktadır.

59. Çuv. *viš* ~ *višĩ* ~ *viššĩ* ~ Kır. *üç* ~ TT. *üç*

Çuv. *viš* ~ *višĩ* ~ *viššĩ* “üç” (ÇTS, 141)

Kır. *üç* “üç” (KTS, 1166)

TT. *üç* “üç” (TS, 2441)

Kelime, Eski Türkçede *üç* biçimindedir (DLT, 929). Bu biçim Kırgız Türkçesi ve Türkiye Türkçesinde devam etmektedir. Çuvaş Türkçesinde ise tipik özelliği olan yuvarlak ünlülerden önce kelimenin başında */v/* türemesi; yuvarlak ünlülerin, düz ünlüye değişimi *-ü- > -i-* ve *-ş > -ç* değişimi görülmektedir. Çuvaş Türkçesinde bu kelime enklitik (Ersoy, 2010: 31-45) ve ünsüz türemesi ile üç biçimde karşımıza çıkmaktadır. Eski Türkçede “üç” anlamında kullanılan bu kelime incelenen lehçelerde

de aynı anlamdadır. Lehçelerde kaydedilen biçimler Eski Türkçedeki biçim gibi tek hecelidir. Çuvaş Türkçesinde kelimenin birçok varyantı olması sebebiyle hece sayısında farklılık bulunmaktadır.

60. Çuv. *vun* ≈ *vunĭ* ≈ *vunnĭ* ~ Kır. *on* ~ TT. *on*

Çuv. *vun* ≈ *vunĭ* ≈ *vunnĭ* “on” (ÇTS, 146)

Kır. *on* “on” (KTS, 621)

TT. *on* “on” (TS, 1803)

Kelime Eski Türkçede *ōn* biçimindedir (DLT, 776). Eski Türkçede uzun ünlülü olan bu biçim Kırgız Türkçesi ve Türkiye Türkçesinde kısa ünlülü devam etmektedir. Çuvaş Türkçesinde kelime üç biçimde karşımıza çıkmaktadır. Bu biçimlerde Çuvaş Türkçesinin tipik özelliği olan yuvarlak ünlülerden önce kelimenin başında /v/ türemesi, *o-* > *-u-* değişimi, kelime sonu ünlü türemesi ve ünsüz türemesi görülmektedir. Eski Türkçede “on” anlamında kullanılan bu kelime incelenen lehçelerde de aynı anlamdadır. Lehçelerde incelenen biçimler, Eski Türkçedeki biçim gibi tek hecelidir. Çuvaş Türkçesinin biçimlerinde ünlü uyumu tam olup hece sayısı değişmektedir.

61. Çuv. *vut* ~ Kır. *ot* ~ TT. *od*

Çuv. *vut* “ateş, alev, kıvılcım, ılık, yangın” (ÇTS1, 147)

Kır. *ot* “ateş, alev” (KTS, 658)

TT. *od* “ateş” (TS, 1787)

Kelime Eski Türkçede *ôt* ~ *ot* biçiminde iki şekillidir (DLT, 779). Eski Türkçedeki kısa ünlülü biçim Kırgız Türkçesinde aynen devam etmektedir. Türkiye Türkçesinde ise ünsüz yumuşaması *-t* > *-d* görülmektedir. Çuvaş Türkçesinde ise yuvarlak ünlülerden önce kelimenin başında /v/ türemesi, *o-* > *-u-* değişimi tespit edilmektedir. Eski Türkçede “ateş, alev” anlamında kullanılan bu kelime incelenen lehçelerde de aynı anlamda devam etmektedir. Kelime üç lehçede Eski Türkçedeki gibi tek heceli olarak karşımıza çıkmaktadır.

62. Çuv. *vutĩ* ~ Kır. *otun* ~ TT. *odun*

Çuv. *vutĩ* “odun” (ÇTS1, 147)

Kır. *otun* “yakmak için kesilmiş ağaç, odun; yakıt, ısı sağlamak amacıyla yakılan madde; yakıt, enerji ve ısı ortaya çıkaran yanıcı madde.” (KTS, 662)

TT. *odun* “yakılmak için kesilmiş, parçalanmış ağaç; kaba ve anlayışsız kimse” (TS, 1788)

Kelime Eski Türkçede *otuñ* biçimindedir (DLT, 780). Bu biçim Kırgız Türkçesinde *-ñ > -n* değişimi ile devam etmektedir. Türkiye Türkçesinde ise tonlulaşma (*-t- > -d-*) görülmektedir. Çuvaş Türkçesinde ise yuvarlak ünlülerden önce kelimenin başında */v/* türemesi, *o- > -u-* ve *-u- > ĭ* değişimi, kelime sonu ünsüz düşmesi (*-n > Ø*) bulunmaktadır. Eski Türkçede “odun” anlamında kullanılan bu kelime incelenen lehçelerde de aynı anlamdadır. Kelime üç lehçede de ünlü uyumuna uymaktadır.

63. Çuv. *vuçah* ~ Kır. *oçok* ~ TT. *ocak*

Çuv. *vuçah* “ocak, soba ocağı” (ÇTS1, 148)

Kır. *oçok* “evdeki ocak” (KTS₂, 587)

TT. *ocak* “ocak” (TS, 1786)

Kelime Eski Türkçede *oçak* biçimindedir (DLT, 770). Bu kelime tez çalışmasında esas alınan Kırgız Türkçesi Sözlüğü’nde bulunmamaktadır. Bu sebeple kelime Yudahin’in Kırgız Sözlüğü’nden alınmıştır. Kırgız Türkçesinde yaygın olarak görülen yuvarlaklaşma etkisi sebebiyle ilk hecedeki yuvarlak ünlünün, ikinci hecedeki ünlünün yuvarlaklaşmasına *-a- > -o-* sebep olduğu görülmektedir. Türkiye Türkçesinde *-ç- > -c-* değişimi sonucunda tonlulaşma tespit edilmektedir. Çuvaş Türkçesinde ise yuvarlak ünlülerden önce kelimenin başında */v/* türemesi, *o- > u-* ve *-k > -h* değişimleri bulunmaktadır. Eski Türkçe “ocak” anlamı incelenen üç lehçede korunmakla birlikte Türkiye Türkçesinde anlam genişlemesi olduğu saptanmaktadır. Kelimenin lehçelerde kalınlık-incelik uyumu tamdır; Kırgız Türkçesinde düzlük-yuvarlaklık uyumu tam değildir.

64. Çuv. *vırın* ~ Kır. *orun* ~ TT. *orun*

Çuv. *vırın* “yer, mekân; bina, oda, arazi, yöre, barınak, sığınak; yatak; hizmet, görev, memuriyet, iş, uğraş; rol” (ÇTS, 149)

Kır. *orun* “bir şeyin bulunduğu yer; oturulan yer; yer, görev, makam; kontenjan, bir kuruluşun seçip almakta yararlanabileceği sayı miktarı” (KTS, 655)

TT. *orun* “özel yer; makam, mansıp, mesnet, mevki” (TS, 1819)

Kelime Eski Türkçede *orun* biçimindedir (DLT, 778). Bu biçim Kırgız Türkçesinde ve Türkiye Türkçesinde korunmuştur. Çuvaş Türkçesinde ise kelimede bazı değişimler görülmektedir. Bu değişimler; yuvarlak ünlülerden önce kelimenin başında /v/ türemesi, *o-* > *-ı-* ve *-u-* > *ı* değişimleridir. Eski Türkçede “yer” anlamında kullanılan bu kelime bahsi geçen lehçelerde bu anlamını korumakla beraber anlam genişlemesine uğramıştır. İncelenen üç lehçede de kelime ünlü uyumuna uymaktadır.

65. Çuv. *vıŕ* ~ Kır. *aç* ~ TT. *aç*

Çuv. *vıŕ* “aç; çok zayıf, bir deri bir kemik; açgözlü, doymak bilmez, haris” (ÇTS, 151)

Kır. *aç* “aç; çok, verimsiz, ıssız yer” (KTS, 31)

TT. *aç* “tok karşıtı; yiyecek bulamayan; gözü doymaz, haris; çok istekli, hevesli” (TS, 13)

Kelime Eski Türkçede *āç* biçimindedir (DLT, 538). Bu biçim kısa ünlülü olarak Kırgız Türkçesinde ve Türkiye Türkçesinde devam etmektedir. Çuvaş Türkçesinde kelime başında *v-* türemesi, *-a-* > *-ı-* ve *-ç* > *-ŕ-* değişimi ve kelime sonu ünlü türemesi görülmektedir. Eski Türkçede “aç” anlamında kullanılan bu kelimenin bahsi geçen lehçelerde bu anlamını korumakla beraber anlam genişlemesine uğramıştır. Kırgız Türkçesi ve Türkiye Türkçesinde kelime temel biçimindeki gibi tek heceli görülürken Çuvaş Türkçesinde hece sayısında farklılık vardır.

66. Çuv. *elpeke* ~ Kır. *calpak* ~ TT. *yalpık*

Çuv. *elpeke* “düz, yayvan, yassı; kalın” (ÇTS, 172)

Kır. *calpak* “yassı, yayvan ve düz; engin, alçak” (KTS, 492)

TT. *yalpık* “derinliği az ve geniş olan, yayvan” (TS, 2515)

Bu kelimenin Eski Türkçe *yalpı* biçiminde “derinliği olmayan tabak vb. ahşap eşya” anlamıyla kayıtlı olan (DLT, 946) kelimedenden geldiği düşünülebilir. Çuvaş Türkçesindeki *elpeke* yapısı diğer iki biçime göre farklı ses ve şekil özelliklerine sahip olsa da Yegerov tarafından kökteş kelimeler olarak verilmiştir (EŞÇYA, 61). Kelime Kırgızca ve Türkiye Türkçesinde kelime sonu *k* ünsüzü ile görülmektedir. Kelime ilgili lehçelerde anlam genişlemesine uğramış, sadece tabak vb. ahşap eşya için kullanılmamış, genel olarak derinliği az olan mânâsını almıştır. Karşılaştırılan biçimlerde ünlü uyumu tamdır.

67. Çuv. *yen* ~ Kır. *can* ~ TT. *yan*

Çuv. *yen* “yan, taraf, yön; kenar; diyar, memleket” (ÇTS1, 173)

Kır. *can* “bedenin sağ ya da sol tarafı, yan tarafı; yan; yanında, kendinde, üstünde; yanında, birlikte, destekçisi” (KTS, 500)

TT. *yan* “bir şeyin ön, arka, alt ve üst dışında kalan bölümü; yön, taraf, cihet; istekleri karşıt olan iki kişiden veya topluluktan her biri; savaş düzenindeki ordunun iki kanadından her biri; bir denklemde ‘=’ işaretiyle ayrılmış olan iki anlatımdan her biri; futbol veya hentbolda topun, alanın yan çizgileri dışına çıkması, taç” (TS, 2517)

Kelime, DLT’de *yān* “kalça kemiklerinin başları; kalça kemiği” biçiminde yer almaktadır (DLT, 948). Eski Uygurcanın El Sözlüğü’nde *yan* “kalça, yan, taraf” şeklinde bulunmaktadır (s. 860). Kelime incelenen lehçelerde kısa ünlülü olarak devam etmektedir. Kırgız Türkçesinde ayırt edici ses özllüğü olan *y-* > *c-* değişimine örnek teşkil etmektedir. Çuvaş Türkçesinde kelimenin ünlüsünde öndamaksıllaşma söz konusudur. Lehçelerde kaydedilen anlamlarda kelimenin “kalça” anlamını kaybettiği “yan, taraf” anlamını koruduğu ve yeni anlamlar kazanarak anlam genişlemesine uğradığı görülmektedir. Çuvaş Türkçesinde hemen hemen aynı anlamı taşıyan *şum* “bitişiklik, yakınlık, yan; yardımcı” biçimi de mevcuttur (ÇTS1, 664). Bahsi geçen lehçelerdeki şekiller Eski Türkçedeki gibi tek heceden oluşmaktadır.

68. Çuv. *yeşil* ~ Kır. *caşıl* ~ TT. *yeşil*

Çuv. *yeşil* “yeşil, taze, genç” (ÇTS1, 175)

Kır. *caşıl* “yeşil, yeşil renkte olan; yeşili, yeşilliği olan yer” (KTS, 535)

TT. *yeşil* “yeşil; taze (sebze); olmamış, ham (meyve)” (TS, 2582)

Kelime Eski Türkçede *yaşıl* ~ *yāşıl* biçiminde iki şekildedir (DLT, 958). Bu biçim Kırgız Türkçesinde *y-* > *c-* değişimine uğrayarak devam etmiştir. Türkiye Türkçesinde ise *y* sesinin inceltici etkisinin tesiriyle kelimenin ince ünlülü olarak kullanımı görülmektedir. Çuvaş Türkçesinde ise ilk ünlüde öndamaksıllaşma, ikinci ünlüde *-ı-* > *-ĩ-* değişimi tespit mevcuttur. Eski Türkçedeki “yeşil” anlamı, incelenen lehçelerde korunmuştur. Kelime, Kırgız Türkçesi ve Türkiye Türkçesinde ünlü uyumuna uymaktadır.

69. Çuv. *ılker* ~ Kır. *ürkör* ~ TT. *ülker*

Çuv. *ılker* “oriyon” (ÇTS, 177)

Kır. *ürkör* “ülker, ülker yıldız kümesi, süreyya.” (KTS, 1174)

TT. *ülker* “ülker, ülker yıldız kümesi, süreyya, pervin” (TS, 2445)

Kelime, Eski Türkçede *ülker* biçimindedir (DLT, 932). Bu biçim Türkiye Türkçesinde devam etmektedir. Kırgız Türkçesinde *-ı-* > *-r-* değişimi ve yuvarlaklaşma özelliği olan bir lehçe olması sebebiyle ilk hecedeki yuvarlak ünlünün etkisiyle ikinci hecedeki ünlüde yuvarlaklaşma *-e-* > *-ö-* görülmektedir. Çuvaş Türkçesinde ilk ünlüde yuvarlak ünlünün düz ünlüye *ü-* > *ĩ-* değişimi görülmektedir. Eski Türkçedeki “Ülker yıldızı” anlamı, ele alınan lehçelerde devam etmektedir. Kelime incelenen lehçelerde ünlü uyumuna uymaktadır.

70. Çuv. *ïne* ~ Kır. *inek* ~ TT. *inek*

Çuv. *ïne* “inek” (ÇTS, 179)

Kır. *inek* “inek, üç yaşından büyük dişi sığır” (KTS, 1004)

TT. *inek* “dişi sığır” (TS, 1192)

Kelime Eski Türkçede *ingek* biçimindedir (DLT, 666). Üç lehçede de hece başındaki *g-* ünsüzünün düşerek kelimenin kullanımının devam ettiği görülmektedir.

Çuvaş Türkçesinde son ünsüzün de ($-k > \emptyset$) düştüğü görülmektedir. Eski Türkçedeki “inek” anlamının bahsi geçen lehçelerde de aynı anlamda olduğu tespit edilmiştir. Kelime incelenen lehçelerde ünlü uyumuna uymaktadır.

71. Çuv. *ñtĩ* ~ Kır. *emi* ~ TT. *şimdi*

Çuv. *ñtĩ* “şimdi, artık, daha” (ÇTS, 180)

Kır. *emi* “şimdi, şu anda; artık, bundan böyle bundan sonra” (KTS, 884)

TT. *şimdi* “şu anda, içinde bulunduğumuz zamanda; az sonra, yakında; az önce, biraz önce, demin; artık, bundan böyle, bu duruma göre” (TS, 2225)

Kelime Eski Türkçede *emdi* ~ *imdi* biçimindedir (DLT, 637, 665). Bu biçim Kırgız Türkçesinde ünsüz düşmesine uğrayarak devam etmiştir. Türkiye Türkçesinde *uş + imdi* > *şimdi* şeklinde bir gelişme olmuştur. Çuvaş Türkçesinde ise $-m-$ > $-n-$, $-d-$ > $-t-$ değişimleri görülmektedir. Eski Türkçede “şimdi” anlamı incelenen lehçelerde devam etmekte olup anlam genişlemesi de tespit edilmektedir. Kelime bahsi geçen lehçelerde ünlü uyumuna uymaktadır.

72. Çuv. *ñçĩ* ~ Kır. *inci* ~ TT. *inci*

Çuv. *ñçĩ* “inci” (ÇTS, 180)

Kır. *inci* “inci” (KTS, 1003)

TT. *inci* “istiridye gibi bazı kavkılı deniz hayvanlarının içerisinde oluşan değerli, küçük, sert, sedef renginde süs tanesi; bu tanelerden yapılmış; bu tanelerden yapılmış olan takı; yanlışlığı sebebiyle gülünç olan söz veya cümle” (TS, 1189)

Kelime Eski Türkçede *yinçü* biçimindedir (DLT, 976). Eski Türkçede yer alan biçimde kelime başında $/y/$ ünsüzünün olması kelimenin erken dönemlerde uzun ünlüye sahip olduğunu düşündürebilir. Çünkü sonradan kısalmaya başlayan uzun ünlünün kelime başında $/y/$ ünsüzü türetme ihtimali vardır. Ancak karşılaştırılan lehçelerde uzun ünlüye dair herhangi bir ize rastalanılmamaktadır. Bu durumda üç lehçede de kelime başı $/y/$ ünsüzünün olmadığı görülmektedir. Kırgız Türkçesi ve Türkiye Türkçesinde $-ç-$ > $-c-$ tonlulaşması ve $-ü$ > $-i$ değişimi ile kelimenin kullanımının devam ettiği tespit edilmektedir. Çuvaş Türkçesinde de $-ü$ > $-ĩ$ değişimi

mevcuttur. Eski Türkçedeki “inci” anlamı, bahsi geçen lehçelerde korunmuştur. Kelime ele alınan lehçelerde ünlü uyumuna uymaktadır.

73. Çuv. *ışenkĩ* ≈ *yırana* ~ Kır. *üzöñgü* ~ TT. *üzengi*

Çuv. *ışenkĩ* ≈ *yırana* “üzengi” (ÇTS, 182, 221)

Kır. *üzöñgü* “üzengi” (KTS, 1182)

TT. *üzengi* “eyerin iki yanında asılı bulunan ve hayvana binildiğinde ayakların basılmasına yarayan, altı düz demir halka” (TS, 2458)

Kelime Eski Türkçede *üzengü* biçimindedir (KB, 508). Türkiye Türkçesinde son seste bulunan ünlü vurgusuzlaşarak *i* ünlüsüne değişmiştir. Kırgız Türkçesinde ise lehçenin tipik özelliği olan yuvarlaklaşma görülmektedir. Çuvaş Türkçesinde kelime, *yırana* ve *ışenkĩ* olarak iki farklı biçimde kaydedilmiştir. Çuvaş Türkçesi *r* diline sahip olduğu için *ışenkĩ* biçiminde /z/ ünsüzünün /s/ ünsüzü ile değil /t/ ünsüzü ile kaydedilmesi beklenmelidir. Ancak *s* ünsüzü ile yer alıyor olması kelimenin ödünçleme olduğu fikrini desteklemektedir. Lehçede gerçekleşen ses olayları: *ü-* , *-ü* > *ĩ-* , *-ĩ* değişimi, son hecede *g-* > *k-* tonsuzlaşmasıdır. Kelime Kutadgu Bilig’de “üzengi” anlamını taşımaktadır. Bu anlam lehçelerde devam etmektedir. Lehçelerde kayıtlı olan biçimlerde Türkiye Türkçesi ve Çuvaş Türkçesinde ünlü uyumu tamdır. Kırgız Türkçesinde kalınlık-incelik uyumu tamken düzlük-yuvarlaklık uyumu tam değildir.

74. Çuv. *ış* ~ Kır. *iş* ~ TT. *iş*

Çuv. *ış* “iş, uğraş, görev, vazife, sorun, dava; eylem, davranış” (ÇTS, 182)

Kır. *iş* “iş, bir sonuç elde etmek, herhangi bir şey ortaya koymak için güç harcayarak yapılan etkinlik, çalışma; iş, birinden istenen hizmet veya birine verilen görev; yargı organları tarafından incelenen mesele.” (KTS, 1012)

TT. *iş* “iş” (TS, 1219)

Kelime Eski Türkçede *ış* biçimindedir (DLT, 669). Bu biçim incelenen lehçelerde kısa ünlülü olarak varlığını devam ettirmiştir. Kelime, Eski Türkçedeki “iş, amel” anlamını üç lehçede de taşımaktadır. Kelime bahsi geçen lehçelerde Eski Türkçede olduğu gibi tek hecelidir.

75. Çuv. *iye* ~ Kır. *ege* ~ TT. *iye*

Çuv. *iye* “kötü ruh” (ÇTS, 193)

Kır. *ege* “iye, sahip; Allah, Tanrı, yaradan” (KTS, 863)

TT. *iye* “kendisinin olan bir şeyi, yasalara uygun olarak dilediği gibi kullanabilen kimse, sahip; veli” (TS, 1235)

Kelime Eski Türkçede *ıdı* biçimindedir (DLT, 661). Eski Türkçede görülen “*d*” ünsüzünün daha sonraki dönemlerde gelişerek genellikle kelime ortası ve kelime sonlarında “*y*” ünsüzüne değişimi gerçekleşmiştir. Bu durum sebebiyle, Türkiye Türkçesi ve Çuvaş Türkçesinde *-d- > -y-* değişimi görülürken Kırgız Türkçesinde *-d- > -g-* değişimi görülmektedir. Eski Türkçedeki “Allahu Taâlâ; sahip, efendi” anlamı Kırgız Türkçesinde ve Türkiye Türkçesinde korunmuş olup Çuvaş Türkçesinde anlam daralmasına uğramıştır. Kelime incelenen lehçelerde ünlü uyumuna uymaktadır.

76. Çuv. *ik* ~ *iki* ~ *ikkı* ~ Kır. *eki* ~ TT. *iki*

Çuv. *ik* ~ *iki* ~ *ikkı* “iki” (ÇTS, 194, 195)

Kır. *eki* “iki” (KTS, 865)

TT. *iki* “iki” (TS, 1162)

Kelime Eski Türkçede *iki* ~ *ikki* olmak üzere iki şekilde karşımıza çıkmaktadır (DLT, 663). Türkiye Türkçesinde “*iki*” biçimi aynen devam etmektedir. Çuvaş Türkçesinde de kelimenin Eski Türkçedeki biçimleri korunmakla birlikte ünlü düşmesi sebebiyle oluşan biçiminde var olduğu tespit edilmektedir. Kırgız Türkçesinde ise *i- > e-* değişimi söz konusudur. Eski Türkçedeki “iki” anlamı bahsi geçen lehçelerde aynen korunmuştur. Kırgız Türkçesi, Türkiye Türkçesi ve Çuvaş Türkçesinin çok heceli biçimlerinde kelime ünlü uyumuna uymaktadır.

77. Çuv. *im-yum* ~ Kır. *em* ~ TT. *em*

Çuv. *im-yum* “ilaç, kocakarı ilacı; süprüntü; kara güç, kirli güç” (ÇTS, 201)

Kır. *em* “em, ilaç, şifa; aşı” (KTS, 882)

TT. *em* “ilaç, merhem” (TS, 792)

Kelime Eski Türkçede *em* biçimindedir (DLT, 637). Bu biçim Kırgız Türkçesi ve Türkiye Türkçesinde devam etmekte olup Çuvaş Türkçesinde ikileme biçiminde karşımıza çıkmaktadır. Eski Türkçe “ilaç, deva” anlamının lehçelerde aynen devam ettiği Kırgız Türkçesi ve Türkiye Türkçesinde ise anlam genişlemesinin söz konusu olduğu tespit edilmektedir. Kırgız Türkçesi ve Türkiye Türkçesinde kaydedilen biçimler Eski Türkçedeki gibi tek hecelidir.

78. Çuv. *inke* ~ Kır. *ceñe* ~ TT. *yenge*

Çuv. *inke* “yenge; yaşça büyük kadınlara hitap sözü” (ÇTS, 202)

Kır. *ceñe* “yenge, bir kimsenin büyük kardeşinin veya amcasının karısı; yenge, genel anlamda genç kadınlara seslenme sözü; düğünde geline klavuzluk eden kadın” (KTS, 564)

TT. *yenge* “bir kimsenin kardeşinin, dayısının veya amcasının karısı; bir erkeğin kendi karısından söz ederken kullandığı ad; kadınlar için söylenen bir seslenme sözü; düğünde geline klavuzluk eden kadın” (TS, 2571)

Kelime Eski Türkçede *yeñge* biçimindedir (DLT, 966). Türkiye Türkçesinde geniz ünsüzünün gösterimi yoktur. Bu nedenle kelimenin diş ünsüzü ile kullanımı görülmektedir. Kırgız Türkçesinde *y-* > *c-* değişimi bulunmaktadır. Çuvaş Türkçesinde ise *y-* sesi düşmüştür; *-e-* > *i-* ve *g-* > *k-* değişimi tespit edilmektedir. Eski Türkçede “ağabeyin zevcesi, yenge” anlamının bahsi geçen lehçelerde korunmakla birlikte anlam genişlemesine uğradığı saptanmaktadır. Kelime üç lehçede de ünlü uyumuna uymaktadır.

79. Çuv. *inkek* ~ Kır. *emek* ~ TT. *emek*

Çuv. *inkek* “kötülük, talihsizlik, aptallık, şanssızlık, dert, zarar, hasar” (ÇTS, 203)

Kır. *emek* “emek, bir işin yapılması için harcanan beden ve kafa gücü; eser, çalışma” (KTS, 883)

TT. *emek* “bir işin yapılması için harcanan beden ve kafa gücü, mesai, zahmet; uzun ve yorucu, özenli çalışma; insanın bilinçli olarak belli bir amaca ulaşmak için giriştiği hem doğal ve toplumsal çevresini hem de kendisini değiştiren çalışma süreci” (TS, 793)

Kelime Eski Türkçede *emek* biçimindedir (DLT, 637). Bu biçim Kırgız Türkçesinde aynen korunmuştur. Türkiye Türkçesinde hece başındaki *g-* sesi

düşmüştür. Çuvaş Türkçesinde *e- > i-*, *-m > -n*, ve *g- > k-* değişimleri mevcuttur. Eski Türkçe “sıkıntı” anlamında kullanılan bu kelime incelenen lehçelerde anlam genişlemesine uğramıştır. Kelime üç lehçede de ünlü uyumuna uymaktadır.

80. Çuv. *inşe* ~ Kır. *ança* ~ TT. *anca*

Çuv. *inşe* “uzak” (ÇTS, 204)

Kır. *ança* “o kadar” (KTS, 104)

TT. *anca* “o kadar; böylece, bu biçimde; ancak” (TS, 123)

Kelime Eski Türkçede *ança* biçimindedir (DLT, 550). Bu biçim Kırgız Türkçesinde aynen korunmuştur. Türkiye Türkçesinde *ç- > c-* değişimi olmuştur. Çuvaş Türkçesinde *a- > i-*, *ç- > ş-*, ve *-a > -e* değişimleri mevcuttur. Üstte denklik olarak verilen kelimeler Fedotov ve Yegorov’un sözlüklerinde ortak olarak verilmiştir (ETÇYA, 169; ESÇYA, 70). Eski Türkçe “o kadar, onca; ona göre; şöyle” anlamı Kırgız Türkçesi ve Türkiye Türkçesinde devam etmektedir. Çuvaş Türkçesinde anlam değişikliği olmuştur. Kelime incelenen lehçelerde ünlü uyumunu taşımaktadır.

81. Çuv. *ir* ~ Kır. *erte* ~ TT. *er*

Çuv. *ir* “sabah, sabahleyin, erken” (ÇTS, 206)

Kır. *erte* “erken, sabahın ilk saatlerinde; erken, vaktinden önce; ilk, önde olan, önce gelen; erkenden:” (KTS, 903)

TT. *er* “erken” (TS, 805)

Kelime Eski Türkçede *erte ~ irte* biçimindedir (DLT, 643). Kırgız Türkçesinde *erte* biçimi devam etmektedir. Türkiye Türkçesinde kelimenin hece kaybına uğraması sonucunda *er* biçiminde var olduğu görülmektedir. Eski Türkçedeki “sabahın erken saati” anlamının bahsi geçen lehçelerde korunduğu görülmektedir. Kelime Kırgız Türkçesinde ünlü uyumuna uymaktadır. Türkiye Türkçesinde ve Çuvaş Türkçesinde kelimenin hece sayısında farklılık vardır.

82. Çuv. *irİK* ~ Kır. *erk* ~ TT. *erk*

Çuv. *irİK* “bağımsız, özgürlük, irade; ferahlık, bolluk; izin” (ÇTS, 206)

Kır. *erk* “erk, bir işi yapabilme gücü; irade, istenç; irade, istek, dilek; bağımsızlık, özgürlük; izin, müsaade.” (KTS, 899)

TT. *erk* “bir işi yapabilme gücü, kudret, iktidar; sözü geçerlik, istediğini yaptırabilme gücü, nüfuz; bir bireyin, bir toplumun, başka birey, küme veya toplumları egemenliği, baskısı ve denetimi altına alma, hürriyetlerine karışma ve onları belli biçimlerde davranmaya zorlama yetkisi ve yeteneği” (TS, 809)

Kelime Eski Türkçede *erk* biçimindedir (DLT, 642). Bu biçim Kırgız Türkçesi ve Türkiye Türkçesinde aynen devam etmektedir. Çuvaş Türkçesinde ise geniş *e*-ünlüsünün dar *i*-ünlüsüne değişimi ve iki ünsüz arasında *-İ-* ünlüsünün türemesi görülmektedir. Eski Türkçe “emrin geçerli olması, otorite” anlamı Kırgız Türkçesi ve Türkiye Türkçesinde korunmakla beraber anlam genişlemesine uğramış olduğu tespit edilmektedir. Çuvaş Türkçesinde ise anlam değişimine saptanmaktadır. Kelimenin hece sayısı Çuvaş Türkçesinde farklılık göstermektedir.

83. Çuv. *işim* ~ Kır. *cüzüm* ~ TT. *üzüm*

Çuv. *işim* “üzüm; kuru üzüm” (ÇTS1, 210)

Kır. *cüzüm* “üzüm, üzüm meyvesi; üzüm, asma” (KTS, 679)

TT. *üzüm* “üzüm” (TS, 2460)

Kelime Eski Türkçede *üzüm* biçimindedir (DLT, 937). Bu biçim Türkiye Türkçesinde aynen korunmuştur. Kırgız Türkçesinde kelime başında *c*- ünsüzünün türemesi görülmektedir. Çuvaş Türkçesinde ise *ü*- > *i*- , *-z*- > *-ş*- ve *-ü*- > *İ* değişimleri tespit edilmektedir. Eski Türkçe “üzüm” anlamı incelenen lehçelerde korunmaktadır ve ünlü uyumu tamdır.

84. Çuv. *yİva* ~ Kır. *uya* ~ TT. *yuva*

Çuv. *yİva* “yuva; ev, konut, daire; sera, fidanlık” (ÇTS, 213)

Kır. *uya* “yuva, kuş yuvası; doğup büyüyen yer; güneşin battığı yer” (KTS, 1160)

TT. *yuva* “kuşların ve başka hayvanların barınmak, yumurtlamak, kuluçkaya yatmak, yavrularını büyütmek veya yavrulamak için türlü şeylerden yaptıkları ve türlü biçimlerde

hazırladıkları barınak; genellikle ailenin oturduğu ev; iki buçukla dört yaş arası çocukların bakıldığı, okul öncesi eğitim kurumu” (TS, 2619)

Kelime Eski Türkçede *ūya* biçimindedir (DLT, 927). Bu biçim Kırgız Türkçesinde normal süreli olarak devam etmektedir. Bu kelime Talat Tekin tarafından birincil uzun ünlüler arasında bulunmaktadır. Bu durumda Türkiye Türkçesi ve Çuvaş Türkçesinde birincil uzun ünlü kısalırken *y* türemiştir, kelime içi konumda olan *y* sesi *v* sesine değişmiştir. Çuvaş Türkçesinde bu duruma ek olarak *u* ünlüsünde daralma sonucunda *ı* sesine değişim söz konusudur. Kelime Eski Türkçede “kuş yuvası” anlamındadır. Kırgız Türkçesi ve Türkiye Türkçesinde bu anlam korunmuş, üç lehçede de yeni anlamlar eklenerek anlam genişlemesi söz konusu olmuştur. Kelimenin incelenen biçimlerinde ünlü uyumu mevcuttur.

85. Çuv. *yıvaş* ~ Kır. *cooş* ~ TT. *yavaş*

Çuv. *yıvaş* “sakin, sessiz, mütevazı, alçakgönüllü, yavaş” (ÇTS, 213)

Kır. *cooş* “sessiz sakın, mülayim, iyi huylu; inatçı, hırçın ya da ürkek olmayan uysal” (KTS, 635)

TT. *yavaş* “hızlı olmayan, ağır, çabuk karşısı; yumuşak başlı; hafif, alçak” (TS, 2552)

Kelime Eski Türkçede *yawaş* biçimindedir (DLT, 960). Bu biçimin Türkiye Türkçesinde çift dudak *v*’si olan /w/ ünsüzünün, dış-dudak /v/ ünsüzüne değişimi ile kullanımına devam ettiği görülmektedir. Çuvaş Türkçesinde de Türkiye Türkçesindeki gibi -w- > -v- değişimi ve buna ek olarak -a- > *ı* değişimiyle ünlü daralması tespit edilmektedir. Kırgız Türkçesinde ise Eski Türkçe kelime başı *y*- ünsüzünün *c*- ünsüzüne değişimi, iki ünlü arasında bulunan /v/ sesinin ünlülerle kaynaşması ve yuvarlaklaştırıcı etkisiyle ikincil uzun ünlünün ortaya çıkması söz konusudur. Eski Türkçe “yumuşak huylu (insan), huysuz olmayan (hayvan)” anlamının bahsi geçen lehçelerde insan ve hayvan ayırt etmeksizin kullanıldığı ve buna ek olarak yeni anlamlar kazanarak anlam genişlemesine uğramış olduğu görülmektedir. Kelime incelenen lehçelerde ünlü uyumuna uymaktadır.

86. Çuv. *yǖvǐ* ~ Kır. *koyuu* ~ TT. *koyu*

Çuv. *yǖvǐ* “koyu, gür, kesif, sık; sıkça, koyu bir şekilde” (ÇTS, 214)

Kır. *koyuu* “koyu, yoğunluğundan dolayı güç akan, sulu karşıtı; koyu, bol ve güçlü olarak çıkan veya fışkıran, gür; koyu, yoğun, kalın; koyu, rengi açık olmayan ” (KTS, 322)

TT. *koyu* “yoğunluğundan dolayı güç akan, sulu karşıtı; rengi açık olmayan, daha belirgin, açık karşıtı; yazı karakterlerinin daha belirgin olarak yazılmış biçimi; aşırı davranış, düşünce vb.” (TS, 1492)

Kelime Eski Türkçede *koyug* biçimindedir (DLT, 733). Türkiye Türkçesinde kelime sonu ünsüzünün düştüğü $-g > \emptyset$ görülmektedir. Kırgız Türkçesinde kelime sonu $-g$ sesinin $g > \check{g} > w > v$ değişimi sonucunda v sesinin u ünlüsü ile kaynaşıp uzun ünlü oluşturduğu tespit edilmektedir. Çuvaş Türkçesinde ise $k- > y-$, $-u- > -ĩ-$ ve $-y- > -v-$ değişimlerine saptanmaktadır. Eski Türkçe “koyu, katı sıvı” anlamının bahsi geçen lehçelerde anlam genişlemesi olduğu sonucuna varılmaktadır. Kelime üç lehçede de ünlü uyumuna uymaktadır.

87. Çuv. *yǖlǐ* ~ Kır. *ilik* ~ TT. *ilik*

Çuv. *yǖlǐ* “delik; ilik (düğme hakkında); düğüm, ilmek” (ÇTS, 215)

Kır. *ilik* “ilik, asma, ilikleme işlemine uygun yarık” (KTS, 999)

TT. *ilik* “giysi, yorgan çarşafı, yastık kılıfı vb.nin gereken belirli yerlerine düğmenin geçirilebilmesi için iplikle örülerek, parça geçirilerek veya biye ile yapılan küçük yarık” (TS, 1175)

Kelime, Eski Türkçede *ilik* ~ *yilik* biçimindedir (DLT, 664, 975). Eski Türkçe *ilik* biçimi Türkiye Türkçesi ve Kırgız Türkçesinde devam etmektedir. Çuvaş Türkçesinde ise Eski Türkçe *yilik* biçiminde, $-i- > ĭ$ değişimi ve kelime sonu ünsüz düşmesi $-k > \emptyset$ görülmektedir. Eski Türkçe “ilik” anlamının bahsi geçen lehçelerde anlam genişlemesine uğradığı saptanmaktadır. Üç lehçedeki örneklerde ünlü uyumu tamdır.

88. Çuv. *yılmak* ~ Kır. *ilmek* ~ TT. *ilmek*

Çuv. *yılmak* “ilmek, düğüm, kement” (ÇTS, 216)

Kır. *ilmek* “çengelli kilit; ilmek, ilmik” (KTS, 1001)

TT. *ilmek* “çözülmesi kolay düğüm, eğreti düğüm, ilmek” (TS, 1179)

Kelime, Eski Türkçede *ilmek* biçimindedir (EUES, 305). Kelimenin Eski Türkçe biçimi Kırgız Türkçesi ve Türkiye Türkçesinde korunmuştur, herhangi bir ses olayı gerçekleşmemiştir. Çuvaş Türkçesinde ise kelime başı *y* ünsüzünün türemesi görülür. Ayrıca kurallı olarak *a > e* değişimi mevcuttur. Kelime Eski Türkçede “ilişme, ilişirme, tutturma” anlamındadır. Temel anlamın çerçevesinde kelime, yeni anlamlar kazanarak anlam genişlemesi oluşturmuştur. Lehçelerde kayıtlı olan biçimlerde ünlü uyumu söz konusudur.

89. Çuv. *yımşak* ~ Kır. *cumşak* ~ TT. *yumuşak*

Çuv. *yımşak* “yumuşak, gevşek; sevecen, şevkatli” (ÇTS, 218)

Kır. *cumşak* “yumuşak, dokunulduğunda veya üzerine basıldığında çukurlaşan, eski biçimini kaybeden, katı karşıtı; yumuşak, kolaylıkla bükülen, buruşmayan, sert karşıtı; yumuşak, dokunulduğunda hoş bir duygu uyandıran; yumuşak, kolaylıkla işlenebilen; yumuşak, esnek, kolay işlenebilir; yumuşak, kolay çiğnenen, kolay kesilen; yumuşak, hoş, okşayıcı, tatlı; yumuşak, uysal; yumuşak, titreşimli, sürekli, ötümlü, tonlu, sedalı (ünsüz)” (KTS, 654)

TT. *yumuşak* “katı karşıtı; dokunulduğunda hoş bir duygu uyandıran; kolaylıkla işlenebilen; kolay çiğnenen, kolay kesilen; ılıman (iklim) ; kaba, hırçın, sert olmayan, kolay yola gelen, uysal; okşayıcı, tatlı, hoş; sessiz, hafif; ciğerlerden gelen havanın ses yolundaki sivrilmiş ve gerilmiş kapalı bir engele çarpmasıyla oluşan (ünsüz), titreşimli, sürekli, ötümlü, tonlu, sedalı” (TS, 2616)

Kelime Eski Türkçede *yumşak* biçimindedir (DLT, 988). Kırgız Türkçesine ait örnekte Eski Türkçe kelime başı *y*- ünsüzünün *c*- ünsüzüne değişimi görülmektedir. Türkiye Türkçesinde iki ünsüz arasında ünlü türemesi bulunmaktadır. Bu yüzden Türkiye Türkçesinde hece sayısı diğer iki lehçeden fazladır. Çuvaş Türkçesinde ise *-u- > -ı-* değişimi mevcuttur. Eski Türkçe “her şeyin yumuşağı, yumuşak” anlamının incelenen lehçelerde korunduğu ve anlam genişlemesine uğradığı görülmektedir. Kelimenin incelenen lehçelerdeki örneklerinde ünlü uyumu tamdır.

90. Çuv. *yñış* ~ Kır. *cañılış* ~ TT. *yanlış*

Çuv. *yñış* “yanlış, hata; kuralsız, adaletsiz; yanlışlıkla, yanlış, kuralsız” (ÇTS1, 218)

Kır. *cañılış* “yanılmak, hata etmek” (KTS, 513)

TT. *yanlış* “yanlış; yanlış, hata” (TS, 2523)

Kelime Eski Türkçede *yañluk* biçimindedir (DLT, 949). Kırgız Türkçesinde kelimenin fiil kökü olan *yañıl* biçimindeki *ı* ünlüsü korunmuştur. Ayrıca Kırgızca örnekte *y- > c-*, *-u- > -ı-* ve *-k > -ş* değişimleri mevcuttur. Türkiye Türkçesindeki örnekte *ñ > n*, *-u- > -ı-* ve *-k > -ş* değişimleri görülmektedir. Çuvaş Türkçesinde ise *a* ve *u* ünlülerinin *ı* ünlüsüne değişimi, *ñ > n* ve *-k > -ş* değişimleri ile *l* ünsüzünün düşmesi göze çarpmaktadır. İncelenen lehçelerde Eski Türkçe “hata, yanlış” anlamının korunmakla birlikte anlam genişlemesinin olduğu sonucuna varılmaktadır. Kelimenin ünlü uyumu ele alınan lehçelerde tamdır. Kırgız Türkçesindeki örnekte hece sayısında farklılık mevcuttur.

91. Çuv. *yış* ~ Kır. *is* ~ TT. *is*

Çuv. *yış* “çisenti, çiseleme; su damlası, su zerresi; boğucu duman, karbonmonoksit” (ÇTS, 222)

Kır. *is* “is, is kokusu” (KTS, 1011)

TT. *is* “dumanın değdiği yerde bıraktığı kara leke; yakıtın tam yanmamasından oluşan, dumanla birlikte yükselen kömürleşmiş tanecikler” (TS, 1206)

Kelime Eski Türkçede *ış* biçimindedir (DLT, 658). Bu kelime Kırgız Türkçesinde ve Türkiye Türkçesinde *ı- > i-* ve *-s > -ş* değişimleri ile varlığını devam ettirmektedir. Çuvaş Türkçesinde kelime başında *y-* ünsüzünün türemesi, *-i- > -ı-* ve *-ş > -s* değişimleri bulunmaktadır. Eski Türkçe “kandilin isi ve duvar vb. üzerindeki kurum” anlamının bahsi geçen lehçelerde korunmakla beraber anlam genişlemesinin olduğu görülmektedir.

92. Çuv. *yike* ~ Kır. *iyik* ~ TT. *iğ*

Çuv. *yike* “iğ” (ÇTS, 225)

Kır. *iyik* “iğ, kirmen” (KTS, 1019)

TT. *iğ* “pamuk, yün, vb.nden eğirmekte kullanılan, ortası şişkin, iki ucu sivri ve çengelli olan, ağaçtan yapılmış araç, eğirmen, kirmen; iğ iplik; değirmen taşının ortasında bulunan ve yukarıdaki üst taşa geçen demir eksen” (TS, 1155)

Kelime Eski Türkçede *iğ* ~ *ik* biçimindedir (DLT, 661, 663). Bu biçim Türkiye Türkçesinde kısa ünlülü ve *g* > *ğ* değişimi ile devam etmiştir. Kelimenin *iğ* ~ *ik* ~ *yig* ~ *yik* (TTKBS, 426) değişiminin olduğu ve Kırgız Türkçesinde kelime başı *i-* türemesi ile kelimenin *iyik* biçiminde varlığını devam ettirdiği görülmektedir. Çuvaş Türkçesinde ise *-i-* > *-ĩ-* değişimi ve kelime sonu ünlü türemesi mevcuttur. Eski Türkçe “iğ” anlamı incelenen lehçelerde korunmuştur. Kırgız Türkçesi ve Çuvaş Türkçesinde ünlü uyumu tam olmakla birlikte hece sayısında fazlalık bulunmaktadır.

93. Çuv. *yikev* ~ Kır. *ögöö* ~ TT. *eğe*

Çuv. *yikev* “eğe, törpü, raspa” (ÇTS, 225)

Kır. *ögöö* “eğelemek, keskinleştirmek, düzleştirmek, aşındırmak; ömrünü törpülemek, çile çekirmek; eğe” (KTS, 675)

TT. *eğe* “maden, tahta vb. pürüzlerini düzeltmek için kullanılan, üzeri pürüklü, sert, ensiz, çelik araç” (TS, 759)

Eski Uygur Türkçesindeki *ēke-* “eğelemek, pürüzsüz hâle getirmek” anlamındaki fiilin *-g* fiilden isim yapan eki alarak *ekeg* biçimini oluşturduğu düşünülebilir (EUES, 252; TTKB, 320). Batı Türkçesinde kelime sonu *-g* sesi düşer. Bu sebeple Türkiye Türkçesinde *-g* > *Ø* ünsüz düşmesi ve iki ünlü arasındaki seste *-k-* > *-ğ-* ünsüz yumuşaması görülmektedir. Kırgız Türkçesinde *ekeg* > *egeğ* > *egew* > *egev* değişimi olmuştur. Kelimenin *egev* biçiminde *-v* sesinin ünlü ile kaynaşıp yuvarlaklaştırıcı etkisiyle ikincil uzun ünlü oluşumuna sebep olduğu *egev* > *egöö* ve gerileyici benzeşme ile *e-* > *ö-* değişiminin mevcut olduğu tespit edilmektedir. Çuvaş Türkçesinde ise kelime başında *y-* ünsüzünün türemesi, ilk hecede *e-* > *-ĩ-* değişimi ve kelime sonu *-g* > *-v* değişimi mevcuttur. İncelenen lehçelerde kelimenin Eski Türkçe anlamının korunduğu ve Kırgız Türkçesinde anlam genişlemesinin olduğu görülmektedir. Kelime, üç lehçede kalınlık-incelik uyumuna uymaktadır. Kırgız Türkçesinde, düzlük-yuvarlaklık uyumuna uymamaktadır.

94. Çuv. *yĭkĭr* ~ Kır. *egiz* ~ TT. *ikiz*

Çuv. *yĭkĭr* “ikiz; çift, birleşik” (ÇTS, 226)

Kır. *egiz* “ikiz, ikisi bir arada doğan çocuk; kardeş, aralarında değer verilen ortak bir bağ bulunanlardan her biri; beraber, birlikte, bir arada; çift, birbirini tamamlayan iki tekten oluşan (nesneler) “ (KTS, 865)

TT. *ikiz* “ikiz” (TS, 1167)

Kelime Eski Türkçede *ikkiz* biçimindedir (DLT, 663). Bu biçim Türkiye Türkçesinde tek ünsüz ile devam etmiştir. Kırgız Türkçesinde *i-* > *e-*, *-k-* > *-g-* değişimleri ve *-k-* > $\emptyset$ düşmesi görülmektedir. Çuvaş Türkçesinde ise kelime başı *y-* ünsüzünün türemesi, *-i-* > *-ĭ-* değişimi ve */r/* dili olması sebebiyle *-z* > *-r* değişimi mevcuttur. Eski Türkçe “ikiz” anlamı, incelenen lehçelerde korunmaktadır. Kelimenin bahsi geçen lehçelerde ünlü uyumu tamdır.

95. Çuv. *yĭkĭt* ~ Kır. *cigit* ~ TT. *yiğit*

Çuv. *yĭkĭt* “genç adam; yiğit, delikanlı” (ÇTS, 226)

Kır. *cigit* “genç erkek, delikanlı, yiğit; yiğit, güçlü, yürekli, kahraman; hanların, beylerin yanındaki yardımcı yiğitler, korumalar; kızın nişanlısı, sözlüsü, çıktığı erkek arkadaşı, sevgilisi (KTS, 609)

TT. *yiğit* “güçlü ve yürekli, alp, kahraman, mert; gözü pek, düşüncelerini açıkça söylemekten çekinmeyen (kimse), mert; delikanlı, genç erkek” (TS, 2596)

Kelime Eski Türkçede *yigit* biçimindedir (DLT, 974). Bu biçim Türkiye Türkçesinde *-g-* > *-ğ-* değişimine uğrayarak devam etmiştir. Kırgız Türkçesinde *y-* > *c-* değişimi görülür. Çuvaş Türkçesinde ise *-i-* > *-ĭ-* ve *-g-* > *-k-* değişimleri vardır. Eski Türkçe “delikanlı, her şeyin genci” anlamının bahsi geçen lehçelerde korunmakla birlikte, Türkiye Türkçesi ve Kırgız Türkçesinde kelimenin anlam genişlemesine uğraması söz konusudur. Kelimenin incelenen lehçelerde ünlü uyumu tamdır.

96. Çuv. *yĭlen* ~ Kır. *celek* ~ TT. *yelek*

Çuv. *yĭlen* “kadınların giydiği bayram kaftanı; çuhadan yapılmış erkek dış giyimi” (ÇTS, 227)

Kır. *celek* “yelek” (KTS, 559)

TT. *yelek* “ceket altına giyilen kolsuz kısa giysi; kuş kanadının büyük tüyü, telek; okun yay kirişine takılan bölümündeki tüy” (TS, 2567)

Yelek kelimesine en erken Orta Türkçe döneminde (*Kıpçak Türkçesi: yelek*) rastlanılmaktadır (KITS, 318). Kelime, *yıl~ yél ~ yel* kelimesinden +(g)Ak ekiyle türemiştir (DLT, 974; TTKBS, 112). Türkiye Türkçesinde -é- > -e-; Kırgız Türkçesindeki örnekte ise y- > c- değişimi görülür. Çuvaş Türkçesinde ise -é- > -ĭ-, ve -k > -n değişimleri tespit edilmektedir. Kıpçak Türkçesindeki “yelek” anlamı incelenen lehçelerde korunmuştur. Türkiye Türkçesi ve Çuvaş Türkçesinde kelimenin anlamının anlam genişlemesine uğradığı saptanmaktadır. Kelime, üç lehçede ünlü uyumuna uymaktadır.

97. Çuv. *yñer* ~ Kır. *eer* ~ TT. *eyer*

Çuv. *yñer* “eyer” (ÇTS, 227)

Kır. *eer* “eyer” (KTS, 863)

TT. *eyer* “eyer” (TS,)

Kelime Eski Türkçede *eğer* biçimindedir (DLT, 632). Eski Türkçe kelime içi *đ* sesi Türkiye Türkçesinde y olarak karşımıza çıkmaktadır. Kırgız Türkçesinde iki ünlü arasında bulunan ünsüzün düştüğü görülür. Çuvaş Türkçesinde ise kelime başı y- türemesi, e- > ĭ ve -đ > -n değişimleri mevcuttur. Eski Türkçe “eyer” anlamının incelenen lehçelerde devam ettiği görülmektedir. Kelime üç lehçede de ünlü uyumuna uymaktadır.

98. Çuv. *yñĩ* ~ Kır. *kın* ~ TT. *kın*

Çuv. *yñĩ* “kın; kılıf, kuburluk; kutu, kılıf, mahfaza; çekmece” (ÇTS1, 228)

Kır. *kın* “kın, bıçak, kılıç vb. kesici aletlerin kabı” (KTS, 212)

TT. *kın* “bıçak, kılıç vb. kesici aletlerin kabı” (TS, 1410)

Kelime Eski Türkçede *kın ~ kñn* şeklindedir (DLT, 712). Bu kelimenin kısa ünlülü biçimi Kırgız Türkçesinde ve Türkiye Türkçesinde aynen devam etmektedir. Çuvaş Türkçesinde ise k- > y- değişimi ve kelime sonunda ĭ türemesi görülmektedir. Eski Türkçe “kılıç ve bıçağın kını” anlamının Kırgız Türkçesinde ve Türkiye Türkçesinde aynen korunduğu; Çuvaş Türkçesinde ise anlam genişlemesinin söz

konusu olduğu söylenebilir. Çuvaş Türkçesinde hece sayısı farklı olmakla birlikte ünlü uyumu tamdır.

99. Çuv. *yĩĩ* ~ Kır. *iyin* ~ TT. *in*

Çuv. *yĩĩ* “in, ayı ini” (ÇTS, 228)

Kır. *iyin* “in, yabancı hayvanların kendilerine yuva edindikleri kovuk, oyuk; barınak, korunak, sığınak” (KTS, 1020)

TT. *in* “yaban hayvanlarının kendilerine yuva edindikleri kovuk; mağara” (TS, 1185)

Kelime Eski Türkçede *ĩn* ~ *yın* ~ *yĩn* ~ *yin* biçimindedir (DLT, 665, 972, 976). Kelimenin *ĩn* biçimi Türkiye Türkçesinde kısa ünlülü olarak devam etmektedir. Kırgız Türkçesinde *ĩn* > *iyin* > *iyin* değişimi mevcuttur. Çuvaş Türkçesinde ise *ĩn* > *yin* > *yĩn* değişimi görülür (TTKBS, 433). Eski Türkçede “aslan, tilki ve diğer yırtıcı hayvanların barınağı; yırtıcı hayvanların yuvası, in” anlamına gelen bu kelimenin, incelenen lehçelerde temel anlamını korumuştur. Kırgız Türkçesi ve Çuvaş Türkçesinde hece sayısı farklı olmakla birlikte ünlü uyumu tamdır.

100. Çuv. *yĩr* ~ Kır. *iz* ~ TT. *iz*

Çuv. *yĩr* “iz, işaret, parmak izi, çizgi; patika, keçi yolu, tekerlek izi; çizgi, hat; buruşukluk, kırıksıklık” (ÇTS, 229)

Kır. *iz* “iz, belirti, nişan, alamet, amare; bir olay, bir durum veya yaşayıştan geride kalan belirti, eser” (KTS, 1023)

TT. *iz* “bir şeyin geçtiği veya önce bulunduğu yerde bıraktığı belirti, nişan, alamet, emare; bir şeyin dokunmasıyla geride kalan belirti; bir olay veya bir durumdan geride kalan belirti, ipucu; bir olay, bir düzlemin başka bir düzlemle veya bir doğru ile kesişmesinden doğan ara kesit” (TS, 1238)

Kelime Eski Türkçede *iz* şeklindedir (DLT, 672). Bu biçim Türkiye Türkçesi ve Kırgız Türkçesinde aynen korunmuştur. Çuvaş Türkçesinde ise kelime başı *y-* ünsüzünün türemesi, *i-* > *-ĩ-* değişimi ve *r* dili olması sebebiyle *-z* > *-r* denkliği görülmektedir. Eski Türkçe “derideki ve yerdeki uzunlamasına çizik, kazıntı” anlamında incelenen lehçelerde anlam genişlemesinin gerçekleşmiş olduğu tespit edilmektedir.

101.Çuv. *yüney* ~ Kır. *cön* ~ TT. *yön*

Çuv. *yüney* “istikametinde, ...a doğru” (ÇTS, 233)

Kır. *cön* “bir şeyin yolu yordamı, kuralı, çıkar yolu; durum, ahval, şart; ahvali, durumu, şartı; soyu sopy, nesebi, aslı nesli; adı sanı; soyadı” (KTS, 642)

TT. *yön* “belli bir noktaya göre olan yer, taraf; bir şeyin belli bir noktaya baktığı yan, veçhe; bir yere gitmek için izlenen yol, cihet, istikamet; tutulacak, izlenecek yol” (TS, 2609)

Bu kelimeye en erken Orta Türkçe döneminde (*Kıpçak Türkçesi: yön*) rastlanmaktadır (KITS, 328). Bu biçim Türkiye Türkçesinde aynen devam etmektedir. Kırgız Türkçesinde *y- > c-* değişimi görülmektedir. Çuvaş Türkçesinde kelimenin +*ek* yön bildiren isimden isim yapım eki aldığı ve -*ö-* > -*ü-* değişiminin olduğu tespit edilmektedir. Çuvaş Türkçesinde mevcut olan *y > ş* değişimi bu kelime de görülmemektedir. Bu nedenle kelimenin alıntı olabileceği düşünülebilir. Kıpçak Türkçesindeki “yön, cihet” anlamında Çuvaş Türkçesi ve Kırgız Türkçesinde anlam genişlemesinin olduğu, Kırgız Türkçesinde ise anlam değişiminin olduğu saptanmaktadır. Çuvaş Türkçesinde ünlü uyumu tam olmakla birlikte kelimenin hece sayısında farklılık görülmektedir.

102. Çuv. *yürik* ~ Kır. *cügürük* ~ TT. *yüğrük*

Çuv. *yürik* “çevik, becerikli, kıvrak, hızlı, süratli; canlı, diri, hareketli” (ÇTS, 234)

Kır. *cügürük* “koşu atı, çok hızlı koşan at cinsi; damızlık koç ya da teke; hızlı yürüme özelliği” (KTS, 666)

TT. *yüğrük* “iyi yürüyen, iyi koşan; çalışkan; çevik, güçlü” (TS, 2621)

Kelime Eski Türkçede *yügrük* biçimindedir (DLT, 992). Bu biçim Türkiye Türkçesinde -*g-* > -*ğ-* değişim ile devam etmektedir. Kırgız Türkçesinde *y- > c-* değişimi ve ikinci hecede ünlü türemesi görülmektedir. Çuvaş Türkçesinde ise -*g-* > *Ø* ünsüz düşmesi, ikinci hecede -*ü-* > -*i-* değişimi mevcuttur. Eski Türkçe “hızlı koşan at” anlamı incelenen lehçelerde anlam genişlemesine uğramıştır. Kelime üç lehçede ünlü uyumuna uymaktadır. Kırgız Türkçesinde hece sayısında farklılık görülmektedir.

103. Çuv. *yüşĩ* ~ Kır. *açuu* ~ TT. *acı*

Çuv. *yüşĩ* “ekşilik, ekşi tat; acı, acılık; mayalı, ekşi; yakıcı kostik” (ÇTS, 235)

Kır. *açuu* “acı” (KTS, 34)

TT. *acı* “tatlı karşıtı; herhangi bir dış etken dolayısıyla duyulan rahatsızlık, ızdırıp; ölüm, yangın, deprem vb. olayların yarattığı üzüntü, keder, elem; kırıcı, üzücü, incitici, dokunaklı, kötü; keskin, şiddetli; çarpıcı, göz alıcı renk” (TS, 8)

Kelime Eski Türkçede *açığ* biçimindedir (DLT, 538). Türkiye Türkçesinde, Eski Türkçe kelime sonu -g ünsüzünün düşmesi, -ç- > -c- tonlulaşması görülmektedir. Kırgız Türkçesinde -g ünsüzünün yanındaki ünlü ile kaynaşıp erimesi sonucunda ikincil uzun ünlü oluşmuştur. Çuvaş Türkçesinde kelime başı y- türemesi, a- > -ü- , -ç- > -ş- değişimleri ve -g > Ø ünsüz düşmesi bulunmaktadır. Eski Türkçe “ekşi; acı” anlamı Çuvaş Türkçesi ve Kırgız Türkçesinde aynen devam etmiş, Türkiye Türkçesinde ise anlam genişlemesi olmuştur. Kelime incelenen üç lehçede ünlü uyumuna uymaktadır.

104. Çuv. *yivĩr* ~ Kır. *oor* ~ TT. *ağır*

Çuv. *yivĩr* “ağır, zor, müşkül, çetin” (ÇTS, 235)

Kır. *oor* “ağır, tartıda çok çeken, hafif karşıtı; ağır, çetin, güç, zor; kalın, çok; derin, içten gelen; ağır, yavaş; ağır, fiziksel nedenlerden dolayı zor işiten (kulak); ağır, ciddi; ağır, sıkıntı veren, bunaltan, sıkıntılı, zor; ağır, dokunaklı, insanın gücüne giden, kırıcı; ağır, sindirimi güç (yiyecek) ; ağır, yavaş bir biçimde; ağır, boğucu” (KTS, 631)

TT. *ağır* “tartıda çok çeken; çapı, boyutu büyük; yavaş; yoğun; fiziksel sebeplerden dolayı güç işiten (kulak); değeri çok olan, gösterişli; çetin, güç; ciddi; sıkıntı veren, bunaltan; dokunaklı, insanın gücüne giden, kırıcı; ağırbaşlı, ciddi; keskin, boğucu (koku); kısık, alçak; davranışları yavaş olan; sindirimi güç (yiyecek); ağır siklet; yavaş bir biçimde” (TS, 40)

Kelime Eski Türkçede *agır* biçimindedir (DLT, 538). Bu biçim Türkiye Türkçesinde -g- > -ğ- değişimi ile devam etmektedir. Kırgız Türkçesinde -g- ünsüzünün yanındaki ünlüler ile kaynaşıp erimesi sonucunda ikincil uzun ünlü oluşumuna sebep olmaktadır. Yuvarlaklaşmaya meyilli bir lehçe olması sebebiyle -a sesi geniş bir ünlü olduğu için geniş-yuvarlak o sesine değişim olmaktadır. Çuvaş Türkçesinde ise kelime başı y- türemesi ve a- > -ı-, -g- > -v-, -ı- > -ĩ- değişimleri görülmektedir. Eski Türkçe ağırlık, yük; pahalı” anlamı incelenen lehçelerde anlam genişlemesine uğramıştır. Kelime üç lehçede ünlü uyumuna uymaktadır.

105. Çuv. *yıvış* ~ Kır. *cıgaç* ~ TT. *ağaç*

Çuv. *yıvış* ağaç; orman, orman emvali; odun, kütük, cansız, ruhsuz” (ÇTS, 236)

Kır. *cıgaç* “ağaç, meyve verebilen, gövdesi odun veya kereste olmaya elverişli bulunan ve uzun yıllar yaşayabilen bitkilerin genel adı; tahta, kereste, odun, ağaç” (KTS, 581)

TT. *ağaç* “ağaç” (TS, 37)

Kelime Eski Türkçede *yıgaç* ~ *yigāç* biçimindedir (DLT, 969). Türkiye Türkçesinde, kelime başı *y-* ünsüzünün düşmesi, *-ı-* > *-a-* ve *-g-* > *-ğ-* değişimleri mevcuttur. Kırgız Türkçesinde *y-* > *c-* değişimi görülür. Çuvaş Türkçesinde *-g-* > *-v-*, *-a-* > *-i-* değişimleri ve *-ç* > *-ş* sızıcılaşma vardır. Eski Türkçe “ağaç; odun, tahta, kereste” anlamının bahsi geçen lehçelerde devam etmekle beraber Çuvaş Türkçesinde yeni anlamlar da kazanmıştır. Kelimenin üç lehçede de ünlü uyumu tamdır.

106. Çuv. *yıtl* ~ Kır. *it* ~ TT. *it*

Çuv. *yıtl* “köpek, it; erkek köpek; yordakçı, uşak” (ÇTS, 236)

Kır. *it* “köpek, it; on iki hayvanlı takvimin on birinci yılı; it, değersiz, terbiyesiz kimse.” (KTS, 1015)

TT. *it* “köpek; değersiz, terbiyesiz kimse” (TS, 1229)

Kelime Eski Türkçede *it* biçimindedir (DLT, 659). Bu biçim *ı-* > *i-* değişimi ile Kırgız Türkçesi ve Türkiye Türkçesinde devam etmektedir. Çuvaş Türkçesinde ise kelime başı *y-*, kelime sonunda da *-i* türemesi mevcuttur. Eski Türkçe “köpek, it” anlamının incelenen lehçelerde korunduğu ve anlam genişlemesinin olduğu karşımıza çıkmaktadır. Çuvaş Türkçesinde ünlü uyumu tamdır.

107. Çuv. *yış* ~ Kır. *eş* ~ TT. *eş*

Çuv. *yış* “nicelik, sayı, mevcut; grup, küme, topluluk; aile; kuşak, nesil; onun çifti (gelin ya da damat); sahip” (ÇTS, 237)

Kır. *eş* “eş, arkadaş; umut, ümit; yardım, destek” (KTS, 909)

TT. *eş* “birbirinin aynı olan veya birbirine çok benzeyen iki şeyden her biri, benzeri; karı kocadan her biri; birlikte yaşayan dişi ve erkek hayvandan her biri; ikişer kişilik gruplarla oynanan oyunlarda, ortak oynayan iki kişiden her birinin öbürüne göre durumu; kuma, ortak; arkadaş, döl eş” (TS, 821)

Kelime, Eski Türkçede *īṣ* biçimindedir (DLT, 669). Bu biçim *ī* > *e*- değişimi ile Kırgız Türkçesi ve Türkiye Türkçesinde devam etmektedir. Çuvaş Türkçesinde ise kelime başı *y*- ünsüzünün türemesi ve *î* > *ı*- değişimi görülmektedir. Eski Türkçe “eş, arkadaş” anlamı, bahsi geçen lehçelerde anlam genişlemesine uğramıştır.

108. Çuv. *kavīn* ~ Kır. *koon* ~ TT. *kavun*

Çuv. *kavīn* “kabak” (ÇTS, 240)

Kır. *koon* “kavun; bu bitkinin meyvesi” (KTS, 297)

TT. *kavun* “kavun” (TS, 1359)

Kelime, Eski Türkçede *kāgun* biçimindedir (DLT, 677). Bu kelime incelenen lehçelerde kısa *a* ünlüsü ile devam etmektedir. Türkiye Türkçesinde ve Çuvaş Türkçesinde -*g*- > -*v*- değişimi mevcuttur. Çuvaş Türkçesinde bu değişime ek olarak -*u*- > -*ı*- değişimi de vardır. İki ünlü arasında bulunan -*g*- sesinin Kırgız Türkçesinde ikincil uzun ünlüye sebep olduğu ve bu uzunluktaki ünlünün *o* olmasında geniş *a* ünlüsünün etkili olduğu söylenebilir. Eski Türkçe “kavun” anlamı Türkiye Türkçesi ve Kırgız Türkçesinde devam etmekte olup Çuvaş Türkçesinde meyvenin ait olduğu tür için kullanılarak anlam daralmasına sebep olmuştur. Üç lehçede kelimenin ünlü uyumu tamdır.

109. Çuv. *kagan* ~ Kır. *kagan* ~ TT. *kağan*

Çuv. *kagan* “kağan” (ÇTS, 240)

Kır. *kagan* “kağan, hakan” (KTS, 297)

TT. *kağan* “hanların bağlı olduğu devlet başkanı, hakan, imparator” (TS, 1266)

Kelime Eski Türkçede *hagan* ~ *kagan* biçimindedir (EUES, 277). Kelimenin *kagan* biçimi Kırgız Türkçesi ve Çuvaş Türkçesinde devam etmekte olup Türkiye Türkçesinde -*g*- > -*ğ*- değişimi görülmektedir. Eski Türkçe “hakan, hükümdar” anlamı bahsi geçen lehçelerde korunmaktadır. Kelimenin üç lehçede de ünlü uyumu tamdır.

110. Çuv. *kayık* ~ Kır. *kiyik* ~ TT. *geyik*

Çuv. *kayık* “vahşi; hayvan; kuş” (ÇTS1, 241 – 242)

Kır. *kiyik* “yabani geyikgiller” (KTS, 261)

TT. *geyik* “geyik; karısının veya bir kadın yakınının ihanetine uğramış erkek” (TS, 939)

Kelime Eski Türkçede *keyik* biçimindedir (DLT, 708). Türkiye Türkçesinde *k-* > *g-* tonlulaşması görülür. Kırgız Türkçesinde gerileyici benzeşme sonucu *-e-* > *-i-* değişimi mevcuttur. Çuvaş Türkçesinde *-e-* > *-a-* ve *-i-* > *-ĩ-* değişimleri vardır. Eski Türkçe “geyik, ceylan” anlamı Kırgız Türkçesinde korunmakta olup Çuvaş Türkçesi ve Türkiye Türkçesinde yeni anlamlar kazanmıştır. Kelimenin ünlü uyumu üç lehçede tamdır.

111. Çuv. *kalak* ~ Kır. *kalak* ~ TT. *kalak*

Çuv. *kalak* “kürek kemiği” (ÇTS, 244)

Kır. *kalak* “ev işlerinde kullanılan küçük kürek; ilaç kaşığı; kürek, tekne küreği” (KTS, 40)

TT. *kalak* “tezek yığını” (TS, 1273)

Bu kelime Eski Türkçede bulunamamıştır. Çağatay Türkçesinde *kala-* “birbiri üzerine yığmak” anlamında bir fiil yer almaktadır (AL, 313). Fiile eklenen *+ak* isimden isim yapım eki ile kelime *kalak* biçimini alarak incelenen üç lehçede aynı biçimde görülmektedir. Bir şeyi toplamak, yığmak için kürek kullanılması Kırgız Türkçesindeki anlamını açıklar niteliktedir. Çuvaş Türkçesinde ise aktarım sonucunda bir kemik adı olarak adlandırılmıştır. Türkiye Türkçesinde ise toplanan unsur belirlenmiş ve “tezek yığını”nı ifade etmek için kullanılmıştır. Üstte gösterilen biçimler ünlü uyumuna uymaktadır.

112. Çuv. *kalım* ~ Kır. *kalıñ* ~ TT. *kalın*

Çuv. *kalım* “başlık, başlık parası; yan, ek kazanç” (ÇTS, 245)

Kır. *kalıñ* “başlık, başlık parası” (KTS, 48)

TT. *kalın* “gelin olacak kıza erkek tarafından verilen para veya armağan, ağırlık (TS, 1279)

Kelime Eski Türkçede *kalıñ* biçimindedir (DLT, 679). Bu biçim Kırgız Türkçesinde devam etmektedir. Türkiye Türkçesinde *-ñ > -n* değişimi mevcuttur. Çuvaş Türkçesinde *-ı- > -ĩ-* ve *-ñ > -m* değişimleri görülür. Bu kelime Eski Türkçede “kalın (mıhr)” anlamını taşımaktadır. İncelenen lehçelerde temel anlam korunmuştur. Üç lehçede kelimenin ünlü uyumu tamdır.

113. Çuv. *kalpak* ~ Kır. *kalpak* ~ TT. *kalpak*

Çuv. *kalpak* “kalpak, şapka” (ÇTS, 246)

Kır. *kalpak* “kalpak, beyaz keçeden yapılan başlık; genellikle başı korumak için giyilen başlık.” (KTS, 52)

TT. *kalpak* “kesik koni biçiminde deri, kürk veya kumaştan yapılmış başlık” (TS, 1285)

Bu kelimeye ilk olarak Çağatay döneminde rastlanılır (AL, 314). Gülensoy’a göre bu kelime, Eski Türkçe *kāp* “kap; tulum; çuval, torba” kelimesi ile bağlantılıdır. Kelimenin *kap +gak+lık > kapaklık > kapalık > kapalak > kalapak > kalpak* değişimi ile ortaya çıktığı düşünülmektedir (TTKBS, 453). Kelimenin biçimi ve anlamı üç lehçede korunmuştur. Kelime ünlü uyumuna uymaktadır.

114. Çuv. *kam* ~ Kır. *kim* ~ TT. *kim*

Çuv. *kam* “kim” (ÇTS, 248)

Kır. *kim* “kim, ‘hangi kişi’ anlamında soru sözü” (KTS, 250)

TT. *kim* “‘hangi kişi?’ anlamında cümlede, özne, tümleç, nesne, yüklem görevinde kullanılan bir söz” (TS, 1442)

Kelime Eski Türkçede *kim* biçimindedir (DLT, 720). Bu biçim Türkiye Türkçesi ve Kırgız Türkçesinde devam etmektedir. Çuvaş Türkçesinde *-i- > -a-* değişimi mevcuttur. Eski Türkçe “kim” anlamı incelenen lehçelerde korunmuştur.

115. Çuv. *kantır* ~ Kır. *kendir* ~ TT. *kendir*

Çuv. *kantır* “kenevir” (ÇTS, 252)

Kır. *kendir* “kendir, kenevir” (KTS, 174)

TT. *kendir* “kenevir; kenevirden yapılmış” (TS, 1390)

Bu kelime Uygur Türkçesi döneminde *käntir* ~ *k(ä)ntir* şeklinde karşımıza çıkar (EUES, 356). Türkiye Türkçesi ve Kırgız Türkçesinde -ä- > -e- değişimi ve ikinci hece başında *t-* > *d-* tonlulaşması mevcuttur. Çuvaş Türkçesinde ise -ä- > -a- artdamaksıllaşma ve -i- > -ĩ- değişimi vardır. Kelimenin “kendir, kenevir, keten” anlamının bahsi geçen lehçelerde korunduğu görülmektedir. Kelimenin ünlü uyumu incelenen lehçelerde tamdır.

116. Çuv. *kapkîn* ~ Kır. *kapkan* ~ TT. *kapan*

Çuv. *kapkîn* “tuzak, kapan” (ÇTS, 255)

Kır. *kapkan* “kapan, tuzak; düzen, hile” (KTS, 79)

TT. *kapan* “bazı hayvanları yakalamak için kullanılan, hayvanın ayağının değmesiyle işleyen tuzak; düzen, hile” (TS, 1304)

Bu kelimenin Eski Türkçe *kap-* fiilinin +*gan* ekiyle türemesiyle oluşan Orta Türkçe *kapgan* kelimesinden evrildiği düşünülür. Kelime Kıpçak Türkçesi Sözlüğünde *kapan* “tuzak” olarak yer alır (KITS, 126). Bu biçim Türkiye Türkçesinde devam etmektedir. Kırgız Türkçesi ve Çuvaş Türkçesinde *kapgan* biçiminde ikinci hece başı *g-* > *k-* tonsuzlaşması görülmektedir. Buna ek olarak Çuvaş Türkçesinde -a- > -ĩ- değişimi mevcuttur. İlgili lehçelerde kelimenin anlamı aynıdır. Kelime incelenen lehçelerde ünlü uyumuna uymaktadır.

117. Çuv. *karsak* ~ Kır. *kırsa* ~ TT. *karsak*

Çuv. *karsak* “tavşan, yabani tavşan” (ÇTS, 261)

Kır. *kırsa* “tilki” (KTS, 222)

TT. *karsak* “karsak” (TS, 1336)

Kelime Eski Türkçede *karsak* biçimindedir (DLT, 689). Bu biçim Türkiye Türkçesi ve Çuvaş Türkçesinde devam etmektedir. Kırgız Türkçesinde ise ilk hecede bulunan geniş *a* ünlüsünün dar *ı* ünlüsüne değişimi ve kelime sonu -*k* ünsüzünün düşmesi görülmektedir. Eski Türkçe “karsak” anlamı incelenen lehçelerde mevcuttur. Kelimenin ünlü uyumu üç lehçede tamdır.

118. Çuv. *karçık* ~ Kır. *kart* ~ TT. *kart*

Çuv. *karçık* “yaşlı kadın, nine” (ÇTS, 263)

Kır. *kart* “yaşlı, ihtiyar; yaşlı, uzun yılları geride bırakmış; kart; gençliği, körpeliği kalmamış; eski, çoktan beri var olan” (KTS, 112)

TT. *kart* “gençliği ve körpeliği kalmamış, körpe karşısı” (TS, 1339)

DLT’de *kart* er şeklinde “huysuz adam” anlamıyla sıfat şeklinde bir biçim bulunmaktadır. Kıpçak Türkçesi Sözlüğü’nde ise *kart* “kart, yaşlı” biçiminde kayıtlıdır. Kelimenin *kart* biçimi Kırgız Türkçesi ile Türkiye Türkçesinde hiçbir ses olayına uğramaksızın yer almaktadır. Üst bölümde Çuvaş Türkçesi için kaydedilen *karçık* kelimesi, ses özellikleri bakımından karşılaştırılan diğer biçimlerden kayda değer farklarla ayrılrsa da Fedotov ve Yegerov tarafından kökteş biçimler olarak verilmiştir (ETÇYA, 233; ESÇYA, 91). Kelimenin temel anlamı Kırgız Türkçesi ile Türkiye Türkçesinde korunmuştur. Çuvaş Türkçesinde ise sadece kadınlar için kullanılan bir kelime olarak yer almıştır.

119. Çuv. *kaskın* ~ Kır. *kaçkın* ~ TT. *kaçkın*

Çuv. *kaskın* “kaçak, firari, sahipsiz, serseri” (ÇTS, 265)

Kır. *kaçkın* “kaçak, bağlı bulunduğu yerden veya yasadan kaçan, uzaklaşan; asker kaçağı” (KTS, 23)

TT. *kaçkın* “bir yerden, bir işten kaçmış kimse; insanlardan uzak duran, insan içine çıkmak istemeyen kimse” (TS, 1256)

Kelime Eski Türkçede *kaçgın* biçimindedir (DLT, 674). Bu kelime Türkiye Türkçesi ve Kırgız Türkçesinde ikinci hece başında görülen g- > k- tonsuzlaşma ile varlığını devam ettirmektedir. Çuvaş Türkçesinde ise ilk hece sonunda -ç > -s sızıcılaşma, ikinci hece başında g- > k- tonsuzlaşma ve -ı- > -ĩ- değişimi mevcuttur. Kelime Eski Türkçede “kaçan (adam)” anlamını taşımaktadır. İncelenen lehçelerde kelimenin temel anlamı korunmuştur. Kelime ünlü uyumuna uymaktadır.

120. Çuv. *kasu* ~ Kır. *kezek* ~ TT. *keşik*

Çuv. *kasu* “hayvanları otlatmak için ödenen ücret; sıra” (ÇTS, 266)

Kır. *kezek* “sıra, yan yana, art arda olan şey veya kimselerin tümü, dizi; sıra, bir şeye ayrılan, uygun görülen veya rastlayan zaman; sıra, nöbet, keşik; çağ, hayatın çocukluk, gençlik vb. dönemlerinden her biri, yaş” (KTS, 194)

TT. *keşik* “sıra, nöbet” (TS, 1402)

Kelime Eski Türkçede *kezik* biçimindedir (DLT, 709). Kırgız Türkçesinde ikinci hecedeki ünlüde *-i-* > *-e-* değişimi mevcuttur. Türkiye Türkçesinde ötümsüzleşme *-z-* > *-ş-* vardır. Çuvaş Türkçesinde ise kelimenin ünlülerinde artdamaksıllaşma görülür. Buna ek olarak ötümsüzleşme *-z-* > *-s-* ve kelime sonu ünsüz düşmesi *-k* > $\emptyset$ vardır. Eski Türkçedeki “çalışmada nöbet, sıra” anlamı Türkiye Türkçesinde korunmuştur. Çuvaş Türkçesi ve Kırgız Türkçesinde de anlam genişlemesi olmuştur. İncelenen lehçelerde kelimenin ünlü uyumu tamdır.

121. Çuv. *kaş* ~ Kır. *keç* ~ TT. *geç*

Çuv. *kaş* “akşam, gece” (ÇTS, 266)

Kır. *keç* “akşam, gündüzün son ve gecenin ilk saatleri; geç, erken karşıtı; yavaş, çabuk karşıtı; son, ilk karşıtı” (KTS, 157)

TT. *geç* “erken karşıtı” $\approx$ *gece* “gece” (TS, 911, 913)

Gece kelimesi ile ilintili olan bu kelime, DLT’de *keçe* ~ *kiçe* “gece” biçiminde karşımıza çıkar (DLT, 697). Uygur Türkçesi döneminde ise kelime sonu *e* ünlüsünün düşmesi ile *keç* “geç, uzun süre” şeklinde görülür (EUES, 361). Kırgız Türkçesinde *keç* biçiminde kelime devam etmektedir. Çuvaş Türkçesinde kelimenin ünlüsünde artdamaksıllaşma *-e-* > *-a-* ve *-ç-* > *-ş-* değişimi mevcuttur. Türkiye Türkçesinde hem *gece* hem de *geç* kelimesi bulunmaktadır. Bu biçimlerde kelime başında tonlulaşma *k-* > *g-* vardır. “Gece” biçiminde de *-ç-* > *-c-* tonlulaşma bulunur. Çuvaş Türkçesinde kelime sadece “gece” anlamını taşımaktadır. Kırgız Türkçesinde hem *gece* hem de *geç* anlamlarını tek biçim karşılamaktadır. Türkiye Türkçesinde ise iki biçim de temel anlamlarını karşılar nitelikte kullanılmaktadır.

122. Çuv. *kaşma* ~ Kır. *keçüü* ~ TT. *geçme*

Çuv. *kaşma* “kiriş, akarsu üzerinden geçiş, geçiş” (ÇTS, 268)

Kır. *keçüü* “akarsudan geçmek; yaşamak, hayat sürmek; bir şeyin üzerinden, yakınından veya içinden geçmek” $\approx$ *keçmek* “geçit, geçmeye yarayan yer” (KTS, 160)

TT. *geçme* “geçmek işi; birbirinin içine geçirilerek tutturulan iki şeyden birinde bulunan çıkıntılı parça; çakılmış, yapıştırılmış veya lehimlenmiş olmayıp gereğinde sökülebilecek biçimde parçaları birbirine takılıp kenetlenmiş olan (TS, 917)

Bu kelimenin Eski Türkçe *keç-* fiilinden türemiş olduğu düşünülebilir (DLT, 697). Eski Uygur Türkçesi *geçmek* biçiminde “karşı kıyıya geçme” anlamıyla kayıtlı olan bir yapı bulunmaktadır (EUES, 352). İncelenen biçimler Yegerov’un sözlüğünde denk olarak yer almıştır (ESÇYA, 94). Türkiye Türkçesinde kelime başı ünsüzü tonlu ünsüzdür. Kırgız Türkçesinde kelime uzun ünlüdür. Çuvaş Türkçesinde -ç-/ -ş- denkliği söz konusudur. Kayıtlı olan biçimler ünlü uyumuna uymaktadır.

123. Çuv. *kaçaka* ~ Kır. *eçki* ~ TT. *keçi*

Çuv. *kaçaka* “keçi, teke” (ÇTS, 272)

Kır. *eçki* “keçi, memeli dişi hayvan “ (KTS, 859)

TT. *keçi* “keçi” (TS, 1375)

Kelime Eski Türkçede *eçkü* biçimindedir (DLT, 632). Bu biçim Kırgız Türkçesinde -ü > -i değişimi ile devam etmektedir. Türkiye Türkçesinde ikince hece başındaki *k-* ünsüzünün kelimeye yer değiştirmesiyle metatez olduğu görülür. Çuvaş Türkçesinde kelimenin *eçkü* > *keçü* > *kaça* şeklinde değişime uğradığı düşünülebilir. Bu değişimde metatez ve ünlülerde artdamaksıllaşma söz konusudur. Oluşan bu biçim +*ka* eki ile genişlemiştir. Kelimenin Eski Türkçe “keçi” anlamı incelenen lehçelerde korunmaktadır. Kelimenin ünlü uyumu tamdır. Çuvaş Türkçesinde hece sayısında fazlalık mevcuttur.

124. Çuv. *kaşık* ~ Kır. *kaşık* ~ TT. *kaşık*

Çuv. *kaşık* “kaşık” (ÇTS, 273)

Kır. *kaşık* “kaşık, sofraya aracı “ (KTS, 119)

TT. *kaşık* “kaşık” (TS, 1346)

Kelime Eski Türkçede *kaşuk* biçimindedir (DLT, 691). İncelenen lehçelerde bu biçimin ikinci hece ünlüsünde değişim olduğu görülmektedir. Bu değişim Türkiye Türkçesi ve Kırgız Türkçesinde *-u- > -ı-* , Çuvaş Türkçesinde ise *-u- > -ĩ-* şeklindedir. Eski Türkçe “kaşık” anlamı üç lehçede korunmuştur. Kelimenin üç lehçede de ünlü uyumu tamdır.

125. Çuv. *kıvak* ~ Kır. *kök* ~ TT. *gök*

Çuv. *kıvak* “mavi, açık mavi, mavimtrak” (ÇTS, 275)

Kır. *kök* “gök, sema, gökyüzü; gökyüzünün, denizin rengi, mavi; yeşil renk; genel olarak yeşillik, sebze; genel olarak çiftçilikte yetiştirilen tahıl; gök, olgunlaşmamış meyve, sebze; inatçı; gök kır, gri, kurşunî renkli at donu; herhangi bir sıkıntı, darbe veya hastalıkla vücudun bir yerinde oluşan morluk, çürük; kül rengi, gri” (KTS, 328)

TT. *gök* “gökyüzünün, denizin rengi, mavi veya yeşile çalan mavi; olgunlaşmamış” (TS, 957)

Kelime Eski Türkçede *kōk* biçiminde uzun ünlülüdür (DLT, 734). Bu kelime Kırgız Türkçesinde kısa ünlülü olarak devam etmektedir. Türkiye Türkçesinde *k- > g-* tonlulaşması ve kelimenin ünlüsünde kısalma görülmektedir. Çuvaş Türkçesinde ise kelimenin uzun ünlülü olması sebebiyle iki ünlü arasında *-v-* türemesi ve kelimenin ünlülerinde *-ö- > -ĩ-*, *-ö- > -a-* değişimleri vardır. Bu kelime Eski Türkçede “gök, gökyüzü, hava; koyu gri, gri, gök renginde olan her renk” anlamını taşır. Türkiye Türkçesi ve Çuvaş Türkçesinde anlam daralması olmuş ve kelime sadece mavi renk için kullanılmaktadır. Kırgız Türkçesinde ise anlam genişlemesi mevcuttur. Çuvaş Türkçesinde kelime ünlü uyumuna uymakla birlikte hece sayısında fazlalık bulunmaktadır.

126. Çuv. *kıvakarçin* ~ Kır. *kögüçkōn* ~ TT. *güvercin*

Çuv. *kıvakarçin* “güvercin” (ÇTS, 276)

Kır. *kögüçkōn* “güvercin” (KTS, 328)

TT. *güvercin* “güvercin” (TS, 1013)

Kelime Eski Türkçede *kögürçgün* biçimindedir (DLT, 734). Türkiye Türkçesinde *k-> g-* değişimi ile üçüncü hece başındaki *g-* ünsüzünün düşmesi sonucunda kelime *gögürçün* biçimini almıştır. Kelimenin ünlülerinde *-ö- > -ü-*, *-ü- >*

-e-, -ü- > -i- değişimleri ve ikinci hece başında g- > v- değişimi ile kelime *güvercin* şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Kırgız Türkçesinde ikinci hecede -r- > Ø, üçüncü hece başında g- > k- tonsuzlaşması ve -ü- > -ö- değişimi mevcuttur. Çuvaş Türkçesinde *kīvak* kökünden gelen bu kelime ilerleyici benzeşme ile -ü- > -a- , -ü- > -ī- değişimi ile üçüncü hece başında g- > Ø ünsüz düşmesi vardır. Eski Türkçe “güvercin” anlamı incelenen lehçelerde korunmaktadır. Bahsi geçen lehçelerde kelime ünlü uyumuna uymaktadır. Çuvaş Türkçesinde hece sayısında farklılık vardır.

127. Çuv. *kīvīrç* ~ Kır. *kuurdak* ~ TT. *kavurma*

Çuv. *kīvīrç* “rendelenmiş / dilimlenmiş katı yağ” (ÇTS, 277)

Kır. *kuurdak* “kavurma, kendi yağı ve suyunda pişirilip kavrulduktan sonra yenilen et yemeği; kavurma, et ve patates karıştırılarak kavrularak pişirilen yemek “ (KTS, 422)

TT. *kavurma* “kavurma” (TS, 1359)

Kelime Eski Türkçede *kagurmak* ~ *kawurmak* biçimindedir (DLT, 677,694). İncelenen biçimler Fedotov’a göre birbirine denk olup bazı ses ve şekil değişimleriyle birbirinden ayrılır. Kayıtlı biçimlerin hepsi *kagur-* fiiline dayanır. Eski Türkçe kelime içi -g- ünsüzü -g- > -w- > -v- değişim süreci gösterir. Bu durum sonucunda -g- ünsüzü Türkiye Türkçesi ve Çuvaş Türkçesinde -v- biçiminde yer alır. Kırgız Türkçesinde ise -g- ünsüzü yanındaki ünlüler ile eriyip uzun ünlü oluşturmaktadır. Çuvaş Türkçesinde kelimenin ünlülerinin *ī* sesine değişimi mevcuttur. Bu kelime ele alınması gereken bir önemli husus da mastar ekinin lehçelerdeki durumudur. Bu ek, Türkiye Türkçesinde -ma, Kırgız Türkçesinde -dak, Çuvaş Türkçesinde ise -ç biçiminde bulunmaktadır. Kelimenin “kavurmak” anlamı Kırgız Türkçesi ve Türkiye Türkçesinde devam etmektedir. Çuvaş Türkçesinde ise “et kavurma” yerine “yağ” için kullanılarak anlam değişimi gerçekleşmiştir. Çuvaş Türkçesinde kelimenin hece sayısında farklılık vardır. Lehçelerde kayıtlı olan biçimlerde ünlü uyumu söz konusudur.

128. Çuv. *kikır* ~ Kır. *kökürök* ~ TT. *göğüs*

Çuv. *kikır* “göğüs” (ÇTS, 277)

Kır. *kökürök* “göğüs, vücudun boyunla karın arasındaki bölümü; göğüs, vücudun ön tarafı; iç, akıl, gönül, irade gibi insanın manevi varlığını oluşturan şeylerden herhangi biri “ (KTS, 333)

TT. *göğüs* “göğüs” (TS, 956)

Kelime Eski Türkçede *kögüz* biçimindedir (DLT, 734). Türkiye Türkçesinde *k-* > *g-* tonlulaşması, *-g-* > *-ğ-* sızıcılaşması, *-z* > *-s* tonsuzlaşması vardır. Kırgız Türkçesinde ikinci hece başında *g-* > *k-* tonsuzlaşması, *-z* > *-r* akıcılaşması ve kelimenin +*ök* eki alarak genişlemesi görülür. Çuvaş Türkçesinde ise ikinci hece başında *g-* > *k-* tonsuzlaşması, *-z* > *-r* akıcılaşması, *-ö-* > *-ĩ-* ve *-ü-* > *-ĩ-* değişimleri mevcuttur. Bu biçim rotasizm için örnek gösterilen kelimelerdendir. Eski Türkçe “göğüs” anlamı ele alınan lehçelerde korunmuştur. Kelimenin üç lehçede ünlü uyumu tamdır. Kırgız Türkçesinde kelimenin hece sayısında fazlalık vardır.

129. Çuv. *kimil* ~ Kır. *köñül* ~ TT. *gönül*

Çuv. *kimil* “gönül; hâl, durum, keyif, moral, istek, arzu” (ÇTS, 279)

Kır. *köñül* “gönül, sevgi, istek, düşünüş, anma, hatır vb. kalpte oluşan duyguların kaynağı; gönül, akıl, düşünce; birine söylenen dilek, temenni “ (KTS, 344)

TT. *gönül* “sevgi, istek, düşünüş, anma, hatır vb. kalpte oluşan duyguların kaynağı; arzu, istek” (TS, 963)

Kelime Eski Türkçede *köñül* şeklindedir (DLT, 738). Bu biçim Kırgız Türkçesinde devam etmektedir. Türkiye Türkçesinde *k-* > *g-* tonlulaşması ve *-ñ-* > *-n-* değişimi mevcuttur. Çuvaş Türkçesinde *-ö-* > *-ĩ-*, *-ñ-* > *-m-*, *-ü-* > *-ĩ-* değişimleri vardır. Kelimenin Eski Türkçedeki “kalp, gönül; zihin açıklığı ve idrak sür’atı” anlamında, incelenen lehçelerde anlam genişlemesi görülmektedir. Kelime üç lehçede ünlü uyumuna uymaktadır.

130. Çuv. *kîmîs* ~ Kır. *kımız* ~ TT. *kımız*

Çuv. *kîmîs* “kımız” (ÇTS, 280)

Kır. *kımız* “kımız” (KTS, 211)

TT. *kımız* “kısarak sütünün mayalanmasıyla yapılan, az alkollü, ekşi bir Türk içkisi” (TS, 1410)

Kelime Eski Türkçede *kımız* biçimindedir (DLT, 712). Bu biçim Kırgız Türkçesi ve Türkiye Türkçesinde devam etmektedir. Çuvaş Türkçesinde kelime içinde, birinci ve ikinci hecede bulunan *ı* ünlülerinin vurgusuzlaşarak *î* ünlüsüne değişmesi, kelime sonunda bulunan *z* ünsüzünün sedasızlaşarak *s* ünsüzüne değişmesi söz konusudur. Çuvaş Türkçesinde *r* $\approx$ *z* denklikleri kapsamında *s* ünsüzü yerine *r* ünsüzünün yer alması beklenir. Bu durumun olmaması kelimenin ödünçleme olduğunu düşündürmektedir. Eski Türkçedeki “kımız” anlamı herhangi bir anlam olayına uğramadan incelenen lehçelerde korunmuştur. Kelimenin üç lehçede ünlü uyumu tamdır.

131. Çuv. *kîmrîk* ~ Kır. *kömür* ~ TT. *kömür*

Çuv. *kîmrîk* “kömür” (ÇTS, 281)

Kır. *kömür* “kömür, katı yakıt; kömür, mangal, odun kömürü” (KTS, 341)

TT. *kömür* “kömür” (TS, 1498)

Kelime, DLT’de *kömürlük* “kömür konacak yer” biçiminde mevcutken Kutadgu Bilig’de *kömür* “kömür” biçimi görülür (DLT, 737; KB, 276). Bu biçim Kırgız Türkçesi ve Türkiye Türkçesinde korunmuştur. Çuvaş Türkçesinde ise kelime + *îk* ekiyle genişlemiş ve bu ek sebebiyle ikinci hece ünlüsünde -*ü*- > $\emptyset$ ünlü düşmesi olmuştur. Buna ek olarak ilk hece ünlüsünde -*ö*- > -*î*- değişimi vardır. Kelimenin Eski Türkçe anlamı bahsi geçen lehçelerde devam etmektedir. Kelimenin ünlü uyumu üç lehçede tamdır.

132. Çuv. *kĩntĩr* ~ Kır. *kündüz* ~ TT. *gündüz*

Çuv. *kĩntĩr* “öğle, gün ortası; güney” (ÇTS, 281)

Kır. *kündüz* “gündüz, sabahtan akşama kadarki vakit; gündüz vaktinde” (KTS, 444)

TT. *gündüz* “günün sabahtan akşama kadar süren aydınlık bölümü; gündüz vaktinde” (TS, 1006)

Kelime Eski Türkçede *kündüz* biçimindedir (DLT, 756). Bu biçim Kırgız Türkçesinde korunmuştur. Türkiye Türkçesinde *k-* > *g-* tonlulaşması mevcuttur. Çuvaş Türkçesinde ünlülerde *-ü-* > *ĩ* değişimi, *d-* > *t-* tonsuzlaşması ve *r* dili olması sebebiyle *-z* > *-r* değişimi görülmektedir. Eski Türkçedeki “gündüz ışıǵı” anlamı incelenen lehçelerde devam etmektedir. Çuvaş Türkçesinde “güney” anlamıyla anlam genişlemesi olmuştur. Kelimenin ünlü uyumu üç lehçede tamdır.

133. Çuv. *kĩpĩk* ~ Kır. *köbük* ~ TT. *köpük*

Çuv. *kĩpĩk* “köpük” (ÇTS, 282)

Kır. *köbük* “köpük, çalkalanan, kaynatılan, mayalanan, yukarıdan dökülen sıvıların üzerinde oluan hava kabarcıkları yığını; köpük, sabun, deterjan vb.nin suda erimesinden oluşan beyaz kabarcık; köpük, hayvanların, bazı kez de insanların ağzında görülen salyamsı kabarcıklar; köpüklü, köpüklenen” (KTS, 324)

TT. *köpük* “sabun, deterjan vb.nin suda erimesinden oluşan beyaz kabarcık; çalkalanan, kaynatılan, mayalanan, yukarıdan dökülen sıvıların üzerinde oluşan hava kabarcıkları yığını; yapay olarak elde edilen, yumuşak ve esnek dolgu gereci; gaz ve buharın sıvı katmanları ile kuşatılmasından oluşan yığın; hayvanların, bazı kez de insanların ağzında görülen salyamsı kabarcıklar” (TS, 1500 – 1501)

Kelime Eski Türkçede *köpik* ~ *köpük* biçimindedir (DLT, 739). Kelimenin *köpük* şekli Türkiye Türkçesinde devam etmektedir. Kırgız Türkçesinde *-p-* > *-b-* tonlulaşması mevcuttur. Çuvaş Türkçesinde *-ö-* > *-ĩ-*, *-ü-* > *-ĩ-* değişimleri vardır. Kelime Eski Türkçede “su köpüğü; kaynayan tencerenin köpüğü” anlamını taşımaktadır. Bu anlam incelenen lehçelerde korunmuştur. Kırgız Türkçesi ve Türkiye Türkçesinde anlam genişlemesine uğramıştır. Kelime bahsi geçen lehçelerde ünlü uyumuna uymaktadır.

134. Çuv. *kırt* ~ Kır. *kurut* ~ TT. *kurut*

Çuv. *kırt* “süt, fırında pişirilip mayalanan süt ve yumurtadan yapılmış yiyecek” (ÇTS, 286)

Kır. *kurut* “kurut, kurutulmuş süzme yoğurdu “ (KTS, 412)

TT. *kurut* “kurutulmuş süt ürünü” (TS, 1539)

Kelime Eski Türkçede *kurut* biçimindedir (DLT, 750). Bu biçim Türkiye Türkçesi ve Kırgız Türkçesinde korunmuştur. Çuvaş Türkçesinde ise *-u-* > *-ĩ-* değişimi ve ikinci hece ünlüsünde *-u-* > *Ø* ünlü düşmesi mevcuttur. Eski Türkçedeki “keş (yağsız, kuru peynir)” anlamı üç lehçede devam etmektedir. Kelime, Türkiye Türkçesi ve Kırgız Türkçesinde ünlü uyumunu taşımaktadır. Çuvaş Türkçesinde hece sayısında azalma görülmektedir.

135. Çuv. *kısamık* ~ Kır. *kızamık* ~ TT. *kızamık*

Çuv. *kısamık* “uyuz, kel” (ÇTS, 286)

Kır. *kızamık* “kızamık “ (KTS, 241)

TT. *kızamık* “kızamık hastalığı” (TS, 1435)

Kelime Eski Türkçede *kızlamuk* biçimindedir (DLT, 718). Türkiye Türkçesi ve Kırgız Türkçesinde ikinci hece başında ünsüz düşmesi *l-* > *Ø*, üçüncü hecenin ünlüsünde ilerleyici benzeşme sonucunda *-u-* > *-ı-* değişimi mevcuttur. Çuvaş Türkçesinde ise *-ı-* > *-ĩ-* değişimi, *-z-* > *-s-* tonsuzlaşması, ikinci hece başında ünsüz düşmesi *l-* > *Ø* ve *-u-* > *-ĩ-* değişimi görülür. Eski Türkçedeki “kızamık ve ona benzer sivilceler” anlamı Türkiye Türkçesi ve Kırgız Türkçesinde devam etmektedir. Çuvaş Türkçesinde anlam değişimi vardır. Kelime incelenen lehçelerde ünlü uyumuna uymaktadır.

136. Çuv. *kıve* ~ Kır. *kübö* ~ TT. *güve*

Çuv. *kıve* “güve” (ÇTS, 293)

Kır. *kübö* “güve “ (KTS, 429)

TT. *güve* “güve” (TS, 1012)

Kelime, Eski Türkçede *küye* biçimindedir (DLT, 758). Türkiye Türkçesinde kelime başında bulunan *k-* ünsüzünün tonlulara geçmesi, *-y-* > *-v-*

sızıcılığı görölür. Kırgız Türkçesinde *küye* > *küve* > *kübe* > *kübö* değışimi mevcuttur. Çuvaş Türkçesinde ise kelime içinde bulunan *ü* ünlüsünün vurgusuzlaşarak *ĩ* ünlüsüne değışimi ve -y- > -v- sızıcılığı vardır. Eski Türkçedeki “keçe vb. şeyleri yiyen güve” anlamı incelenen lehçelerde devam etmektedir. Lehçelerin kayıtlı olan biçimlerinde kelimenin ünlü uyumu tamdır.

137. Çuv. *kıl* ~ Kır. *kül* ~ TT. *kül*

Çuv. *kıl* “kül” (ÇTS, 294)

Kır. *kül* “kül, yanan şeylerden artakalan toz madde; toz, çok küçük parçacıklara bölünmüş olan herhangi bir madde” (KTS, 436)

TT. *kül* “yanan şeylerden artakalan toz madde” (TS, 1556)

Kelime Eski Türkçede *kül* biçimindedir (DLT, 755). Bu biçim Türkiye Türkçesi ve Kırgız Türkçesinde korunmuştur. Çuvaş Türkçesinde ise -ü- > -ĩ- değışimi vardır. Eski Türkçedeki “kül” anlamı bahsi geçen lehçelerde devam etmektedir.

138. Çuv. *kiletke* ~ Kır. *kölökö* ~ TT. *gölge*

Çuv. *kiletke* “heykel benzeri, dış görünüş, gövde, ön taraf, vücut, görünüş” (ÇTS, 295)

Kır. *kölökö* “gölge, bir cismin ışıklı yerde oluşan karanlığı; gölge, güneş ışınlarından korunacak yer; cılız, çok zayıf ve güçsüz; korunak, koruyan; çocuk, evlat; gölgeli, gölgesi olan; kötölük, zarar verecek davranış veya söz; birinin yanından hiç ayrılmayan kimse” (KTS, 337)

TT. *gölge* “saydam olmayan bir cisim tarafından ışığın engellenmesiyle ışıklı yerde oluşan karanlık; güneş ışınlarından korunacak yer; ne olduğu anlaşılamayan karaltı, silüet; resimde bir şekli cisimlendirmek için, onun ışık almaması gereken yerlerine vurulan az çok koyu renk; birinin yanından hiç ayrılmayan kimse; koruma, kayırma, himaye” (TS, 959)

Kelime, Eski Türkçede *kölige* ~ *kölik* biçimindedir (DLT, 736). Türkiye Türkçesinde *k-* > *g-* tonlulaşması ile ikinci hecede bulunan -i- ünlüsünün düşmesi görölmektedir. Yuvarlaklaşmaya meyilli olan Kırgız Türkçesinde ilerleyici benzeşme sonucu *i* ve *e* ünlülerinin *ö* ünlüsüne değışimi ile üçüncü hece başında *g-* > *k-* tonsuzlaşması bulunmaktadır. Çuvaş Türkçesinde ise -ö- > -ĩ- ve -i- > -e- değışimi, ikinci hecede *t* ünsüzünün türemesi, üçüncü hece başında *g-* > *k-* tonsuzlaşması vardır. Kelime, Eski Türkçede “koyu gölge; gölge” anlamını taşımaktadır. Türkiye Türkçesi

ve Kırgız Türkçesinde anlam genişlemesi mevcutken Çuvaş Türkçesinde anlam değişimi mevcuttur.

139. Çuv. *kĩmĩl* ~ Kır. *kümüş* ~ TT. *gümüş*

Çuv. *kĩmĩl* “gümüş; akçe; gümüş madalya” (ÇTS, 296)

Kır. *kümüş* “gümüş elementi; gümüş, gümüştən; gümüş gibi parlayan, ışıldayan” (KTS, 441)

TT. *gümüş* “gümüş” (TS, 1001)

Kelime, Eski Türkçede *kümüş* biçimindedir (DLT, 756). Bu biçim Kırgız Türkçesinde korunmuştur. Türkiye Türkçesinde kelime başından bulunan *k* ünsüzünün Eski Anadolu Türkçesi döneminden itibaren sedalılaşılarak *g* ünsüzüne değişimi mevcuttur. Çuvaş Türkçesinde kelime içinde, birinci ve ikinci hecede bulunan *ü* ünlülerinin vurgusuzlaşarak *ĩ* ünlüsüne değişmesi, *l ~ ş* denklikleri kapsamında, kelime sonunda bulunan *l* ünsüzünün bulunmasıdır. Eski Türkçedeki “gümüş; para” anlamı, Çuvaş Türkçesinde anlam genişlemesine, Kırgız Türkçesi ve Türkiye Türkçesinde ise anlam daralmasına uğramıştır. Kelime bahsi geçen lehçelerde ünlü uyumuna uymaktadır.

140. Çuv. *kĩper* ~ Kır. *köpürö* ~ TT. *köprü*

Çuv. *kĩper* “köprü” (ÇTS, 297)

Kır. *köpürö* “köprü, herhangi bir engelle ayrılmış iki yakayı birbirine bağlayan yapı” (KTS, 352)

TT. *köprü* “herhangi bir engelle birbirinden ayrılmış iki yakayı birbirine bağlayan veya trafik akımının, başka bir trafik akımını kesmeden üstten geçmesini sağlayan ahşap, kâgir, beton veya demir yapı; iki şey arasında bağ veya ilişkiyi sağlayan şey; geminin önünü iyice görececek bir yükseklikte, sancaktan iskeleye kadar kurulan kumanda yeri; güreşte omuzları yere değirmemek için ayakları ve alını yere dayayıp beli yukarı kaldırarak alınan durum, güreşçi köprüsü; vücudun sırt yere dönük olarak el, baş, veya diz yere dayanarak yay biçimi aldığı durumu; olmayan dişlerin yerini tutmak veya takma dişleri ağızdaki dişlere sağlam tutturmak amacıyla yapılan diş protezi” (TS, 1500)

Kelime, Eski Türkçede *köprüg* biçimindedir (DLT, 739). Türkiye Türkçesinde kelime sonu -g sesinin düştüğü görülür. Kırgız Türkçesinde ilk hece sonrasında -ü- ünlüsünün türemesi, kelime sonu -g sesinin düşmesi ve ilerleyici benzeşme ile -ü- > -

ö- değişimi mevcuttur. Çuvaş Türkçesinde ise -ö- > -ĩ-, -ü- > -e- değişimleri, *p* ve *r* seslerinde metatez vardır. Eski Türkçe “köprü” anlamı bahsi geçen lehçelerde korunmakla birlikte Türkiye Türkçesinde anlam genişlemesine uğramıştır. Üç lehçede kelimenin ünlü uyumu tamdır. Kırgız Türkçesinde hece sayısında fazlalık bulunur.

141. Çuv. *kĩr* ~ Kır. *küz* ~ TT. *güz*

Çuv. *kĩr* “sonbahar” (ÇTS, 298)

Kır. *küz* “güz, sonbahar” (KTS, 466)

TT. *güz* “güz, 22 Eylül ile 21 Aralık arasındaki mevsim” (TS, 1014)

Kelime, Eski Türkçede uzun ve kısa ünlülü olmak üzere *küz* ~ *küz* biçimindedir (DLT, 759). Kelimenin kısa ünlülü biçimi Kırgız Türkçesinde devam etmektedir. Türkiye Türkçesinde *k-* > *g-* tonlulaşması vardır. Çuvaş Türkçesinde ise -ü- > -ĩ- değişimi ve *r* dili olması sebebiyle -z > -r değişimi mevcuttur. Kelimenin Eski Türkçe “güz” anlamı incelenen lehçelerde korunmuştur.

142. Çuv. *kĩre* ~ Kır. *kür* ~ TT. *gür*

Çuv. *kĩre* “katı, kalın, sık, güçlü” (ÇTS, 298)

Kır. *kür* “tam kuvvetinde bulunma, gür, verimli, verimi iyi ve bol olan; bir şeyin kızıışması, kızıışık duruma gelmesi; büyük, kocaman” (KTS, 451)

TT. *gür* “bol ve güçlü olarak çıkan veya fişkiran; bol, verimli, feyyaz” (TS, 1010)

Kelime Eski Türkçede *kür* biçimindedir (DLT, 757). Bu biçim Kırgız Türkçesinde devam etmektedir. Türkiye Türkçesinde *k-* > *g-* tonlulaşması vardır. Çuvaş Türkçesinde ise -ü- > -ĩ- değişimi ve son seste +*e* sesi mevcuttur. Kelime Eski Türkçede “azimli, yürekli, korkusuz, gururlu olan” anlamını taşımaktadır. Bahsi geçen lehçelerde anlam değişimi olmuştur. Çuvaş Türkçesinde hece sayısında farklılık vardır.

143. Çuv. *kĩreşe* ~ Kır. *kürök* ~ TT. *kürek*

Çuv. *kĩreşe* “kürek” (ÇTS, 299)

Kır. *kürök* “kürek, toprak, kömür vb.ni bir yerden bir yere alıp atmaya, taşımaya yarayan araç, bel” (KTS, 453)

TT. *kürek* “kürek” (TS, 1562)

Kelime Eski Türkçede *kürgek* biçimindedir (DLT, 757). Ele alınan lehçelerde ikinci hece başındaki *g* ünsüzü düşmüştür. Buna ek olarak Kırgız Türkçesinde ilerleyici benzeşme etkisiyle ikinci hece ünlüsünde *-e- > -ö-* değişimi mevcuttur. Çuvaş Türkçesinde *-ü- > -ĩ-* değişimi, *-k > -ş* sızıcılaşması ve son seste *+e* isimden isim yapan ek vardır. Çuvaş Türkçesinde *kışmen* biçiminde “kürek, kayık küreği” anlamında bir kelime daha bulunmaktadır (ÇTS, 303). Eski Türkçedeki “geminin küreği ve her türlü kürek” anlamı incelenen lehçelerde devam etmektedir. Kelime üç lehçede ünlü uyumuna uymaktadır. Çuvaş Türkçesinde hece sayısında farklılık vardır.

144. Çuv. *kırnek* ~ Kır. *körünüktüü* ~ TT. *görenek*

Çuv. *kırnek* “görmek, şatafat, debdebe” (ÇTS, 301)

Kır. *körünüktüü* “belli, belli olan; ünlü, meşhur, şöhretli; önemli, önemi olan, mühim” (KTS, 359)

TT. *görenek* “bir şeyi eskiden beri görüldüğü gibi yapma alışkanlığı, âdet (TS, 967)

Bu kelime Gülensoy’a göre *kör-* fiilinin *-enek* ekiyle türemesi sonucu oluşmuştur (TTKBS, 384). Üç lehçede de benzer ses ve anlam özelliğine sahip olan kelimelerin ünlü uyumu tamdır. Kelime lehçelerde farklı hece sayılarıyla yer almaktadır. Üstte yer alan biçimler Yegerov tarafından denk gösterilmiştir (ESÇYA, 108).

145. Çuv. *kırü* ~ Kır. *küyöö* ~ TT. *güveyi*

Çuv. *kırü* “damat, güveyi” (ÇTS, 302)

Kır. *küyöö* “koca, eş; güveyi, evlenecek olan erkeğe verilen ad, damat; güveyi, kızın ailesinden olan büyüklere göre kızın kocası, damat” (KTS, 461)

TT. *güvey* ~ *güveyi* “damat” (TS, 1014)

Kelime Eski Türkçede *küdegü* ~ *küdegü* biçimindedir (DLT, 754). Türkiye Türkçesinde *k- > g-* tonlulaşması, *-d- > -y-*, *-g- > -v-*, *-ü > -i* değişimleri sonucunda kelime *güveyi* biçimini almış ve metatez etkisiyle de *güveyi* ve *güvey* olarak iki şekilli kullanılmaktadır. Kırgız Türkçesinde *-d- > -y-* değişimi ve *egü* ses grubundaki *g* ünsüzünün *g > ğ > w > v* değişimleri neticesinde eriyip ikincil uzun ünlü oluşturmasıyla *egü > öö* değişimi bulunmaktadır. Eski Türkçe *-d-*’nin *-r-* olarak

karşılandığı Çuvaş Türkçesinde kelimenin *küdegü* > *kîrîvî* > *kîrû* şeklinde gelişim aşamaları Fedotov tarafından gösterilmiştir (ETÇYA, 283). Eski Türkçedeki “damat, güveyi” anlamını incelenen lehçelerde devam etmektedir. Üç lehçede kelime ünlü uyumunu taşımaktadır. Eski Türkçeye göre bahsi geçen lehçelerde kelimenin hece sayısında farklılık vardır.

146. Çuv. *kîške* ~ Kır. *kıska* ~ TT. *kısa*

Çuv. *kîške* “kısa, kısaltılmış; az” (ÇTS, 302)

Kır. *kıska* “kısa, uzun karşıtı; kısa, az süren, uzun olmayan; kısa, kısaca” (KTS, 225)

TT. *kısa* “uzun karşıtı; az süren, uzun olmayan; ayrıntısı çok olmayan” (TS, 1421)

Kelime Eski Türkçede *kısğa* biçimindedir (DLT, 715). Türkiye Türkçesinde ikinci hece başında bulunan *g-* ünsüzünde düşme vardır. Kırgız Türkçesinde ikinci hece başında bulunan *g-* > *k-* tonsuzlaşması mevcuttur. Çuvaş Türkçesinde ise *-ı-* > *-î-* değişimi, ikinci hece başında bulunan *g-* > *k-* tonsuzlaşması, son seste *-a* > *-e* öndamaksıllaşması görülür. Kelimenin Eski Türkçedeki “kısa” anlamı bahsi geçen lehçelerde korunmaktadır. Kelime Türkiye Türkçesinde ve Kırgız Türkçesinde ünlü uyumuna uymaktadır.

147. Çuv. *kîşre* ~ Kır. *kısırak* ~ TT. *kısırak*

Çuv. *kîşre* “kısırak, yavru kısırak” (ÇTS, 303)

Kır. *kısırak* “sürüye yeni katılan genç kısırak” (KTS,225)

TT. *kısırak* “dişi at” (TS, 1426)

Kelime Eski Türkçede *kısırak* biçimindedir (DLT, 715). Bu biçim Türkiye Türkçesinde devam etmektedir. Kırgız Türkçesinde ilk hece sonrasında *-ı-* ünlüsünün türemesi vardır. Çuvaş Türkçesinde ise *-ı-* > *-î-* değişimi, *-a-* > *-e-* öndamaksıllaşması ve son sesteki *-k* ünsüzünün düşmesi görülür. Kelimenin Eski Türkçedeki “kısırak” anlamı üç lehçede korunmuştur. Kelime, Türkiye Türkçesinde ve Kırgız Türkçesinde ünlü uyumunu taşımaktadır.

148. Çuv. *kışi* ~ Kır. *kıçış* ~ TT. *gicişme*

Çuv. *kışi* “uyuz, kaşıntı, kaşınma” (ÇTS, 303)

Kır. *kıçış* “kaşınmak” (KTS,199)

TT. *gicişme* “gicişmek işi” (TS, 944)

Bu kelime Gülensoy’a göre *kiçi*- “kaşınmak” fiilinden oluşmaktadır (DLT,719; TTKBS 371). Kırgız Türkçesindeki biçim diğer iki biçimden farklı olarak artdamak ünlülerine sahiptir. Kelime ilgili lehçelerde benzer anlamlara sahiptir. Bu denklik Yegorov tarafından *kışi* maddesinden verilen denklikler dikkate alınarak oluşturulmuştur (ESÇYA, 110). Karşılaştırılan biçimlerde ünlü uyumu vardır.

149. Çuv. *kışin* ~ Kır. *kiçi* ~ TT. *küçük*

Çuv. *kışin* “küçük, genç” (ÇTS, 303)

Kır. *kiçi* “küçük, büyük karşıtı; küçük, yaşı daha küçük ol “ (KTS,247)

TT. *küçük* “büyük karşıtı; yaşı daha az olan; niceliği az olan; niteliği aşağı olan, bayağı; geri aşamada; değersiz, önemsiz; kısık, parlak olmayan ses; küçük abdest; makam, rütbe, derece bakımından daha aşağı olan kimse (TS, 1552)

Kelime Eski Türkçede *kiçig* biçimindedir (DLT, 719). Türkiye Türkçesinde kelimenin ünlülerinde *-i- > -ü-* değişimi olmuş ve son seste *-g > -k* tonsuzlaşması mevcuttur. Kırgız Türkçesinde son sesteki *-g* ünsüzü düşmüştür. Çuvaş Türkçesinde ise *-i- > -ĩ-* değişimi, *-ç- > -ş-* sızıcılılaşması, *-g > -n* akıcılılaşması bulunmaktadır. Eski Türkçede “küçük” anlamı incelenen lehçelerde korunmuştur. Türkiye Türkçesinde anlam genişlemesi oluşmuştur. Kelimenin ünlü uyumu bahsi geçen lehçelerde tamdır.

150. Çuv. *kışşe* ~ Kır. *kiyiz* ~ TT. *keçe*

Çuv. *kışşe* “keçe” (ÇTS, 304)

Kır. *kiyiz* “keçe; keçeden yapılmış olan “ (KTS,262)

TT. *keçe* “keçe” (TS, 1375)

Kelime Eski Türkçede *keçe* biçimindedir (DLT, 697). Ses özellikleri bakımından farklı görünümlere sahip olan bu kelimeler, Fedotov ve Yegorov’un sözlüklerinde denk biçimler olarak kaydedilmiştir (ETÇYA, 287; ESÇYA, 110). Eski

Türkçe biçim Türkiye Türkçesinde aynı şekilde karşımıza çıkmaktadır. Çuvaş Türkçesinde ilk hecede *-e-* > *-ĩ-* değişimi, *ç-* > *ş-* sızıcılılaşması ve *ş* sesinde ikizleşme görülmektedir. Eski Türkçedeki “Oğuzcada keçe” anlamı bahsi geçen lehçelerde devam etmektedir. Lehçelerde kayıtlı olan biçimlerde ünlü uyumu tamdır.

151. Çuv. *kimĩ* ~ Kır. *keme* ~ TT. *gemi*

Çuv. *kimĩ* “gemi, sandal, kayak” (ÇTS, 308)

Kır. *keme* “gemi” (KTS, 170)

TT. *gemi* “gemi” (TS, 924)

Kelime Eski Türkçede *kemi* ~ *kimi* biçimindedir (DLT, 702, 720). Türkiye Türkçesinde *k-* > *g-* tonlulaşması bulunmaktadır. Kırgız Türkçesinde ilerleyici benzeşme vardır. Bu sebeple kelimenin son ünlüsü olan dar *i* ünlüsü geniş *e* ünlüsüne değişmiştir. Çuvaş Türkçesinde ise *i-* > *-ĩ-* değişimi mevcuttur. Kelime Eski Türkçede “gemi” anlamını taşımaktadır. Bu anlam sözü edilen lehçelerde korunmuştur. Kelimenin ünlü uyumu ele alınan lehçelerde tamdır.

152. Çuv. *kin* ~ Kır. *kelin* ~ TT. *gelin*

Çuv. *kin* “gelin, oğul karısı” (ÇTS, 309)

Kır. *kelin* “gelin, evlenmek için hazırlanmış, süslenmiş kız; yeni evlenmiş kadın; gelin, oğlanın ve küçük erkek kardeşin eşi; gelin, kendinden küçük akrabaların eşi; yeni evlenmiş veya genç evli kadınlar için söylenir” (KTS, 167)

TT. *gelin* “gelin” (TS, 921)

Kelime, Eski Türkçede *kelin* şeklindedir (DLT, 702). Bu biçim Kırgız Türkçesinde aynı şekilde mevcuttur. Türkiye Türkçesinde *k-* > *g-* tonlulaşması ile kelimenin devam ettiği görülür. Kelime Çuvaş Türkçesinde ses özellikleri bakımından diğer biçimlerden kayda değer farklarla ayrılrsa da Fedotov ve Yegerov’un sözlüklerinde kökteş biçimler olarak kaydedilir (ETÇYA, 295; ESÇYA, 113). Çuvaş Türkçesinde ise ilk hece sonundaki *-e* sesi ile ikinci hece başındaki *l-* sesinin olmadığı görülmektedir. Kelimenin Eski Türkçedeki “gelin” anlamı bahsi geçen lehçelerde aynıdır. Türkiye Türkçesi ile Kırgız Türkçesinde kelimenin ünlü uyumu tamdır. Çuvaş Türkçesinde kelimenin hece sayısında farklılık görülür.

153. Çuv. *kipek* ~ Kır. *kebek* ~ TT. *kepek*

Çuv. *kipek* “kabuk, hububatın savrulmasından kalan döküntü” (ÇTS, 310)

Kır. *kebek* “kepek, buğday, arpa vb. unlarının elendikten sonra kalan kabuk kırıntıları” (KTS, 155)

TT. *kepek* “un elendikten sonra, elek üstünde kalan kabuk kırıntıları; başın derisinde oluşan küçük, beyaz pulcuklar; bazı deri hastalıklarında deriden dökülen parçaçıklar” (TS, 1392)

Kelime Eski Türkçede *kepek* biçimindedir (DLT, 704). Bu biçim Türkiye Türkçesinde devam etmektedir. Kırgız Türkçesinde ikinci hece başında *p- > b-* tonlulaşması vardır. Çuvaş Türkçesinde ilk hecede *-e- > -i-* değişimi mevcuttur. Kelime Eski Türkçede “kepek” anlamındadır. Bu anlam incelenen lehçelerde korunmuştur. Türkiye Türkçesinde anlam genişlemesi olmuştur. Sözü edilen lehçelerde kelimenin ünlü uyumu tamdır.

154. Çuv. *kirlĭ* ~ Kır. *kerek* ~ TT. *gerek*

Çuv. *kirlĭ* “gerek, gerekli” (ÇTS, 311)

Kır. *kerek* “gerek, lazım; gereklilik kipi çekiminde kullanılır” (KTS, 183)

TT. *gerek* “icap; gerçekleşmesi zorunlu olarak beklenen, lazım” (TS, 932)

Kelime, Eski Türkçede *kerek* biçimindedir (DLT, 704). Bu biçim Kırgız Türkçesinde korunmuştur. Türkiye Türkçesinde *k- > g-* tonlulaşması ile kelimenin var olduğu görülür. Karşılaştırılan biçimler arasında Çuvaş Türkçesindeki biçim benzer gözükmese de Fedotov ve Yegorov tarafından üç biçim kökteş olarak kaydedilmiştir (ETÇYA, 298; ESÇYA, 114). Çuvaş Türkçesinde kelime sonundaki *k* ünsüzü, yanındaki ünlü ile birlikte düzensiz olarak düştüğü için bu kelime *kir* biçimini almıştır. Sonra da bu kelimenin *+li* eki ile genişlemesi sonucunda *kirli* kelimesi oluşmuştur. Eski Türkçedeki “gerek, lazım” anlamı üç lehçede devam etmektedir. Sözü edilen lehçelerde kelime ünlü uyumuna uymaktadır.

155. Çuv. *kirpiç* ~ Kır. *kirpiç* ~ TT. *kerpiç*

Çuv. *kirpiç* “kerpiç” (ÇTS, 311)

Kır. *kirpiç* “tuğla” (KTS, 257)

TT. *kerpiç* “kerpiç, tuğla” (TS, 1394)

Kelime Eski Türkçede *kerpiç* biçimindedir (DLT, 705). Bu biçim Türkiye Türkçesinde aynı şekildedir. Kırgız Türkçesinde ilk hecede *-e-* > *-i-* değişimi mevcuttur. Çuvaş Türkçesinde ilk hecede *-e-* > *-i-*, ikinci hecede *-i-* > *-ĩ-* değişimleri vardır. Kelime Eski Türkçede “pişmiş çamur, pişmiş kerpiç” anlamındadır. Bu anlam incelenen lehçelerde korunmuştur. Türkiye Türkçesinde ile Kırgız Türkçesinde kelimenin ünlü uyumu tamdır.

156. Çuv. *kişek* ~ Kır. *kese* ~ TT. *kese*

Çuv. *kişek* “yemek artığı” (ÇTS, 313)

Kır. *kese* “büyük, iri parça, kese; duvar örmek için elde yapılan yapı malzemesi; fazla ufak olmayan veya iri öğütülmüş” (KTS, 187)

TT. *kese* “bel, çapa veya sabanın topraktan kaldırdığı iri parça; tezek; çimen yapmak için üzerindeki otuyla birlikte çıkarılmış çayır parçası” (TS, 1396)

Kelime Eski Türkçede *kese* biçimindedir (DLT, 706). Bu biçim Kırgız Türkçesi ve Türkiye Türkçesinde korunmuştur. Çuvaş Türkçesinde ise ilk hecede *-e-* > *-i-* değişimi ile *-s-* > *-ş-* değişimi vardır. Kelime Eski Türkçede “bir şeyin parçası” anlamındadır. Bu anlam Kırgız Türkçesi ve Türkiye Türkçesinde korunmuş ve anlam genişlemesine uğramıştır. Çuvaş Türkçesinde ise anlam değişmesi vardır. Kelime üç lehçede ünlü uyumu taşımaktadır.

157. Çuv. *kişlak* ~ Kır. *kışlak* ~ TT. *kışlak*

Çuv. *kişlak* “kışlak (köy)” (ÇTS, 311)

Kır. *kışlak* “kasaba” (KTS, 227)

TT. *kışlak* “kışın barınılan yer” (TS, 1427)

Kelime Eski Türkçede *kışlak* biçimindedir (DLT, 716). Üç lehçede kelime sonu *g-* > *k-* tonsuzlaşması vardır. Kırgız Türkçesinde ikinci hece başında *l-* > *t-*

tonsuzlaşması görülür. Çuvaş Türkçesinde ise ilk hecede *-i-* > *-i-* değişimi mevcuttur. Eski Türkçedeki “kışlak, kışlık yer” anlamı sözü edilen lehçelerde korunmuştur. Türkiye Türkçesi ile Kırgız Türkçesinde kelime ünlü uyumuna uymaktadır.

158. Çuv. *kuy* ~ Kır. *koy* ~ TT. *koyun*

Çuv. *kuy* “uzun tüylü koyun cinsi” (ÇTS, 332)

Kır. *koy* “koyun” (KTS, 316)

TT. *koyun* “koyun”(TS, 1492)

Kelime Eski Türkçede *kōy* ~ *koy* biçimindedir (DLT, 727, 733). Bu biçim Kırgız Türkçesinde devam etmektedir. Çuvaş Türkçesinde *-o-* > *-u-* değişimi vardır. Kelime Çuvaş Türkçesinde *kuy surih* şeklinde de karşımıza çıkmaktadır. Türkiye Türkçesinde kelimenin *+un* eki ile genişlediği görülmektedir. Eski Türkçedeki “koyun” anlamı sözü edilen lehçelerde korunmuştur. Türkiye Türkçesinde kelimenin ünlü uyumu tamdır. Türkiye Türkçesinde kelimenin hece sayısı fazladır.

159. Çuv. *kun* ~ Kır. *kün* ~ TT. *gün*

Çuv. *kun* “gün” (ÇTS, 336)

Kır. *kün* “gün, güneş; ; gün, güneş ışığı; gün, gündüz; gün, yirmi dört saatlik süre; gün, içinde bulunan zaman; gün, çağ, devir; gün, iyi yaşanmış zaman; gün, bayram niteliğinde özel gün; hava, meteoroloji ile ilgili olayların bütünü; yağmur, yağış” (KTS, 442)

TT. *gün* “güneş; güneş ışığı; gündüz; yer yuvarlağının kendi eksenini etrafında bir kez dönmesiyle geçen 24 saatlik süre; içinde bulunulan zaman; zaman, sıra; çağ, devir; iyi yaşanmış zaman; bayram niteliğinde özel gün; belirli günlerde ev hanımlarının konuk ağırlamak için yaptıkları toplantı; tarih” (TS, 1002)

Kelime Eski Türkçede *kün* ~ *kūn* biçimindedir (DLT, 756). Kısa ünlülü olan biçim Kırgız Türkçesinde devam etmektedir. Türkiye Türkçesinde *k-* > *g-* tonlulaşması ile kelimenin var olduğu görülür. Çuvaş Türkçesinde kelimenin ünlüsünde *-ü-* > *-u-* artdamaksızlaşma vardır. Kelimenin Eski Türkçedeki “gün” anlamı incelenen lehçelerde korunmuştur. Kırgız Türkçesi ve Türkiye Türkçesinde anlam genişlemesi olmuştur.

160. Çuv. *kunça* ~ Kır. *konç* ~ TT. *konç*

Çuv. *kunça* “konç, çizme koncu” (ÇTS, 338)

Kır. *konç* “konç” (KTS, 287)

TT. *konç* “ayağa giyilen şeylerde ayak bileğinden baldıra doğru olan bölüm” (TS, 1470)

Kelime Orta Türkçe döneminde *konç* biçiminde karşımıza çıkmaktadır (KITS, 153). Bu biçim incelenen lehçelerde *k* > *k* değişimi ile devam etmektedir. Bu duruma ek olarak Çuvaş Türkçesinde, kelimenin ünlüsünde *-o-* > *-u-* değişimi ve *-a* eki ile kelimenin genişletilmesi görülür. İncelenen lehçelerde Orta Türkçe dönemindeki “konç, bacak, baldır” anlamında daralma mevcuttur. Çuvaş Türkçesinde kelime ünlü uyumunu taşımakta ve hece sayısında fazlalık bulunmaktadır.

161. Çuv. *kupis* ~ Kır. *komuz* ~ TT. *kopuz*

Çuv. *kupis* “akordeon; keman” (ÇTS, 338)

Kır. *komuz* “kopuz” (KTS, 286)

TT. *kopuz* “ozanların çaldığı telli Türk sazı” (TS, 1480)

Kelime Eski Türkçede *kopuz* biçimindedir (DLT, 729). Bu biçim Türkiye Türkçesinde devam etmektedir. Kırgız Türkçesinde *-p-* > *-m-* tonlulaşma bulunmaktadır. Çuvaş Türkçesinde *-o-* > *-u-* ile *-u-* > *-i-* değişimleri, *-z* > *-s* tonsuzlaşması görülmektedir. Kelimenin Eski Türkçedeki “ut, kopuz” anlamı Kırgız Türkçesi ve Türkiye Türkçesinde korunmaktadır. Çuvaş Türkçesinde anlam değişimi mevcuttur. İncelenen lehçelerde kelime ünlü uyumuna uymaktadır.

162. Çuv. *kura* ~ Kır. *körö* ~ TT. *göre*

Çuv. *kura* “göre, sayesinde, dolayı, sebebiyle” (ÇTS, 339)

Kır. *körö* “çıkma hâlindeki isimlerden sonra gelerek göre, nazaran anlamlarını bildirir; çıkma hâlindeki işaret zamirlerinden sonra gelerek onun, bunun, şunun yerine anlamlarını bildirir; çıkma hâlindeki isim-fiil ve sıfat-fiillerden sonra gelerek -mAktAnsA zarf-fiilinin anlamını verir” (KTS, 356)

TT. *göre* “bir şeye uygun olarak, bir şey uyarınca, gereğince; bakılırsa, hesaba katılırsa, göz önünde tutulunca, bakarak, nazaran” (TS, 967)

Kelime Orta Türkçe döneminde *köre* biçiminde karşımıza çıkmaktadır (KITS, 159). Türkiye Türkçesinde *k-* > *g-* tonlulaşması görülür. Kırgız Türkçesinde ilk hecede yuvarlak ünlü varsa sonraki hecelerdeki düz ünlüler de yuvarlak ünlüye değişir. Burada da ilerleyici benzeşme sonucunda *-e* > *-ö* değişimi mevcuttur. Çuvaş Türkçesinde ise *-ö-* > *-u-* ile *-e* > *-a* değişimleri vardır. Kelimenin “göre” anlamı incelenen lehçelerde korunmuştur. Sözü edilen lehçelerde kelimenin ünlü uyumu tamdır.

163. Çuv. *kurak* ~ Kır. *karga* ~ TT. *karga*

Çuv. *kurak* “karga” (ÇTS, 339)

Kır. *karga* “karga” (KTS, 286)

TT. *karga* “karga” (TS, 1326)

Kelime Eski Türkçede *karga* biçimindedir (DLT, 686). Bu biçim Kırgız Türkçesi ve Türkiye Türkçesinde korunmaktadır. Üstte yer alan biçimlerde Çuvaş Türkçesindeki biçim ses özellikleri bakımından farklılık göstermektedir. Ancak kaydedilen üç biçim Fedotov tarafından kökteş olarak verilmiştir (ETÇYE, 311; ESÇYA, 119). Çuvaş Türkçesinde *k* ünsüzü ve *a* ünsüzü arasında metatez bulunmaktadır. Kelimenin ilk hece ünlüsünde ise *-a-* > *-u-* değişimi söz konusudur. Eski Türkçedeki “karga” anlamı, incelenen lehçelerde devam etmektedir. Üç lehçede de kelime ünlü uyumuna uymaktadır.

164. Çuv. *kurik* ~ Kır. *kurgak* ~ TT. *kuru*

Çuv. *kurik* “ot; esrar” (ÇTS, 340)

Kır. *kurgak* “kuru; suyu, nemi olmayan; kuru, yağış almayan veya üzerinde bitki olmayan; boş, anlamsız” (KTS, 409)

TT. *kuru* “suyu, nemi olmayan, yaş ve nemli karşıtı; yağış almayan veya üzerinde bitki olmayan; daha sonra kullanılmak için kurutulmuş, taze ve yeşil karşıtı; canlılığını yitirmiş (bitki); salgısı olmayan; döşenmemiş, çıplak; katıksız, yanında başka bir şey olmayan (yiyecek); etkisi ve sonucu olmayan; zayıf, çelimsiz, arık, sıksa, kaknem; heyecanı, tadı olmayan, tekdüze; akıcı olmayan, duygudan yoksun; kuru fasulye” (TS, 1536)

Kelime Eski Türkçede *kurgak* ~ *kurug* ~ *kuruk* biçimindedir (DLT, 747, 749, 750). Kelimenin *kurgak* biçimi Kırgız Türkçesinde devam etmektedir. Türkiye Türkçesinde kelime sonu -g ünsüzü düşmüştür. Çuvaş Türkçesinde -u- > -i değişimi vardır. Kelimenin Eski Türkçedeki “kuraklık, kıtlık; kuru; boş (suçlama); içi boşalmış olan (kap, ev); kuru” anlamı Kırgız Türkçesi ve Türkiye Türkçesinde korunmuş olup anlam genişlemesine uğramıştır. Çuvaş Türkçesinde ise anlam değişimi söz konusudur. İncelenen lehçelerde kelimenin ünlü uyumu tamdır.

165. Çuv. *kuş* ~ Kır. *köz* ~ TT. *göz*

Çuv. *kuş* “göz, bakış; delik, çukur; tomurcuk” (ÇTS, 343)

Kır. *köz* “göz, görme organı; göz, delik, boşluk; göz, suyun topraktan kaynakıldığı yer, kaynak; göz, bölüm, hane; yüzük ve küpelerin değerli taş konulan gözü, yeri; güneş ve ayın yüzü; göz, nazar” (KTS, 364)

TT. *göz* “görme organı; oda; bakış, görüş; suyun topraktan kaynaklandığı yer, kaynak; delik, boşluk; çekmece; terazi kefesi; nazar; sevgi, ilgi, gönül bağlantısı; ağacın tomurcuk veren yerlerinden her biri; bölüm, hane; bazı yaraların uç bölümü” (TS, 976)

Kelime Eski Türkçede *köz* biçimindedir (DLT, 743). Kelime Kırgız Türkçesinde temel biçimini korumuş, herhangi bir ses olayına uğramamıştır. Türkiye Türkçesinde *k-* > *g-* tonlulaşması bulunmaktadır. Çuvaş Türkçesinde ise -ö- > -u- değişimi ve -z > -ş tonsuzlaşması görülmektedir. Burada *r* ~ *z* denkliği sebebiyle Eski Türkçe *z* sesine karşılık *r* sesinin olması beklenirdi. Ancak görüldüğü gibi örnekte farklı bir durum mevcuttur. Kelimenin Eski Türkçedeki “göz” anlamı incelenen lehçelerde devam etmekte olup anlam genişlemesine uğramıştır.

166. Çuv. *kuşşul* ~ Kır. *köz caş* ~ TT. *gözyaşı*

Çuv. *kuşşul* “gözyaşı” (ÇTS, 344)

Kır. *köz caş* “gözyaşı” (KTS, 366)

TT. *gözyaşı* “gözyaşı” (TS, 988)

Üstte karşılaştırılan biçimler Eski Türkçe *köz* “göz” ile *yāş* “gözyaşı” kelimelerinin birleşmesi ile oluşmuş birleşik isimdir (DLT, 743, 957). Türkiye Türkçesinde ilk kelimedede *k-* > *g-* tonlulaşması, ikinci kelimedede ünlünün normal süreli

ünlü olarak bulunması ile oluşan yapının -ı belirtme ekini alarak belirtisiz isim tamlaması olarak kullanılması söz konusudur. Kelime imla gereği bitişik yazılmaktadır. Kırgız Türkçesinde ilk kelimenin temel biçimi korunmaktadır, ikinci kelime ise lehçenin karakteristik özelliği olan $y- > c-$ değişimi bulunmaktadır. Çuvaş Türkçesinde ilk kelime $-ö- > -u-$ değişimi, $-z > -ş$ değişimi vardır. Burada $r \sim z$ denkliği sebebiyle Eski Türkçe z sesine karşılık r sesinin olması beklenmektedir. İkinci kelime ise $y- > ş-$ değişimi, kelimenin ünlüsünde $-ā- > -u-$ daralması, $ş \sim l$ denkliği sebebiyle Eski Türkçe $-ş$ sesine karşılık $-l$ ünsüzünün bulunması yer almaktadır. Kelime imla gereği bitişik yazılmaktadır. Kelimenin temel anlamı üç lehçede de devam etmektedir. Birleşik isimlerde ünlü uyumu aranmamaktadır.

167. Çuv. *kuşkışki* ~ Kır. *küzgü* ~ TT. *gözü*

Çuv. *kuşkışki* “ayna” (ÇTS, 344)

Kır. *küzgü* “gözü, ayna, mirat” (KTS, 466)

TT. *gözü* “ayna” (TS, 985)

Kelime Eski Türkçede *közñü* biçimindedir (DLT, 744). Türkiye Türkçesinde $k- > g-$ tonlulaşması ve ikinci hece başında $n- > g-$ süreksizleşmesi vardır. Kırgız Türkçesinde gerileyici benzeşme sonucunda $-ö- > -ü-$ değişimi ve ikinci hece başında $n- > g-$ süreksizleşmesi bulunmaktadır. Çuvaş Türkçesinde bu kelime z ünsüzü yerine r ünsüzünün olması beklenir. Ancak burada $ş$ ünsüzüne değişmiştir. Bundan dolayı kelimenin ödünçleme olduğu düşünülebilir. Çuvaş Türkçesindeki biçim birleşip kalıplaşarak oluştuğu için bu birleşik yapıdaki kelimenin birinci bölümünde bulunan asıl isim kalıplaşmadan dolayı kendi anlamını yitirmiştir. Eski Türkçedeki “ayna” anlamı mevcut olan lehçelerde korunmuştur. Kırgız Türkçesi ve Türkiye Türkçesinde kelime ünlü uyumunu taşımaktadır. Çuvaş Türkçesinde hece sayısında farklılık vardır.

168. Çuv. *kuşlîh* ~ Kır. *közdük* ~ TT. *gözlük*

Çuv. *kuşlîh* “gözlük” (ÇTS, 344)

Kır. *közdük* “at gözlüğü” (KTS, 370)

TT. *gözlük* “gözlük; atların çevreden ürkmeleri için gözün iki yanına takılan siper; gözene” (TS, 987)

Üç lehçede de benzer eklerle görülen kelimenin Kırgız Türkçesindeki anlamı “at gözlüğü” olup “gözlük” kelimesi için bu lehçede *köz aynek* bulunmaktadır (KTS, 366). Karşılaştırılan biçimler ünlü uyumuna uymaktadır.

169. Çuv. *külĩ* ~ Kır. *köl* ~ TT. *göl*

Çuv. *külĩ* “göl” (ÇTS, 347)

Kır. *köl* “göl, oluşması genellikle tektonik, volkanik vb. olaylara bağlı olan, toprakla çevrili, derin ve geniş, tuzlu veya tuzsuz durgun su örtüsü; göl, yapay su birikintisi; Isık-Köl vadisi; bol, nicelik bakımından alışılandan çok; çok sabırlı, sabreden, geniş” (KTS, 334)

TT. *göl* “göl” (TS, 959)

Kelime Eski Türkçede *kōl* ~ *köl* biçimindedir (DLT, 736). Kelime bu şekliyle Kırgız Türkçesinde devam etmektedir. Türkiye Türkçesinde *k* > *g* tonlulaşması bulunmaktadır. Çuvaş Türkçesinde ise *-ö-* > *-ü-* değişimi ve *+i* eki görülmektedir. Eski Türkçedeki “göl, gölcük, havuz” anlamı bahsi geçen lehçelerde korunmaktadır. Kırgız Türkçesinde anlam genişlemesi olmuştur. Kelime, Çuvaş Türkçesinde uyuma uymakla beraber hece sayısında farklılık vardır.

170. Çuv. *lav* ~ Kır. *ıloo* ~ TT. *ulak*

Çuv. *lav* “araba, yüklü araba” (ÇTS, 351)

Kır. *ıloo* “yolculara geçici olarak verilen binek hayvanı; yük hayvanı” (KTS, 964)

TT. *ulak* “haberci” (TS, 2413)

Kelime Eski Türkçede *ulag* biçimindedir (DLT, 920). Bu biçim Türkiye Türkçesinde *-g* > *-k* tonsuzlaşması ile devam etmektedir. Kırgız Türkçesinde *u* > *ı* değişimi vardır. kelime sonu *g* sesinde *-g* > *-w* > *-v* değişimi olmuş ve *v* ünsüzünün etkisiyle uzun ünlü *oo* oluşmuştur. Çuvaş Türkçesinde ise kelime başı *u* ünsüzünün düşmesi, kelime sonu *-g* > *-v* değişiminin olması mevcuttur. Kelime Eski Türkçede “beyin emriyle hızlı posta için alınan ve diğerine ulaşıncaya kadar binilen at” anlamını taşımaktadır. Temel anlam Kırgız Türkçesinde korunmuştur. Çuvaş Türkçesi ve Türkiye Türkçesinde anlam değişmesi vardır. Kelimenin Kırgız Türkçesi ve Türkiye Türkçesinde ünlü uyumu tamdır. Çuvaş Türkçesinde hece sayısında farklılık bulunmaktadır.

171. Çuv. *leri* ~ Kır. *ilgeri* ~ TT. *ileri*

Çuv. *leri* “oralı, oradaki; o tarafta; daha ileri” (ÇTS, 368)

Kır. *ilgeri* “ileri, herhangi bir şeye göre daha ötede olan yer, geri karşıtı; henüz gelmemiş zaman, gelecek, sonra; yetişkin, orta yaşlı; benzerlerini geride bırakmış; ileri, gelişmiş, kalkınmış” (KTS, 999)

TT. *ileri* “herhangi bir şeye göre daha ötede olan yer, geri karşıtı; bir şeyin ulaşılacak yönü; henüz gelmemiş zaman, gelecek, sonra; önde bulunan; doğrusundan daha çok gösteren (saat); benzerlerini geride bırakmış; öne doğru, ileri doğru; amaca doğru durmadan yürü anlamında kullanılan seslenme sözü; temel duruşta ayak uçlarının gösterdiği yön” (TS, 1172)

Türkçenin en eski kelimelerinden olan bu kelimeye, Orhun Abidelerinde *ilgerü* biçiminde rastlanır. Orta Türkçe döneminde ise *ilgeri* ~ *ilgerü* olarak “ileri, ön taraf” anlamıyla yer almaktadır (KITS, 109). Bu biçim Kırgız Türkçesinde korunmaktadır. Türkiye Türkçesinde kelime içinde g ünsüzü görülmemektedir. Çuvaş Türkçesinde ise diğer iki lehçeye kıyasla kelime iki heceden oluşmaktadır. İlgili lehçelerdeki biçimler ünlü uyumuna uymaktadır.

172. Çuv. *may* ~ Kır. *ıñgay* ~ TT. *onay*

Çuv. *may* “usul, metod, maharet, ustalık; beceriklilik; hile, oyun; çare, yol, imkân, fırsat; - e göre, -e uygun olarak, -dıkça, -den dolayı, -dığı için” (ÇTS, 380)

Kır. *ıñgay* “uygun durum, hâl; imkân, fırsat; ortam, atmosfer” (KTS, 968)

TT. *onay* “uygun bulma, icazet, izin, tasdik” (TS, 1804)

Kelime Eski Türkçede *oñay* biçimindedir (DLT, 776). Türkiye Türkçesinde *-ñ* > *-n* değişimi vardır. Kırgız Türkçesinde gerileyici benzeşme sonucunda *o-* > *ı-* değişimi bulunmaktadır. Çuvaş Türkçesinde kelime başı *o* ünlüsü düşmüş, *-ñ* > *-m* değişimi olmuştur. Kelime Eski Türkçede “kolay” anlamındadır. Bu anlam bahsi geçen lehçelerde anlam değişmesine uğramıştır. Çuvaş Türkçesinde hece sayısında farklılık mevcuttur.

173. Çuv. *mïy* ~ Kır. *moyun* ~ TT. *boyun*

Çuv. *mïy* “boyun, boğaz” (ÇTS, 392)

Kır. *moyun* “boyun, gövdenin başla omuz arasında kalan bölgesi; boyun, testi, şişe, güğüm gibi kaplarda dar olan üst kısım” (KTS, 554)

TT. *boyun* “boyun; dağ sırtlarında geçmeye elverişli alçak yer” (TS, 390)

Kelime Eski Türkçede *boyın* ~ *boyun* olarak iki biçiminde karşımıza çıkmaktadır. (DLT, 596, 597). Kelimenin *boyun* biçimi Türkiye Türkçesinde aynı şekilde devam etmektedir. Kırgız Türkçesinde *b-* > *m-* değişimi bulunmaktadır. Çuvaş Türkçesinde ise kelimenin ilk hecesinde *-o-* > *-ï-* değişimi ve tek heceli olduğu görülmektedir. Eski Türkçedeki “insan vb.’nin boynu” anlamı bahsi geçen lehçelerde korunmaktadır. Kırgız Türkçesi ve Türkiye Türkçesinde anlam genişlemesi olmuştur. Kırgız Türkçesi ve Türkiye Türkçesinde kelimenin ünlü uyumu tamdır. Çuvaş Türkçesinde kelimenin hece sayısı farklıdır.

174. Çuv. *mïyïh* ~ Kır. *mıyık* ~ TT. *bıyık*

Çuv. *mïyïh* “bıyık” (ÇTS, 392)

Kır. *mıyık* “bıyık, üst dudak üzerinde çıkan kıllar” (KTS, 535)

TT. *bıyık* “bıyık; asma vb. bitkilerde, sarılıp tutunmaya yarayan sürgün” (TS, 329)

Kelime Eski Türkçede *bıdık* biçimindedir. (DLT, 585). Eski Türkçe *-d-* sesi incelenen üç lehçede *-y-* sesine değişmiştir. Çuvaşçada Eski Türkçe ile *b-* = *p-* denkliği beklenirken bu kelimedeki Kırgız Türkçesi ve Çuvaş Türkçesinde, *b-* > *m-* değişimi bulunmaktadır. Bu duruma ek olarak Çuvaş Türkçesinin ünlülerinde *-ı-* > *-ï-* değişimi vardır. Kelimenin Eski Türkçedeki “bıyık” anlamı sözü edilen lehçelerde korunmuştur. Türkiye Türkçesinde anlam genişlemesi görülmektedir. Kelime üç lehçede ünlü uyumuna uymaktadır.

175. Çuv. *mïyraka* ~ Kır. *müyüz* ~ TT. *boynuz*

Çuv. *mïyraka* “boynuz” (ÇTS, 392)

Kır. *müyüz* “boynuz, hayvanlarda kıvrık veya çatalı korunma organı; boynuzlu, boynuzu olan hayvan; boynuzdan yapılmış olan” (KTS, 579)

TT. *boynuz* “boynuz; kurşun borudan kol alma işleminde kullanılan demirden yapılmış alet” (TS, 389)

Kelime Eski Türkçede *müñüz* biçimindedir. (DLT, 767). Kırgız Türkçesinde *-ñ-* > *-y-* değişimi vardır. Türkiye Türkçesinde birinci hecede bulunan *ü* > *o* değişimi, iki ünlü arası konuda bulunan *ñ* ünsüzünün *y* ünsüzüne değişimi, ikinci hecede bulunan *ü* > *u* artdamaksıllaşması mevcuttur. Çuvaş Türkçesinde ise ilk hecede *-ü-* > *-ĩ-* değişimi, ikinci hecede *-ñ-* > *-y-* ve *-ü-* > *-a-* değişimleri vardır. Çuvaş Türkçesinde *r* dili olması sebebiyle Eski Türkçedeki *z* sesi *r* olarak karşımıza çıkmaktadır. Bunlara ek olarak *r* ve *a* seslerinin yer değiştirmesiyle metatez, *+ka* isimden isim yapım eki görülür. Kelime Eski Türkçede “bütün hayvanların boyunuzu, boynuz” anlamını taşımaktadır. Bu anlam incelenen lehçelerde korunmuş ve Türkiye Türkçesinde anlam genişlemesine uğramıştır. Kelime Türkiye Türkçesi ve Kırgız Türkçesinde ünlü uyumuna uymaktadır. Çuvaş Türkçesinde kelimenin hece sayısında farklılık vardır.

176. Çuv. *mime* ~ Kır. *mee* ~ TT. *beyin*

Çuv. *mime* “beyin” (ÇTS, 410)

Kır. *mee* “beyin organı; beyin, akıl, anlayış” (KTS, 517)

TT. *beyin* “beyin; bir şeyi yönetmede önemli görevi olan kimse; akıl, anlayış; bilgisi, eğitimi, düşüncesi yüksek düzeyde olan kimse” (TS, 322)

Kelime Eski Türkçede *miñi* biçimindedir. (DLT, 764). Türkiye Türkçesinde *m-* > *b-* değişimi, ilk hecedeki dar ünlünün genişlemesi (*-i-* > *-e-*), kelime içi konumdaki nazal ünsüzünün *y* ünsüzüne değişimi ve *-n* eki bulunmaktadır. Kırgız Türkçesinde de kelime içi konumdaki nazal ünsüz *y* ünsüzüne değişmiştir. Daha sonra iki ünlü arasında bulunan *y* ünsüzü eriyerek uzun ünlü oluşturmuştur. Kırgız Türkçesinde uzun ünlü olarak dar sesler tercih edilmez. Bu sebeple kelimenin ünlülerinde *e* sesine değişim vardır. Eski Türkçede ikinci hecedeki *ñ* sesi Çuvaş Türkçesinde *m* sesi olarak karşımıza çıkar. Ayrıca ikinci hecedeki dar *i* ünlüsünün geniş *e* ünlüsüne değişimi söz konusudur. Eski Türkçedeki “beyin” anlamı ele alınan lehçelerde korunmuştur. Kırgız Türkçesi ve Türkiye Türkçesinde anlam genişlemesi

olmuştur. Çuvaş Türkçesi ve Türkiye Türkçesinde kelimenin ünlü uyumu tamdır. Kırgız Türkçesinde kelimenin hece sayısında farklılık görülür.

177. Çuv. *min* ~ Kır. *men* ~ TT. *ben*

Çuv. *min* “allık, pembelik, döküntü” (ÇTS, 410)

Kır. *men* “ben, teklik birinci kişiyi gösteren söz” (KTS, 523)

TT. *ben* “çoğu doğuştan tende bulunan ufak, koyu renkli leke veya kabartı” (TS, 306)

Kelime Eski Türkçede *ben* biçiminde yer almaktadır. (DLT, 582). Temel biçim Türkiye Türkçesinde korunmuştur. Çuvaş Türkçesinde kelime başında *b-* > *m-* değişimi, kelime içi *-e-* ünlüsünün vurguzuslaşarak *-i-* ünlüsüne değişimi mevcuttur. Kelime Eski Türkçede “ben” anlamıyla kayıtlıdır. Bu anlam Türkiye Türkçesinde devam etmektedir. Çuvaş Türkçesinde ise anlam değişmesi söz konusudur. Lehçelerde kayıtlı olan biçimler, tek heceli bir yapıya sahip oldukları için ünlü uyumları bakımından değerlendirilmemektedir.

178. Çuv. *mişe* ~ Kır. *neçe* ~ TT. *nice*

Çuv. *mişe* “kaç, ne kadar” (ÇTS, 413)

Kır. *neçe* “kaç” (KTS, 592)

TT. *nice* “kaç, ne kadar; birçok; nasıl; uzun süreden beri” (TS, 1770)

Kelime Eski Türkçede *neçe* biçimindedir. (DLT, 768). Bu biçim Kırgız Türkçesinde korunmuştur. Türkiye Türkçesinde ilk hecede *-e* > *-i* değişimi, ikinci hece başında *ç-* > *c-* tonlulaşması vardır. Çuvaş Türkçesinde ise *n-* > *m-* değişimi, *-e* > *-i* değişimi, *ç-* > *ş-* sızıcılılaşması mevcuttur. Kelime Eski Türkçede “kaç, ne kadar” anlamındadır. İncelenen lehçelerde kelimenin temel anlamı korunmuştur. Türkiye Türkçesinde anlam genişlemesi vardır. Kelimenin ünlü uyumu üç lehecede de tamdır.

179. Çuv. *nır* ~ Kır. *cüz* ~ TT. *yüz*

Çuv. *nır* “suret, kılık, biçim; güzellik, yakışıklılık, çekicilik” (ÇTS, 432)

Kır. *cüz* “yüz, çehre, sima, surat; belirli bir zaman dilimini bildirmede kullanılır” (KTS, 678)

TT. *yüz* “başta; alın, göz, burun, ağız, yanak ve çenenin bulunduğu ön bölüm, sima, çehre, surat; yüzey; kesici araçlarda ağız; bir kumaşın dikiş sırasında dışa getirilen gösterişli bölümü; yorgana ve yastığa geçirilen kılıf; bir şeyin görünen bölümünde kullanılan kumaş; birinin görülegelen veya umulan hoşgörülüğüne güvenilerek gösterilen cüret; nedeniyle, sebebiyle; yan, taraf; bir yapının dışa bakan düşey yüzeylerinin her biri; utanma” (TS, 2630)

Kelime Eski Türkçede *yüz* ~ *yüz* olarak iki biçiminde karşımıza çıkmaktadır. (DLT, 994). Kelimenin yüz biçimi Türkiye Türkçesinde devam etmektedir. Kırgız Türkçesinde *y* > *c*- süreksizleşmesi görülür. Çuvaş Türkçesinde ise *y* > *n*- değişimi, *-ü* > *-ĩ*- değişimi ve *r* dili olan bu lehçede Eski Türkçe *z* sesinin *r* sesi olması söz konusudur. Kelime, Eski Türkçede “yüz, çehre; yüzey; ön” anlamını taşır. Bu anlam Türkiye Türkçesinde korunmuş ve anlam genişlemesine uğramıştır. Kırgız Türkçesi ve Çuvaş Türkçesinde temel anlamdaki sadece “yüz, çehre” anlamı devam etmiş ve anlam genişlemesi olmuştur.

180. Çuv. *ni* ~ Kır. *ne* ~ TT. *ne*

Çuv. *ni* “ne” (ÇTS, 433)

Kır. *ne* “ne, hangi şey; efendim, bir sesleniş karşısında kullanılan söz” (KTS, 591)

TT. *ne* “hangi şey; her şey; birçok şey; hangi; nasıl; neden; şaşma ve abartı bildiren bir söz; ‘sana ne, bana ne’ gibi sorularla ‘ne ilgisi var’ anlamına gelen bir söz; soru biçiminde şaşma bildiren ünlem” (TS, 1757)

Kelime Eski Türkçede *nē* biçimindedir. (DLT, 768). Bu biçim kısa ünlülü olarak Türkiye Türkçesinde ve Kırgız Türkçesinde devam etmiştir. Kırgız Türkçesinde “ne, nasıl; neden, ne için” anlamına gelen *emne* biçimi de bulunmaktadır (KTS, 885). Çuvaş Türkçesinde ise *-e* > *-i* değişimi vardır. Eski Türkçedeki “ne, hangi” anlamı incelenen lehçelerde korunmuştur. Kırgız Türkçesi ve Türkiye Türkçesinde anlam genişlemesi görülmektedir.

181. Çuv. *paykuş* ~ Kır. *baykuş* ~ TT. *baykuş*

Çuv. *paykuş* “yalnız, ailesi olmayan kişi” (ÇTS, 450)

Kır. *baykuş* “baykuşgiller sınıfından bir kuş türü” (KTS, 304)

TT. *baykuş* “baykuş” (TS, 287)

Kelime Orta Türkçe döneminde *bayğuş* biçimindedir (KITS, 25). Sözü edilen lehçelerde ikinci hece başında *ğ-* > *k-* tonsuzlaşması vardır. Bu duruma ek olarak Çuvaş Türkçesinde *b-* > *p-* tonsuzlaşması mevcuttur. Kelimenin “baykuş” anlamı Kırgız Türkçesi ve Türkiye Türkçesinde korunmuştur. Çuvaş Türkçesinde anlam farklılığı söz konusudur. İncelenen lehçelerde kelimenin ünlü uyumu tamdır.

182. Çuv. *palkĩ* ~ Kır. *belgi* ~ TT. *belgi*

Çuv. *palkĩ* “işaret, alamet, belirti, iz” (ÇTS, 452)

Kır. *belgi* “belgi, alamet, belirti, nişan, işaret, iz” (KTS, 318)

TT. *belgi* “bir şeyi benzerlerinden ayıran özellik, alamet, nişan; şiar” (TS, 300)

Kelime Eski Türkçede *belgü* biçimindedir. (DLT, 582). Kırgız Türkçesi ve Türkiye Türkçesinde kelimenin son ünlüsünde *-ü* > *-i* değişimi söz konusudur. Çuvaş Türkçesinde ise *b-* > *p-* tonsuzlaşması, *-e-* > *-a-* ardamaksıllaşması, ikinci hece başında *g-* > *k-* tonsuzlaşması ve *-ü* > *-ĩ* değişimi bulunmaktadır. Çuvaş Türkçesinde bu kelimeye denk olarak *palĩk* “eser, anıt; işaret, alamet, belirti” kelimesi de vardır (ÇTS, 452). Eski Türkçedeki “işaret ve alamet” anlamı incelenen lehçelerde korunmuş ve anlam genişlemesine uğramıştır. Kelimenin ünlü uyumu üç lehçelerde tamdır.

183. Çuv. *palĩ* ~ Kır. *belgilüü* ~ TT. *belli*

Çuv. *palĩ* ≈ *pallĩ* “bazı nesneler için ayırt edici işaret; bir kişinin bir nesneyi tanıyabileceği işaret, alamet, belirti, iz; belli, belirli, işaretli” (ÇTS, 453)

Kır. *belgilüü* “belli, malum; belli, ünlü, meşhur” (KTS, 319)

TT. *belli* “bilinmedik bir yanı olmayan, malum; gizli olmayan, ortada olan, anlaşılan, bedihi, zahir, aşikâr; belirli, muayyen” (TS, 305)

Kelime Eski Türkçede *belgölüg* biçimindedir. (DLT, 582). Kırgız Türkçesinde kelime sonundaki *-g* ünsüzü (*-üg* > *-üw* > *-üv* > *-üü*) uzun ünlü oluşturmuştur. Türkiye Türkçesi ve Çuvaş Türkçesinde kelime iki heceli olarak karşımıza çıkmaktadır. Buna ek olarak Çuvaş Türkçesinde *b-* > *p-*, *-e-* > *-a-*, *-ü-* > *-ĩ-* değişimleri mevcuttur. Çuvaş Türkçesinde kelimenin iki biçimi vardır. Kelimenin Eski Türkçedeki “açık, meydana, belli, bilinen ve görünen, malum” anlamı incelenen lehçelerde korunmuş ve anlam

genişlemesi olmuştur. Kelime incelenen lehçelerde ünlü uyumuna uymaktadır. Kırgız Türkçesinde kelimenin hece sayısında farklılık vardır.

184. Çuv. *parka* ~ Kır. *berk* ~ TT. *berk* ≈ *pek*

Çuv. *parka* “kalın, şişman, sağlam; dayanıklı; kalıcı, sürekli” (ÇTS, 457)

Kır. *berk* “berk, sağlam” (KTS, 324)

TT. *berk* “sert, katı; sağlam” ≈ *pek* “sert, katı; sağlam, dayanıklı; gereken, beklenen veya alışılmış olandan çok; hızlı olarak” (TS, 313, 1906)

Kelime Eski Türkçede *bek* ~ *berk* olmak üzere iki biçimdedir (DLT, 581, 583). Kelimenin *berk* biçimi Kırgız Türkçesi ve Türkiye Türkçesinde devam etmektedir. Kelimenin *bek* biçimi Türkiye Türkçesinde *b-* > *p-* tonsuzlaşması ile *pek* biçiminde varlığını korumaktadır. Çuvaş Türkçesinde ise *b-* > *p-* tonsuzlaşması, *-e-* > *-a-* artdamaksıllaşması ve *+a* eki görülmektedir. Kelimenin Eski Türkçedeki “sağlam, muhkem, sıkı; muhafazalı, saklanmış” anlamı sözü edilen lehçelerde korunmuştur. Çuvaş Türkçesi ve Türkiye Türkçesinde anlam genişlemesi vardır. Çuvaş Türkçesinde hece sayısı farklıdır.

185. Çuv. *pat* ~ Kır. *bet* ~ TT. *bet*

Çuv. *pat* “yakınlık, yakın, yakında” (ÇTS, 461)

Kır. *bet* “yüz, sima, çehre, surat; yanak, yüzün göz, kulak ve burun arasındaki bölümü; yüz, yüzey, üst; yüz, bir yapının dışı bakan düşey yüzeylerinin her biri; sayfa” (KTS, 327)

TT. *bet* “‘beniz’ kelimesiyle birlikte yüz rengi anlamında ikileme oluşturan bir söz” (TS, 318)

Kelime Eski Türkçede *bet* şeklindedir (EUES, 166). Bu biçim Kırgız Türkçesi ve Türkiye Türkçesinde aynı şekilde bulunmaktadır. Çuvaş Türkçesinde ise *b-* > *p-* tonsuzlaşması, *-e-* > *-a-* artdamaksıllaşması görülmektedir. Kelimenin Eski Türkçedeki “yüz” anlamı Kırgız Türkçesi ve Türkiye Türkçesinde korunmuş ve anlam genişlemesi olmuştur. Çuvaş Türkçesinde ise bu kelimenin anlamı farklıdır.

186. Çuv. *patman* ~ Kır. *batman* ~ TT. *batman*

Çuv. *patman* “10 lb. biriminde bir ağırlık ölçüsü” (ÇTS, 461)

Kır. *batman* “batman, 7,692 kilogram olan ağırlık ölçü birimi; ağır; yaklaşık 2 hektar arazi ölçüsü” (KTS, 297)

TT. *batman* “7,692 kilogram olan ağırlık ölçü birimi” (TS, 284)

Kelime Eski Türkçede *batman* biçimindedir. (DLT, 578). Bu biçim Kırgız Türkçesi ve Türkiye Türkçesinde aynı şekilde devam etmektedir. Çuvaş Türkçesinde ise *b-* > *p-* tonsuzlaşması mevcuttur. Kelimenin Eski Türkçedeki “batman” anlamı söz konusu olan lehçelerde korunmuştur. Kelimenin ünlü uyumu üç lehçede tamdır.

187. Çuv. *payan* ~ Kır. *bügün* ~ TT. *bugün*

Çuv. *payan* “bugün” (ÇTS1, 464)

Kır. *bügün* “bugün” (KTS, 457)

TT. *bugün* “içinde bulunulan gün; içinde bulunulan çağ, zaman” (TS, 403)

Kelime Eski Türkçede *bökün* biçimindedir. (EUES, 191). Türkiye Türkçesinde *-ö-* > *-u-*, *k-* > *g-* tonlulaşması bulunmaktadır. Kırgız Türkçesinde *-ö-* > *-ü-*, *k-* > *g-* tonlulaşması mevcuttur. Çuvaş Türkçesinde ise *b-* > *p-* tonsuzlaşması, kelimenin ünlülerinde artdamaksıllaşma, *k-* > *y-* değişimi vardır. Kelime Eski Türkçede “bugün” anlamındadır. Ele alınan lehçelerde kelimenin temel anlamı korunmuştur. Kelime Kırgız Türkçesi ve Çuvaş Türkçesinde ünlü uyumuna uymaktadır.

188. Çuv. *pīv* ≈ *pu* ~ Kır. *buu* ~ TT. *buğu*

Çuv. *pīv* ≈ *pu* “buhar, buharlaşma, buğu” (ÇTS, 518)

Kır. *buu* “buhar; yaldız, bir şeyin dışına süsleme veya koruma amacıyla geçirilen başka maddeden kat, tabaka” (KTS, 457)

TT. *buğu* “su buharı; soğuk bir cisim üzerinde ince bir tabaka durumunda yoğunlaşmış sıvı” (TS, 404)

Kelime Eski Türkçede *bū* biçimindedir. (DLT, 598). Bu biçim Kırgız Türkçesinde de uzun ünlülü olarak yer almaktadır. Türkiye Türkçesinde ise uzun ünlüden kaynaklı *ğ* sesinin türediği görülmektedir. Çuvaş Türkçesinde ise uzun

ünlüden kaynaklı kelimenin iki biçimde karşımıza çıktığı düşünülebilir. Her iki biçimde de *b- > p-* tonsuzlaşması mevcuttur. Kelimenin Eski Türkçedeki “buhar, buğu” anlamı bahsi geçen lehçelerde korunmuştur. Kırgız Türkçesinde anlam genişlemesi görülmektedir. Hece sayısının farklı olduğu Türkiye Türkçesinde, kelimenin ünlü uyumu tamdır.

189. Çuv. *pīvan* ~ Kır. *bögönök* ~ TT. *büve*

Çuv. *pīvan* “at sineği” (ÇTS, 464)

Kır. *bögönök* “hayvanların kanını emen sinek” (KTS, 407)

TT. *büve* “genellikle sığırlara saldıran, onların kanını emen, vızıltılarıyla tedirgin eden sokucu sinek, bügelek, dızdız” (TS, 426)

Kelime Eski Türkçede *bög* biçimindedir. (DLT, 597). Ele alınan lehçelerde ses özellikleri bakımından farklı görünümlere sahip olan bu kelimeler, Fedotov’un sözlüğünde kökteş biçimler olarak kaydedilir. Türkiye Türkçesinde kelimenin ünlüsünde *-ö- > -ü-* değişimi, *+e* eki ile kelimenin genişlemesi söz konusudur. Kırgız Türkçesinde kelimenin ünlüsünde *ö- > -ö-* değişimi ve *+önök* eki ile kelimenin genişlemesi mevcuttur. Çuvaş Türkçesinde sık rastlanılan *b ~ p* denkliği, kelimenin ünlüsünde *ö- > -ı-* değişimi ve *+an* eki ile kelimenin genişlemesi bulunmaktadır. Kelime Eski Türkçede “örümcek” anlamını taşır. Bu kelime lehçelerde de Eski Türkçedeki gibi bir hayvan için kullanılmış ancak anlam değişimi ile “örümcek” için değil, bir “sinek” türü için kullanılmıştır. Bahsi geçen lehçeler için kaydedilen biçimler ünlü uyumunu taşımaktadır. Kırgız Türkçesinde düzlük-yuvarlaklık uyumu söz konusu değildir. Eski Türkçede tek heceli olan bu kelime Türkiye Türkçesi ve Çuvaş Türkçesinde iki heceli, Kırgız Türkçesinde üç heceli olarak karşımıza çıkmaktadır.

190. Çuv. *pīr* ~ Kır. *muz* ~ TT. *buz*

Çuv. *pīr* “buz, dolu” (ÇTS, 467)

Kır. *muz* “buz, donmuş su; buz, çok soğuk; buzlu, buz tutmuş olan; soğukluk, soğuk, sevimsiz ve ilgisiz davranış, ilgisizlik ” (KTS, 571)

TT. *buz* “donarak katı duruma gelmiş su; çok soğuk bir etki uyandıran (şey ya da kimse)” (TS, 420)

Kelime Eski Türkçede *būz* ~ *buz* biçimindedir. (DLT, 605). Kelimenin kısa ünlülü biçimi Türkiye Türkçesinde devam etmektedir. Kırgız Türkçesinde *b-* > *m-* değişimi mevcuttur. Çuvaş Türkçesinde ise *b-* > *p-* tonsuzlaşması, *-u-* > *-i-* değişimi bulunmaktadır. Eski Türkçe *z* sesinin Çuvaş Türkçesindeki denginin *r* sesi olduğu görülmektedir. Kelimenin Eski Türkçedeki “buz” anlamı bahsi geçen lehçelerde korunmuş, Kırgız Türkçesi ve Türkiye Türkçesinde anlam genişlemesi olmuştur. Lehçelerde kayıtlı olan biçimler, tek heceli bir yapıya sahip oldukları için ünlü uyumları bakımından değerlendirilmemektedir.

191. Çuv. *pīri* ~ Kır. *buuday* ~ TT. *buğday*

Çuv. *pīri* “karabuğday” (ÇTS, 469)

Kır. *buuday* “buğday, buğdaygillerin örnek bitki; buğday, bu bitkinin başaktan ayrılıp öğütülmesiyle elde edilen tanesi.” (KTS, 448)

TT. *buğday* “buğday” (TS, 404)

Kelime Eski Türkçede *budgay* ~ *buğday* olmak üzere iki biçimindedir. (DLT, 599). Türkiye Türkçesinde *buğday* biçimi devam etmektedir. Kırgız Türkçesinde kelime içi *g* ünsüzünün erimesi sonucunda ikincil uzun ünlü oluşmuştur. Çuvaş Türkçesinde ise kelime başında *b-* > *p-* tonsuzlaşması, *-u-* > *-i-* değişimi, ilk hece sonundaki *-g* ünsüzünün düşmesi, ikinci hece başında bulunan *d-* ünsüzünün *r-* ünsüzüne değişimi, kelime sonundaki *y* ünsüzünün daraltıcı ve inceltici etkisiyle ikinci hece ünlüsünde *-a-* > *-i-* değişimi ve *y* ünsüzünün düşmesi söz konusudur. Kelimenin “buğday” anlamı hiçbir anlam olayına uğramaksızın Kırgız Türkçesi ve Türkiye Türkçesinde korunmuştur. Çuvaş Türkçesinde ise bir buğday türü için kullanılarak anlam daralmasına sebep olmuştur. Bahsi geçen lehçeler için kaydedilen biçimler ünlü uyumunu taşımaktadır.

192. Çuv. *pırşa* ~ Kır. *burçak* ~ TT. *burçak*

Çuv. *pırşa* “bezelye” (ÇTS, 470)

Kır. *burçak* “ağıldaki kuzuların boynuna bağlamak için yapılmış, ilmikli ip; ipin ucundaki ilmiğe geçirilen düğüm; iri damla; tane” (KTS, 437)

TT. *burçak* “baklagillerden, taneleri hayvan yemi olarak kullanılan yıllık bir yem bitkisi; bu bitkinin mercimeğe benzeyen ve genellikle hayvan yemi olarak kullanılan tanesi” (TS, 414)

Kelime Eski Türkçede *burçak* biçimindedir (DLT, 602). Üstte yer alan kelimeler, Fedetov tarafından denk biçimler olarak kaydediştir (ETÇYA, 401). Eski Türkçe biçim, Kırgız Türkçesi ve Türkiye Türkçesinde devam etmektedir. Çuvaş Türkçesinde ise *b-* > *p-* tonsuzlaşması, *-u-* > *-i-* değişimi, *ç-* > *ş-* sızıcılaşması, son seste ünsüz düşmesi görülmektedir. Kelime Eski Türkçede “börülce” anlamını taşımaktadır. Bu anlam incelenen lehçelerde değişmiştir. Sözü edilen lehçelerde kelime ünlü uyumuna uymaktadır.

193. Çuv. *pırşa* ~ Kır. *bürgö* ~ TT. *pire*

Çuv. *pırşa* “pire” (ÇTS, 470)

Kır. *bürgö* “pire” (KTS, 463)

TT. *pire* “pire” (TS, 1926)

Kelime Eski Türkçede *bürge* biçimindedir (DLT, 607). Bu kelime Kırgız Türkçesinde *-e* > *-ö* değişimi ile devam etmiştir. Türkiye Türkçesinde *b-* > *p-* tonsuzlaşması, *-ü-* > *-i-* değişimi, ikinci hece başındaki *g-* ünsüzünün düşmesi görülmektedir. Çuvaş Türkçesinde ise *b-* > *p-* tonsuzlaşması, *-ü-* > *-i-* değişimi, *g-* > *ş-* sızıcılaşması, *-e* > *-a* artdamaksıllaşması mevcuttur. Kelimenin Eski Türkçedeki “pire” anlamı incelenen lehçelerde korunmaktadır. Üç lehçede kelimenin ünlü uyumunu taşımaktadır.

194. Çuv. *pırū* ~ Kır. *muzoo* ~ TT. *buzagı*

Çuv. *pırū* “buzagı, dana” (ÇTS, 470)

Kır. *muzoo* “buzagı” (KTS, 573)

TT. *buzagı* “buzagı” (TS, 420)

Kelime Eski Türkçede *buzagu* biçimindedir (DLT, 605). Türkiye Türkçesinde *-g- > -ğ-* sızıcılaşması, *-u > -ı* değişimi bulunmaktadır. Kırgız Türkçesinde *b- > m-* akıcılaşması, *agu* ses grubunun *agu > awu > avu > au > oo* değişimi ile ikincil uzun ünlünün oluşması görülmektedir. Çuvaş Türkçesinde ise *b- > p-* değişimi, *-u- > -i-* değişimi, Eski Türkçe *z* sesinin Çuvaş Türkçesinde *r* olması ve kelimenin iki heceli olarak karşımıza çıkması mecuttur. Kelimenin Eski Türkçe “buzağı” anlamı bahsi geçen lehçelerde korunmaktadır. Kelimenin incelenen lehçelerde ünlü uyumu tamdır. Çuvaş Türkçesi ve Kırgız Türkçesinde kelimenin hece sayısı farklıdır.

195. Çuv. *pīs* ~ Kır. *buu* ~ TT. *pus*

Çuv. *pīs* “buhar” (ÇTS, 470)

Kır. *buu* “buhar; yaldız, bir şeyin dışına süsleme veya koruma amacıyla geçirilen başka maddeden kat, tabaka” (KTS, 447)

TT. *pus* “görüş uzaklığını çok azaltmayan bir tür hafif sis” (TS, 1953)

Kelime Eski Türkçede *bus* biçimindedir (DLT, 604). Türkiye Türkçesinde *b- > p-* tonsuzlaşması mevcuttur. Kırgız Türkçesinde ikincil uzun ünlü oluşmuştur. Çuvaş Türkçesinde ise *b- > p-* tonsuzlaşması, *-u- > -i-* değişimi vardır. Kelime Eski Türkçede “sis, karaltı” anlamındadır. Kelimenin temel anlamı Türkiye Türkçesinde korunmuştur. Kırgız Türkçesi ve Çuvaş Türkçesinde kelimenin anlamında farklılık bulunmaktadır.

196. Çuv. *pīta* ~ Kır. *butak* ~ TT. *budak*

Çuv. *pīta* “çivi” (ÇTS, 472)

Kır. *butak* “dal, ağacın gövdesinden ayrılan kollardan her biri; akraba, kardeş; dal, kol, kısım” (KTS, 445)

TT. *budak* “ağacın dal olacak sürgünü; dalın gövde içindeki başlangıç yeri olan ve tahtalarda görülen yuvarlak koyuca renkte sert bölüm” (TS, 402)

Kelime Eski Türkçede *butak* ~ *butık* biçimindedir (DLT, 604, 605). Kelimenin *butak* biçimi Kırgız Türkçesinde korunmaktadır. Türkiye Türkçesinde *-t- > -d-* değişimi ile kelimenin devam ettiği görülür. Çuvaş Türkçesinde *b- > p-* tonsuzlaşması, *-u- > -i-* değişimi, *-k* ünsüzünün düşmesi bulunmaktadır. Kelimenin

Eski Türkçedeki “dal, budak” anlamı Türkiye Türkçesi ile Kırgız Türkçesinde devam etmektedir. Çuvaş Türkçesinde kelimenin anlamı farklıdır. Kelimenin ünlü uyumu incelenen lehçelerde tamdır.

197. Çuv. *pīh* ~ Kır. *bok* ~ TT. *bok*

Çuv. *pīh* “atık, pislik, dışkı, gübre” (ÇTS, 473)

Kır. *bok* “bok, dışkı; demir boku, cüruf” (KTS, 377)

TT. *bok* “dışkı; güç durum; tiksiniilen, hor görülen” (TS, 374)

Kelime Eski Türkçede *bok* biçimindedir (DLT, 593). Bu biçim Türkiye Türkçesi ile Kırgız Türkçesinde devam etmektedir. Çuvaş Türkçesinde *b-* > *p-* tonsuzlaşması, *-u-* > *-ĩ-* değişimi, *-k* > *-h* değişimi mevcuttur. Kelimenin Eski Türkçedeki “bok” anlamı incelenen lehçelerde korunmuştur.

198. Çuv. *pīhav* ~ Kır. *bogoo* ~ TT. *bukağı*

Çuv. *pīhav* “demir köstek, bukağı” (ÇTS, 474)

Kır. *bogoo* “bukağı; pranga” (KTS, 377)

TT. *bukağı* “ağır cezalıların ayaklarına takılıp ucuna pranga bağlanılan demir halka; kaçmaması için hayvanların ayağına takılan zincir, demir köstek” (TS, 406)

Kelime Eski Türkçede *bukagu* biçimindedir (DLT, 599). Türkiye Türkçesinde *-g-* > *-ğ-* sızıcılaşması, *-u-* > *-ı-* değişimi bulunmaktadır. Kırgız Türkçesinde *agu* ses grubu ikincil uzun ünlü oluşturmuş olup gerileyici benzeşme ile de *-u-* > *-o-* değişimi mevcuttur. Çuvaş Türkçesinde *b-* > *p-* tonsuzlaşması, *-u-* > *-ĩ-* değişimi, *-k-* > *-h-* değişimi, *agu* > *av* ses grubunun değişimi görülmektedir. Kelimenin Eski Türkçedeki “hırsızlara takılan kelepçe, bukağı” anlamı bahsi geçen lehçelerde devam etmektedir. Kırgız Türkçesi ve Çuvaş Türkçesinde kelimenin hece sayısı farklıdır. Kelimenin ünlü uyumu incelenen lehçelerde tamdır.

199. Çuv. *pīhīr* ~ Kır. *bakır* ~ TT. *bakır*

Çuv. *pīhīr* “bakır” (ÇTS, 474)

Kır. *bakır* “bakır; bakırdan yapılmış eşya; demir kova” (KTS, 231)

TT. *bakır* (TS, 238)

Kelime Eski Türkçede *bakır* biçimindedir (DLT, 571). Bu biçim Türkiye Türkçesi ile Kırgız Türkçesinde aynıdır. Çuvaş Türkçesinde *b-* > *p-* tonsuzlaşması, *-a-* > *-ï-* değişimi, *-k-* > *-h-* değişimi, *-t-* > *-ï-* değişimi bulunmaktadır. Kelimenin Eski Türkçedeki “bakır” anlamı sözü edilen lehçelerde devam etmektedir. Kelimenin ünlü uyumu bahsi geçen lehçelerde tamdır.

200. Çuv. *pīs* ~ Kır. *boo* ~ TT. *bağ*

Çuv. *pīs* “ip, urgan, sicim, halat” (ÇTS, 477)

Kır. *boo* “bağ, bir şeyi başka bir şeye veya birçok şeyi topluca birbirine tutturmak için kullanılan ip, sicim, şerit, tel vb.; bağ, bağlam, deste, demet” (KTS, 385)

TT. *bağ* “bir şeyi başka bir şeye tutturmak için kullanılan ip vb. düğümlenebilir nesne; sargı; bağlam, deste, demet; ilgi, ilişki; kemikleri birbirine bağlamaya, iç organları yerinde tutmaya yarayan lif demeti; nota yazarken yay biçimindeki işaret” (TS, 224)

Kelime Eski Türkçede *bāğ* biçimindedir (DLT, 569). Bu biçim kısa ünlülü olarak Türkiye Türkçesinde devam etmektedir. Kırgız Türkçesinde *ağ* ses grubu ikincil uzun ünlü oluşturmuştur. Çuvaş Türkçesinde *b-* > *p-* tonsuzlaşması, *-a-* > *-ï-* değişimi, *-ğ* > *-s* tonsuzlaşması bulunmaktadır. Kelime Eski Türkçede “(bohça vb. şeyler için) bağ; (odun vb. şeyler için) bağ, deste” anlamını taşımaktadır. Kelimenin temel anlamı ele alınan lehçelerde anlam genişlemesine uğramıştır.

201. Çuv. *pek* ~ Kır. *kep* ~ TT. *kip*

Çuv. *pek* “benzeyen, benzer, andıran, gibi, aynı; sanki, -miş gibi, güya, gibi” (ÇTS, 477)

Kır. *kep* “şekil, biçim; şekil, başka birine veya bir şeye benzemek için giyilen, takılan kılık; yakalanan kuşları koymak için keçeden yapılmış torba; doldurulmuş hayvan” (KTS, 178)

TT. *kip* “örnek, kalıp; değişebilen, geçici nitelik, san karşıtı; uygun tıpatıp gelen” (TS, 1444)

Kelime Eski Türkçede *kīp* biçimindedir (DLT, 721). Bu biçim kısa ünlülü olarak Türkiye Türkçesinde görülür. Kırgız Türkçesinde *-ī* > *-e-* değişimi mevcuttur. Çuvaş Türkçesinde *b-* > *p-* tonsuzlaşması, *-ī* > *-e-* değişimi vardır. Kelimenin Eski

Türkçedeki “kalıp” anlamı Türkiye Türkçesinde devam etmekte olup anlam genişlemesine uğramıştır. Çuvaş Türkçesi ve Kırgız Türkçesinde anlam değişimi söz konusudur.

202. Çuv. *pñ* ~ Kır. *boy* ~ TT. *boy*

Çuv. *pñ* “boy, boy pos, endam” (ÇTS, 481)

Kır. *boy* “boy, bir şeyin tabanı ile en yüksek noktası arasındaki uzaklık; insanın, hayvanın vücudunun dik olan durumundaki yüksekliği; yalnız, ailesi olmayan; gölün, suyun, yolun vb. kıyısı, kenarı; Süresince, boyunca, yalın hâldeki adlar ile birlikte kullanılıp vakit ölçüsünü ifade etmede kullanılır” (KTS, 399)

TT. *boy* “boy” (TS, 386)

Kelime Eski Türkçede *boğ* biçimindedir (DLT, 591). Bu kelime Türkiye Türkçesi ve Kırgız Türkçesinde *y*’li biçimde *boy* olarak karşımıza çıkmaktadır. Çuvaş Türkçesinde ise *b-* > *p-* tonsuzlaşması, *-o-* > *-ĩ-* değişimi, *-đ* > *-v* değişimi görülmektedir. Kelime Eski Türkçede “insanın uzunluğu ve boyu” anlamındadır. Sözü edilen lehçelerde anlam genişlemesi bulunmaktadır. İncelenen lehçelerde kelime Eski Türkçedeki gibi tek hecelidir.

203. Çuv. *pñe* ~ Kır. *bögöt* ~ TT. *büvet* ~ *büget*

Çuv. *pñe* “gölet, baraj, bent” (ÇTS, 481)

Kır. *bögöt* “engel, bariyer; engel, bir şeyin gerçekleşmesini önleyen sebep, mâni; ” (KTS, 408)

TT. *büvet* ~ *büget* “gölet” (TS, 426)

Kelime, Eski Türkçe *bög-* “(suyun, askerin) önünü kesmek, (suyu, askeri) toplamak” fiiline, *-e* fiilden fiil yapan ek ile *+t* fiilden isim yapan ek getirilerek oluşturulmuştur. (TTKBS,192; DLT, 597). Bu oluşan biçim Orta Türkçe döneminde *büget* “su doldurmak için açılmış çukur” olarak karşımıza çıkmaktadır (KITS, 39). Türkiye Türkçesinde *-ö-* > *-ü-*, *-g* > *-v* değişimleri ile kelime iki biçimde görülmektedir. Kırgız Türkçesinde ilerileyici benzeşme ile ikinci hece ünlüsünde yuvarlaklaşma *-e-* > *-ö-* bulunmaktadır. Çuvaş Türkçesinde ise *b-* > *p-* tonsuzlaşması, *-ö-* > *-ĩ-* değişimi, *-g* > *-v* değişimi ve *-t* ünsüzünde düşme mevcuttur. Kelime anlamına

baktığımızda ise Çuvaş Türkçesinde anlam korunmuş, Kırgız Türkçesinde anlam değişmiş, Türkiye Türkçesinde ise anlam daralmıştır. Çuvaş Türkçesinde hece sayısında farklılık vardır. Kelimenin ünlü uyumu üç lehçede tamdır.

204. Çuv. *păver* ~ Kır. *boor* ~ TT. *bağır*

Çuv. *păver* “karaciğer” (ÇTS, 481)

Kır. *boor* “karaciğer; bağır, göğüs; dağın, uçurumun vb. yamacı; toprak, yer; kardeş, akraba” (KTS, 386)

TT. *bağır* “göğüs; ok yayı ve dağda orta bölüm; ciğer, bağırsak vb. vücut boşluğunda yer alan organların ortak adı, ahşâ” (TS, 227)

Kelime Eski Türkçede *bagır* biçimindedir (DLT, 569). Türkiye Türkçesinde -g- > -ğ- sızıcılığı ile kelime varlığını korumaktadır. Kırgız Türkçesinde iki ünlü arasında bulunan g sesinin yanındaki ünlüler ile kaynaşıp erimesi sonucu ikincil uzun ünlü oluşmuştur. Çuvaş Türkçesinde ise b- > p- tonsuzlaşması, -a- > -î- değişimi, -g > -v sızıcılığı, ikinci hecede ı- > e- değişimi bulunmaktadır. Kelime Eski Türkçede “karaciger” anlamını taşımaktadır. Kelimenin bu anlamı bahsi geçen lehçelerde devam etmektedir. Kırgız Türkçesi ve Türkiye Türkçesinde anlam genişlemesi görülmektedir. Kırgız Türkçesi ve Türkiye Türkçesinde kelime ünlü uyumunu taşımaktadır.

205. Çuv. *pălev* ~ Kır. *bülöo* ~ TT. *bileği*

Çuv. *pălev* “mihenk taşı, bileği taşı” (ÇTS, 482)

Kır. *bülöo* “bileği, bileği taşı” (KTS, 461)

TT. *bileği* “kesici araçları bilemek için kullanılan alet” (TS, 336)

Kelime Eski Türkçede *bilegü* biçimindedir (DLT, 587). Türkiye Türkçesinde, Eski Türkçe g ünsüzünün ğ ünsüzüne değişimi söz konusudur. Kırgız Türkçesinde *egü* ses grubunda *egü* > *eğü* > *ewü* > *evü* > *öö* değişimi ile ikinci uzun ünlü oluşumu mevcuttur. Çuvaş Türkçesinde b- > p- tonsuzlaşması, -i- > -î- değişimi, -ğ- > -v değişimi bulunmaktadır. Kelimenin Eski Türkçedeki “bileği” anlamı incelenen lehçelerde devam etmektedir. Kırgız Türkçesi ve Türkiye Türkçesinde kelimenin ünlü uyumu tamdır. Çuvaş Türkçesinde hece sayısının farklı olduğu görülmektedir.

206. Çuv. *pāl̄* ~ Kır. *bulut* ~ TT. *bulut*

Çuv. *pāl̄* “bulut” (ÇTS, 482)

Kır. *bulut* “bulut” (KTS, 434)

TT. *bulut* “bulut; keder, endişe” (TS, 411)

Kelime Eski Türkçede *bulut* ~ *bulut* biçiminde iki şekilli olarak karşımıza çıkmaktadır (DLT, 601). Kelimenin *bulut* şekli Kırgız Türkçesi ve Türkiye Türkçesinde görülmektedir. Çuvaş Türkçesinde ise *b-* > *p-* tonsuzlaşması, kelimenin ünlüsünde *-u-* > *-ĩ-* değişimi söz konusudur. Kelimenin Eski Türkçedeki “bulut” anlamı mevcut olan lehçelerde korunmuş, Türkiye Türkçesinde ise anlam genişlemesi olmuştur. İncelenen lehçelerde kelime ünlü uyumuna uymaktadır.

207. Çuv. *pāl̄* ~ Kır. *biliş* ~ TT. *biliş*

Çuv. *pāl̄* “tanıdık, akraba” (ÇTS, 482)

Kır. *biliş* “bildik, tanıdık kimse” (KTS, 360)

TT. *biliş* “tanıdık, bildik; canlının bir nesne veya olayın varlığına ilişkin bilgili ve bilinçli duruma gelmesi, vukuf” (TS, 343)

Kelime Eski Türkçede *biliş* biçimindedir (DLT, 588). Bu biçim Kırgız Türkçesi ve Türkiye Türkçesinde devam etmektedir. Çuvaş Türkçesinde ise *b-* > *p-* tonsuzlaşması, kelimenin ünlülerinde de *-i-* > *-ĩ-* değişimi bulunmaktadır. Kelime Eski Türkçede “biliş, tanıdık” anlamındadır. Bu anlam söz konusu olan lehçelerde korunmuştur. Her üç lehçede de kelimenin ünlü uyumunun tam olduğu görülür.

208. Çuv. *pālt̄r* ~ Kır. *bıltır* ~ TT. *bıldır*

Çuv. *pālt̄r* “geçen yıl, geçen sene” (ÇTS, 483)

Kır. *bıltır* “geçen sene” (KTS, 348)

TT. *bıldır* “geçen yıl, bir yıl önce” (TS, 328)

Kelime Eski Türkçede *bıldır* biçimindedir (DLT, 585). Bu biçim Türkiye Türkçesinde aynı şekilde görülmektedir. Kırgız Türkçesinde ikinci hece başındaki *d* ünsüzünde tonsuzlaşma mevcuttur. Çuvaş Türkçesine ise kelimenin *b-* ve *d-* ünsüzlerinde tonsuzlaşma, kelimenin ünlülerinde de *-ı-* > *-ĩ-* değişimi vardır. Kelime

Eski Türkçede “geçen yıl” anlamını taşır. Bu anlam incelenen üç lehçede korunmaktadır. Kelimenin ünlü uyumu bahsi geçen lehçelerde mevcuttur.

209. Çuv. *p̃r* ~ Kır. *bir* ~ TT. *bir*

Çuv. *p̃r* “bir; hiç, hiçbir şey; tamamıyla, tamamen; gibi, bir, aynı, yaklaşık olarak, aşağı yukarı, hemen hemen” (ÇTS, 483 – 484)

Kır. *bir* “bir, sayıların ilki; bir, aynı, benzer; bir, beraber; bir, herhangi bir varlığı belirsiz olarak gösteren (sayı); bir, ortaklaşa olan, birleşik, müşterek, aynı; bir, sadece; bir, ancak, yalnız, sadece; bir, bir kez; yalın hâldeki kelimeler ile birlikte kullanılıp ona “biri”, “herhangi” gibi belirsizlik anlamı katar; zaman zarfı yapar” (KTS, 361)

TT. *bir* (TS, 347)

Türkçede *b̃r* ~ *bir* biçimindedir (DLT, 588). Kelimenin kısa ünlülü biçimi Türkiye Türkçesi ve Kırgız Türkçesinde varlığını korumaktadır. Çuvaş Türkçesinde ise *b-* > *p-* tonsuzlaşması, *-i-* > *-ĩ-* değişimi görülmektedir. Eski Türkçede “sayıda bir” anlamı mevcut olan lehçelerde korunmakla birlikte anlam genişlemesi olmuştur. Kelime incelenen lehçelerde Eski Türkçedeki gibi tek hecelidir.

210. Çuv. *p̃rle* ~ Kır. *birge* ~ TT. *bile*

Çuv. *p̃rle* “birlikte, elbirliği ile, ortaklaşa, beraber” (ÇTS, 486)

Kır. *birge* “birlikte, bir arada, hep beraber; birlikte, yanında, beraberinde; birlikte, beraber” (KTS, 367)

TT. *bile* “da, de, dahi; birlikte; üstelik” (TS, 335)

Kelime Eski Türkçede *bile* ~ *birle* biçiminde iki şekilde karşımıza çıkmaktadır (DLT, 586, 590). Kelimenin *bile* biçimi Türkiye Türkçesinde mevcuttur. Kırgız Türkçesinde ikinci hece başında *l-* > *g-* süreksizleşmesi görülmektedir. Çuvaş Türkçesinde ise *b-* > *p-* tonsuzlaşması, *-i-* > *-ĩ-* değişimi söz konusudur. Kelime Eski Türkçede “ile, birlikte; ile, birlikte, arasında” anlamındadır. Bu anlam ele alınan lehçelerde korunmaktadır. Kırgız Türkçesi ve Türkiye Türkçesinde kelime ünlü uyumunu taşımaktadır. İncelenen lehçelerde kelime Eski Türkçedeki gibi tek heceli olarak görülmektedir.

211. Çuv. *pǎrlǎh* ~ Kır. *birlik* ≈ *birdik* ~ TT. *birlik*

Çuv. *pǎrlǎh* “birlik, beraberlik, bütünlük” (ÇTS, 486)

Kır. *birlik* ≈ *birdik* “birlik, tek, bir olma durumu; birden dokuza kadar sayılar; birim” (KTS, 370, 367)

TT. *birlik* “tek, bir olma durumu; bir arada olma durumu; bağlılık, benzerlik, bağlantı; belli bir topluluğun yararlarını korumak için kurulmuş dernek; bölük, tabur, alay vb. bir bütün sayılan topluluk; konunun bir ana düşünce çevresinde toplanması; bölünmezliği içeren yalın bütün; en büyük değerdeki nota, dört dörtlük” (TS, 359)

Kelime Eski Türkçede *birlik* biçimindedir (KB, 93). Bu biçim Türkiye Türkçesi ve Kırgız Türkçesinde korunmaktadır. Kırgız Türkçesinde kelimenin iki biçimde kullanımı söz konusudur. Çuvaş Türkçesinde ise *b-* > *p-* tonsuzlaşması, kelimenin ünlülerinde *-i-* > *-ĩ-* değişimi, kelime sonu *-k* > *-h* sızıcılığı bulunmaktadır. Kelimenin Eski Türkçedeki “birlik, vahdet” anlamı incelenen lehçelerde korunmuş, Türkiye Türkçesinde anlam genişlemesi olmuştur. Kelime üç lehçede ünlü uyumuna uymaktadır. Kelimenin Eski Türkçedeki hece sayısı ile mevcut lehçelerdeki hece sayısı aynıdır.

212. Çuv. *pǎrçĩ* ~ Kır. *bürtük* ~ TT. *pürçek*

Çuv. *pǎrçĩ* “tohum, hububat, bir şeyin parçası” ≈ *pǎrçĩk* “çekirdek, tane” (ÇTS, 488)

Kır. *bürtük* “pürtük” (KTS, 464)

TT. *pürçek* “şakaklardan sarkan saç, zülûf; bitkilerin saçaklı kökü veya püskülü” (TS, 1954)

Kelime Eski Türkçede *bürçek* biçimindedir (DLT, 607). Bu kelime, Türkiye Türkçesinde *b-* > *p-* tonsuzlaşması ile varlığını korumaktadır. Kırgız Türkçesinde ikinci hecede *ç-* > *t-* değişimi, ilerleyici benzeşme ile *-e-* > *-ü-* değişimi söz konusudur. Çuvaş Türkçesinde kelime iki biçimde karşımıza çıkmaktadır. Bu biçimlerde *b-* > *p-* tonsuzlaşması, kelimenin ünlülerinin *-ĩ-* sesine değişimi görülmektedir. Kelimenin Eski Türkçedeki “insanın, kâkülü; atın perçemi” anlamı Türkiye Türkçesinde korunmakla birlikte anlam genişlemesi de olmuştur. Kırgız Türkçesi ve Çuvaş Türkçesinde ise kelimenin anlamı farklıdır. Kelimenin ünlü uyumu bahsi geçen lehçelerde mevcuttur.

213. Çuv. *pĩĩĩ* ≈ *pĩĩ* ~ Kır. *but* ~ TT. *but*

Çuv. *pĩĩĩ* “uyluk, but” ≈ *pĩĩ* “uyluk, kalça; but, bacak; paça, baldırak” (ÇTS, 489)

Kır. *but* “ayak ve bacak, vücudun belden aşağı bölümü; ayak, bacakların bilekten aşağı, yere basan bölümü; ayak, birtakım şeylerin yerden yüksekçe durmasını sağlayan dayak, destek veya bunlardan her biri” (KTS, 444)

TT. *but* “insan vücudunun kalça ile diz arasındaki bölümü; hayvanların, arka bacaklarının gövdeye bitişik olan dolgun, etli bölümü” (TS, 419)

Kelime Eski Türkçede *būt* biçimindedir (DLT, 604). Bu kelime Kırgız Türkçesi ve Türkiye Türkçesinde kısa ünlülü olarak yer almaktadır. Çuvaş Türkçesinde ise bu kelime iki biçimde kullanıma sahiptir. Bu biçimlerde *b-* > *p-* tonsuzlaşması, *-ū-* > *-ĩ-* sesine değişimi, *-t* > *-ş* sızıcılığı bulunmaktadır. Kelimenin Eski Türkçedeki “but, ayak” anlamı söz konusu olan lehçelerde korunmuş, Kırgız Türkçesinde anlam genişlemesi olmuştur. Çuvaş Türkçesinde kullanılan biçimlerden birinde hece sayısı farklıdır.

214. Çuv. *pĩĩm* ~ Kır. *bütün* ~ TT. *bütün*

Çuv. *pĩĩm* “bütün, sağlam, tam, her şey, hep” (ÇTS, 490)

Kır. *bütün* “sağlam; bütün, tüm, yarım olmayan, parçalanmamış; bütün, tüm, hepsi, tamamı” (KTS, 466)

TT. *bütün* “eksiksiz, tam; çok sayıdaki varlık ve nesnelerin hepsi; parçalanmamış; birlik, tamlık; bozuk olmayan para” (TS, 425)

Kelime Eski Türkçede *bütün* biçimindedir (DLT, 608). Bu biçim Kırgız Türkçesi ve Türkiye Türkçesinde aynı şekilde görülmektedir. Çuvaş Türkçesinde ise kelime başı ünsüzünde tonsuzlaşma, kelimenin ünlülerinin *ĩ* ünlüsüne değişimi, kelime sonu *-n* > *-m* değişimi mevcuttur. Kelime Eski Türkçede “doğru, gerçek, güvenilir, sağlam” anlamındadır. Kelimenin “sağlam” anlamı bahsi geçen lehçelerde korunmuş ve yeni anlamlar kazanmıştır. Kelime incelenen lehçelerde ünlü uyumuna uymaktadır.

215. Çuv. *pik* ~ Kır. *bek* ~ TT. *bey*

Çuv. *pik* “prens, yakışıklı, güzel erkek” (ÇTS, 493)

Kır. *bek* “eskiden kabile veya boyun yöneticisi; eskiden handan sonra gelen yöneticilere verilen unvan” (KTS, 313)

TT. *bey* “erkek adlarından sonra kullanılan saygı sözü; erkek özel adları yerine kullanılan bir söz; eş, koca; erkek sıfatlarının hemen arkasına eklenir; aşığın çukur yüzünün arkasındaki yumru bölge; küçük bir toplumun veya küçük bir devletin başkanı; komutan; zengin, ileri gelen kimse, bay” (TS, 320)

Kelime Eski Türkçede *beg* ~ *bēy* biçimindedir (DLT, 580). Türkiye Türkçesinde kelimenin *bēy* biçimi kısa ünlülü olarak devam etmektedir. Kırgız Türkçesinde ise *-g* > *-k* tonsuzlaşması görülmektedir. Çuvaş Türkçesinde kelimenin ilk ve son sesinde tonsuzlaşma, kelimenin ünlüsünde ise *-ĩ* sesine değişim bulunmaktadır. Kelimenin Eski Türkçedeki “bey” anlamı incelenen lehçelerde mevcut olup Çuvaş Türkçesi ve Türkiye Türkçesinde anlam genişlemesi vardır. Kelime incelenen lehçelerde Eski Türkçedeki gibi tek hecelidir.

216. Çuv. *pil̆k* ~ Kır. *bel* ~ TT. *bel*

Çuv. *pil̆k* “bel” (ÇTS, 493)

Kır. *bel* “bel, insan bedeninde göğüsle karın, sırtla kalçalar arasında daralmış bölüm; bel, bir şeyin orta bölümü; bel, dağ sırtlarında geçit veren çukur yer; direk, umut, arka, medar, destek” (KTS, 315)

TT. *bel* “bel; dağ sırtlarında geçit veren çukur bölüm; geminin orta bölümü; bardak, vazo, şişe vb.nin ortasındaki daralmış bölüm” (TS, 297)

Kelime Eski Türkçede *bil* biçimindedir (DLT, 586). Bu kelime Türkiye Türkçesi ve Kırgız Türkçesinde *-i-* > *-e-* değişimi ile devam etmektedir. Çuvaş Türkçesinde kelime başı ünsüzünde tonsuzlaşma, *+ik* isimden isim yapan ek ile genişleme söz konusudur. Kelimenin Eski Türkçedeki “bel” anlamı mevcut olan lehçelerde korunmuştur. Eski Türkçede tek heceli olan bu kelimenin Çuvaş Türkçesinde çok heceli olduğu görülmektedir. Kelime, iki heceli olarak karşımıza çıktığı Çuvaş Türkçesinde ünlü uyumuna uymaktadır.

217. Çuv. *pil̃k* ≈ *pill̃k* ~ Kır. *beş* ~ TT. *beş*

Çuv. *pil̃k* ≈ *pill̃k* “beş” (ÇTS, 493, 494)

Kır. *beş* “beş, dörtten sonra gelen sayı adı” (KTS, 325)

TT. *beş* (TS, 316)

Kelime Eski Türkçede *b̃š* biçimindedir (DLT, 590). Bu kelime Türkiye Türkçesi ve Kırgız Türkçesinde *-ĩ > -e-* değişimi ile devam etmektedir. Çuvaş Türkçesinde kelime iki biçimde karşımıza çıkmaktadır. Bu biçimlerde kelime başı ünsüzünde tonsuzlaşma, kelimenin uzun ünlüsünde kısalma, +*ik* isimden isim yapan ek ile genişleme bulunmaktadır. Kelimenin Eski Türkçedeki “beş” anlamı incelenen lehçelerde mevcuttur. Kelimenin Çuvaş Türkçesinde hece sayısında fazlalık vardır ve kelime ünlü uyumuna uymaktadır.

218. Çuv. *pin* ~ Kır. *miñ* ~ TT. *bin*

Çuv. *pin* “bin” (ÇTS, 494)

Kır. *miñ* “bin sayısı” (KTS, 540)

TT. *bin* (TS, 345)

Kelime Eski Türkçede *miñ* biçimindedir (DLT, 764). Bu biçim Kırgız Türkçesinde aynı şekilde bulunmaktadır. Türkiye Türkçesinde *m-> b-* süreksizleşmesi, damak sesinin diş sesine değişimi (*-ñ > -n*) bulunmaktadır. Çuvaş Türkçesinde de aynı şekilde damak sesinin diş sesine değişimi (*-ñ > -n*) mevcut olup kelime başı ünsüzünde de tonsuzlaşma vardır. Kelime Eski Türkçede “bin” anlamını taşır. Bu anlam incelenen lehçelerde devam etmektedir. Kelime üç lehçede Eski Türkçedeki gibi tek hecelidir.

219. Çuv. *pul̃* ~ Kır. *balık* ~ TT. *balık*

Çuv. *pul̃* “balık” (ÇTS, 520)

Kır. *balık* “balık; balık, takımyıldızın adı” (KTS, 244)

TT. *balık* “balık” (TS, 243)

Kelime Eski Türkçede *balık* biçimindedir (DLT, 572). Bu biçim Kırgız Türkçesi ve Türkiye Türkçesinde aynı şekildedir. Çuvaş Türkçesinde ise *b- > p-*

tonsuzlaşması, *-a-* > *-u-* değişimi, *-t-* > *-ʃ-* değişimi ve kelime sonu *-k* ünsüzünün olmayışı görülür. Kelimenin “balık” anlamı sözü edilen lehçelerde korunmaktadır. Kelimenin incelenen lehçelerde ünlü uyumu tamdır.

220. Çuv. *pultır* ~ Kır. *baldız* ~ TT. *baldız*

Çuv. *pultır* “kayınbirader; baldız; görümce” (ÇTS, 522)

Kır. *baldız* “baldız” (KTS, 243)

TT. *baldız* “erkeğe göre eşinin kız kardeşi” (TS, 243)

Kelime Eski Türkçede *baldız* biçimindedir (DLT, 572). Kelime Eski Türkçe biçimi Kırgız Türkçesi ve Türkiye Türkçesinde korunmuştur. Çuvaş Türkçesinde de bazı ses değişiklikleri olmuştur. Bunlar; kelime başı ünsüzünde tonsuzlaşma, *-a-* > *-u-* değişimi, *-t-* > *-ʃ-* değişimi, *r* dili olması sebebiyle Eski Türkçe *z* sesine denk olan *r* sesinin kullanımıdır. Kelime Eski Türkçede “kadının (eşin)” küçük kızkardeşi, eşin en küçük kız kardeşi” anlamındadır. Bu anlam mevcut olan lehçelerde korunmakla birlikte Çuvaş Türkçesinde anlam genişlemesi olmuştur. İncelenen lehçelerde ünlü uyumu tamdır.

221. Çuv. *pultıran* ~ Kır. *baltırkan* ~ TT. *baldıran*

Çuv. *pultıran* ≈ *pultran* “tavşancıl otu” (ÇTS, 522)

Kır. *baltırkan* “baldırgan, baldıran” (KTS, 250)

TT. *baldıran* “maydanozgillerden, nemli yerlerde yetişen zehirli bitkilerin ortak adı, ağı otu, baldırgan; bu bitkiden çıkarılan zehir” (TS, 243)

Kelime, DLT’de bulunmamaktadır. İlk olarak Orta Türkçede *baldaran* biçiminde karşımıza çıkmaktadır (KITS, 23). Türkiye Türkçesinde ikinci hece ünlüsünde daralma olmuştur. Kırgız Türkçesinde ikinci hece başında tozsuzlaşma, ikinci hece ünlüsünde daralma, üçüncü hece başında *k* ünsüzü görülür. Çuvaş Türkçesinde ise kelime başı ve hece başında tonsuzlaşma, *-a-* > *-u-* değişimi, ikinci hece ünlüsünde daralma mevcuttur. Kelimenin Eski Türkçedeki “baldıran otu” anlamı incelenen lehçelerde korunmaktadır. Söz konusu olan lehçelerde kelime ünlü uyumunu taşımaktadır.

222. Çuv. *pur* ~ Kır. *bar* ~ TT. *var*

Çuv. *pur* “var, mevcut” (ÇTS, 523)

Kır. *bar* “var; varlıklı, zengin; tüm, her, hep; var, elde bulunan her şey” (KTS, 255)

TT. *var* “yok karşıtı” (TS, 2468)

Kelime Eski Türkçede *bār* ~ *bar* biçimindedir (DLT, 573). Kelimenin kısa ünlülü biçimi Kırgız Türkçesinde görülmektedir. Türkiye Türkçesinde, Eski Türkçe kelime başı *b*- ünsüzünün *v*- ünsüzüne değişimini gösterirken örnek olarak verilen bir kelimedir. Çuvaş Türkçesinde *b* ~ *p* denkliği, *-a-* > *-u-* değişimi yer almaktadır. Kelime Eski Türkçede “bir şeyin mevcut olduğunu ve yerinde bulunduğunu haber veren bir kelime, var” anlamındadır. Bu anlam bahsi geçen lehçelerde korunmuş, Kırgız Türkçesinde “zengin” anlamı eklenerek anlam genişlemesi olmuştur. Söz konusu olan lehçelerde kelime Eski Türkçe biçiminde olduğu gibi tek hecelidir.

223. Çuv. *purış* ~ Kır. *borsoldoy* ~ TT. *porsuk*

Çuv. *purış* “porsuk” (ÇTS, 524)

Kır. *borsoldoy* “porsuk yavrusu” (KTS, 394)

TT. *porsuk* “porsuk; pörsümüş” (TS, 1939)

Kelime Eski Türkçede *borsmuk* ~ *borsuk* biçimindedir (DLT, 594). Türkiye Türkçesinde yaygın olarak görülen *b-* > *p-* değişimi ile kelime *porsuk* şeklinde yer almaktadır. Kırgız Türkçesinde ilerleyici benzeşme ile ikinci hece ünlüsünün *o* ünlüsüne değişimi gerçekleşmiş olup kelime sonu ünsüzünün *-l* sesine değişimi ile kelime *borsol* şeklini almıştır. Daha sonra ise kelimeye *+doy* küçültme eki eklenerek kelime genişlemiştir. Çuvaş Türkçesinde ise bu kelimenin değişimi Ceylan’a göre *purış* < **pursıg* < **borsıç* şeklindedir (ÇÇSB, 79). Bu durumda kelimede; *b* ~ *p* denkliği, kelimenin ünlüsünde *-o-* > *-u-* değişimi, kelime sonunda *-k* > *-g* tonlulaşması ve sonraki aşamada *g* ünsüzünün düşmesi, ikinci hece başında bulunan *s* ünsüzünün *ş* ünsüzüne değişimi, son olarak da gerçekleşen metatez sonucunda *ş* ünsüzü ile *ı* ünlüsünün yer değiştirmesi bulunmaktadır. Kelime Eski Türkçede “kaba ete benzer küçük bir hayvan; Oğuzlarda kaba ete benzer küçük bir hayvan” anlamındadır. Kelimenin temel anlamı bahsi geçen lehçelerde korunmuştur. Türkiye Türkçesinde, temel anlama “pörsümüş” anlamı eklenerek anlam genişlemesi gerçekleşmiştir.

Türkiye Türkçesinde kelimenin ünlü uyumu tamdır. Kırgız Türkçesi ile Çuvaş Türkçesinde kelime, kalınlık-incelik uyumuna uyarken düzlük-yuvarlaklık uyumunun dışında kalmaktadır. Kırgız Türkçesinde kelimenin hece sayısında farklılık vardır.

224. Çuv. *purť* ~ Kır. *balta* ~ TT. *balta*

Çuv. *purť* “balta” (ÇTS, 525)

Kır. *balta* “balta; bacak, vale ” (KTS, 248)

TT. *balta* “balta” (TS, 247)

Kelime Eski Türkçede *baldu* biçimindedir (DLT, 572). Çuvaş Türkçesindeki biçim sahip olduğu ses özellikleri bakımından Kırgız Türkçesi ve Türkiye Türkçesindeki biçimlerden farklı olsa da bu kelimeler, Fedotov ve Yegorov’un sözlüğünde kökteş biçimler olarak kaydedilir (ETÇYA, 447; ESÇYA, 166). Kırgız Türkçesi ile Türkiye Türkçesinde ikinci hece başında *d-* > *t-* tonsuzlaşması ve ilerleyici benzeşme ile *-u* > *-a* değişimi mevcuttur. Çuvaş Türkçesinde ise kelime başında bulunan *b-* ünsüzünün tonsuzlaşarak *p-* ünsüzüne değişmesi, kelimenin ünlülerinde *-a-* > *-u-*, *-u* > *-ĩ* değişimleri, ilk hece sonundaki *-l* ünsüzünün *-r* ünsüzüne değişimi görülmektedir. Kelimenin Eski Türkçedeki “balta” anlamı incelenen lehçelerde korunmuş, herhangi bir anlam olayı gerçekleşmemiştir. Türkiye Türkçesi ile Kırgız Türkçesi için kaydedilen biçimler, ünlü uyumuna uymaktadır. Ancak Çuvaş Türkçesindeki biçim, kalınlık-incelik uyumuna uyarken düzlük-yuvarlaklık uyumunun dışında kalmaktadır.

225. Çuv. *puş* ~ Kır. *baş* ~ TT. *baş*

Çuv. *puş* “baş, tepe, yukarı; başkan, baş, müdür, amir; baş, başlangıç, kaynak, köken” (ÇTS1, 528, 529)

Kır. *baş* “baş, kafa; baş, kasaplık hayvanlarda ve bazı yiyeceklerde adet; baş, başlangıç; başak, arpa, buğday, yulaf vb. ekinlerin tanelerini taşıyan kılçıklı başı; baş, uç, zirve, tepe; baş, bir topluluğu yöneten kimse; baş, bir şeyin yakını veya çevresi; baş, en önemli, en üstün, önde gelen; önce” (KTS, 275)

TT. *baş* “baş; bir topluluğu yöneten kimse; başlangıç; temel, esas; arazide en yüksek nokta; bir şeyin uçlarından biri; kasaplık hayvanlarda ve bazı yiyeceklerde adet; sarraflık hakkı; bir şeyin yakını veya çevresi; önem veya yönetim bakımından ileride olan, en önemli,

en üstün anlamlarında birleşik kelimeler yapan bir söz; güreşte pehlivanların ayrıldıkları derecenin en yükseği; deniz teknelerinde ön taraf” (TS, 264)

Kelime Eski Türkçede *baş* biçimindedir (DLT, 576). Kırgız Türkçesi ve Türkiye Türkçesi kelimenin temel biçimini korumuş, herhangi bir ses olayına uğramamıştır. Çuvaş Türkçesinde *b~p* denkliği, Kelime içi konumda bulunan *-a-* ünlüsünün *-u-* ünlüsüne değişmesi görülmektedir. Kelimenin temel anlamı “insan başı, genel olarak baş (hayvan, bitki, eşya, dağ vb.) ”tır. Bu anlam mevcut olan lehçelerde korunmuş olup yeni anlamlar kazanarak anlam genişlemesi oluşturmuştur. İncelenen lehçelerde kayıtlı olan kelimeler Eski Türkçedeki gibi tek hecelidir.

226. Çuv. *puşana* ~ Kır. *baca* ~ TT. *bacanak*

Çuv. *puşana* “bacanak” (ÇTS, 529)

Kır. *baca* “bacanak” (KTS, 219)

TT. *bacanak* “eşleri kardeş olan erkeklerin birbirine göre durumu; dost, arkadaş” (TS, 222)

Kelime Eski Türkçede *bacanak* ~ *pacnağ* olmak üzere iki biçimdedir (DLT, 21, 215). Ele alınan lehçelerde ses özellikleri bakımından farklı görünümlere sahip olan bu kelimeler; Fedotov’un sözlüğünde denk biçimler olarak kaydedilir (ETÇYA, 453; ESÇYA, 168). Türkiye Türkçesinde kelimenin *bacanak* biçimi korunmuştur. Kırgız Türkçesinde ise üçüncü hecenin düşmesi ile kelime iki heceli olarak karşımıza çıkmaktadır. Çuvaş Türkçesinde ise kelime tonsuz ünsüzle başlamaktadır. Kelimenin ilk hecesinde *-a-* > *-u-* değişimi, ikinci hece başında *c-* > *ş-* tonsuzlaşması görülmektedir. Kelime Eski Türkçede “bacanak” anlamını taşımaktadır. Kelimenin temel anlamı mevcut olan lehçelerde korunmuş olup Türkiye Türkçesinde “dost, arkadaş” anlamlarının eklenmesiyle anlam genişlemesi gerçekleşmiştir. Bahsi geçen lehçeler için kaydedilen biçimler ünlü uyumunu taşımaktadır. Kırgız Türkçesinde kelimenin hece sayısında farklılık bulunmaktadır.

227. Çuv. *puşah* ≈ *puçah* ~ Kır. *maşak* ~ TT. *başak*

Çuv. *puşah* ≈ *puçah* “başak” (ÇTS, 529, 533)

Kır. *maşak* “başak, arpa, buğday, yulaf vb. ekinlerin tanelerini taşıyan kılçıklı başı” (KTS, 504)

TT. *başak* “arpa, buğday, yulaf vb. ekinlerin tanelerini taşıyan kılçıklı başı; tarlalarda, bağlarda dökülmüş veya tek tük kalmış olan ürün” TS, 269 – 270)

Kelime Eski Türkçede *başak* biçimindedir (DLT, 577). Kelimenin Eski Türkçe biçimi Türkiye Türkçesinde devam etmektedir. Kırgız Türkçesinde *b-* > *m-* akıcılılaşması mevcuttur. Çuvaş Türkçesinde kelime iki biçimde karşımıza çıkmaktadır. Bu biçimler de *b ~ p* denkliliğinin görüldüğü kelimelerden biridir. Bu duruma ek olarak kelime içi konumda bulunan *-a-* ünlüsünün *-u-* ünlüsüne değişmesi, kelime sonu *-k* ünsüzünün *-h* ünsüzüne değişimi ile sızcılılaşmanın örneği bulunmaktadır. Kelime Eski Türkçede “okun ve mızrağın uç kısmındaki demir, temren” anlamındadır. Bu anlam ele alınan lehçelerde anlam benzeşmesi ile ok ve mızrak için değil de ekin tanelerinin başı için kullanılmıştır. Kaydedilen biçimlerde kelime ünlü uyumuna uymaktadır.

228. Çuv. *puşah* ~ Kır. *başka* ~ TT. *başka*

Çuv. *puşah* “başka, dışında, hariç, -den başka, -sız” (ÇTS, 530)

Kır. *başka* “başka, farklı; başka, nitelik yönünden alışılmışın dışında bir üstünlüğü olan” (KTS, 289)

TT. *başka* “bilinenden ayrı, değişik, farklı, özge; nitelik yönünden alışılmışın dışında bir üstünlüğü olan; ‘ayrıca’, ‘üstelik’, ‘bir yana’ anlamları ile ‘-den başka’ biçiminde kullanılan bir söz” (TS, 274)

DLT’de karşımıza çıkmayan kelime, Eski Uygur Türkçesinde *başka* biçiminde yer almaktadır (EUES, 148). Temel biçim Kırgız Türkçesi ve Türkiye Türkçesinde herhangi bir ses olayına uğramadan korunmuştur. Çuvaş Türkçesinde ise kelime başında bulunan *b-* ünsüzünün tonsuzlaşarak *p-* ünsüzüne değişmesi, ilk hecedeki *a* ünlüsünün *u* ünlüsüne değişimi, *k-* > *h-* sızcılılaşması ve *a* ile *h* seslerinde metatez hadisesinin gerçekleşmesi söz konusudur. Bu durumda kapalı hece olması için

metatezin gerçekleştiği düşünülebilir. Kelimenin temel anlamı “başka türlü, farklı” dır. Bu anlam mevcut olan lehçelerde devam etmektedir. İncelenen biçimlerde kelime ünlü uyumuna uymaktadır.

229. Çuv. *puşĩ* ~ Kır. *boş* ~ TT. *boş*

Çuv. *puşĩ* “boş; kof, darkafalı, kuru; özgür, hür, serbest; boş gezen; özgürce rahat rahat, kolaylıkla, işsiz güçsüzce” (ÇTS, 534)

Kır. *boş* “boş, içinde bir şey bulunmayan; boş, işsiz; serbest; sahipsiz, kimseye ait olmayan; gevşek, birbiriyle sıkı birleşmeyen; zayıf, kuvvetsiz” (KTS, 396, 397)

TT. *boş* “dolu karşıtı; yapılacak işi olmayan; kullanıldıktan sonra içinde bir şey bulunmayan; anlamsız; bilgisiz; bir işe yaramayan, yararsız; habersiz, hazırlıksız bir biçimde” (TS, 382)

Kelime Eski Türkçede *boş* biçimindedir (DLT, 594). Bu biçim Kırgız Türkçesi ve Türkiye Türkçesinde korunmuştur. Çuvaş Türkçesinde ise *b ~ p* denkliği, kelimenin ünlüsünde *-o- > -u-* değişimi ve son seste ünlü görülmektedir. Kelime Eski Türkçede “(insan için) özgür, hür; (kadın için) boşanmış; (el için) işten ve maldan boşalmış; (at vb. için) serbest bırakılmış, terk edilmiş; (kap ve aletler için) kullanılmakta olmayan; terk edilen, ihmal edilen (şey)” anlamıyla kayıtlıdır. Temel anlam bahsi geçen lehçelerde devam etmekle birlikte yeni anlamlar kazarak anlam genişlemesi oluşturmuştur. Kırgız Türkçesi ve Türkiye Türkçesinde kelime Eski Türkçe biçimindeki gibi tek heceliyken Çuvaş Türkçesinde hece sayısında farklılık görülmektedir. Kelimenin ünlü uyumu Çuvaş Türkçesinde tamdır.

230. Çuv. *puyan* ~ Kır. *bay* ~ TT. *bay*

Çuv. *puyan* “zengin, para babası” (ÇTS, 535)

Kır. *bay* “zengin, parası, malı çok kişi; zengin, bol, yararlı veya kendisinden beklenen, istenilen nitelikleri çok olan; zengin, çok, bol” (KTS, 298)

TT. *bay* “parası, malı çok olan, zengin (kimse)” (TS, 285)

Kelime Eski Türkçede *bāy* biçiminde görülmektedir (DLT, 579). Kırgız Türkçesi ile Türkiye Türkçesinde kelime kısa ünlülü olarak yer almaktadır. Çuvaş Türkçesinde ise kurallı olarak yaygın bir şekilde görülen ses olayları (*b- > p-*,

-a- > -u-) ile kelimenin ek alarak genişlemesi söz konusudur. Kelimenin “zengin” anlamı lehçelerde kayıtlı olan anlamlarda bulunmakla birlikte anlam genişlemesine uğramıştır. Kırgız Türkçesi ve Türkiye Türkçesinde kelime temel biçimindeki gibi tek hecelidir. Çuvaş Türkçesinde hece sayısı farklıdır. Kelime, Çuvaş Türkçesinde ünlü uyumuna uymaktadır.

231. Çuv. *pülüm* ~ Kır. *bölüm* ≈ *bölmö* ~ TT. *bölüm*

Çuv. *pülüm* “oda; cep, bölüm; kiler” (ÇTS, 536)

Kır. *bölüm* “bölüm, kısım; bölük, parça; bölüm, departman, seksiyon; bölüm, okul veya üniversitenin herhangi bir bilim ve uzmanlık dalında eğitim veren bölümü, departman” ≈ *bölmö* “oda, kendisinden önüne sayı gelince “odali” anlamını verir” (KTS, 413, 411)

TT. *bölüm* “kısım; departman; çağ, devir; canlıların bölümlenmesinde filumların bir araya gelmesiyle oluşan birlik; bir okul veya üniversitenin herhangi bir bilim ve uzmanlık dalında eğitim sağlayan birimlerinden her biri; bölme işlemi sonunda elde edilen sayı” (TS, 398)

İncelenen kelimenin Eski Türkçe *böl-* “bölmek, parçalamak” fiilinden geldiği açıkça görülmektedir (DLT, 598). Bu fiil bahsi geçen lehçelerde +*üm* fiilden isim yapan ek alarak türemiştir. Kırgız Türkçesi ve Türkiye Türkçesinde biçim korunurken Çuvaş Türkçesinde *b-* > *p-* tonsuzlaşması, *-ö-* > *-ü-* değişimi, *-ü-* > *-ĩ-* değişimi mevcuttur. Kırgız Türkçesi ve Türkiye Türkçesinde kelimenin ünlü uyumu tamdır.

232. Çuv. *püre*~ Kır. *böyrök* ~ TT. *böbrek*

Çuv. *püre* “böbrek” (ÇTS, 537)

Kır. *böyrök* “böbrek; böğür, yan taraf” (KTS, 419)

TT. *böbrek* “böbrek” (TS, 395)

Kelime Eski Türkçede *bögür* biçimindedir (DLT, 597). Gülensoy’a göre *böbrek* kelimesi Eski Türkçe *bögür* kelimesine +*ek* eki getirilerek türetilmiştir (TTKBS, 75). Bu türeme esnasında da karşılaştırılan biçimler bazı ses olaylarına uğramıştır: Türkiye Türkçesinde kelime başı *b* ünsüzü, ikinci hece başındaki *g* ünsüzünü kendisine benzeterek ilerleyici ünsüz benzeşmesi gerçekleştirmiştir. Kırgız Türkçesinde kelime içi konumda bulunan *g* ünsüzünün *y* ünsüzüne değişimi, ikinci

hece ünlüsünün ilerleyici benzeşme sonucunda *ö* ünlüsüne değişimi bulunmaktadır. Çuvaş Türkçesinde ise kelime başında bulunan *b* ünsüzünün *p* ünsüzüne değişimi, kelime içi konumdaki *g* ünsüzünün tamamen erimesi, ilk hece ünlüsünde *-ö-* > *-ü-* daralması, kelime sonunda yer alan *k* ünsüzünün erimesi yer almaktadır. Kelimenin temel anlamı “böbrek” tir. Bu anlam ele alınan lehçelerde devam etmektedir. Bahsi geçen lehçeler için kaydedilen biçimler ünlü uyumunu taşımaktadır. Kırgız Türkçesindeki biçim düzlük-yuvarlaklık uyumunu taşımamaktadır.

233. Çuv. *pürne*~ Kır. *barmak* ~ TT. *parmak*

Çuv. *pürne* “parmak” (ÇTS, 537)

Kır. *barmak* “parmak” (KTS, 264)

TT. *parmak* “parmak; bir işe karışmış olma ilgisi; bir tekerleğin merkezinden çemberine kadar uzanan çubukların her biri” (TS, 1891)

Bu kelimeyi köken bakımından Räsänen ve Gülensoy *bar* “*var, hep, mevcut*” (TTKBS, 687) ismine dayandırır. Kelimenin *ernek* ~ *erñek* biçimlerine denk olduğu gösterilir (TTKBS, 687). Kelime Eski Türkçede *ernek* ~ *erñek* biçiminde “parmak” anlamındadır (DLT, 643). Kelime Orta Türkçe döneminde *barmak* ~ *parmak* “parmak” şeklinde yer almaktadır (KITS, 24, 215). Kelimenin *parmak* biçimi Türkiye Türkçesinde, *barmak* biçimi ise Kırgız Türkçesinde herhangi bir ses olayı gerçekleşmeden devam etmektedir. Çuvaş Türkçesinde ise kelime başında *b* ~ *p* denkliği, ilk hece ünlüsünde *-a-* > *-ü-* değişimi, ikinci hece başında *m-* > *n-* değişimi, ikinci hece ünlüsünde *-a-* > *-e-* değişimi, kelime sonunda yer alan *k* ünsüzünün düşmesi görülmektedir. kelimenin temel anlamı karşılaştırılan lehçelerde korunmuş, Türkiye Türkçesinde yeni anlam kazanarak anlam genişlemesi oluşturmuştur. Kayıtlı olan biçimlerde ünlü uyumu tamdır.

234. Çuv. *pytĩ* ~ Kır. *bit* ~ TT. *bit*

Çuv. *pytĩ* “bit, yaprak biti” (ÇTS, 538)

Kır. *bit* “bit, insan vücudunda yaşayan böcek” (KTS, 371)

TT. *bit* “bit” (TS, 362)

Kelime Eski Türkçede *bit* biçimindedir (DLT, 590). Tekin, birincil uzun ünlü olduğunu göstererek *bīt* biçimde kaydetmiştir. Birincil uzun ünlünün kısalma süresinde bu kelimedeki *ı* ünlüsü Türkiye Türkçesi ve Kırgız Türkçesinde öndamaksıllaşmıştır. Çuvaş Türkçesinde ise *y* türemesi olmuştur. Kelime Eski Türkçede “bit” anlamındadır. Temel anlam lehçelerde korunmuştur. Çuvaş Türkçesinde kayıtlı olan biçimde hece sayısında farklılık vardır. Kelimenin ünlü uyumu Çuvaş Türkçesinde tamdır.

235. Çuv. *pıl* ~ Kır. *bal* ~ TT. *bal*

Çuv. *pıl* “bal” (ÇTS, 538)

Kır. *bal* “bal; tatlı, insanın kulağına hoş gelen, sevindiren” (KTS, 234)

TT. *bal* “bal” (TS, 241)

Kelime Eski Türkçede *bal* biçiminde yer almaktadır (DLT, 571). Türkiye Türkçesi ve Kırgız Türkçesinde hiçbir ses olayı gerçekleşmeden temel biçimin korunduğu görülmektedir. Çuvaş Türkçesindeki biçimi, karşılaştırılan diğer iki biçimden farklı kılan ses olayları ise şunlardır: kelime başında bulunan *b ~ p* denkliği, kelime içinde bulunan *a* ünsüzünün daralarak *ı* ünlüsüne değişimidir. Kelime Eski Türkçede “bal” anlamını taşır. Kelimenin aslî anlamı mevcut olan lehçelerde korunmuş, Kırgız Türkçesi ve Çuvaş Türkçesinde yeni anlamlar kazanarak anlam genişlemesine uğradığı görülmektedir.

236. Çuv. *pılçık* ~ Kır. *balçık* ~ TT. *balçık*

Çuv. *pılçık* “çamur, balçık, kir, pislik” (ÇTS, 538)

Kır. *balçık* “balçık, çamur” (KTS, 242)

TT. *balçık* “içinde çeşitli organik maddeler bulunan, genellikle killi, koyu, yapışkan çamur, mil; içindeki kil oranı yüksek, yağlı, su geçirmez, koyu toprak; güçlük çıkartan” (TS, 242)

Kelime Eski Türkçede *balçık* biçimindedir (DLT, 572). Kelimenin temel biçimi Kırgız Türkçesi ile Türkiye Türkçesinde herhangi bir ses olayı olmaksızın devam etmektedir. Çuvaş Türkçesinde ise kurallı olarak görülen *b- > p-* tonsuzlaşması, ikinci hece ünlüsünde *-ı- > -ĩ-* değişimi gerçekleşmiştir. Kelime Eski

Türkçede “Oğuzca balçık” anlamını taşımaktadır. Kelimenin bu anlamı incelenen lehçelerde korunmuş, Çuvaş Türkçesinde “kir, pislik” anlamının eklenmesiyle anlam genişlemesi oluşmuştur. Lehçelerde kayıtlı olan biçimlerde ünlü uyumu bulunmaktadır.

237. Çuv. *pısık* ~ Kır. *biyik* ~ TT. *büyük*

Çuv. *pısık* “büyük” (ÇTS, 540)

Kır. *biyik* “yüksek, altı ile üstü arasındaki uzaklık çok olan; yüksek, normal değerlerin üstünde olan; yüksek, yukarıda, üst tarafta olan yer; yüksek, güçlü, etkili, şiddetli; büyük, üstün niteliği olan” (KTS, 373)

TT. *büyük* “büyük” (TS, 427)

Kelime Eski Türkçede *bedük* ~ *beğük* biçiminde ikili kullanım görülmektedir (DLT, 580). Kırgız Türkçesi ve Türkiye Türkçesinde kelime içi konumda olan *đ* sesinde *đ* > *y* değişimi ortak görülen ses değişimidir. Türkiye Türkçesinde gerileyici benzeşme ile ilk hece ünlüsünde *-e-* > *-ü-* değişimi mevcuttur. Kırgız Türkçesinde kelimenin ünlülerinde dar-düz ses olan *-i-* sesine değişimi vardır. Çuvaş Türkçesine yaygın olarak görülen *b-* > *p-* denkliğine örnek teşlik eden kelimedir. Bu duruma ek olarak kelime içi *đ* > *s* değişimi, kelimenin ünlülerinde vurgusuzlaşması söz konusudur. Eski Türkçedeki “büyük, yüce” anlamı bahsi geçen lehçelerde korunmuş, kelimenin anlamında genişleme gerçekleşmiştir. Lehçelerde karşılaştırılan biçimlerin ünlü uumuna uyduğu görülmektedir.

238. Çuv. *savniş* ~ Kır. *süyünüç* ~ TT. *sevinç*

Çuv. *savniş* “sevinç, haz, neşe; kutlama, hayranlık” (ÇTS, 556)

Kır. *süyünüç* “sevinç, kıvanç” (KTS, 865)

TT. *sevinç* “istenilen veya hoş giden bir şeyin olmasıyla duyulan coşku, meserret” (TS, 2081)

Kelime Eski Türkçede *sewinç* biçimindedir (DLT, 816). Türkiye Türkçesinde *w* > *v* değişimi söz konusudur. Kırgız Türkçesinin genel özellikleri düşünüldüğünde kelimenin *sewinç* > *sevinç* > *sevinüç* > *seyünüç* > *süyünüç* gelişim aşamalarını gerçekleştirdiği düşünülebilir. Bu durumda şu değişimler gerçekleşmiştir: *w* > *v* > *y*

değişimi, *v* sesinin yuvarlaklaştırıcı tesiriyle ikinci hece ünlüsünde *-i- > -ü-* değişimi, son seste bulunan çift ünsüz arasında *ü* ünlüsünün türemesi, gerileyici benzeşme sonucunda ilk hece ünlüsünün yuvarlak ünlüye değişimi. Çuvaş Türkçesinde ilk hecede kurallı olarak görülen *-e- > -a-* değişimi, *w > v* değişimi, ikinci hecede *-i- > -ĩ-* değişimi, kelime sonunda bulunan çift ünsüz arasında *ĩ* sesinin türemesi bulunmaktadır. Kelime “sevinç, sürur” anlamını taşımaktadır. Bu anlam sözü edilen lehçelerde korunmakla birlikte yeni anlamlar kazanarak anlam genişlemesi oluşturmuştur. Kırgız Türkçesi ve Çuvaş Türkçesinde kelimenin hece sayısında farklılık vardır. Lehçelerdeki biçimlerde ünlü uyumu söz konusudur.

239. Çuv. *sazan* ~ Kır. *sazan* ~ TT. *sazan*

Çuv. *sazan* “sazan balığı” (ÇTS, 557)

Kır. *sazan* “sazan, sazangillerden kılçıklı bir balık” (KTS, 778)

TT. *sazan* “sazan balığı” (TS, 2051)

Bu kelimeye DLT’de rastlanmamaktadır. Kelime Orta Türkçede *sazağan* biçimindedir (DLT, 230). Lehçelerde kayıtlı biçimlerde ortak ses özelliği bulunmaktadır. Bu ses özelliği *ag* ses grubunun düşmesidir. Kelimenin Çuvaş Türkçesinde *z*’li biçimde yer alması dikkat çekmektedir. Kelime “yılan, ejderha” anlamını taşımaktadır. Lehçelerde bu anlam değişerek yerini “sazan balığı” anlamına bırakmıştır. Temel biçimde üç heceli olan bu kelime, lehçelerde iki heceli olarak görülmektedir. Karşılaştırılan biçimlerde ünlü uyumu tamdır.

240. Çuv. *sayra* ~ Kır. *seyrek* ~ TT. *seyrek*

Çuv. *sayra* “seyrek, nadir, nadide; az bulunur; seyrek, nadiren” (ÇTS, 557)

Kır. *seyrek* “seyrek, benzerleri veya parçaları arasında çok aralık bulunan, aralıklı, sık karşıtı; seyrek, çok bulunmayan, az rastlanan, nadir; seyrek, aralıklı olarak, aralıklı bir biçimde, arada sırada, binde bir, nadir, nadiren” (KTS, 790, 791)

TT. *seyrek* “sık karşıtı; nadir; aralıklı olarak, aralıklı bir biçimde, arada sırada, binde bir, nadir, nadiren, bayramdan bayrama, bayramda seyranda” (TS, 2084)

Kelime Eski Türkçede *sedrek* biçimindedir (DLT, 812). Karşılaştırılan lehçelerde kelime ortasında bulunan *đ* ünsüzünün *y* ünsüzüne değişimi ortak ses

olayıdır. Bu durum sonucunda Kırgız Türkçesi ve Türkiye Türkçesinde kelime *seyrek* biçiminde yer almaktadır. Bu ses olayına ek olarak Çuvaş Türkçesinde kelimenin ünlülerinde artdamaksıllaşma, kelime sonunda bulunan *k* ünsüzünün kaybolduğu görülmektedir. Kelime Eski Türkçede “seyrek” anlamındadır. Temel anlam lehçelerde korunmakla birlikte anlam genişlemesinin olduğu gözlemlenmektedir. Yukarıda yer alan biçimlerde ünlü uyumu tamdır.

241. Çuv. *sakĩ* ≈ *sak* ~ Kır. *seki* ~ TT. *seki*

Çuv. *sakĩ* ≈ *sak* “sıra, peyke, bank, tahta yatak” (ÇTS, 558)

Kır. *seki* “seki, toprak üstündeki yükseklik, doğal set, taraça; seki, oturulacak sedir biçiminde taş veya set; seki, akarsuların iki yakasındaki yamaçlarda, bazı deniz ve göl kıyılarında görülen basamak biçiminde yeryüzü şekli, teras” (KTS, 780)

TT. *seki* “oturmak için evlerin önüne taş ve çamurdan yapılan set; oturulacak sedir biçiminde taş veya set; toprak üstündeki yükseklik, doğal set, taraça; akarsuların iki yakasındaki yamaçlarda, bazı deniz ve göl kıyılarında görülen basamak biçiminde yeryüzü şekli, teras” (TS, 2058)

Kelime Eski Türkçede *sekü* biçimindedir (DLT, 813). Kırgız Türkçesi ve Türkiye Türkçesinde kelime sonu *-ü* ünlüsünün daralarak *-i* olması sonucunda kelime *seki* biçiminde yer almaktadır. Bu değişime ünlü uyumunun sebep olduğu düşünülebilir. Çuvaş Türkçesinde ise kelime iki heceli ve tek heceli olmak üzere iki şekilde karşımıza çıkar. İlk biçimde kelime sonu ünlüsünün daraldığı ve kelimenin ünlülerinde ardamaksıllaşma olduğu görülmektedir. İkinci biçimde ise kelime sonu ünlüsü bulunmamaktadır. Kelimenin temel anlamı “seki” dir. Bu anlam incelenen lehçelerde kayıtlıdır. Ancak yeni anlamlar da kazanarak anlam genişlemesi oluşmuştur. Kırgız Türkçesi ve Türkiye Türkçesindeki biçimde, Çuvaş Türkçesinde ise *sakĩ* biçiminde kelime ünlü uyumunu taşımaktadır.

242. Çuv. *sakĩr* ≈ *sakkĩr* ~ Kır. *segiz* ~ TT. *sekiz*

Çuv. *sakĩr* ≈ *sakkĩr* “sekiz” (ÇTS, 558)

Kır. *segiz* “sekiz” (KTS, 780)

TT. *sekiz* “sekiz” (TS, 2058)

Kelime Eski Türkçede *sekiz* biçimindedir (DLT, 813). Aslı biçim hiçbir ses olayına uğramaksızın Türkiye Türkçesinde devam etmektedir. Kırgız Türkçesinde ise ikinci hece başında *k-* > *g-* tonlulaşması mevcuttur. Çuvaş Türkçesinde kelime iki şekilde kayıtlıdır. Bu biçimler *r ~ z* denliğine örnek teşkil etmektedir. Kelimenin ünlülerinde artdamaksıllaşma (*-e-* > *-a-*, *-i-* > *-ĩ-*) yer almaktadır. Kelime Eski Türkçede “sekiz” anlamındadır. Temel anlam bahsi geçen lehçelerde korunmaktadır. Lehçelerde kayıtlı olan biçimlerde ünlü uyumu tamdır.

243. Çuv. *sakĩrvunĩ* ~ Kır. *seksen* ~ TT. *seksen*

Çuv. *sakĩrvunĩ* “seksen” (ÇTS, 558)

Kır. *seksen* “seksen” (KTS, 781)

TT. *seksen* “seksen” (TS, 2059)

Kelime Eski Türkçede *sekiz ön ~ seksön* biçimindedir (DLT, 813). Kelimenin *seksön* biçimi Kırgız Türkçesi ve Türkiye Türkçesinde ikinci hece ünlüsünde *-ö-* > *-e-* değişimi ile devam etmektedir. Çuvaş Türkçesinde ise Eski Türkçedeki *sekiz ön* biçiminin kuruluş mantığına benzerlik söz konusudur. Sekiz sayısı için *sakĩr*, on sayısı için *vunĩ* kelimeleri bir araya getirilip imlâ gereği bitişik yazıldığı görülmektedir. Kelime Eski Türkçede “seksen, sekiz kere on; seksen” anlamını taşımaktadır. Aslı anlam mevcut olan lehçelerde bulunmaktadır. Kırgız Türkçesi ve Türkiye Türkçesinde kelime ünlü uyumuna uymaktadır.

244. Çuv. *samĩr* ~ Kır. *semiz* ~ TT. *semiz*

Çuv. *samĩr* “şişman, semiz; yağlı; koyu, kalın” (ÇTS, 562)

Kır. *semiz* “semiz, şişman; yağlı; verimli, randımanlı” (KTS, 784)

TT. *semiz* “şişman; eti, yağı çok olan, tavlı” (TS, 2064)

Kelime Eski Türkçede *semüz* biçimindedir (DLT, 813). Kırgız Türkçesi ve Türkiye Türkçesinde ikinci hecedeki *ü* ünlüsü daralarak *i* ünlüsüne değişmiş, kelime *semiz* şeklinde devam etmiştir. Çuvaş Türkçesinde de ikinci hecedeki ünlü daralmış, kelimenin ünlülerinde artdamasıllaşma (*-e-* > *-a-*, *-ü-* > *-ĩ-*) olmuştur. Çuvaş Türkçesi, *r* dili olması sebebiyle *r ~ z* denliğine örnek teşkil eden bir kelimedir. Kelimenin

“semiz” anlamı karşılaştırılan lehçelerde mevcuttur. Lehçelerin kayıtlı olan biçimlerinde ünlü uyumu tamdır.

245. Çuv. *sapak* ≈ *sapaka* ~ Kır. *sabak* ~ TT. *sap*

Çuv. *sapak* ≈ *sapaka* “püskül; salkım; sap, dal, kol” (ÇTS, 564)

Kır. *sabak* “sap, bitkinin dal, yaprak, çiçek vb. bölümlerini taşıyan, ağaçlarda odunlaşarak gövde durumunu alan bölüm; sap, çiçek veya meyveyi dala bağlayan ince bölüm” (KTS, 742)

TT. *sap* “bitkinin dal, yaprak, çiçek vb. bölümlerini taşıyan, ağaçlarda odunlaşarak gövde durumunu alan bölüm; çiçek veya meyveyi dala bağlayan ince bölüm; demet durumundaki ekinler” (TS, 2030)

Kelime Eski Türkçede *sap* biçimindedir (DLT, 803). Kelimenin asli biçimi hiçbir ses olayı gerçekleşmeden Türkiye Türkçesinde yer almaktadır. Kırgız Türkçesinde kelime *+ak* eki ile genişlemiş, kelime ortasında bulunan *p* ünsüzü *b* ünsüzüne değişerek tonlulaşmıştır. Çuvaş Türkçesinde ise kelimenin iki biçimde gösterimi mevcuttur. Birinci biçimde kelime *+ak* eki ile genişlerken ikinci kelime *+aka* ekiyle genişlemiştir. Kelime Eski Türkçede “kılıç ve bıçağın sapı” anlamıyla kayıtlıdır. Bu anlam incelenen lehçelerde korunmakla birlikte yeni anlamlar neticesinde anlam genişlemesine uğramıştır. Eski Türkçede tek heceli olan kelime Kırgız Türkçesi ve Çuvaş Türkçesinde iki heceli olarak görülmektedir. Kırgız Türkçesi ve Çuvaş Türkçesinde kelimenin ünlü uyumu tamdır.

246. Çuv. *sar* ≈ *sarĭ* ~ Kır. *sarı* ~ TT. *sarı*

Çuv. *sar* “sarı, kumral; olgun, ergin, dinç; parlak, güzel renk, altın” ≈ *sarĭ* “sarı, kumral” (ÇTS, 565-566)

Kır. *sarı* “sarı renk; sarı, bu renkte olan; sarışın, sarı saçlı ve ak tenli” (KTS, 768)

TT. *sarı* “sarı; soluk, solgun” (TS, 2035)

Kelime Eski Türkçede *sarĭg* ~ *sārĭg* biçimindedir (DLT, 805). Kırgız Türkçesi ve Türkiye Türkçesinde Eski Türkçe kelime sonu *-g* ünsüzünün düşmesi sonucunda kelime *sarı* biçiminde varlığını sürdürmektedir. Çuvaş Türkçesinde ise kelime iki biçimde karşımıza çıkmaktadır. Birinci biçimde Eski Türkçedeki biçime göre *-ĭg*

hecesinin olmadığı görülür. İkinci biçimde ise -g ünsüzü yoktur, -t- > - ĭ- değişimi mevcuttur. Kelimenin temel anlamı “sarı”dır. Bu anlam yukarıda kayıtlı olan lehçelerde devam etmiş, yeni anlamlar eklenerek anlam genişlemesi olmuştur. Çuvaş Türkçesinde kelimenin hece sayısında azalma söz konusudur. Bu sebeple ünlü uyumuna bakılamamaktadır. Kırgız Türkçesi ve Türkiye Türkçesinde mevcut olan biçimlerde ünlü uyumu vardır.

247. Çuv. *sasĭ* ~ Kır. *ses* ~ TT. *ses*

Çuv. *sasĭ* “ses; bağırıtı, bağırış, nara, yaygara, çığlık; düdük, klakson” (ÇTS, 568)

Kır. *ses* “gözdağı, tehdit” (KTS, 789)

TT. *ses* “ses” (TS, 2077)

Üç lehçede de benzer ses ve anlam özellikleri ile yer alan bu kelimeye, Tarihî lehçelerde rastlanılamamaktadır. Gülensoy tarafından bu kelimenin yansıma olduğu bilgisi bulunmaktadır (TTKBS, 757). Eski Türkçede “ses” anlamına gelen *ün* kelimesi yer almaktadır (DLT, 932). Üstte ortak kelime olarak değerlendirilen biçimler Fedotov ve Yegorov tarafından kaydedilmiştir (ETÇYA 17; ESÇYA, 179)

248. Çuv. *sĭvĭr* ~ Kır. *suur* ~ TT. *sokur*

Çuv. *sĭvĭr* “dağ sıçanı” (ÇTS, 570)

Kır. *suur* “dağ sıçanı” (KTS, 855)

TT. *sokur* “köstebek” (TS, 2133)

Kelime Eski Türkçede *sugur* biçimindedir (DLT, 835). Kırgız Türkçesinde kelime içi g ünsüzü eriyerek ikincil uzun ünlü oluşturmuştur. Türkiye Türkçesinde ilk hecedeki u ünlüsü genişleyerek o ünlüsüne değişmiş, kelime ortasında bulunan g ünsüzü k ünsüzüne değişerek tonsuzlaşmıştır. Çuvaş Türkçesinde ise kelime ortasında bulunan g ünsüzünün v ünsüzüne değişimi, v ünsüzünün daraltıcı etkisiyle de kelimenin ünlülerinin daralarak ĭ ünlüsüne değişimi görülmektedir. Kelime Eski Türkçede “dağ sıçanı” anlamındadır. Bu anlam Çuvaş Türkçesi ve Kırgız Türkçesinde hiçbir anlam olayına uğramaksızın korunmuştur. Türkiye Türkçesinde ise anlam değişmesi olmuştur. Çuvaş Türkçesi ve Kırgız Türkçesinde kayıtlı olan biçimlerde ünlü uyumu tamdır.

249. Çuv. *sımsa* ~ Kır. *tumşuk* ~ TT. *tumşuk*

Çuv. *sımsa* “burun, gaga” (ÇTS, 572)

Kır. *tumşuk* “gaga; burun; hayvanların burnu veya ağzı; burun, karanın, özellikle yüksek ve dağlık kıyılarda, türlü biçimlerde denize uzanmış bölümü; burun, bazı şeylerin uzun ve sivri bölümü, baş kısmı; dağ çıkıntısı” (KTS, 1097)

TT. *tumşuk* “papağan, kartal vb. kuşların kemerli gagası” (TS, 2385)

Kelime Eski Türkçede *tumşuk* biçimindedir (DLT, 900). Kırgız Türkçesi ve Türkiye Türkçesinde aslı biçim herhangi bir ses değişmesine uğramadan korunmuştur. Çuvaş Türkçesindeki kelime diğer iki lehçeden ses özellikleri bakımından farklı bir görünüme sahip olsa da Fedotov ve Yegerov tarafından eş değer biçimler olarak verilmiştir (ETÇYA, 24; ESÇYA, 181). Çuvaş Türkçesinde kelime başında bulunan *t* ünsüzünün *s* ünsüzüne değişimi, kelime içinde bulunan *u* ünlüsünün vurgusuzlaşarak *ı* ünlüsüne değişimi, kelime içinde bulunan *ş* ünsüzünün *s* ünsüzüne değişimi, ikinci hecedeki *u* ünlüsünün *a* ünlüsüne değişimi, kelime sonunda bulunan *k* ünsüzünün düşmesi görülmektedir. Kelime Eski Türkçede “kuşun gagası, gaga” anlamına sahiptir. Bu anlam Türkiye Türkçesi ve Çuvaş Türkçesinde korunmuştur. Kırgız Türkçesinde ise kelimenin temel anlamının yanına yeni anlamlar eklenerek anlam genişlemesi oluşmuştur. Mevcut olan biçimlerde ünlü uyumu tamdır.

250. Çuv. *sıñı* ~ Kır. *süñgü* ~ TT. *süngü*

Çuv. *sıñı* “iğne; mızrak, cirit, süngü” (ÇTS, 573)

Kır. *süñgü* “mızrak; ilk çağda kullanılan basit mızrak türü; toprağı kazmak için ağaçtan ucu sivri sopa; süngü, tüfek namlusunun ucuna takılan delici silah” (KTS, 858)

TT. *süngü* “tüfek namlusunun ucuna takılan küçük kılıç biçiminde delici silah; kavlakları düşürmek için kullanılan sivri uçlu, uzun çelik çubuk; mezar başına nişan olarak dikilen sırık; ısıtma kazanında kömürün karıştırılmasını sağlayan demir çubuk” (TS, 2181)

Kelime Eski Türkçede *süñü* biçimindedir (DLT, 840). Türkiye Türkçesinde nazal sesler bulunmamaktadır. Bu sebeple *ñ* sesinin yerine *n* ve *g* ünsüzleri yer almaktadır. Kırgız Türkçesinde ikinci hece başında *g* ünsüzü mevcuttur. Çuvaş Türkçesindeki biçimin karşılaştırılan diğer iki lehçeden farklı bir şekle sahip olduğu görülmektedir. Bu biçimde kelimenin ünlülerinde artdamaksıllaşma (-*ü*- > *ı*), nazal

sesin diş ünsüzü (-ñ- > -n-) olarak yer alması bulunmaktadır. Kelime Eski Türkçede “mızrak, kargı” anlamıyla kayıtlıdır. Temel anlam karşılaştırılan lehçelerde korunmuş, kelimeye yeni anlamlar eklenerek anlam genişlemesi oluşmuştur. Lehçelerde karşılaştırılan biçimler ünlü uyumunu taşınmaktadır.

251. Çuv. *sır* ~ *sırĩ* ~ Kır. *sır* ~ TT. *sır*

Çuv. *sır* ~ *sırĩ* “boya” ” (ÇTS, 576)

Kır. *sır* “sır, bazı nesnelere parlaklık verme, diş etkilerden koruma, sızmalarını önleme vb. amaçlarla sürülen, saydam veya donuk vernik; Sırlı, sır sürülmüş olan” (KTS, 798)

TT. *sır* “bazı nesnelere parlaklık verme, diş etkilerden koruma, sızmalarını önleme vb. amaçlarla sürülen, saydam veya donuk vernik; aynaların arkasına ve kaplama metal eşyanın yüzüne sürülen ince tabaka” (TS, 2097)

Kelime Eski Türkçede *sır* biçimindedir (DLT, 820). Temel biçim hiçbir ses olayına uğramaksızın Türkiye Türkçesi ve Kırgız Türkçesinde korunmaktadır. Çuvaş Türkçesinde kelime ikili kullanıma sahiptir. Bu biçimlerde kelimenin ünlüsünün *ĩ* ünlüsüne değıştiğı ve ikinci biçimde kelime sonunda bir ünlü olduğı görölmektedir. Kelime Eski Türkçede “Çin kâselerine sürülen ve üzerine işleme yapılan macun” anlamındadır. Bu anlam incelenen lehçelerde devam etmiş ve bu anlam çerçevesinde benzer kullanım alanları için de kullanılan bir kelime olmuştur. Çuvaş Türkçesinin *sırĩ* biçiminde kelimenin ünlü uyumu vardır.

252. Çuv. *sirt* ~ Kır. *sirt* ~ TT. *sirt*

Çuv. *sirt* “tepe, sırt” ” (ÇTS, 577)

Kır. *sirt* “dış, herhangi bir cisim veya alanın sınırları içinde bulunmayan yer, hariç, iç karşıtı; dış, görülen, içte bulunmayan yüzey; bir şeyin dışında, uzağında olma; dışarı; sırt, kesici araçların kesmeyen kenarı; sırt, dağların ve tepelerin üst bölümü; sırt, bir şeyin üstü, üst bölümü; üst, insan üstü” (KTS, 799)

TT. *sirt* “omurgalı veya omurgasız hayvanlarda boyundan kuyruk sokumuna kadar uzanan üst bölüm; insanlarda boyundan bele kadar uzanan üst bölüm, göğüs karşıtı; kesici aletlerin kesmeyen tarafı; dağların ve tepelerin üst bölümü; insanların üstü; bir şeyin üstü, üst bölümü; dikilmiş veya ciltlenmiş kitaplarda dikişin bulunduğu bölüm” (TS, 2102)

Kelime Eski Türkçede *sırt* biçimindedir (DLT, 821). Asli biçim Kırgız Türkçesi ve Türkiye Türkçesinde devam etmektedir. Çuvaş Türkçesinde ise sadece bir ses olayı bulunmaktadır. Bu ses olayı kelimenin ünlüsünün *ĩ* ünlüsüne değişmesidir. Kelime Eski Türkçede “kalın kıl; Oğuzlarda küçük vadi ve küçük bayırlar” anlamıyla kayıtlıdır. Kelimenin temel anlamı incelenen lehçelerde bulunmamaktadır. Kelime lehçelerde yeni anlamlar kazanarak anlam değişimine uğramıştır.

253. Çuv. *sısar* ~ Kır. *suusar* ~ TT. *sansar*

Çuv. *sısar* “sansar” (ÇTS, 578)

Kır. *suusar* “sansar” (KTS, 855)

TT. *sansar* “sansar” (TS, 2028)

Kelime Orta Türkçede *sansar* ~ *savsar* biçiminde ikili kullanım olarak karşımıza çıkmaktadır (KITS, 226, 229). Kelimenin sansar biçimi hiçbir ses olayı gerçekleşmeden Türkiye Türkçesinde devam etmektedir. Kırgız Türkçesinde ise kelime ortasında bulunan *v* ünsüzünün erimesiyle ikincil uzun ünlü oluşmuştur. Bu uzun ünlünün *u* ünlüsü olmasında *v* sesinin daraltıcı etkisi vardır. Kırgız Türkçesi genellikle yuvarlak sesleri tercih ettiği için *u* sesine değişim olduğu düşünülmektedir. Çuvaş Türkçesinde ilk hecede bulunan *a* ünlüsünün *ĩ* ünlüsüne değişimi, ilk hece sonunda bulunan *n* sesinin olmaması görülmektedir. Kelime “sansar; sansar ve derisi” anlamındadır. Bu anlam yukarıda karşılaştırılan lehçelerde herhangi bir anlam olayı olmadan korunmuştur. İncelenen biçimlerde ünlü uyumu söz konusudur.

254. Çuv. *sırkıç* ~ Kır. *süzgü* ≈ *süzgüç* ~ TT. *süzgeç*

Çuv. *sırkıç* “süt süzgeci” (ÇTS, 589)

Kır. *süzgü* “süzgeç, sıvıları süzmek için araç, süzek” ≈ *süzgüç* “süzgeç, sıvıları süzmek için araç, süzek; süzgeç, bir akışkandaki yabancı maddeleri süzüp ayıran alet veya aletlerden oluşan düzenek, süzek, filtre” (KTS, 866)

TT. *süzgeç* “süzek; filtre; sulama kovanının ucuna takılan, küçük delikli metal parça” (TS, 2193)

Kelime Orta Türkçede *süzgüç* ~ *süzgüş* biçiminde iki şekilde yer almaktadır (KITS, 247). Türkiye Türkçesinde *süzgüç* biçiminde ikinci hece ünlüsünün *e* ünlüsüne

değişimi söz konusudur. Kırgız Türkçesinde iki biçimde kullanım gösterilmektedir. Bu biçimlerden birinde aslı biçim olan süzgüç kelimesi ses olayına uğramaksızın devam etmektedir. Diğerinde ise kelime sonu ç ünsüzünün olmadığı görülmektedir. Çuvaş Türkçesinde ise kelimenin ünlülerinin *ĩ* ünlüsüne değişimi, Eski Türkçe *z* ünsüzüne karşılık *r* ünsüzünün bulunması, ikinci hece başında bulunan *g* ünsüzünün tonsuzlaşarak *k* ünsüzüne değişimi mevcuttur. Kelimenin “süzgeç” anlamı Kırgız Türkçesi ve Türkiye Türkçesinde yer almaktadır. Türkiye Türkçesinde “sulama kovanının ucuna takılan, küçük delikli metal parça” anlamının eklenmesiyle anlam genişlemesi söz konusu olmuştur. Çuvaş Türkçesinde ise kullanım alanının süte indirgenmesi sonucu sadece “süt süzgeci” anlamını taşımış, bu durum da anlam daralması oluşturmuştur. Bahsi geçen lehçelerdeki biçimlerde ünlü uyumu vardır.

255. Çuv. *sĩ*~ Kır. *süt* ~ TT. *süt*

Çuv. *sĩ* “süt” (ÇTS, 589)

Kır. *süt* “süt, kadınların ve memeli dişi hayvanların yavrularını besledikleri, memelerinden gelen, besin değeri yüksek beyaz sıvı; süt, bazı bitkilerin türlü organlarında bulunan beyaz renkte öz su” (KTS, 861)

TT. *süt* “süt” (TS, 2190)

Kelime Eski Türkçede *sūt* biçimindedir (DLT, 843). Bu kelime Türkiye Türkçesi ve Kırgız Türkçesinde normal süreli ünlü ile devam etmektedir. Çuvaş Türkçesinde ise kelimenin ünlüsünde *-ü-* > *-ĩ-* değişimi söz konusudur. Kelimenin “süt” anlamı mevcut olan lehçelerde korunmuştur.

256. Çuv. *siv* ≈ *sivĩ* ≈ *sivvĩ*~ Kır. *suuk* ~ TT. *soğuk*

Çuv. *siv* ≈ *sivĩ* ≈ *sivvĩ* “soğuk, ayaz; asık suratlı; somurtkan” (ÇTS, 590)

Kır. *suuk* “soğuk, üşütecek derecede olan; görünüşü sevimsiz, çirkin; üzücü kötü; soğuk alma” (KTS, 853)

TT. *soğuk* “sıcak karşıtı; duygudan, sevgiden yoksun olan, yakın ve içten olmayan, ilgisiz; sevimsiz veya yersiz, antipatik; cinsel isteği olmayan” (TS, 2130)

Kelime Eski Türkçede *soğık* ~ *soğuk* biçiminde iki şekilli olarak karşımıza çıkmaktadır (KB, 400). Türkiye Türkçesinde kelime ortasında bulunan *ğ* ünsüzünün

ğ ünsüzüne değişimi söz konusudur. Kırgız Türkçesinde kelime ortasında bulunan *ğ ünsüzü* $\dot{g} > w > v$ değişim süreci sonucu eriyerek ikincil uzun ünlü oluşturmuştur. Bu ikincil uzun ünlü, *v ünsüzünün* daraltıcı etkisiyle gerileyici benzeşme sonucunda *uu* seslerinden oluşmuştur. Çuvaş Türkçesindeki biim diğer iki lehçedeki biçimlerde farklı gözüktse de Fedotov ve Yegorov tarafından eş değer olduğu belirtilmiştir (ETÇYA, 48; ESÇYA, 190). Çuvaş Türkçesinde kelimenin üç biçimde kullanımı görülmektedir. Bu biçimlerde Eski Türkçedeki ikinci hece yoktur. Kelimenin “soğuk” anlamı incelenen lehçelerde korunmuş ve doğadan insana aktarım ile yeni anlamlar kazandırılarak anlam genişlemesine uğramıştır. Türkiye Türkçesi ile Çuvaş Türkçesinin ikinci ve üçüncü biçimlerinde kelimenin ünlü uyumu tamdır.

257. Çuv. *sisü* ~ Kır. *sezim* ~ TT. *sezi*

Çuv. *sisü* “duyu, duygu, his, sezgi” (ÇTS, 599)

Kır. *sezim* “sezgi, sezme, his; his, duyu, duyum; his, duygu” (KTS, 791)

TT. *sezi* “sezgi” (TS, 2085)

Kelime Eski Türkçede *sëzig* ~ *sizig* olmak üzere iki şekildedir (DLT, 816,826). Türkiye Türkçesinde Eski Türkçe kelime sonu *g ünsüsünün* düşmesi sonucu kelime *sezi* olarak yer almaktadır. Kırgız Türkçesinde kelime sonu *g ünsüzü* yerine *m ünsüzü* bulunmaktadır. Çuvaş Türkçesinde kelime içi *z sesi s sesi* olarak karşımıza çıkmaktadır. Çuvaş Türkçesi *r dili* olduğu için burada *s sesi yerine r sesi* olması beklenirdi. Bu durumun yanında ikinci hece ünlüsünde *-i- > -ü-* değişimi, son seste *g ünsüzünün* olmaması bulunmaktadır. Kelime Eski Türkçede “zan” anlamıyla kayıtlıdır. Bahsi geçen lehçelerde bu anlamın bulunmadığı, kelimenin yeni anlam kazanarak anlam değişimine uğradığı görülmektedir. Lehçelerde karşılaştırılan biçimlerde ünlü uyumu söz konusudur.

258. Çuv. *sukkır* ~ Kır. *sokur* ~ TT. *sokur*

Çuv. *sukkır* “kör” (ÇTS, 611)

Kır. *sokur* “kör, görme engelli; kör, olguları sezme ve kavrama yetisi, dikkati olmayan; kör, duyarlılığını yitirmiş; kör, kötü; boş, yararsız” (KTS, 814)

TT. *sokur* “köstebek; içe batmış; bir gözü kör” (TS, 2133)

Kelime Orta Türkçede *sokur* biçimindedir (KITS, 239). Bu biçim Türkiye Türkçesi ve Kırgız Türkçesinde hiçbir ses olayı gerçekleşmeden bulunmaktadır. Çuvaş Türkçesinde ise ilk hecede bulunan *o* ünlüsünün daralarak *u* ünlüsüne değişimi, kelimenin ikinci hece başında bulunan *k* ünsüzünde ikizleşme, ikinci hece ünlüsünde *-u-* > *-ĩ-* değişimi mevcuttur. Kelime Eski Türkçede “kör, tek gözlü, şaşı” anlamındadır. Kelimenin sadece “kör” anlamı bahsi geçen lehçelerde yer almaktadır. Kırgız Türkçesi ve Türkiye Türkçesinde kelime farklı anlamlar da kazanmıştır. Yukarıda yer alan biçimlerde ünlü uyumu bulunmaktadır. Çuvaş Türkçesinde düzlük-yuvarlaklık uyumu söz konusu değildir.

259. Çuv. *sulahay* ~ Kır. *sologoy* ~ TT. *solak*

Çuv. *sulahay* “sol, solak” (ÇTS, 612)

Kır. *sologoy* “solak” (KTS, 816)

TT. *solak* “genellikle sol elini kullanan kimse” (TS, 2133)

Kelime Orta Türkçede *solagay* ~ *solak* ~ *solğay* olmak üzere üç farklı biçimdedir (KITS, 239). Kelimenin *solak* biçimi Türkiye Türkçesinde mevcuttur. Kırgız Türkçesinde *solagay* biçiminde ilerleyici benzeşme sonucunda ikinci ve üçüncü hece ünlülerinin *o* ünlüsüne değişimi söz konusudur. Çuvaş Türkçesinde ise ilk hece ünlüsünde *-o-* > *-u-* değişimi, üçüncü hece başında bulunan *ğ* ünsüzünün *h* ünsüzüne değişimi yer almaktadır. Kelimenin “solak” anlamı mevcuttaki lehçelerde korunmaktadır. Her üç lehçede de kalınlık-incelik uyumu tamdır.

260. Çuv. *sulĩ* ~ Kır. *sal* ~ TT. *sal*

Çuv. *sulĩ* “sal” (ÇTS, 612)

Kır. *sal* “nehir akıntısının getirdiği ağaçlar, kütükler; sal, deniz veya ırmak taşıtı; sudan geçmek için ağaçları birbirine bağlayarak yapılan araç, sal” (KTS, 748)

TT. *sal* “birçok kalın direk yan yana bağlanarak yapılan, düz ve korkuluksuz deniz veya ırmak taşıtı” (TS, 2015 – 2016)

Kelime Eski Türkçede *sāl* biçimindedir (DLT, 801). Bu biçim Türkiye Türkçesi ve Kırgız Türkçesinde normal süreli ünlü olarak devam etmektedir. Çuvaş Türkçesinde ise *a* ünlüsünün *u* ünlüsüne değişimi ve son seste *ĩ* ünlüsünün bulunması

söz konusudur. Kelime Eski Türkçede “tar (şişirilmiş tulumların, kamışların veya dalların yan yana getirilmesiyle yapılan sal) anlamıyla kılıf, kelek; Yabaku ve Tatar lehçelerinde kelek (bir tür sal)” anlamındadır. Lehçelerde kayıtlı olan anlamlarda daralma olarak kelime sadece “sal” anlamıyla kullanılmaya devam etmiştir. Çuvaş Türkçesinde kelimenin hece sayısı farklılık göstermektedir ve kelime ünlü uyumuna uymaktadır.

261. Çuv. *sum* ~ Kır. *san* ~ TT. *sayı*

Çuv. *sum* “hesap, hesaplama, fatura; çok para, zenginlik, kapital” (ÇTS, 614)

Kır. *san* “sayı, sayma, ölçme, tartma vb. işlerin sonunda bulunan birimlerin kaç olduğunu bildiren söz, adet; sayı, gazete, dergi vb. sürekli yayınların bir bütün oluşturan baskılarından her biri, nüsha; sayısız, sayılamayacak kadar, çok sayıda” (KTS, 759)

TT. *sayı* “sayı” (TS, 2048)

Kelime Eski Türkçede *sayu* biçimindedir (EUES, 592). Yukarıdaki biçimler ses özellikleri bakımından farklı olsalar da Fedotov ve Yegerov tarafından kökteş biçimler olarak ele alınmıştır (ETÇYA, 62; ESÇYA, 195). Türkiye Türkçesinde kelime sonunda bulunan *u* ünlüsü ünlü uyumu sebebiyle *ı* ünlüsüne değişmiştir. Eski Türkçede iki heceli olan bu kelime, Kırgız Türkçesinde *san*; Çuvaş Türkçesinde ise *sam* şeklinde tek heceli olarak bulunmaktadır. Kelime “her biri, herkes” anlamıyla kayıtlıdır. Bu anlam karşılaştırılan lehçelerde anlam değişimine uğramıştır. Kırgız Türkçesi ve Çuvaş Türkçesindeki biçimler tek heceli olduğu için ünlü uyumu aranmamaktadır. Türkiye Türkçesindeki biçimde kelimenin ünlü uyumu tamdır.

262. Çuv. *suh* ~ Kır. *sakal* ~ TT. *sakal*

Çuv. *suh* “sakal” (ÇTS, 619)

Kır. *sakal* “sakal, insan yüzündeki kıllar; sakal, bazı hayvanlarda çene altında bulunan kılların tümü” (KTS, 746)

TT. *sakal* “sakal; gemi karinasında oluşan, yosun, yapışan midye vb. yabancı madde” (TS, 2011)

Kelime Eski Türkçede *sakal* biçimindedir (DLT, 800). Kelimenin asli biçimi Kırgız Türkçesi ve Türkiye Türkçesinde herhangi bir ses olayına uğramaksızın

korunmuştur. Çuvaş Türkçesinde ise ilk hecedeki *a* ünlüsünün daralarak *u* ünlüsüne değişimi, kurallı olarak görülen *-k- > -h-* değişimi bulunmaktadır. Kelimenin “sakal” anlamı karşılaştırılan lehçelerde devam etmektedir. Bu anlama ek olarak Türkiye Türkçesinde “gemi karinasında oluşan, yosun, yapışan midye vb. yabancı madde” anlamının yer alması anlam genişlemesinin olduğunu göstermektedir. Bahsi geçen lehçelerdeki biçimlerde ünlü uyumu tamdır.

263. Çuv. *suhan* ~ Kır. *sogon* ~ TT. *soğan*

Çuv. *suhan* “soğan” (ÇTS, 619)

Kır. *sogon* “kumlu yerde yetişen yabancı soğan türü” (KTS, 811)

TT. *soğan* “soğan; çiğdem, lale, zambak, sarımsak vb. bitkilerin toprak altındaki yumru kökü” (TS, 2129)

Kelime Eski Türkçede *sōgan* biçimindedir (DLT, 826). Türkiye Türkçesinde ilk hecedeki ünlü normal süreli ünlü olarak görülmektedir. Bunun yanında ikinci hece başında bulunan *g* ünsüzünün *ğ* ünsüzüne değişimi ile sızıcılaşma yer almaktadır. Kırgız Türkçesinde de ilk hece ünlüsü kısa ünlü olarak bulunmaktadır. İkinci hecedeki *a* ünlüsü ise ilerleyici benzeşme sonucu *o* ünlüsüne değişmiştir. Çuvaş Türkçesinde ise ilk hecede *-a- > -u-* değişimi, ikinci hece başında *-g- > -h-* değişimi bulunmaktadır. Kelimenin temel anlamı olan “soğan”, kayıtlı olan lehçelerde mevcuttur. Türkiye Türkçesinde temel anlamın genişlediği görülmektedir. Çuvaş Türkçesi ve Türkiye Türkçesindeki şekillerde ünlü uyumu tamdır. Kırgız Türkçesinde ise kalınlık-incelik uyumu tamken düzlük-yuvarlaklık uyumu tam değildir.

264. Çuv. *suhır* ~ Kır. *sagız* ~ TT. *sakız*

Çuv. *suhır* “reçine, katran” (ÇTS, 619)

Kır. *sagız* “sakız, çiklet; sakız, bazı ağaçların kabuğundan sızan reçine” (KTS, 745)

TT. *sakız* (çam) “sakız” (TS, 2013)

Kelime Eski Türkçede *sagız ~ sakız* olmak üzere iki şekillidir (DLT, 799,800). Kelimenin *sakız* biçimi Türkiye Türkçesinde, *sagız* biçimi ise Kırgız Türkçesinde hiçbir ses olayı gerçekleşmeden korunmuştur. Çuvaş Türkçesinde ise ilk hece ünlüsünde *-a- > -u-* değişimi, ikinci hece başında *-g- > -h-* değişimi ile sızıcılaşma,

ikinci hece ünlüsünde -i- > -ĩ- değişimi, son seste Esk Türkçe z sesine karşılık r sesinin bulunması görülmektedir. Bu kelime Çuvaş Türkçesinde r ~ z denkliliğine örnek teşkil etmektedir. Kelime Eski Türkçede “sakız; elbiseye yapışan pekmez vb. yapışkan şey” anlamındadır. Bu temel anlam mevcut olan lehçelerde devam etmektedir. Kırgız Türkçesi ve Türkiye Türkçesinde kayıtlı olan şekillerde ünlü uyumu tamdır. Çuvaş Türkçesinde ise kalınlık-incelik uyumu tamken düzlük-yuvarlaklık uyumu tam değildir.

265. Çuv. *süre* ~ Kır. *sürgü* ~ TT. *sürgü*

Çuv. *süre* “tırmık” (ÇTS 621)

Kır. *sürgü* “boza karıştırmak için kısa ağaç alet; deri işletmeciliğinde kullanılan ağaç alet; rende, tahta yüzeyleri pürüzsüz duruma getirmek, biçim vermek için”

TT. *sürgü* “sürülmüş tarlayı bastırmak ve düzeltmek için kullanılan, taştan veya ağaç kütüğünden yapılmış tarım aracı, tapan” (TS, 2184)

Kelime Eski Türkçede *sürgü* biçimindedir (EUES, 638). Aslî biçim Kırgız Türkçesi ve Türkiye Türkçesinde korunmuştur. Çuvaş Türkçesindeki biçim karşılaştırılan diğer iki lehçeden farklı olsa da Fedotov tarafından kökteş biçimler olarak gösterilmektedir (ETÇYA, 71; ESÇYA, 198). Çuvaş Türkçesinde ikinci hece başında bulunan g- ünsüzünün olmaması, kelime sonu ünlüsünde -ü > -e değişimi mevcuttur. Kelime Eski Türkçede “bir tür tuzak veya ağ” anlamındadır. Kelimenin temel anlamı incelenen lehçelerde yer almamaktadır. Türkiye Türkçesinde “tarlayı pürüzsüz duruma getirmek için kullanılan tarım aleti” anlamını taşıırken Kırgız Türkçesinde “tahta yüzeyini pürüzsüz hale getiren alet” için kullanılmaktadır. Çuvaş Türkçesinde toprağın taşını, çöpünü temizlemek için kullanılan bir tarım aleti için kullanılmaktadır. Böylece incelenen lehçelerdeki anlamlar birbirleri arasında kullanım alanı veya kullanım amacı olarak benzerlik taşımaktadır. Lehçelerde kayıtlı olan biçimler ünlü uyumuna uymaktadır.

266. Çuv. *siv* ~ *sivĩ* ~ Kır. *soo* ~ TT. *sağ*

Çuv. *siv* ~ *sivĩ* “sağlıklı, sağlam, sağ” (ÇTS, 623)

Kır. *soo* “sağ, sağ salim, esen; sağlıklı; sağ, akli başında, zihni sağlıklı; sağlam, zarar görmemiş, bozulmamış; ayık, sarhoş olmayan; hayatta, sağ” (KTS, 819)

TT. *sağ* “sağlam, esen; yaşamakta olan” (TS, 2003)

Kelime Eski Türkçede *sag* biçimindedir (DLT, 798). Türkiye Türkçesinde kelime sonunda -g > -ğ sızıcılılaşması vardır. Kırgız Türkçesinde kelime sonu konumunda bulunan g ünsüzünün değişim süreci (ğ > w > v) geçirip erimesiyle ikincil uzun ünlü oluşumu bulunmaktadır. Çuvaş Türkçesinde kelime yukarıda görüldüğü gibi iki şekilde karşımıza çıkmaktadır. Bu biçimlerde kelime ortasında bulunan a ünlüsünün ĩ ünlüsüne değişimi, kelime sonu g ünsüzünün v ünsüzüne değişimi mevcut olup kelimenin ikinci biçiminde kelime sonunda ĩ ünlüsü yer aldığı görülmektedir. Kelime Eski Türkçede “Oğuzcada sağlık ve esenlik; sağlıklı” anlamını taşımaktadır. Bu anlam bahsi geçen lehçelerde korunmuştur. Kırgız Türkçesinde “ayık, sarhoş olmayan” anlamının eklenmesiyle anlam genişlemesi oluşmuştur. Lehçelerdeki biçimler Eski Türkçedeki gibi tek heceli olarak bulunmaktadır.

267. Çuv. *sıvlıh* ~ Kır. *den sooluk* ~ TT. *sağlık*

Çuv. *sıvlıh* “sağlık, sıhhat” (ÇTS, 624)

Kır. *den sooluk* “sağlık, sıhhat” (KTS, 811)

TT. *sağlık* “sağlık” (TS, 2006)

Kelime Eski Türkçede *sağlığ* ~ *sağlık* olmak üzere iki şekillidir (DLT, 222). Kelimenin *sağlık* biçimi Türkiye Türkçesinde mevcuttur. Çuvaş Türkçesinde yaygın olarak görülen ses olayları bu kelime de bulunmaktadır. Bunlar; ilk hecede -a- > -ı- değişimi, ilk hece sonu -g > -v değişimidir. Kırgız Türkçesindeki biçim karşılaştırılan diğer iki lehçeden farklı olarak birleşik isim biçiminde karşımıza çıkmaktadır. Ayrıca isimden isim yapan ek olan -lık eki Türkiye Türkçesinde -lık, Çuvaş Türkçesinde -lıh, Kırgız Türkçesinde -luk olarak görülmektedir. Kelimenin “sağlık, sıhhat” anlamı incelenen lehçelerde korunmuştur. Türkiye Türkçesi ve Çuvaş Türkçesinde kelimenin ünlü uyumu tamdır. Kırgız Türkçesindeki birleşik yapının ikinci kısmı da uyuma uymaktadır.

268. Çuv. *sih* ≈ *sih̃* ~ Kır. *sak* ~ TT. *sak*

Çuv. *sih* ≈ *sih̃* “dikkatli; itinalı, özenli; güvenilir; uyanık” (ÇTS, 626)

Kır. *sak* “sak, uyanık, gözü açık, müteyakkız; duyarlı, hassas” (KTS, 745)

TT. *sak* “uyanık, gözü açık, müteyakkız; uykusu hafif” (TS, 2011)

Kelime Eski Türkçede *sak* biçimindedir (DLT, 800). Kelimenin temel biçimi Kırgız Türkçesi ve Türkiye Türkçesinde korunmaktadır. Çuvaş Türkçesinde kelime açık ve kapalı heceli olarak iki biçimde karşımıza çıkmaktadır. Lehçede yaygın görülen ses olayları bu kelime de bulunmaktadır. Bu ses olayları; *a* ünlüsünün daralarak *ı* ünlüsüne değişimi, kelime sonu *k* ünsüzünün *h* ünsüzüne değişimi ile gerçekleşen sızıcılaşmadır. Lehçede görülen ikinci biçimde kelime sonunda *ĩ* ünlüsü yer almaktadır. Eski Türkçedeki “uyanık ve kıvrak zekâlı olan” anlamı mevcut olan lehçelerde devam etmekle birlikte “dikkatli, itinalı, özenli, güvenilir, duyarlı, hassas, uykusu hafif” gibi yeni anlamlar kazanarak anlam genişlemesine uğramıştır. Lehçelerde kayıtlı olan biçimler Eski Türkçedeki gibi tek hecelidir. Çuvaş Türkçesindeki *sih̃* biçimi diğer biçimlerden farklı olarak iki hecelidir. Bu kelime ünlü uyumuna uymaktadır.

269. Çuv. *šanĩ* ~ Kır. *ceñ* ~ TT. *yen*

Çuv. *šanĩ* “kol, yen” (ÇTS, 633)

Kır. *ceñ* “yen, giysi kolu” (KTS, 564)

TT. *yen* “giysi kolu” (TS, 2571)

Kelime, Eski Türkçede *yān* ~ *yiñ* biçiminde iki şekilde karşımıza çıkmaktadır (DLT, 977). Türkiye Türkçesinde kelimenin ünlüsü *e* biçiminde kısa ünlülü bulunmaktadır. Kelime sonu nazal sesin diş sesine değişimi (*-ñ* > *-n*) mevcuttur. Kırgız Türkçesinde yaygın olarak görülen *y* ünsüzünün *c* ünsüzüne değişimi bu kelime de yer almaktadır. Ayrıca kelimenin ünlüsü burada da *e* biçimindedir. Çuvaş Türkçesinde kayıtlı olan kelime, biçim olarak diğer lehçelerden farklı olsa da Fedotov ve Yegerov tarafından kökteş biçimler olarak verilmiştir (ETÇYA, 84; ESÇYA, 202). Çuvaş Türkçesinde kelime başı *ş* ünsüzünün *y* ünsüzüne değişimi, kelime içinde bulunan ünlünün normal süreli *a* ünlüsüne değişimi, kelime sonunda *-ñ* > *-n* değişimi vardır. Diğer lehçelerdeki biçimlerden farklı olarak Çuvaş Türkçesinde kelime sonuna *ĩ*

ünlüsünün eklenmesiye genişleme görülmektedir. Kelimenin temel anlamı “yen” dir. Temel anlam mevcut olan lehçelerde korunmuştur. Çuvaş Türkçesinde “kol” anlamıyla anlam genişlemesi gerçekleşmiştir. Kırgız Türkçesi ve Türkiye Türkçesinde kelime Eski Türkçedeki gibi tek hecelidir. Çuvaş Türkçesindeki biçim ise hece sayısından farklı olup ünlü uyumuna uymaktadır.

270. Çuv. *şar* ≈ *şarĭ* ~ Kır. *çerüü* ~ TT. *çeri*

Çuv. *şar* ≈ *şarĭ* “ordu, kara ordusu” (ÇTS, 635)

Kır. *çerüü* “çeri, asker; sefer, askerî harekât” (KTS, 719)

TT. *çeri* “asker” (TS, 523)

Kelime Eski Türkçede *çerig* biçimindedir (DLT, 619). Türkiye Türkçesinde kelime sonu *g* ünsüzü düşerek kelimenin varlığı devam etmiştir. Kırgız Türkçesinde kelime sonu *g* ünsüzünün değişim süreci geçirip erimesiyle ikincil uzun ünlü oluşmuştur. Uzun ünlüler genellikle yuvarlak ünlülerden tercih edildiği için burada da düz-dar ses olan *i* ünlüsünün yerine yuvarlak-dar ses olan *ü* ünlüsü gelmiştir. Çuvaş Türkçesinde kelime iki biçimde görülmektedir. Bu biçimlerde, kelime başı *ç* ünsüzünün *ş* ünsüzüne değişimi, kelime içinde bulunan *e* ünlüsünün *a* ünlüsüne değişimi ile artdamaksıllaşma, kelime sonunda bulunan *ig* ses grubunun düşmesi, diğer biçimde ise sadece *-g* ünsüzünün düşmesi bulunmaktadır. Kelime Eski Türkçede “savaş düzenindeki saf, sıra savaşta iki taraftan biri; savaş” anlamına sahiptir. Kelime “savaşta iki taraftan biri” anlamıyla bir orduyu kastetmiştir. Lehçelerdeki kayıtlı olan biçimlerde bu anlam Çuvaş Türkçesi ve Kırgız Türkçesinde devam etmiştir. Kelimenin “savaş” anlamı Çuvaş Türkçesinde korunmamıştır. Kırgız Türkçesi ve Türkiye Türkçesindeki biçimler ile Çuvaş Türkçesindeki *şarĭ* biçiminde ünlü uyumu mevcuttur.

271. Çuv. *şĭva* ~ Kır. *coktoo* ~ TT. *yoğ*

Çuv. *şĭva* “mezarlık” (ÇTS, 638)

Kır. *coktoo* “ağıt, mersiye” (KTS, 619)

TT. *yoğ* “eski Türklerde ölümler için yapılan tören” (TS, 2598)

Kelime Eski Türkçede *yōg* biçimindedir (DLT, 979). Üstte yer alan biçimler ses ve şekil özellikleri bakımından farklı gözükseler de Fedotov tarafından kökteş biçimler olarak kaydedilmiştir (ETÇYA, 89). Türkiye Türkçesinde kelime kısa ünlülü olarak yer almaktadır. Kırgız Türkçesinde *y- > c-* değişimi, *-g > -k* tonsuzlaşması ve hece artımı söz konusudur. Çuvaş Türkçesinde ise *y-/ş-* denkliği, kelime ünlüsünün dar olması, *g* ünsüzünün *v* ünsüzü olarak yer alması görülmektedir. Çuvaş Türkçesinde ek olduğu düşünülen *-a* sesi ile hece artımı görülmektedir. Kelime “ölüyü gömmekten dönenler için yapılan, üç veya yedi gün boyunca verilen yemek” anlamındadır. Bu anlam Türkiye Türkçesinde devam etmiştir. Kırgız Türkçesi ve Çuvaş Türkçesinde kelime, temel anlam çerçevesinde anlam değişimine uğramıştır. Çuvaş Türkçesi ve Kırgız Türkçesindeki biçimler ünlü uyumuna uymaktadır.

272. Çuv. *şivar* ~ Kır. *ooz* ~ TT. *ağız*

Çuv. *şivar* “ağız; boğaz, gaga; delik” (ÇTS, 638)

Kır. *ooz* “ağız, canlılarda yeme, ses çıkarma ve soluk almaya yarayan organ; ağız, kapların veya içi boş şeylerin açık tarafı; ağız, çıkış yeri; ağız, koy, körfez, liman vb. açık tarafı” (KTS, 633)

TT. *ağız* “ağız; kapların ve içi boş şeylerin açık tarafı; bir akarsuyun denize veya göle döküldüğü yer; koy, körfez, liman vb. yerlerin açık tarafı; çıkış yeri; birkaç yolun birbirine kavuştuğu yer;; kesici aletlerin keskin tarafı; üslup, ifade biçimi; uç, kenar; aynı dil içerisinde ses, şekil, söz dizimi ve anlamca farklılıklar gösterebilen, belli yerleşim bölgelerine ve sınıflara özgü olan konuşma dili” (TS, 44)

Kelime Eski Türkçede *agız* biçimindedir (DLT, 543). Türkiye Türkçesinde *-g- > -ğ-* değişimi ile kelimenin varlığı devam etmektedir. Kırgız Türkçesinde kelime içi konumda yer alan *g* ünsüzünün yanındaki ünlülerle erimesiyle uzun ünlü oluşumu gerçekleşmiştir. Çuvaş Türkçesindeki biçim diğer iki lehedeki kayıtlı olan biçimlere göre farklı gözükse de Fedotov tarafından eş kökler olarak gösterilmektedir (ETÇYA, 89; ESÇYA, 204). Çuvaş Türkçesinde kelimenin *r’li* biçimde olması lehçenin karakteristik özelliğine örnek teşkil etmektedir. Lehçede görülen ses olayları ise *-g- > -v-* değişimi, *ı* ve *a* ünlülerinde metatez olayı, *-ı- > -ĩ-* değişimidir. Diğer lehçelerden farklı olarak kelimenin başında *ş* ünsüzü bulunmaktadır. Kelime Eski Türkçede “insanın ve bütün hayvanların ağzı” anlamına gelmektedir. Bu anlam bahsi

geçen lehçelerde korunmakla birlikte yeni anlamlar da kazanarak anlam genişlemesine uğramıştır. Türkiye Türkçesi ve Çuvaş Türkçesinde gösterilen kelimelerde ünlü uyumu tamdır. Kırgız Türkçesinde ise kelime tek heceli olarak yer almaktadır.

273. Çuv. *şık* ~ Kır. *cük* ~ TT. *yük*

Çuv. *şık* “yük, külfet, ağırlık” (ÇTS, 639)

Kır. *cük* “yük; yüklüğe konulan yatak yorgan; yük, sıkıntı, tedirginlik veren şey, engel; yük, birine muhtaç olan, biri tarafından bakılan; görev” (KTS, 666)

TT. *yük* “araba, hayvan vb.nin taşıdığı şeylerin hepsi; bir şeyin ağırlığı; eşya; tedirginlik veren şey, engel; birinin üzerine almak zorunda kaldığı ağır görev; doğacak bebek; yüklük; bir cismin yüzeyinde biriken elektrik miktarı” (TS, 2621)

Kelime Eski Türkçede *yük* biçimindedir (DLT, 992). Bu biçim Türkiye Türkçesinde devam etmektedir. Kırgız Türkçesinde yaygın olarak görülen *y- > c-* ses değişimi bulunmaktadır. Çuvaş Türkçesinde ise ayırt edici özelliklerden olan *y- > ş-* değişimi, *-ü- > -ı-* değişimi yer almaktadır. Kelimenin “yük” anlamı bahsi geçen lehçelerde korunmuş, anlam genişlemesi sonucunda yeni anlamlar kazanılmıştır.

274. Çuv. *şiltir* ~ Kır. *cıldız* ~ TT. *yıldız*

Çuv. *şiltir* “yıldız” (ÇTS, 639)

Kır. *cıldız* “yıldız; yıldız, bir noktadan çevreye beş veya daha fazla çıkıntısı olan çok köşeli şekil; insanı kendine çeken sempati, sevimlilik, cazibe; genellikle çocukları severken söylenen güzel söz; yıldız, tanınmış, ünlü meşhur, herkesçe bilinen, angın” (KTS, 588)

TT. *yıldız* “yıldız” (TS, 2592)

Kelime Eski Türkçede *yultuz* biçimindedir (DLT, 919). Türkiye Türkçesinde ikinci hece başında *t- > d-* tonlulaşması, kelimenin ünlülerinde *-u- > -ı-* değişimi gerçekleşmiştir. Kırgız Türkçesinde *y- > c-* ve *-u- > -ı-* değişimleri, *t- > d-* tonlulaşması mevcuttur. Çuvaş Türkçesinde ise *y- > ş-* ve *-u- > -ı-* değişimi, Eski Türkçe *z* sesinin karşılığı olarak *r* sesinin bulunması görülmektedir. Kelime Eski Türkçede “yıldız, burç, Ay’ın Dünya’nın çevresinde dolaşırken geçtiği istasyonu gezegen” anlamındadır. Bu anlam incelenen lehçelerde bulunmaktadır. Kırgız Türkçesinde ise anlam

genişlemesi hadisesi gerçekleşmiştir. Lehçelerde kayıtlı biçimlerde ünlü uyumu tamdır.

275. Çuv. *şm* ~ Kır. *cün* ~ TT. *yün*

Çuv. *şm* “yün, tüy, kıl” (ÇTS, 640)

Kır. *cün* “hayvanların yünü, kılı, tüyü; insan vücudundaki kıl; işlenmek, dokunmak üzere hayvanlardan elde edilen yün; yün, yünden yapılmış, içeriğinde yün bulunan” (KTS, 668)

TT. *yün* “koyun tüyü; bu tüyden yapılmış” (TS, 2625)

Kelime Eski Türkçede *yūn* ~ *yuñ* biçimindedir (DLT, 989). Bu biçim Türkiye Türkçesinde *y* sesinin inceltici tesiriyle *-u-*, *-ū-* > *-ü-* öndamaksıllaşması ile normal süreli ünlü olarak devam etmiştir. Bu değişim Kırgız Türkçesinde de mevcuttur. Bu duruma ek olarak *y-* > *c-* değişimi görülmektedir. Kırgız Türkçesindeki biçim diğer biçimlerden farklı olarak yer alsa da Fedotov ve Yegorov bunları kökteş kelimeler olarak göstermiştir (ETÇYA, 93; ESÇYA, 206). Çuvaş Türkçesindeki biçimde ise lehçede yaygın olarak bulunan *y-* > *ş-* denkliği ve *-u-*, *-ū-* > *-ı-*, *-ñ* > *-m* değişimleri mevcuttur. Kelime Eski Türkçede “yün, deve tüyü” anlamını taşımaktadır. Türkiye Türkçesinde “koyun yünü” olarak kullanılarak anlam daralması olmuştur Çuvaş Türkçesi ve Kırgız Türkçesinde temel anlam korunmuş, yeni anlamlar kazanarak anlam genişlemesi oluşmuştur.

276. Çuv. *şmarta* ~ Kır. *cumurtka* ~ TT. *yumurta*

Çuv. *şmarta* “yumurta” (ÇTS, 640)

Kır. *cumurtka* “yumurta, kanatlı hayvanların çoğalmasını sağlayan kabuklu bir besin maddesi; yumurta, bir dişinin vücudunda oluşan, yumurtlama ve döllenmeden sonra aynı türden bir canlı oluşturan hücre” (KTS, 656)

TT. *yumurta* “yumurta” (TS, 2615)

Kelime, Eski Türkçede *yumurtga* biçimindedir (DLT, 988). Türkiye Türkçesinde sadece bir ses olayı vardır. Bu da son hecede bulunan *g* ünsüzünün düşmesi hadisesidir. Kırgız Türkçesinde lehçenin ayırt edici özelliklerinden birisi olan *y-* > *c-* değişimi ile son hecede bulunan *g-* > *t-* tonsuzlaşması yer almaktadır. Çuvaş

Türkçesinde ise *y-* > *ş-* denkliliğine örnek teşkil eden bir kelimedir. Lehçede ilk hece ünlüsünde *-u-* > *-i-* değişimi, gerileyici benzeşme sonucunda ikinci hece ünlüsünde *-u-* > *-a-* değişimi, son hecede *g* ünsüzünün olmaması görülmektedir. Kelime “tavuk ve diğer kuşların yumurtası” anlamına gelmektedir. Bu anlam lehçelerde devam etmektedir. Türkiye Türkçesinde “er bezi” anlamının eklenmesiyle anlam genişlemesi oluşmuştur. Lehçelerde kayıtlı olan biçimlerde ünlü uyumu tamdır.

277. Çuv. *şmıl* ~ Kır. *ceñil* ~ TT. *yeğni*

Çuv. *şmıl* “hafif, basit, ağır olmayan; kolay, rahat; rahat ve iyi konuşan; dilli, hoppa, hafif” (ÇTS, 640)

Kır. *ceñil* “hafif, tartıda ağırlığı az gelen, ağır karşıtı; tehlikeli veya ağır olmayan, hafif; güç veya yorucu olmayan, kolay, zor karşıtı; çevik hızlıca, kolayca, hareketli; ağırbaşlı olmayan, ciddi olmayan, hoppa; güçsüz, pasif” (KTS, 564)

TT. *yeğni* “ağır olmayan, hafif; ciddi olmayan” (TS, 2565)

Kelime Eski Türkçede *yenik* biçimindedir (DLT, 966). Türkiye Türkçesinde metatez sonucu kelime *yeğni* olarak görülmektedir. Kırgız Türkçesinde *y-* > *c-* ses değişmesi ve kelime sonunda *l* ünsüzü bulunmaktadır. Çuvaş Türkçesinde ise *y-* > *ş-* denkliliği yer alırken kelime diğer iki lehçeden farklı olarak *şmıl* biçiminde karşımıza çıkmaktadır. Eski Türkçede “her şeyin hafifi, hafif” anlamına gelmektedir. Bu anlam mevcut olan lehçelerde korunmuş, temel anlam çerçevesinde yeni anlamlar kazanarak anlam genişlemesine uğramıştır. Bahsi geçen lehçelerdeki biçimlerde ünlü uyumunun tam olduğu görülmektedir.

278. Çuv. *şnıh* ~ Kır. *un* ~ TT. *un*

Çuv. *şnıh* “un” (ÇTS, 642)

Kır. *un* “un” (KTS, 1148)

TT. *un* “un” (TS, 2418)

Kelime Eski Türkçede *ün* biçimindedir (DLT, 922). Bu biçim Türkiye Türkçesi ve Kırgız Türkçesinde normal süreli ünlü olarak devam etmiştir. Kayıtlı olan biçimlerde Çuvaş Türkçesindeki biçimin farklı olduğu göze çarpsa da Fedotov ve Yegerov tarafından kökteş biçimler olarak yer almaktadırlar (ETÇYA, 95; ESÇYA,

207). Çuvaş Türkçesinde kelimenin ünlüsünde kısalma olurken y ünsüzünün oluşumu düşünülebilir bir hadisedir. Bu neticede y ünsüzünün daraltıcı etkisiyle -u- > -ĩ- ses değişimi görülmektedir. Daha sonra ise y- > ş- denkliği gerçekleşmiştir. Oluşan biçim +ık ekiyle genişlemiştir. Bu ekte de -ı- > -ĩ- değişimi ve -k > -h sızıcılaşması bulunmaktadır. Bu olaylar sonucunda ise kelime *şnĩh* şeklini almıştır. Eski Türkçedeki “un” anlamını bugün mevcut olan lehçelerde korunmuştur. Çuvaş Türkçesindeki biçim hece sayısı bakımından farklı olamakla birlikte ünlü uyumunu taşımaktadır.

279. Çuv. *şrha* ~ Kır. *corgo* ~ TT. *yorga*

Çuv. *şrha* “rahvan” (ÇTS, 644)

Kır. *corgo* “rahvan, yorga; rahvan at; uyaklı şiirler söyleyen şair, ozan” (KTS, 636)

TT. *yorga* “biniciyi sarsmayan at yürüyüşlerinden biri” (TS, 2607)

Kelime Eski Türkçede *yoriga at* biçiminde kayıtlıdır (DLT, 922). Kelime atların yürüyüş biçimlerinden biri için kullanıldığından ötürü biçim olarak birlikte yer verilmiştir. Türkiye Türkçesinde ikinci hecedeki dar ünlü düşerek hece sayısında azalma oluşturmuştur. Bu hadise diğer iki lehçede de meydana gelmiştir. Kırgız Türkçesinde yaygın olarak görülen y- > c- denkliği, ilerici benzeşme neticesinde ise ikinci hece ünlüsünde -a- > -o- değişimi söz konusudur. Çuvaş Türkçesinde ise y- > ş- değişimi, ilk hece ünlüsünde -o- > -ĩ- daralması, ikince hece başında g- > h- sızıcılaşması görülmektedir. Kelimenin Eski Türkçe anlamı incelenen lehçelerde mevcuttur. Kırgız Türkçesinde “uyaklı şiirler söyleyen şair, ozan” anlamının eklenmesiyle anlam genişlemesi gerçekleşmiştir. Eski Türkçede üç heceli olan kelime, lehçelerde kayıtlı olan biçimlerde iki heceli olarak yer almaktadır. Türkiye Türkçesi ve Çuvaş Türkçesindeki biçimlerde ünlü uyumu tamdır. Kırgız Türkçesinde ise kalınlık-incelik uyumu tamken düzlük-yuvarlaklık uyumu tam değildir.

280. Çuv. *ştmah* ~ Kır. *uçmak* ~ TT. *uçmak*

Çuv. *ştmah* “cennet” (ÇTS, 645)

Kır. *uçmak* “cennet, uçmak” (KTS, 1140)

TT. *uçmak* “cennet” (TS, 2407)

Kelime Eski Türkçede *uçmak* şeklindedir (DLT, 915). Bu biçim Kırgız Türkçesi ve Türkiye Türkçesinde korunmuştur. Çuvaş Türkçesinde ise kelime başında *ş* ünsüzünün bulunması, ilk hece ünlüsünde *-u-* > *-ı-* değişimi, *-ç-* > *-t-* değişimi, kelime sonunda *-k* > *-h* sızıcılaşması olmuştur. Kelimenin Eski Türkçedeki “cennet” anlamı mevcut olan lehçelerde korunmuştur. Bahsi geçen lehçelerdeki biçimlerde, ünlü uyumunun tam olduğu görülmektedir.

281. Çuv. *şhan* ~ Kır. *kuzgun* ~ TT. *kuzgun*

Çuv. *şhan* “kuzgun” (ÇTS, 645)

Kır. *kuzgun* “kuzgun; zalim, gaddar” (KTS, 428)

TT. *kuzgun* “kuzgun” (TS, 1551)

Kelime Eski Türkçede *kuzgun* şeklindedir (DLT, 753). Temel biçim Kırgız Türkçesi ve Türkiye Türkçesinde devam etmektedir. Çuvaş Türkçesindeki biçim ses özellikleri bakımından farklılık göstermektedir. Ancak bu biçimler Fedotov tarafından kökteş biçimler olarak ele alınmıştır. Gülensoy’a göre bu kelime, birincil uzun ünlü taşıyan *kūz* (<**kūd*) ismine +*ğUn* isimden isim yapım ekinin eklenmesiyle türetilmiştir (TTKBS, 585). Bu sebeple Çuvaş Türkçesinde uzun ünlünün kısalması sürecinde *y* ünsüzünün oluşabileceği düşünülebilir. Bu ünsüzün daraltıcı etkisiyle ilk hecede *-u-* > *-ı-* değişimi oluşmuştur. Kelime başı *y-* > *ş-* değişimi, ikinci hece başında *g-* > *h-* sızıcılaşması, kelime içi *d* sesinin olmaması, ikinci hecede *-u-* > *-a-* genişlemesi görülmektedir. Bu olaylar sonucunda kelime *şhan* şeklini almıştır. Kelimenin Eski Türkçedeki “kuzgun” anlamı incelenen lehçelerde mevcuttur. Yukarıda karşılaştırılan biçimlerde ünlü uyumu tamdır.

282. Çuv. *şhır* ~ Kır. *çukur* ≈ *çuñkur* ~ TT. *çukur*

Çuv. *şhır* “çukur, çöküntü; çamur, balçık” (ÇTS, 645)

Kır. *çukur* ≈ *çuñkur* “çukur, çevresine göre aşağı çökmüş olan yer; derin, dibi yüzeyinden veya ağzından uzak olan” (KTS, 760, 763)

TT. *çukur* “çevresine göre aşağı çökmüş olan yer; çene ve yanaktaki gamze; mezar” (TS, 570)

DLT’de *çugurdan* biçiminde “sel yarığı, uçurum” anlamına gelen bir kelime bulunmaktadır (DLT,629). Kelimenin *çukır* ~ *çukur* biçimi Orta Türkçe döneminde karşımıza çıkmaktadır (KITS,53). Türkiye Türkçesinde kelime içinde -g- > -k- değişimi mecuttur. Kırgız Türkçesinde kelime iki şekilli olarak yer almaktadır. Bu biçimlerde -g- > -k- tonsuzlaşması ve kelimenin ikinci biçiminde *ñ* ünsüzü vardır. Çuvaş Türkçesinde kelime başında ç- > ş- değişimi, kelimenin ünlülerinin *ĩ* ünlüsüne değişimi, kelime içi -k- > -h- sızıcılılaşması görülmektedir. Kelimenin “çukur” anlamı lehçelerde korunmuştur. Bu anlam çerçevesinde benzetme yoluyla yeni anlamlar eklenmiş ve anlam genişlemesi oluşmuştur. Yukarıda karşılaştırılan biçimlerde ünlü uyumu söz konusudur.

283. Çuv. *şemşe* ~ Kır. *cumşak* ~ TT. *yumuşak*

Çuv. *şemşe* “yumuşak; hafif; gevşek, zayıf, güçsüz” (ÇTS, 646)

Kır. *cumşak* “yumuşak, dokunulduğunda veya üzerine basıldığında çukurlaşan, eski biçimini kaybeden, katı karşıtı; yumuşak, kolaylıkla bükülen, buruşmayan, sert karşıtı; yumuşak, dokunulduğunda hoş bir duygu uyandıran; yumuşak, kolaylıkla işlenebilen; yumuşak, esnek, kolay işlenebilir; yumuşak, kolay çiğnenen, kolay kesilen; yumuşak, hoş, okşayıcı, tatlı; yumuşak, uysal; yumuşak, titreşimli, sürekli, ötümlü, tonlu, sedalı (ünsüz)” (KTS, 654)

TT. *yumuşak* “katı karşıtı; sert karşıtı; dokunulduğunda hoş bir duygu uyandıran; kolaylıkla işlenebilen; kolay çiğnenen, kolay kesilen; uysal; okşayıcı, hoş, tatlı; sessiz, hafif; ciğerlerden gelen havanın ses yolundaki sivrilmiş ve gerilmiş kapalı bir engele çarpmasıyla oluşan (ünsüz), titreşimli, sürekli, ötümlü, tonlu, sedalı” (TS, 2616)

Kelime Eski Türkçede *yumşak* şeklindedir (DLT, 988). Türkiye Türkçesinde ilk heceden sonra *u* ünlüsü türemiş. Bu türemeyle kelimenin hece sayısında fazlalık oluşmuştur. Kırgız Türkçesinde kelime başında y- > c- değişimi söz konusudur. Çuvaş Türkçesindeki biçim diğer iki lehçeye göre farklılık arz etsede kökteş biçimler olduğu Fedotov tarafından kaydedilmiştir. Çuvaş Türkçesinde y- > ş- denkliği bulunmaktadır. Bunun yanında kelimenin ünlülerinde öndamasılaşma sonucu *e* ünlüsüne değişim vardır. Kelime sonu -k ünsüzü bu lehçedeki biçimde görülmemektedir. Kelime Eski Türkçede “her şeyin yumuşağı, yumuşak” anlamındadır. Bu anlam incelenen lehçelerde korunmuş, yeni anlamlar eklenerek anlam genişlemesi oluşmuştur. Lehçelerin kayıtlı olan biçimlerinde ünlü uyumu mevcuttur.

284.Çuv. *şvılçen* ~ Kır. *söölcan* ~ TT. *solucan*

Çuv. *şvılçen* “şerit, tenya, bağırsak kurdu, parazit” (ÇTS; 648)

Kır. *söölcan* “solucan” (KTS, 832)

TT. *solucan* “solucan” (TS, 2134)

Kelime Eski Türkçede *sovuşgan* biçiminde “solucan” anlamındadır (DLT, 531). İlgili lehçelerdeki biçimler bulundukları lehçede beklenen ses olayları neticesinde benzer ses ve şekil özellikleri ile yer almaktadır. Kelimenin temel anlamı Kırgız Türkçesi ve Türkiye Türkçesinde devam etmektedir. Çuvaş Türkçesinde ise kelimenin Eski Türkçe anlamına yakın anlam özelliği görülmektedir. Karşılaştırılan biçimlerde ünlü uyumu söz konusudur.

285. Çuv. *şilen* ~ Kır. *cılan* ~ TT. *yılan*

Çuv. *şilen* “yılan” (ÇTS, 648)

Kır. *cılan* “yılan; yılan, on iki hayvanlı takvimde en güç koşulların yaşandığı düşünülen, altıncı yıl; sinsi, hain, yılan” (KTS, 583)

TT. *yılan* “yılan; sinsi, hain” (TS, 2590)

Kelime Eski Türkçede *yılan* şeklindedir (DLT, 971). Bu biçim Türkiye Türkçesinde korunmuştur. Kırgız Türkçesinde yaygın olarak görülen *y-* > *c-* değişimine örnek bir kelimedir. Çuvaş Türkçesine ise yine lehçenin karakteristik özelliklerinden birisi olan *y-* > *ş-* denkliği, kelimenin ünlülerinde *-ı-* > *-ĩ-* ve *-a-* > *-e-* değişimleriyle öndamaksıllaşma yer almaktadır. Kelimenin “yılan” anlamı mevcut olan lehçelerde devam etmiştir. Kırgız Türkçesi ve Türkiye Türkçesinde benzetme yoluyla “sinsi, hain” anlamlarının eklenmesiyle anlam genişlemesi söz konusu olmuştur. Lehçelerden alınan örneklerde ünlü uyumu vardır.

286. Çuv. *şñĩ* ~ Kır. *cañı* ~ TT. *yeni*

Çuv. *şñĩ* “yeni, taze” (ÇTS, 650)

Kır. *cañı* “yeni, eski olmayan, kullanılmamış; yeni, oluş veya çıkışından beri çok zaman geçmemiş olan; yeni, en son edinilen; yeni, işine, görevine yeni başlayan; yeni, o güne kadar söylenmemiş, görülmemiş, düşünülmemiş olan; yeni, tanınmayan, bilinmeyen; yeni, öncekinden farklı olan; yeni, bir süre önce ” (KTS, 511)

TT. *yeni* “eski karşıtı; işe henüz başlamış; o güne kadar söylenmemiş, görülmemiş, gösterilmemiş, düşünülmemiş olan; tanınmayan, bilinmeyen; daha öncekilerden farklı olan; biraz önce, çok zaman geçmeden” (TS, 2572)

Kelime Eski Türkçede *yañı* şeklindedir (DLT, 949). Türkiye Türkçesinde *y* ünsüsünün inceltici etkisiyle kelimenin ünlülerinde öndamaksıllaşma söz konusu olmuş, kelime içinde *-ñ-* > *-n-* değişimi yer almıştır. Kırgız Türkçesinde bir ses olayı görülmektedir. Bu da *y-* > *c-* değişimidir. Çuvaş Türkçesinde ise *y-* > *ş-* değişimi, *-ñ-* > *-n-* değişimi, kelimenin ünlülerinin *ĩ* ünlüsüne değişimi ile öndamaksıllaşma bulunmaktadır. Kelimenin “yeni” anlamı lehçelerde korunmuş, yeni anlamların ortaya çıkmasıyla anlam genişlemesi olmuştur. Kayıtlı olan biçimlerde ünlü uyumu vardır.

287. Çuv. *şñĩren* ~ Kır. *cañıdan* ~ TT. *yeniden*

Çuv. *şñĩren* “yeniden, tekrar” (ÇTS, 651)

Kır. *cañıdan* “henüz, kısa bir süre önce; yeniden, tekrardan” (KTS, 512)

TT. *yeniden* “gene, yine, bir daha, tekrar” (TS, 2572)

Kelime Eski Türkçede *yañıla* şeklindedir (DLT, 949). Kelime *yanı* ismine *+la* isimden isim yapım eki getirilerek oluşturulmuştur. Lehçelerde *yanı* biçimi ses özellikleri bakımından bir önceki maddede değerlendirilmiştir. Bu maddede görülen ekin lehçelerdeki farklılığıdır. Ek, Çuvaş Türkçesinde *+ren*, Kırgız Türkçesinde *+dan*, Türkiye Türkçesinde *+den* biçimindedir. Çuvaş Türkçesinde *d* > *r* değişimi söz konusudur. Bu değişim tasnif sınıflandırmalarında Çuvaş Türkçesinin konumlandırılmasında esas alınır. Kelime Eski Türkçede “tekrar, ikinci defa” anlamındadır. Bu anlam bahsi geçen lehçelerde korunmuştur. Kırgız Türkçesinde “henüz, kısa bir süre önce” anlamıyla anlam genişlemesinin olduğunu göstermektedir. Lehçelerde kayıtlı olan şekillerde ünlü uyumu söz konusudur.

288. Çuv. *şîr* ~ Kır. *cüz* ~ TT. *yüz*

Çuv. *şîr* “yüz (sayı)” (ÇTS, 651)

Kır. *cüz* “yüz” (KTS, 678)

TT. *yüz* “yüz” (TS, 2630)

Kelime Eski Türkçede *yüz* şeklindedir (DLT, 994). Türkiye Türkçesi ve Kırgız Türkçesinde kelime normal süreli ünlü olarak yer almaktadır. Bu duruma ek olarak Kırgız Türkçesinde *y* ~ *c* denkliği vardır. Çuvaş Türkçesinde ise birçok kez karşımıza çıkan *y*- > *ş*- değişimi bu örnekte de mevcuttur. Kelimenin ünlüsünde *-ü-* > *-i-* değişimi bulunmaktadır. Ayrıca *r* ~ *z* denkliği kapsamında kelime sonunda *-r* ünsüzü görülmektedir. Kelimenin “(sayıda) yüz” anlamı karşılaştırılma lehçelerdeki anlamlarda korunmuştur. Eski Türkçede tek heceli olan kelime incelenen lehçelerde de tek hecelidir.

289. Çuv. *şîr* ~ Kır. *cer* ~ TT. *yer*

Çuv. *şîr* “yer; dünya, yerküre, yeryüzü” (ÇTS, 651)

Kır. *cer* “dünya, yer; kara, deniz karşıtı; yer, yeryüzü; tarla; ülke, yurt, vatan toprağı; yer, belirli bir mekân; yer, herhangi bir şeyin belirli bir bölümü; herhangi bir şeyin yerini, yönünü, şartını ve durumunu bildirirken kullanılır; arazi, arsa” (KTS, 567)

TT. *yer* “bir şeyin, bir kimsenin kapladığı veya kaplayabileceği boşluk, mahal, mekân; gezilen, ayak basılan taban; bulunulan, yaşanılan, oturulan bölge; ülke; durum, konum, vaziyet; geçim sağlamak için çalışılan iş yeri; önem; iz; üzerine yapı kurulmaya elverişli arazi, arsa; ekime elverişli toprak parçası, arazi; bir olayın geçtiği veya geçeceği bölüm, alan, mahal; otel, motel vb.nde kalınacak oda; yerküre; durum, konum” (TS, 2575)

Kelime Eski Türkçede *yer* ~ *yêr* olmak üzere iki biçiminde karşımıza çıkmaktadır (DLT, 967). Bu biçim Türkiye Türkçesinde devam etmiştir. Kırgız Türkçesinde *y*- > *c*- değişimine verilen yaygın örneklerden biri bulunmaktadır. Çuvaş Türkçesinde ise kurallı olarak yer alan *y*- > *ş*- denkliği, kelimenin ünlüsünde *-e-* > *-i-* değişimi mevcuttur. Kelimenin “yer” anlamı mevcut olan lehçelerde korunmuş, yeni anlamlar eklenmiştir. Kelime Eski Türkçe biçimindeki gibi tek heceli olarak lehçelerde görülmektedir.

290. Çuv. *şîrî* ~ Kır. *cüzük* ~ TT. *yüzük*

Çuv. *şîrî* “yüzük; halka, çember; bobin, makara, küçük silindir” (ÇTS, 652)

Kır. *cüzük* “yüzük” (KTS, 679)

TT. *yüzük* “parmağa geçirilen genellikle metal halka; yüzük oyunu” (TS, 2636)

Kelime Eski Türkçede *yüzük* şeklinde bulunmaktadır (DLT, 995). Kelimenin Eski Türkçe biçimi Türkiye Türkçesinde korunmuştur. Kırgız Türkçesinde kurallı olarak görülen *y- > c-* denkliği mevcuttur. Çuvaş Türkçesindeki biçim, diğer biçimlere göre ses özellikleri bakımından farklı görünüme sahiptir. Bu lehçedeki biçimde; *y- > ş-* değişimi, kelimenin ünlülerinin *-î-* ünlüsüne değişimi, *r ~ z* deklığı neticesinde Eski Türkçedeki *z* sesinin yerine *r* sesinin varlığı, kelime sonunda bulunan *k* ünsüzünün olmaması görülen ses olaylarıdır. Kelimenin “yüzük” anlamı ele alınan lehçelerde korunmuştur. Çuvaş Türkçesinde yeni anlamlar kazanarak anlam genişlemesine uğramıştır. Türkiye Türkçesinde ise benzetme yoluyla bir oyunun adında yer almıştır. Lehçelerde karşılaştırılan biçimlerde ünlü uyumu tamdır.

291. Çuv. *şîrîk* ~ Kır. *çirik* ~ TT. *çürük*

Çuv. *şîrîk* “çürük, bozuk, kokmuş; odun kırıntısı; eski, yıpranmış, köhne; elverişsiz; gözü sulu, ağlamaklı” (ÇTS, 652)

Kır. *çirik* “çürük, çürümüş olan; çürük, sağlam ve dayanıklı olmayan” (KTS, 743)

TT. *çürük* “çürümüş olan; sağlam ve dayanıklı olmayan; vurma veya sıkıştırma yüzünden vücutta oluşan mor leke; iş göremez, hastalıklı” (TS, 572)

Bu biçimler Yegorov tarafından kökteş biçimler olarak kaydedilmiştir (EŞÇYA, 212). Eski Uygur Türkçesinde *irök ~ irük* biçiminde “çürük, eksik, noksan, kusurlu” anlamında bir kelime bulunmaktadır (EUES, 310). *Çürük* biçimi ise Orta Türkçe döneminde görülmektedir (KITS, 54). İlgili lehçelerdeki kelimeler benzer ses ve anlam özellikleri ile yer almaktadır. Üç lehçede de ünlü uyumu tamdır.

292. Çuv. *şîl* ~ Kır. *cel* ~ TT. *yel*

Çuv. *şîl* “rüzgâr, yel” (ÇTS, 655)

Kır. *cel* “yel, rüzgâr” (KTS, 557)

TT. *yel* “rüzgâr; kalın bağırsaktaki gaz” (TS, 2566)

Kelime Eski Türkçede *yel* ~ *yıl* olmak üzere iki biçimde karşımıza çıkmaktadır (DLT, 964). Kelimenin *yel* biçimi Türkiye Türkçesinde korunmuştur. KırgızT rk esinin karakteristik özelliği olan *y- > c-* değişimi söz konusudur.  uva  Türkçesinde ise kuralı olarak yer alan *y- >  -* değişimi, kelimenin ünlüsünün *i*  nl s ne değişimi mevcuttur. Kelim Eski Türkçede “yel, rüzgar esmek” anlamındadır. Bu anlam kar ıla tırılan lehçelerde devam etmektedir. Türkiye Türkçesinde “kalın ba ırsaktaki gaz” anlamının eklenmesiyle anlam genişlemesi oluşmuştur.

293. Çuv.     ~ Kır. *celin* ~ TT. *yelin*

Çuv.     “hayvan memesi” ( TS, 655)

Kır. *celin* “hayvan memesi” (KTS, 560)

TT. *yelin* “inek, manda, koyun vb. hayvanlarda memenin süt toplanan bölümü” (TS, 2567)

Kelime Eski Türkçede *yilin*  eklindedir (DLT, 975). Türkiye T rkesinde ilk hecede *-i- > -e-* değişimi mevcuttur. Bu değişim Kırgız Türkçesinde de yer almaktadır. Bunun yanında lehçenin ayırt edici özelliklerinden biri olan *y- > c-* değişimi söz konusudur.  uva  Türkçesindeki biçim ise diğerlerinden farklı gözükse de Fedotov tarafından kökteş biçimler olarak verilmektedir. Bu lehçede gerçekleşen ses olayları; *y- >  -* değişimi, ikinci hece ünlüsünde *-i- > - -* değişimi, kelime sonunda bulunan *n*  ns z n n d  mesidir. Kelime Eski Türkçede “kısırak memesi” anlamını taşımaktadır. Bu anlam ele alınan lehçelerde korunmuştur. Lehçelerin kar ıla tırılan biçimlerinde ünlü uyumunun tam olduğu görülmektedir.

294. Çuv.    he ~ Kır. *cal* ~ TT. *yele*

Çuv.    he “yele” ” ( TS, 657)

Kır. *cal* “yele; atın boyun ya ı” (KTS, 484)

TT. *yele* “at, aslan vb. hayvanların ensesinde veya boynunda bulunan uzun kıllar; balıklarda sırt yüzgeci” (TS, 2567)

Kelime, Eski Türkçede *yāl ~ yalıg ~ yil* olmak üzere üç farklı şekilde karşımıza çıkmaktadır (DLT, 944, 945, 975). Üstte ses ve şekil özellikleri bakımından farklı yapılara sahip olan bu kelimeler Fedotov ve Yegerov tarafından kökteş biçimler olarak değerlendirilmiştir (ETÇYA, 118; ESÇYA, 213). Türkiye Türkçesinde *ā* ünlüsünün kısılması ve *y* sesinin inceltici etkisiyle *e* ünlüsüne değişimi, oluşan biçimin *+e* eki ile genişlemesiyle hece sayısında değişiklik söz konusudur. Kırgız Türkçesinde *y- > c-* denkliği, *ā* ünlüsünün normal süreli ünlü olarak bulunması yer almaktadır. Çuvaş Türkçesinde ise birçok kelimedede olduğu gibi burada da *y- > ś-* değişimi vardır. Buna ek olarak *ā* ünlüsünün kısılıp incilmesiyle *i* ünlüsüne değişimi görülmektedir. Oluşan biçim *+ke* ekiyle genişleyerek hece sayısında farklılık oluşturmuştur. Bu ekte de *k- > h-* sızıcılaşması mevcuttur. Karşılaştırılan biçimlerde Çuvaş Türkçesi ve Türkiye Türkçesindeki biçimler türemiş yapılyken Kırgız Türkçesindeki biçim basit yapıdır. Kelime Eski Türkçede “yele; atın yelesi” anlamındadır. Bu anlam bahsi geçen lehçelerde korunmuştur. Kırgız Türkçesine “atın boyun yağı”, Türkiye Türkçesinde ise “balıklarda sırt yüzgeci” anlamlarının eklenmesiyle anlam genişlemesi oluşmuştur. Çuvaş Türkçesi ve Türkiye Türkçesinde kayıtlı olan biçimlerde ünlü uyumu tamdır.

295. Çuv. *şmîş* ~ Kır. *cemiş* ~ TT. *yemiş*

Çuv. *şmîş* “yemek, yiyecek; yem, meyve, sebze” (ÇTS, 657)

Kır. *cemiş* “yemiş, meyve; meyve, emeğin karşılığı, başarılı sonuç” (KTS, 563)

TT. *yemiş* “meyve; incir” (TS, 2571)

Kelimenin Eski Türkçede *yemiş ~ yîmiş ~ yimiş* olmak üzere çeşitli kullanımları vardır (DLT, 966). Türkiye Türkçesinde *yemiş* biimi yer almaktadır. Kırgız Türkçesinde ise *y- > c-* değişimi ile kelime varlığını devam ettirmektedir. Çuvaş Türkçesinde ise *y- > ś-* denkliği, kelimenin ilk hece ünlüsünde *-e- > -i-* değişimi, kelimenin ikinci hece ünlüsünde *-i- > -î-* değişimi, son seste *-ş > -ś-* değişimi mevcuttur. Kelime Eski Türkçede “meyve” anlamındadır. Bu anlam lehçelerde mevcut olup yeni anlamların eklenmesiyle anlam genişlemesine uğramıştır. Karşılaştırılan biçimlerde ünlü uyumu tamdır.

296. Çuv. *şınşe* ~ Kır. *içke* ~ TT. *ince*

Çuv. *şınşe* “ince, narin, zarif, kibar; dar, ensiz; çınlayan, çınlak” ” (ÇTS, 657)

Kır. *içke* “ince, kendi cinsinden olanlara göre dar ve kalınlığı az olan; ince, tiz; ince, geniş ve yayvan olmayan; ince, zayıf” (KTS, 994)

TT. *ince* “kalın karşıtı; zayıf; taneleri ufak; kaba karşıtı; ayrıntılı; koyu karşıtı; tiz (ses); hafif, gücü az; ayrıntılı; düşünce, duygu veya davranış bakımından insanın sevgi ve saygısını kazanan” (TS, 1187)

Kelime Eski Türkçede *yinçge* biçimindedir (DLT, 976). Karşılaştırılan biçimler ses özellikleri bakımından birbirinde ayrılrsa da Fedotov tarafından kökteş şekiller olarak verilmektedir. Türkiye Türkçesinde kelime başı *y-* ünsüzünün düşmesi, *-ç-* > *-c-* tonlulaşması, *g-* ünsüzünün düşmesi sonucunda kelime *ince* biçimini almıştır. Kırgız Türkçesinde kelime başı *y-* ünsüzü ve kelime içi *n* ünsüzünün düşmesi, *-g-* > *-k-* tonsuzlaşması görülmektedir. Çuvaş Türkçesinde kurallı olarak görülen *y-* > *ş-* ve *ç-* > *ş-* denklikleri, *g* ünsüzünün düşmesi bulunmaktadır. Kelimenin Eski Türkçe anlamı “herhangi bir şeyin incesi, ince” olarak yer almaktadır. Bu anlam lehçelerde kayıtlıdır. Yeni anlamların eklenmesiyle anlam genişlemesinin gerçekleşmesi söz konusudur. Karşılaştırılan biçimlerde ünlü uyumu tamdır.

297. Çuv. *şp* ≈ *şpĩ* ~ Kır. *cip* ~ TT. *ip*

Çuv. *şp* ≈ *şpĩ* “iplik, sicim, kordon” ” (ÇTS, 658)

Kır. *cip* “ip, iplik; yular, hayvanları bağlamada kullanılan ip” (KTS, 613)

TT. *ip* “iplik; asarak öldürme cezası” (TS, 1200)

Kelime Eski Türkçede *yıp* biçimindedir (DLT, 972). Türkiye Türkçesinde kelime başı *y* ünsüzünün düşmesi, kelimenin ünlüsünün öndamasılaşması söz konusudur. Kırgız Türkçesinde *y-* > *c-* değişimi, *-ı-* > *-i-* değişimi mevcuttur. Çuvaş Türkçesinde ise kelime iki şekilde karşımıza çıkmaktadır. Bu biçimlerde *y-* > *ş-* denkliliği, kelimenin ünlüsünde *-ı-* > *-i-* değişimi vardır. İkinci biçim *+ĩ* ekiyle genişletilmiştir. Kelimenin temel anlamı “ip, iplik” olarak verilmektedir. Bu anlam lehçelerde devam etmekle birlikte benzerlik çerçevesinde yeni anlamlar kazanarak anlam genişlemesine uğramıştır. Çuvaş Türkçesindeki *şpĩ* biçiminde ünlü uyumu söz konusudur.

298. Çuv. *şırām* ~ Kır. *cıyırma* ~ TT. *yirmi*

Çuv. *şırām* “yirmi” (ÇTS, 658)

Kır. *cıyırma* “yirmi” (KTS, 606)

TT. *yirmi* “yirmi” (TS, 2596)

Kelime Eski Türkçede *yigirme* ~ *yigirmi* olmak üzere iki biçimdedir (DLT, 974). Türkiye Türkçesinde kelime içi konumda olan *g* ünsüzünün düşmesi sonucunda kelime *yirmi* şeklini almıştır. Kırgız Türkçesinin karakteristik özelliğini olan *y- > c-* değişimi bulunmaktadır. Ayrıca *-g- > -y-* değişimi ile kelimenin ünlülerinde artdamaksıllaşma görülmektedir. Çuvaş Türkçesinde *y- > -ş* değişimi, kelime içi *g* ünsüzünün düşmesi, *-i- > -ĩ-* değişimi, *m* ve *ĩ* seslerinin yer değiştirmesiyle metatez görülmektedir. Kelime Eski Türkçede “yirmi” anlamındadır. Bu anlam incelenen lehçelerde devam etmektedir. Lehçelerde kayıtlı olan biçimlerde ünlü uyumu tamdır. Çuvaş Türkçesi ve Türkiye Türkçesinde hece sayısı bakımından farklılık söz konusudur.

299. Çuv. *şitmıl* ~ Kır. *cetimiş* ~ TT. *yetmiş*

Çuv. *şitmıl* “yetmiş” (ÇTS, 661)

Kır. *cetimiş* “yetmiş” (KTS, 577)

TT. *yetmiş* “yetmiş” (TS, 2587)

Kelime Eski Türkçede *yetmiş* biçimindedir (EUES, 895). Bu biçim Türkiye Türkçesinde korunmuştur. Kırgız Türkçesinde *y- > c-* denkliği, *-i-* sesinin türemesi yer almaktadır. Ses türemesi sonucunda kelimenin hece sayısında farklılık oluşmuştur. Çuvaş Türkçesinde kurallı olarak görülen *y- > -ş* denkliği, ilk hecede *-e- > -i-*, ikinci hecede *-i- > -ĩ-* değişimleri, *ş ~ l* denkliği kapsamında *l* ünsüzünün korunması görülmektedir. Kelimenin temel anlamı olan “yetmiş”, lehçelerde devam etmektedir. Herhangi bir anlam olayı gerçekleşmemiştir. Bahsi geçen lehçelerdeki şekiller, ünlü uyumunu taşımaktadır.

300. Çuv. *ŝiçĩ* ~ *ŝiç* ~ Kır. *ceti* ~ TT. *yedi*

Çuv. *ŝiçĩ* ~ *ŝiç* “yedi” (ÇTS, 661)

Kır. *ceti* “yedi” (KTS, 576)

TT. *yedi* “yedi” (TS, 2564)

Kelime Eski Türkçede *yetti* ~ *yiti* olmak üzere iki şekilde karşımıza çıkmaktadır (DLT, 968, 978). Türkiye Türkçesinde tonlulaşma *-t-* > *-d-* ve ünsüz tekleşmesi sonucunda kelime *yedi* biçimini almıştır. Kırgız Türkçesinde *y-* > *c-* değişimi görülmektedir. Çuvaş Türkçesinde ise kelime iki biçimde yer almaktadır. Bu biçimlerde *y-* > *ŝ-* değişimi ile *-t-* > *-ç-* değişimi bulunmaktadır. Bir biçimde kelime sonunda *-i-* > *-ĩ-* değişimi olurken diğer biçimde kelime sonunda bulunan *-i* ünlüsü düşmüştür. Kelimenin “yedi” anlamı bahsi geçen lehçelerde korunmuştur. Çuvaş Türkçesindeki *ŝiç* biçimi hariç, incelenen biçimlerde ünlü uyumu vardır.

301. Çuv. *şu* ~ Kır. *may* ~ TT. *yağ*

Çuv. *şu* “yağ; kaymak” (ÇTS, 661)

Kır. *may* “yağ, canlıların vücudunda oluşan, suda erimeyen doğal madde; hayvanların sütünden elde edilen bir tür yiyecek; bitkilerden elde edilen akışkan madde; ücret, hizmet karşılığı ödenen para; yağ, vazelin, mazot gibi yağları andıran ve sanayide kullanılan bir mineral madde” (KTS, 508)

TT. *yağ* “birleşiminde stearik, oleik, palmitik asitlerle gliserin bulunan ve bunların oranlarına göre kıvamları değişen bitkisel veya hayvansal yağ; güzel kokulu bitkilerden çıkarılan, uçucu, kokulu ve sıvı madde; vazelin, mazot gibi yağları andıran ve sanayide kullanılan bir mineral madde; vücudun, atılması gereken amonyak, üre vb. maddelerini içine alarak deriden sızan ve ter kokusunu veren madde; abartılı övgü” (TS, 2499)

Kelime Eski Türkçede *yāg* ~ *yag* olmak üzere iki şekilde karşımıza çıkmaktadır (DLT, 940). Türkiye Türkçesinde kelime içindeki *ā* ünlüsünün normal süreli *a* ünlüsüne değişmesi ile *-g* > *-ğ* değişimi mevcuttur. Kırgız Türkçesinde *y-* > *c-* değişimi beklenirken *y-* > *m-* değişiminin olduğu görülmektedir. Bunun yanında *-ā-* > *-a-* değişimi ile *-g* > *-y* değişimi söz konusudur. Çuvaş Türkçesindeki biçim ses özellikleri bakımından farklı görünüme sahip olsa da Fedotov tarafından kökteş biçimler olarak kaydedilmiştir. Bu biçimde *y-* > *ŝ-*, *-ā-* > *-u-* değişimleri ile kelime sonu *-g* ünsüzünün düşmesi yer almaktadır. Kelime Eski Türkçede “yağ; iç

yağ” anlamındadır. Kelimenin temel anlamı mevcut olan lehçelerde kullanılmaya devam etmektedir. Çuvaş Türkçesinde “kaymak” anlamının eklenmesi; Türkiye Türkçesinde de hem yeni anlamlar kazanması hem de “abartılı övgü” anlamında mecaz anlam kazanması, Kırgız Türkçesinde de yeni anlamların bulunması sebebiyle anlam genişlemesi söz konusu olmuştur.

302. Çuv. *şu* ~ Kır. *cay* ~ TT. *yaz*

Çuv. *şu* “yaz” (ÇTS, 661)

Kır. *cay* “yaz mevsimi” (KTS, 542)

TT. *yaz* “yaz” (TS, 2558)

Kelime Eski Türkçede *yāy* ~ *yāz* olmak üzere iki şekilde bulunmaktadır (DLT, 961, 962). Türkiye Türkçesinde kısa ünlülü olarak *yaz* biçiminde görülmektedir. Kırgız Türkçesinde *y-* > *c-* değişimi, *ā-* > *-a-* kısaltması ile *yay* şeklinde yer almaktadır. Çuvaş Türkçesinde ise *y-* > *ş-* denkliği, *ā-* > *-u-* değişimi ve kelime sonu ünsüzün erimesi söz konusudur. Kelime Eski Türkçede “yaz” anlamındadır. Bu anlam üstte incelenen lehçelerde korunmuştur.

303. Çuv. *şuyın* ~ Kır. *cayan* ~ TT. *yayın balığı*

Çuv. *şuyın* “yayın balığı” (ÇTS, 662)

Kır. *cayan* “yayın balığı” (KTS, 542)

TT. *yayın balığı* “yayın balığı” (TS, 2556)

İlk olarak Orta Türkçe döneminde tespit edilen bu kelime, Kıpçak Türkçesi Sözlüğü’nde *yayın balığı* biçiminde birleşik isim olarak kaydedilmiştir (KTS4, 316). Türkiye Türkçesinde bu biçim devam etmektedir. Çuvaş Türkçesinde ise Kırgız Türkçesinde ve Çuvaş Türkçesinde kelime basit isim olarak yer almaktadır. Kırgız Türkçesinde *y-* > *c-* değişimi, ikinci hecede ünlü genişlemesi *-ı-* > *-a-* söz konusudur. Çuvaş Türkçesinde ise *y-* > *ş-* denkliği, ilk hecede *-a-* > *-u-*, ikinci hecede *-ı-* > *-i-* değişimleri ile kelime *şuyın* biçimini almıştır. Bu biçim diğer iki lehçedeki biçimlerden ses özellikleri bakımından ayrılrsa da Fedotov ve Yegerov tarafından kökteş biçimler olarak verilmiştir (ETÇYA, 129; ESÇYA, 216). Kelime “tatlı su balığı” anlamını taşımaktadır. Bu anlam karşılaştırılan lehçelerde korunmuştur. Ayrıca Türkiye

Türkçesi ile Kırgız Türkçesi için kaydedilen biçimler, hem kalınlık-incelik uyumuna hem düzlük-yuvarlaklık uyumuna sahiptir. Ancak Çuvaş Türkçesindeki kelime, kalınlık-incelik uyumuna uyarken düzlük-yuvarlaklık uyumunun uymamaktadır.

304. Çuv. *şuk* ~ Kır. *cok* ~ TT. *yok*

Çuv. *şuk* “yok; hayır; yoksul, fakir” (ÇTS, 662)

Kır. *cok* “yok, bulunmayan şey; yoksul, fakir” (KTS, 618)

TT. *yok* “olmayan, bulunmayan şey; hayır” (TS, 2599)

Kelime Eski Türkçede *yök* ~ *yok* olmak üzere iki şekilde bulunmaktadır (DLT, 980). Türkiye Türkçesinde kısa ünlülü biçim karşımıza çıkmaktadır. Kırgız Türkçesinde yaygın olarak görülen *y-* > *c-* değişimi bu örnekte yer almaktadır. Çuvaş Türkçesinde ise *y-* > *ş-* denkliği, *-a-* > *-u-* değişimi mevcuttur. Kelime Eski Türkçede “yok, olmaz, değil” anlamındadır. Bu anlam incelenen lehçelerde korunmuştur. Eski Türkçede *yök çıgay* biçiminde, “yoksul, fakir” anlamında bir kelime bulunmaktadır (DLT, 980). Bu kelimenin taşıdığı anlam Kırgız Türkçesi ve Çuvaş Türkçesinde *yok* kelimesinin anlamına eklenerek anlam genişlemesine yol açmıştır.

305. Çuv. *şukan* ~ Kır. *coon* ~ TT. *yoğun*

Çuv. *şukan* “insan ve hayvanlardaki yağ tabakası” (ÇTS, 662)

Kır. *coon* “kalın, yoğun; kendini güçlü, kuvvetli gösteren, övünge kişi; kalın, gür, tok, davudi ses” (KTS, 632)

TT. *yoğun* “hacmine oranla ağırlığı çok olan, kesif; koyu, kalın; etkisi güçlü olan, ağır (koku vb.); artmış, çoğalmış bir durumda olan; dolu, sık, sıkışık, çok, konsantre; şişman, iri, tumbul; kaba, kalın, iri (elek, iğne vb.)” (TS, 2598)

Kelime Eski Türkçede *yogun* biçimindedir (DLT, 979). Türkiye Türkçesinde *-g-* > *-ğ-* değişimi ile kelime varlığını korumuştur. Kırgız Türkçesinde *y-* > *c-* değişimi, *oğu* ses grubundaki ünsüzün erimesiyle ikincil uzun ünlünün oluşumu yer almaktadır. Çuvaş Türkçesinde ise *y-* > *ş-* denkliği, birinci hecede *-o-* > *-u-* değişimi, *-g-* > *-k-* tonsuzlaşması ikinci hecede *-u-* > *-a-* değişimi görülmektedir. Kelime “her şeyin irisi” anlamındadır. Kırgız Türkçesi ve Türkiye Türkçesindeki anlamlar temel

anlam ile eşleşmektedir. Ancak Çuvaş Türkçesindeki anlam farklıdır. Türkiye Türkçesi ve Çuvaş Türkçesindeki biçimler ünlü uyumuna uymaktadır.

306. Çuv. *şul* ~ Kır. *col* ~ TT. *yol*

Çuv. *şul* “yol” (ÇTS, 662)

Kır. *col* “yol; yolculuk; yöntem” (KTS, 620)

TT. *yol* “yol; yolculuk; yöntem” (TS, 2602)

Kelime Eski Türkçede *yōl* ~ *yol* biçimindedir (DLT, 980). Bu biçim kısa ünlülü olarak Türkiye Türkçesinde devam etmektedir. Kırgız Türkçesindeki biçim, yaygın olan *y*- > *c*- değişimine örnek teşil eden kelimedir. Çuvaş Türkçesinde ise kurallı olarak yer alan ve birçok örneğine rastladığımız *y*- > *ş*- denkliliği, *-o*- > *-u*- değişimi bu biçimde de bulunmaktadır. Kelime “yol, yolculuk, sefer” anlamını taşımaktadır. Bu anlam lehçelerde korunmuştur. Kırgız Türkçesi ve Türkiye Türkçesinde “yöntem” anlamının eklenmesiyle anlam genişlemesi olmuştur. Bahsi geçen lehçelerdeki biçimler tek hecelidir.

307. Çuv. *şul* ~ Kır. *caş* ~ TT. *yaş*

Çuv. *şul* “yıl, sene; yaş” (ÇTS, 663)

Kır. *caş* “yaş, doğuştan beri geçen ve yıl birimi ile ölçülen zaman; ömür” (KTS, 533)

TT. *yaş* “doğuştan beri geçen ve yıl birimi ile ölçülen zaman” (TS, 2545)

Kelime Eski Türkçede *yāş* şeklinde uzun ünlölüdür (DLT, 957). Bu kelime üç lehçede de normal sürelili ünlü olarak yer almaktadır. Kırgız Türkçesinde yaygın olarak görülen *y*- > *c*- değişimi bu kelimede de mevcuttur. Çuvaş Türkçesinde *y*- > *ş*- değişimi, *-a*- > *-u*- değişimi bulunmaktadır. Bu duruma ek olarak *ş* ~ *l* denkliliğine örnek teşkil eden bir kelimedir. Kelime Eski Türkçede “insanın yaşı” anlamını taşımaktadır. Bu anlam lehçelerde devam etmektedir. İncelenen lehçelerdeki biçimler Eski Türkçe biçiminde olduğu gibi tek heceli bir yapıya sahiptir.

308. Çuv. *şulık* ~ Kır. *cooluk* ~ TT. *yağlık*

Çuv. *şulık* $\approx$ *yavlık* “yağlık, başörtüsü; yazma” (ÇTS, 663).

Kır. *cooluk* “yazma, eşarp, başörtüsü; bele sarılan kuşak, sarık” (KTS, 632)

TT. *yağlık* “sırma işlemeli, büyük mendil” (TS, 2501)

Kelime Eski Türkçede *yaglık* şeklindedir (EUES, 854). Bu ektime *yag* + *lık* biçiminde isimden isim yapım eki ile oluşmuş, türemiş yapılı bir kelimedir. Türkiye Türkçesinde -g- > -ğ- sızıcılaşması ile kelimenin biçim benzerliği devam etmektedir. Kırgız Türkçesindeki ses olayları sırasıyla şu şekildedir: y- > c- değişimi, *ag* ses grubunu uzun ünlü oluşturmaması (*oo*). Çuvaş Türkçesinde kelimenin iki biçimi bulunmaktadır. Birinci biçimde; kelimenin tek sestten oluşan (*yav* > *u*) bir heceye sahip olduğunu görmekteyiz. İkinci biçimde ise -g- > -v- değişimi söz konusudur. Bu karşılaştırmada, isimden isim yapan -lık ekinin incelenen lehçelerdeki biçim ve kullanım benzerliği de dikkat çekmektedir. Kelime Uygur Türkçesi döneminde “bez” anlamındadır. Bu anlam lehçelerde bezin kullanım amaçlarından birinin anlamını alarak anlam değişmesine uğramıştır. Türkiye Türkçesi ile Çuvaş Türkçesi (*yavlık*) için kaydedilen biçimler, hem kalınlık-incelik uyumuna hem düzlük-yuvarlaklık uyumuna sahiptir. Ancak Kırgız Türkçesindeki kelime ve Çuvaş Türkçesindeki *şulık* biçimi, kalınlık-incelik uyumuna uyarken düzlük-yuvarlaklık uyumuna uymamaktadır.

309. Çuv. *şulım* ~ Kır. *calın* ~ TT. *yalın* $\approx$ *yalım*

Çuv. *şulım* “alev, ateş, yalım” (ÇTS, 663)

Kır. *calın* “alev, kıvılcım, yalım, yalaz, alaz, şule; ılık, aydınlık; hırs, gayret, heyecan, coşku; sıkıntı; endişe” (KTS, 490)

TT. *yalın* “alev” $\approx$ *yalım* “alev” (TS, 2513)

Kelime Eski Türkçede *yalın* şeklindedir (DLT, 945). Türkiye Türkçesinde kelime iki farklı biçimde kaydedilmiştir. Bunlardan birincisi, kelimenin temel biçimini yansıtmaktadır. İkinci kelime ise -m > -n değişimi görülmektedir. Kırgız Türkçesinde y- > c- değişimi bulunmaktadır. Çuvaş Türkçesindeki biçim Ses özellikleri bakımından diğerlerinden farklılaşsa da bu kelimeler; Fedotov tarafından eş değer biçimler olarak kaydedilir. Çuvaş Türkçesinde y- > ş- denkliği; -a- > -u-,

-*ı*- > -*ĩ*-, -*m* > -*n* değişimleri yer almaktadır. Kelime Eski Türkçede “ateşin alevi, alev” anlamındadır. Bu anlam incelenen lehçelerde korunmuştur. Kırgız Türkçesinde kelimenin yeni anlamlar kazanmasıyla anlam genişlemesi söz konusu olmuştur. Türkiye Türkçesi ile Kırgız Türkçesi için kaydedilen biçimler, hem kalınlık-incelik uyumuna hem düzlük-yuvarlaklık uyumuna sahiptir. Çuvaş Türkçesindeki biçim, kalınlık-incelik uyumuna uyarken düzlük-yuvarlaklık uyumuna uymamaktadır.

310. Çuv. *şumır* ~ Kır. *camgır* ~ TT. *yağmur*

Çuv. *şumır* “yağmur” (ÇTS, 664)

Kır. *camgır* “yağmur” (KTS, 499)

TT. *yağmur* “yağmur” (TS, 2502)

Kelime Eski Türkçede *yağmur* ~ *yamgur* olmak üzere iki gösterge ile kaydedilmiştir (DLT, 942,947). Bu iki şekilde kullanımı metatez etkisi sonucudur. Türkiye Türkçesinde -*g*- > -*ğ*- değişimi ile *yağmur* biçimi kullanılmaktadır. Kırgız Türkçesinde *y*- > *c*- değişimi, ikinci hece ünlüsünde -*u*- > -*ı*- değişimi söz konusudur. Çuvaş Türkçesindeki biçim, sahip oldukları ses özellikleri bakımından diğer biçimlere benzemese de Fedotov ve Yegerov tarafından kökteş biçimler olarak kayıtlıdır (ETÇYA, 135; ESÇYA, 218). Çuvaş Türkçesinde kurallı olarak gerçekleşen *y*- > *ş*- değişimi bu örnekte de mevcuttur. Ayrıca ilk hece ünlüsünde -*a*- > -*u*- değişimi, birinci hecenin sonunda bulunan *g* ünsüzünün düşmesi, ikinci hece ünlüsünde -*ı*- > -*ĩ*- değişimi vardır. Kelime “yağmur” anlamına sahiptir. Temel anlam bahsi geçen lehçelerde devam etmektedir. Karşılaştırılan bu biçimler ünlü uyumları bakımından incelendiğinde, yalnızca Kırgız Türkçesindeki biçim her iki uyuma birden uymaktadır. Çuvaş Türkçesi ile Türkiye Türkçesi için kaydedilen biçimler ise sadece kalınlık-incelik uyumuna uymaktadır.

311. Çuv. *şınat* ~ Kır. *kanat* ~ TT. *kanat*

Çuv. *şınat* “kanat; yüzgeç” (ÇTS, 665)

Kır. *kanat* “kanat, kuşlarda, böceklerde uçmayı sağlayan organ; uçakların havada durmasını sağlayan düzenek; çadırın duvarını oluşturan parçalardan her biri; destek, dayanak; halat; kanat tüyü” (KTS, 65)

TT. *kanat* “kuşlarda ve böceklerde uçmayı sağlayan organ; balıklarda yüzgeç; bir uçağın havada durmasını sağlayan taşıyıcı aerodinamik güçlerin etkilediği yatay yüzey; kapı, pencere, dolap gibi dikine açılıp kapanan şeylerin kapağı; yan, taraf; meclis, parti vb. topluluklarda düşünce yönünden özellik gösteren taraflardan her biri; fırıldak biçiminde olan şeylerde kol; savaş düzenindeki ordunun iki yanından her biri; futbol, hentbol vb. takım oyunlarında hücum hattının sağ ve sol bölümü” (TS, 1294)

Kelime Eski Türkçede *kanat* şeklinde yer almaktadır (DLT, 682). Kırgız Türkçesi ve Türkiye Türkçesinde kelimenin temel biçiminin korunduğu görülmektedir. Çuvaş Türkçesindeki biçim için Ceylan, *kānat* > *hānat* > *ānat* > *ianat* > *yanat* > *şunat* değişimlerini göstermiştir (Ceylan 1997:151). Bu değişimler neticesinde kelime başı *k* ünsüzünün düştüğü, uzun ünlünün *y* sesinin türemesine sebep olduğu görülmektedir. Kelime “kanat” anlamını taşımaktadır. Bu anlam lehçelerde mevcut olmakla birlikte anlam akatarımı neticesinde yeni anlamlar oluşmuştur. Bu sebeple anlam genişlemesi söz konusu olmaktadır. Lehçelerde karşılaştırılan biçimler ünlü uyumu açısından değerlendirildiğinde üç lehçenin de ünlü uyumuna uyduğu görülmektedir.

312. Çuv. *şupah* ~ Kır. *çabak* ~ TT. *çapak*

Çuv. *şupah* “çapak balığı” (ÇTS, 666)

Kır. *çabak* “küçük balık” (KTS, 681)

TT. *çapak* “çapak balığı” (TS, 494)

Kelime Eski Türkçede *çapak* biçimindedir (DLT, 615). Bu biçim Türkiye Türkçesinde korunmuştur. Kırgız Türkçesinde kelime içi konumda olan *p* ünsüzü tonlulara *b* ünsüzüne değişmiştir. Çuvaş Türkçesindeki biçim Kırgız Türkçesi ve Türkiye Türkçesindeki biçimden farklı gözüktüğü de kökteş biçimler olarak Fedotov tarafından ele alınmıştır (ETÇYA, 138). Çuvaş Türkçesinde *ç-* > *ş-* değişimi, *-a-* > *-u-* değişimi, kelime sonu *-k* > *-h* değişimi mevcuttur. Kelime Eski Türkçede “Türk gölünde bulunan küçük bir balık türü” anlamında kayıtlıdır. Kelimenin temel anlamı karşılaştırılan lehçelerde devam etmektedir. Değerlendirilen biçimlerin ünlü uyumunun tam olduğu görülmektedir.

313. Çuv. *şur* ~ Kır. *cay* ~ TT. *yaz*

Çuv. *şur* “ilkbahar” (ÇTS, 667)

Kır. *caz* “ilkbahar” (KTS, 548)

TT. *yaz* “yaz mevsimi” (TS, 2558)

Kelime Eski Türkçede *yāz* biçimindedir (DLT, 962). Bu biçim kısa ünlülü olarak Türkiye Türkçesinde devam etmektedir. Kırgız Türkçesinde *y-* > *c-* değişimi mevcuttur. Kelime normal sürelidir. Çuvaş Türkçesinde ise *y-* > *ş-* denkliği, *-a-* > *-u-* değişimi yer almaktadır. Ayrıca *r ~ z* denkliği kapsamında *r* dili olan Çuvaş Türkçesinin karakteristik özelliği görülmektedir. Eski Türkçede bu kelime hem “yaz” hem “ikbahar” anlamını taşımaktadır. Türkiye Türkçesinde “yaz mevsimi” anlamı devam ederken Çuvaş Türkçesi ve Kırgız Türkçesinde “ilkbahar” anlamı devam etmektedir.

314. Çuv. *şur* ~ Kır. *carım* ~ TT. *yarım*

Çuv. *şur* “yarım, yarı” (ÇTS, 667)

Kır. *carım* “yarı, bir bütünü oluşturan iki eşit parçadan her biri, nısıf; yarım, eksik, noksan, tam değil” (KTS, 525)

TT. *yarım* “bütün bir şeyin ayrıldığı iki eşit parçadan her biri; tam ve istenildiği gibi olmayan, eksik, noksan; saatte on iki otuz; hastalıklı, sakat, sağlıksız” (TS, 2538)

Kelime Eski Türkçede *yarım* biçimindedir (DLT, 954). Bu biçim Türkiye Türkçesinde korunmuştur. Kırgız Türkçesinde birçok kez örneği ile karşılaştığımız *y-* > *c-* değişimi mevcuttur. Bu kelime *yar-* fiiline *+ım* fiilden isim yapan ekin gelmesiyle oluşmuştur (Tekin, 2007:1075) Çuvaş Türkçesinde ise sondaki hecenin olmadığı görülmektedir. Bu biçimde *y-* > *ş-* değişimi ile *-a-* > *-u-* değişimi söz konusudur. Kelime Eski Türkçede “nesnenin yarısı, yarım” anlamındadır. Bu anlam bahsi geçen lehçelerde yer almaktadır. Kırgız Türkçesi ve Türkiye Türkçesinde yeni anlamlar kazanmasıyla anlam genişlemesi söz konusu olmuştur. Kırgız Türkçesi ve Türkiye Türkçesinde ünlü uyumu tamdır. Çuvaş Türkçesi için kayıtlı olan biçim tek heceli olduğu için uyum bakımından ele alınamamıştır.

315. Çuv. *şuran* ~ Kır. *cöö* ~ TT. *yaya*

Çuv. *şuran* “yaya” (ÇTS, 667)

Kır. *cöö* “yaya, yürüyerek giden kimse” (KTS, 645)

TT. *yaya* “yürüyerek giden kimse; yayan” (TS, 2554)

Kelime Eski Türkçede *yadag* biçimindedir (DLT, 939). Türkiye Türkçesinde *-d-* > *-y-* değişimi ile kelime sonu *-g* ünsüzünün düşmesi sonucunda *yaya* biçimi oluşmuştur. Kırgız Türkçesinde *yadag* > *cöyöw*, *cöw* > *cöö* değişimi takip edilebilir (Çengel, 2020, 98). Bu değişim sürecinde *y-* > *c-* değişimi; kelime içi konumda olan *d* sesinin önce *y* ünsüzüne değişmesi, sonrada erimesi söz konusudur. Ayrıca *ag* ses grubunun erimesiyle ikincil uzun ünlü oluşmuştur. Uzun ünlü oluşumunda genellikle geniş yuvarlak sesler tercih edilir. Burada da *a* sesinin geniş ses olması ve *c* sesinin inceltici etkisiyle oluşan uzun ünlü *öö* biçimini almıştır. Böylece kelime *cöö* olarak lehçede kullanılmaktadır. Çuvaş Türkçesinde ise *y-* > *ş* denkliği, ilk hece ünlüsünde *-a-* > *-u-* değişimi, *-d-* > *-r-* değişimi, *g* ünsüzü yerine *n* ünsüzünün bulunmasıyla yapısal bir değişiklik yer almaktadır. Burada bulunan *-d-* > *-r-* değişimi, Çuvaş Türkçesinin tasnif sınıflandırmalarında ayırt edici olan ses özelliklerinden biridir. Kelime Eski Türkçede “yaya” anlamıyla kayıtlıdır. Bu anlam bahsi geçen lehçelerde korunmuştur. Karşılaştırılan bu biçimler ünlü uyumları bakımından incelendiğinde, yalnızca Çuvaş Türkçesi ve Türkiye Türkçesindeki biçimler her iki uyuma birden uymaktadır. Kırgız Türkçesindeki biçim tek heceli olduğu için ünlü uyumu aranmamaktadır.

316. Çuv. *şurt* ~ Kır. *curt* ~ TT. *yurt*

Çuv. *şurt* “ev, apartman” (ÇTS, 669)

Kır. *curt* “göçüp gidilmiş, terk edilmiş yer, oba, yurt; vatan, ülke, memleket; halk, ahali” (KTS, 659)

TT. *yurt* “bir halkın üzerinde yaşadığı, kültürünü oluşturduğu toprak parçası, vatan; memleket; bakıma ve barınmaya muhtaç bir grup insanın oturduğu, yetiştirildiği veya bakıldığı kurum; göçebe Türklerin oturduğu çadır; öğrencilerin kaldığı, barındığı yer; diyar; bir şeyin ilk veya çok yetiştirildiği yer, vatan; sahip olunan arazi, emlak; yörüklerin yazın veya kışın oturdukları yer” (TS, 2617)

Kelime Eski Türkçede *yurt* biçimindedir (DLT, 990). Bu biçim Türkiye Türkçesinde korunmuştur. Kırgız Türkçesinde *y-* > *c-* değişimi mevcuttur. Çuvaş Türkçesinde ise birçok kez örneği ile karşılaştığımız *y-* > *ş-* denkliği yer almaktadır. Kelime Eski Türkçede “harabe halindeki yerleşim yeri” anlamındadır. Bu anlam Kırgız Türkçesinde korunmuş ve yeni anlamlar eklenerek anlam genişlemesi söz konusu olmuştur. Çuvaş Türkçesi ve Türkiye Türkçesinde ise anlam değişimi ile kelime “yaşanılan yer” anlamında kullanılmaktadır.

317. Çuv. *şuha* ~ Kır. *caka* ~ TT. *yaka*

Çuv. *şuha* “yaka” (ÇTS; 670)

Kır. *caka* “yaka, giysilerin boyuna gelen bölümü; yaka, kıyı, kenar, taraf” (KTS, 479)

TT. *yaka* “giysilerin boyna gelen bölümüne eklenen ve türlü biçimlerde olan parçası; kıyı, kenar, taraf; sahil; yapıların saçaklarında, suyun içeriye sızmasını önlemek için kiremidin altı ile oluk arasına konulan metal levha; semt; sahil; yelkenlerin kenar ve köşeleri” (TS, 2504)

Kelime Eski Türkçede *yaka* biçimindedir (DLT, 943). Temel biçim Türkiye Türkçesinde devam etmiştir. Kırgız Türkçesinde ise sadece *y-* > *c-* süreksizleşmesi mevcuttur. Çuvaş Türkçesinde ise *y-* > *ş-* denkliği, *-a-* > *-u-* değişimi ve *-k-* > *-h-* sızıcılaşması görülmektedir. Kelime, Eski Türkçede “elbise yakası” olarak kayıtlıdır. Bu anlam sözü geçen üç lehçede devam etmektedir. Kırgız Türkçesi ve Türkiye Türkçesinde kelimenin yeni anlamlar kazanmasıyla anlam genişlemesine uğradığı görülmektedir. Bahsi geçen lehçelerdeki biçimlerde ünlü uyumu tamdır.

318. Çuv. *şüp* ~ Kır. *çöp* ~ TT. *çöp*

Çuv. *şüp* “çöp” (ÇTS, 672)

Kır. *çöp* “ot, küçük bitkiler” (KTS, 757)

TT. *çöp* “saman inceliğinde herhangi bir sap, dal veya tahta parçası; yararsız, pis veya zararlı olduğu için atılan ufak tefek şeylerin hepsi, gübür” (TS, 566)

Kelime Eski Türkçede *çöp* biçimindedir (DLT, 628). Kelimenin Eski Türkçe biçimi Kırgız Türkçesi ve Türkiye Türkçesinde korunmuştur. Çuvaş Türkçesinde ise *ç-* > *ş-* değişimi ile *-ö-* > *-ü-* değişimi söz konusu olmaktadır. Kelimenin anlamı “bir şeyin çözü ve usaresi; üzüm vb. şeylerin posası; şarap, yağ vb. şeylerin dibe çöken

kısmı, tortu” olarak kayıtlıdır. Çuvaş Türkçesinde temel anlam özelliği korunmuştur. Türkiye Türkçesinde hem temel anlam korunmuş hem de anlam genişlemesi gerçekleşmiştir. Kırgız Türkçesinde ise anlam daralması görülmektedir.

319.Çuv. *şiiş* ~ Kır. *çaç* ~ TT. *saç*

Çuv. *şiiş* “saç, saç teli” (ÇTS, 673)

Kır. *çaç* “saç” (KTS, 684)

TT. *saç* “saç” (TS, 1998)

Kelime Eski Türkçede *saç* biçimindedir (DLT, 797). Bu biçim Türkiye Türkçesinde hiçbir ses olayına uğramaksızın devam etmektedir. Kırgız Türkçesinde *s* > *ç*- süreksizleşmesi vardır. Çuvaş Türkçesinde ise *s* > *ş*- değişimi kural dışı bir değişimdir. Burada öncelikle *s* > *ş* değişimini daha sonra da gerileyici ünsüz benzeşmesi ile *ş* > *ş* değişiminin olduğu düşünülebilir. Ayrıca kelimenin ünlüsünde *-a-* > *-ü-* değişimi, *-ç* > *ş*- değişimi bulunmaktadır. Kelime Eski Türkçede “saç” anlamıyla kayıtlıdır. Bu anlam karşılaştırılan lehçelerde korunmaktadır.

320. Çuv. *şiişe* ~ Kır. *çaçı* ~ TT. *saçak*

Çuv. *şiişe* “saçak, püskül” (ÇTS, 673).

Kır. *çaçı* “püskül; bazı hayvanların püskülü andıran kuyruk ucu” (KTS, 684)

TT. *saçak* “bazı giyim eşyalarında veya döşemeliklerde kumaş kenarlarına dikilen süslü iplikten püskül; görünüşü püskülü andıran; havlu, halı vb.nin kenarı boyunca sarkan püskül” (TS, 1998-1999)

Kelime Eski Türkçede *saçgak* biçimindedir (DLT, 797). Verilen biçimler ses ve şekil özelliği itibarıyla farklı yapılara sahip olsa da Yegerov sözlüğünde denk biçimler olarak ele almıştır (ESÇYA, 224). Türkiye Türkçesindeki biçimde, Batı Türkçesinin özelliklerinden biri olan hece başındaki *g* ünsüzünün düşmesi hâdisesine örnek görülmektedir. Çuvaş Türkçesinde ise *s* > *ş*- değişimi kural dışı bir değişimdir. Burada öncelikle *s* > *ş* değişimini daha sonra da gerileyici ünsüz benzeşmesi ile *ş* > *ş* değişiminin olduğu düşünülebilir. Ayrıca ilk hece ünlüsünde *-a-* > *-ü-* değişimi, *-ç* > *ş*- değişimi, ikinci hecede bulunan *g* ve *k* ünsüzlerinin düşmesi, *-a-* > *-e-* öndamaksıllaşması bulunmaktadır. Kelime Eski Türkçede “malını saçan (kişi)”

anlamındadır. Bahsi geçen lehçelerde temel anlam benzerliğinde yeni bir anlam kazanarak anlam değişmesi gerçekleşmiştir. Karşılaştırılan biçimlerde ünlü uyumu mevcuttur.

321. Çuv. *şühe* ~ Kır. *cuka* ~ TT. *yuka* ≈ *yufka*

Çuv. *şühe* “ince, nefis, kibar” (ÇTS, 673)

Kır. *cuka* “yuka, ince, kalın olmayan; hafif, ağır olmayan; lafa, söze dayanamayan, hassas, nazik” (KTS, 650)

TT. *yuka* “zayıf, ince, hafif; dayanıksız; derin olmayan, sığ” ≈ *yufka* “zayıf, ince, dayanıksız” (TS, 2613)

Kelime Eski Türkçede *yuvga* biçimindedir (DLT, 990). Türkiye Türkçesinde ilk hece sonunda *-v > Ø* düşmesi, ikinci hece başında *g- > k-* tonsuzlaşması görülmektedir. Bu gerçekleşen ses olayları Kırgız Türkçesi için de geçerlidir. Bunlara ek olarak Kırgız Türkçesinde *y- > c-* süreksizleşmesi vardır. Çuvaş Türkçesinde ise *y- > ş-* değişimi, *-u- > -ü-* öndamasılaşması, *-v > Ø* ünsüz düşmesi, *g- > h-* değişimi, *-a > -e* öndamaksılaşması bulunmaktadır. Çuvaş Türkçesinde gerçekleşen birçok ses olayı neticesinde oluşan biçim, diğer iki lehçeye kıyasla farklı gözükmemektedir. Ancak Fedotov bu üç biçimi kökteş kabul etmektedir (ETÇYA, 151-152; ESÇYA, 224). Kelime, Eski Türkçede “yufka ekmek” anlamındadır. İncelenen lehçelerdeki biçimler ünlü uyumunu taşımaktadır.

322. Çuv. *şvîh* ~ Kır. *cuuk* ~ TT. *yakın*

Çuv. *şvîh* “yakın” (ÇTS, 674)

Kır. *cuuk* “yakın, dolaylarında; yılın herhangi bir zamanını yaklaşık olarak bildirmede kullanılır; dar, geniş olmayan” (KTS, 662)

TT. *yakın* “uzak karşıtı; küçük, önemsiz değişikliklerle birbirinden ayrılan; aralarında sıkı ilgi bulunan; benzeyen, andıran, yaklaşan; zaman bakımından yaklaşmış olan; aralarında sıkı ilişki olan arkadaş, dost veya akraba” (TS, 2506)

Kelime Eski Türkçede *yaguk* ~ *yakın* olmak üzere iki biçimindedir (DLT, 942,943). İkinci biçim Türkiye Türkçesinde korunmuştur. Kırgız Türkçesinde *y- > c-* değişimi, *agu > uu* uzun ünlü oluşumu yer almaktadır. Çuvaş Türkçesinde ise kurallı

olarak gerçekleşen ses olayları vardır. Bunlar; *y-* > *ş-* denkliği, *-a-* > *-ı-* değişimi, *-g-* > *-v-* değişimi, *-ı-* > *-ĩ-* değişimi, *-k* > *-h* sızıcılaşmasıdır. Kelime Eski Türkçede “yakın; kardeşlerden daha yakın olan (kişi); yakın (yer vb.); yakın akraba” anlamındadır. Bu anlam incelenen lehçelerde korunmuştur. Kırgız Türkçesi ve Türkiye Türkçesinde anlam genişlemesi görülmektedir. Çuvaş Türkçesi ve Türkiye Türkçesindeki biçimlerde ünlü uyumu tamdır. Kırgız Türkçesi tek heceli bir yapıya sahip olduğu için ünlü uyumuna bakılamamaktadır.

323. Çuv. *şlîh* ~ Kır. *cazık* ~ TT. *yazık*

Çuv. *şlîh* “günah” (ÇTS, 674)

Kır. *cazık* “yazık, günah” (KTS, 550)

TT. *yazık* “günah; yazık” (TS, 2560)

Kelime Eski Türkçede *yāzūk* ~ *yazūk* olmak üzere iki biçiminde bulunmaktadır (DLT, 964). Türkiye Türkçesinde düzlük-yuvarlaklık uyumuna uyması gereği ikinci hece ünlüsünde *-u-* > *-ı-* değişimi olmuştur. Bu değişim Kırgız Türkçesinde de mevcuttur. Ayrıca bu lehçede *y-* > *c-* değişimi de vardır. Çuvaş Türkçesinde ise *y-/ş-* denkliği, ilk hece ünlüsünde *-a-* > *-ı-* daralması, ikinci hece ünlüsünde *-u-* > *-ĩ-*, kelime sonunda *-k* > *-h* sızıcılaşması yer almaktadır. Kelime Eski Türkçede “suç, günah” anlamındadır. Bu anlam bahsi geçen lehçelerde korunmaktadır. Kırgız Türkçesi ve Türkiye Türkçesinde “yazık” anlamının eklenmesiyle anlam genişlemesi oluşmuştur. Lehçelerde karşılaştırılan biçimler hem kalınlık-incelik hem de düzlük-yuvarlaklık uyumuna uymaktadır.

324. Çuv. *şır* ~ Kır. *car* ~ TT. *yar*

Çuv. *şır* “uçurum, falez, yar, dik kıyı” (ÇTS, 675)

Kır. *car* “yar, su aşındırmasıyla oluşmuş uçurum; uçurum” (KTS, 518)

TT. *yar* “uçurum” (TS, 2531)

Kelime Eski Türkçede *yār* biçimindedir (DLT, 952). Bu biçim lehçelerde kısa ünlülü olarak devam etmektedir. Türkiye Türkçesinde gerçekleşen başka ses olayı yoktur. Kırgız Türkçesinde bu duruma ek olarak *y-* > *c-* süreksizleşmesi mevcuttur. Çuvaş Türkçesinde *y-* > *ş-* değişimi, *-a-* > *-ı-* daralması görülmektedir. Kelime “yar,

uçurum, sel sularının açtığı yarık” temel anlamıyla kayıtlıdır. Bu anlam incelenen lehçelerde devam etmektedir. Karşılaştırılan şekiller tek heceli olduğu için ünlü uyumu bakımından değerlendirilememektedir.

325. Çuv. *şrlahu* ~ Kır. *carlık* ~ TT. *yarlık*

Çuv. *şrlahu* “yerine getirme, tatmin etme; gönlünü alma; merhamet, af” (ÇTS, 677)

Kır. *carlık* “yarlık, ferman” (KTS, 528)

TT. *yarlık* “ferman” (TS, 2541)

Kelime Eski Türkçede *yarlıg* biçimindedir (DLT, 954). Türkiye Türkçesinde kelime sonu *-g* > *-k* tonsuzlaşması vardır. Kırgız Türkçesinde *y-* > *c-* değişimi, *-g* > *-k* tonsuzlaşması mevcuttur. Çuvaş Türkçesinde *y-* > *ş-* denkliği, ilk hece ünlüsünde *-a-* > *-ı-* daralması, ikinci hece ünlüsünde *-ı-* > *-a-* değişimi, *-k* > *-h* sızıcılığı görülmektedir. Kelime Eski Türkçede “Çiğil lehçesinde sultanın mektubu ve emri; Tanrı’nın emri” anlamındadır. Kırgız Türkçesi ve Türkiye Türkçesinde kelimenin Eski Türkçe anlamı korunmuştur. Çuvaş Türkçesinde ise temel anlamla bağlantılı olan başka bir anlama geçiş olmuştur. Kırgız Türkçesi ve Türkiye Türkçesindeki biçim her iki uyuma birden uymaktadır. Çuvaş Türkçesi için kaydedilen biçim sadece kalınlık-incelik uyumuna uymaktadır.

326. Çuv. *taka* ~ Kır. *teke* ~ TT. *teke*

Çuv. *taka* “koç, koyun” (ÇTS, 683)

Kır. *teke* “teke, keçinin erkeği” (KTS, 979)

TT. *teke* “erkek keçi” (TS, 2302)

Kelime Eski Türkçede *teke* biçimindedir (DLT, 867). Türkiye Türkçesi ile Kırgız Türkçesinde kayıtlı olan kelimeler, temel biçimini korumuş, herhangi bir anlam olayına uğramamışlardır. Çuvaş Türkçesinde ise kelimenin ünlülerinde *-e-* > *-a-* artdamaksızlaşması mevcuttur. Kelime Eski Türkçede “teke, erkek keçi” anlamındadır. Bu anlam Kırgız Türkçesi ve Türkiye Türkçesinde devam etmektedir. Çuvaş Türkçesinde ise anlam değişmesi oluşmuştur. Karşılaştırılan bu kelimeler ünlü uyumları bakımından değerlendirildiğinde, bunların hem kalınlık-incelik hem de düzlük-yuvarlaklık uyumuna uydukları görülmektedir.

327. Çuv. *tal* ~ Kır. *tal* ~ TT. *dal*

Çuv. *tal* “deste, demet, tutam” (ÇTS, 684)

Kır. *tal* “dal, söğüt” (KTS, 920)

TT. *dal* “ağacın gövdesinden ayrılan kollardan her biri; branş; bir bilim alanının içinde yer alan ana bilim dalında alt alanı; canlıların bölümlenmesinde, sınıfların bir araya gelmesiyle oluşan birlik, şube” (TS, 582)

Kelime Eski Türkçede *tāl* biçiminde kayıtlıdır (DLT, 843). Karşılaştırılan biçimlerde kelimenin ünlüsünün kısa ünlüye değişimi *-ā- > -a-* görülmektedir. Türkiye Türkçesinde bu ses olayının yanında ilk seste *t- > d-* tonlulaşması mevcuttur. Kelime Eski Türkçede “taze dal” anlamındadır. Türkiye Türkçesinde kelimenin temel anlamı korunmakla birlikte yeni anlamlar kazanmasıyla anlam genişlemesi görülmektedir. Kırgız Türkçesinde Eski Türkçe anlamı korunmuştur. Çuvaş Türkçesinde kelimenin temel anlamı tamamen kaybolmuş, anlam değişimi oluşmuştur. İncelenen biçimler tek heceli olduğu için ünlü uyumu bakımından değerlendirilememişlerdir.

328. Çuv. *tamak* ~ Kır. *tamak* ~ TT. *damak*

Çuv. *tamak* “ağız” (ÇTS, 686)

Kır. *tamak* “damak; boğaz” (KTS, 928)

TT. *damak* “damak; boğaz” (TS, 928)

Kelime Eski Türkçede *tamgak* şeklinde yer almaktadır (DLT,850). Türkiye Türkçesinde *t- > d-* tonlulaşması ile ek başında bulunan *g* ünsüzünün düşmesi görülmektedir. Kırgız Türkçesi ve Çuvaş Türkçesinde sadece ek başında bulunan *g* ünsüzü düşmüştür. Kelime “damak, boğaz, hançere” temel anlamlarına sahiptir. Kırgız Türkçesi ve Türkiye Türkçesinde kelimenin Eski Türkçe anlamı korunmuştur. Çuvaş Türkçesinde ise kelimenin anlamı yakın anlam ilişkisi kurularak anlam değişmesine uğramıştır. Bahsi geçen lehçelerdeki biçimler ünlü uyumuna uymaktadır.

329. Çuv. *tamga* ≈ *tumha* ~ Kır. *tamga* ~ TT. *damga*

Çuv. *tamga* “damga” ≈ *tumha* “mühür, damga, iz; nişan, işaret; leke” (ÇTS, 686)

Kır. *tamga* “damga, nişan, işaret; harf; iz, damga, kötü izlenim” (KTS, 931)

TT. *damga* “damga; bir kimsenin adını kötüye çıkaran yüz kızartıcı durum; bir şeyin, kime, hangi çağa ait olduğunu gösteren belirgin iz, işaret, nitelik” (TS, 590)

Kelime Eski Türkçede *tamga* şeklinde yer almaktadır (DLT,850). Türkiye Türkçesinde *t-* > *d-* tonlulaşması ile kelimenin varlığı devam etmektedir. Kırgız Türkçesinde temel biçim korunmuştur. Çuvaş Türkçesinde ise kelimenin iki farklı biçimde kullanımı söz konusudur. Birinci biçim (*tamga*) kelimenin Eski Türkçe biçimiyle aynıdır. İkinci biçimde (*tumha*) ise ilk hecede *-a-* > *-u-* değişimi, ikinci hece başında *g* > *k* > *h* değişimi ile sızıcılaşma bulunmaktadır. Burada *g* ünsüzünün doğrudan *h* ünsüzüne değişimi kurallı bir değişim olmayacağı için önce *k* ünsüzüne değişim gösterip sonra *h* ünsüzüne değişim gerçekleştirdiği düşünülebilir. Kelime Eski Türkçede “hakan vb. kimselerin damgası” anlamına sahiptir. Bu anlam incelenen lehçelerde korunmakla birlikte yeni anlamlar eklenmesiyle anlam dairesinin somut olarak genişlediği görülmektedir. Karşılaştırılan biçimler ünlü uyumuna uymaktadır.

330. Çuv. *tan* ~ Kır. *teñ* ~ TT. *denk*

Çuv. *tan* “denk, aynı, aynı düzeyde, eşit, aynı seviyede, aynı hizada” (ÇTS, 686)

Kır. *teñ* “denk, uygunluk, nitelik yönünden eşit; aynı yaşta; kafa dengi” (KTS, 991)

TT. *denk* “ağırlık bakımından eşit olan; 0,80175 gram olan ağırlık ölçüsü; uygun, nitelik yönünden eşit” (TS, 630)

Kelime Eski Türkçede *teñ* şeklinde yer almaktadır (DLT,868). Türkiye Türkçesinde kelime başında *t-* > *d-* tonlulaşması, *ñ* sesinin *n* ve *g* olarak ayrılması ve *g* > *k* tonsuzlaşmasının gerçekleşmesi görülmektedir. Kırgız Türkçesi, kelimenin Eski Türkçe biçimini korumuştur. Çuvaş Türkçesinde kelimenin ünlüsünde *-e-* > *-a-* değişimi ile artdamaksıllaşma, *ñ* > *n* değişimi yer almaktadır. Kelime Eski Türkçede “denk ve akran” anlamını taşımaktadır. Bu anlam incelenen lehçelerde korunmuştur. Ayrıca Türkiye Türkçesinde anlam genişlemesi oluşmuştur.

331. Çuv. *tar* ~ Kır. *ter* ~ TT. *ter*

Çuv. *tar* “ter” (ÇTS, 690)

Kır. *ter* “ter” (KTS, 998)

TT. *ter* “ter” (TS, 2327)

Kelime Eski Türkçede *ter* şeklinde yer almaktadır (DLT,871). Türkiye Türkçesi ve Kırgız Türkçesinde kayıtlı olan biçimler hiçbir ses olayına uğramaksızın temel biçimi korumuştur. Çuvaş Türkçesinde ise kelimenin ünlüsünde *-e-* > *-a-* ardamsızlaşması gerçekleşmiştir. Eski Türkçede kayıtlı olan “ter” anlamı bugün incelenen lehçelerde devam etmektedir. Ayrıca karşılaştırılan bu kelimeler ünlü uyumları bakımından değerlendirildiğinde, hem kalınlık-incelik hem de düzlük-yuvarlaklık uyumuna uydukları görülmektedir.

332. Çuv. *tarîn* ~ Kır. *tereñ* ~ TT. *derin*

Çuv. *tarîn* “derin” (ÇTS, 691)

Kır. *tereñ* “derin, dibi yüzeyinden veya ağzından uzak olan; derin, yüzeyden içeri inen; derin, içten gelen; derin, ayrıntılı, detaylı, geniş, iyi” (KTS, 999)

TT. *derin* “dibi yüzeyinden veya ağzından uzak olan; yüzeyden içeri inen; kendi türünde çok gelişmiş, ileri durumda olan; yoğun; uzun süren; ayrıntılı; dip; içten gelen” (TS, 635)

Kelime Eski Türkçede *teriñ* şeklinde yer almaktadır (DLT,871). Türkiye Türkçesinde ilk seste *t-* > *d-* tonlulaşması, *ñ* > *n* değişimi görülmektedir. Kırgız Türkçesinde ikinci hece ünlüsünde ilerleyici benzeşme sonucunda *-i-* > *-e-* değişimi mevcuttur. Çuvaş Türkçesinde ise ilk hece ünlüsünde *-e-* > *-a-* ardamsızlaşması, ikinci hece ünlüsünde *-i-* > *-ı-* değişimi, kelime sonunda *ñ* > *n* değişimi mevcuttur. Kelime “her şeyin bol ve derini” anlamıyla kayıtlıdır. Bu anlam yukarıda yer alan lehçelerde korunmuştur. Kırgız Türkçesi ve Türkiye Türkçesinde kelimenin yeni anlamlar kazanmasıyla anlam genişlemesi oluşmuştur. Karşılaştırılan lehçelerdeki biçimlerde ünlü uyumu tamdır.

333. Çuv. *tayav* ≈ *tuya* ~ Kır. *tayak* ~ TT. *dayak*

Çuv. *tayav* “dayak, destek, payanda” ≈ *tuya* “çubuk, baston, değnek, sopa” (ÇTS, 697,765)

Kır. *tayak* “dayak, köstek, baston, sopa; Kırgız çadırının kapısının iki yanına dikilen direk” (KTS, 966)

TT. *dayak* “bir şeyin yıkılmaması için dayanan ağaç, destek, payanda; evlerin kapısının açılmaması için kapının arkasına konulan kol, destek, sürgü” (TS, 600)

Kelime Eski Türkçede *tayak* biçimindedir (DLT,864). Türkiye Türkçesinde sadece kelime başında *t-* > *d-* tonlulaşması vardır. Kırgız Türkçesinde kelimenin Eski Türkçe biçimi hiçbir ses olayına uğramaksızın korunmuştur. Çuvaş Türkçesinde ise kelimenin iki farklı biçime sahip olduğu görülmektedir. Birinci biçimde (*tayav*) kelime sonunda *-k* > *-v* sızıcılaşması mevcuttur. İkinci biçimde (*tuya*) ise ilk hece ünlüsünde *-a-* > *-u-* değişimi, kelime sonunda *k* > $\emptyset$ ünsüz düşmesi bulunmaktadır. Kelime “değnek, baston; dayanak” anlamındadır. Bu anlam üç lehçede korunmakla birlikte yeni anlamlar eklenmesiyle anlam genişlemesi söz konusu olmuştur. Ele alınan biçimler ünlü uyumuna uymaktadır.

334. Çuv. *tıvar* ~ Kır. *tuz* ~ TT. *tuz*

Çuv. *tıvar* “tuz” (ÇTS, 698)

Kır. *tuz* “tuz, iğneleme, onur kırıcı söz söylem” (KTS, 1113)

TT. *tuz* “tuz” (TS, 2395)

Kelime Eski Türkçede *tūz* biçimindedir (DLT,906). Kelimenin Eski Türkçe biçimi Kırgız Türkçesi ve Türkiye Türkçesinde kısa süreli ünlü *-ū-* > *-u-* ile devam etmektedir. Çuvaş Türkçesindeki biçim diğer iki lehçedeki biçimlere göre farklı ses özelliklerine sahip olsa da Fedotov ve Yegerov tarafından kökteş kelimeler olarak kabul edilmiştir (ETÇYA, 183; ESÇYA, 234). Çuvaş Türkçesindeki biçimde kelime içinde bulunan uzun ünlünün kısalma sürecinde *-ū-* > *-ĩ-* ünlüsüne değişmesi, birincil uzun ünlünün kısalma sürecinde *y* ünsüzünün türemesi ve *y* > *v* değişmesi, *y* ünsüzünün türemesiyle, kelime sonunda yan yana gelen iki ünsüz arasında *a* ünlüsünün türemesi, zetasizm hadisesi kapsamında, kelime sonunda bulunan palatal *ř* ünsüzünün korunması görülmektedir. kelime Eski Türkçede “tuz” anlamıyla kayıtlıdır.

Bu anlam incelenen lehçelerde korunmuştur. Kırgız Türkçesinde mecaz anlam yoluyla yeni anlam kazanarak anlam genişlemesi oluşmuştur. Çuvaş Türkçesindeki biçimde, hem kalınlık-incelik hem de düzlük-yuvarlaklık uyumu vardır. Kırgız Türkçesi ve Türkiye Türkçesindeki biçimler ise tek heceli bir yapıya sahiptir.

335. Çuv. *tīvattī* ≈ *tīvatī* ≈ *tīvat* ~ Kır. *tört* ~ TT. *dört*

Çuv. *tīvattī* ≈ *tīvatī* ≈ *tīvat* “dört” (ÇTS, 698).

Kır. *tört* “dört” (KTS, 1084)

TT. *dört* “dört” (TS, 715)

Kelimenin Eski Türkçede *tōrt* ~ *tört* biçiminde hem kısa ünlülü hem uzun ünlülü biçimde kullanımı mevcuttur (DLT, 897). Türkiye Türkçesinde *t* > *d*-tonlulaşması ile *-ō-* > *-ö-* ünlü kısalması yer almaktadır. Kırgız Türkçesinde yalnızca kelimenin ünlüsünde kısalma görülmektedir. Çuvaş Türkçesindeki biçim kurallı olarak gerçekleşen ses olayları neticesinde diğer biçimlerden farklı bir yapıya sahip olsa da Fedotov kökteş kelimeler olarak ele almıştır. Çuvaş Türkçesinde kelimenin iki biçimde kullanımı bulunmaktadır. Birinci biçimde (*tīvat*) birinci hecede bulunan uzun ünlünün kısalma sürecinde *-ō-* > *-ĩ-* ünlüsüne değişmesi, birincil uzun ünlünün kısalma sürecinde *y* ünsüzünün türemesi ve *y* > *v* değişmesi, gerçekleşen *y* türemesine bağlı olarak *y* ve *r* ünsüzleri arasında *a* ünlüsünün türemesi ve *r* > *Ø* düşmesi gerçekleşmiştir. İkinci biçimde (*tīvattī*), kelimenin sonunda *ĩ* ünlüsü bulunmaktadır. Bu unsur Ersoy’a göre, kelimenin anlamında herhangi bir değişiklik oluşturmeyen bir enklitiktir (Ersoy, 2010: 36). Üçüncü biçim (*tīvattī*) ise kelime sonunda bulunan *t* ünsüzünün ikizleşmesine bağlı olarak oluşmuştur. Kelime “dört” anlamına sahiptir. Bu anlam lehçelerde korunmuştur. Çuvaş Türkçesinin üç biçimde ünlü uyumu tamdır. Kırgız Türkçesi ve Türkiye Türkçesindeki yapılar tek heceli olduğu için ünlü uyumuna bakılamamaktadır. Çuvaş Türkçesindeki biçim hece sayısı bakımından farklıdır.

336. Çuv. *tīlī* ~ Kır. *tuşoo* ≈ *tuşak* ~ TT. *duşak*

Çuv. *tīlī* “at kösteği” (ÇTS; 701)

Kır. *tuşoo* ≈ *tuşak* “bukağı; bukağılama; köstek kesme töreninde çocuğun ayağına bağlanan ip; kaçmaması için hayvanların ayağına takılan zincir” (KTS, 1008)

TT. *duşak* “hayvanın iki ayağını iple bağlayarak yapılan köstek” (TS, 727)

Kelime Eski Türkçede *tuşag* biçimindedir (DLT,903). Türkiye Türkçesinde kelime başında *t- > d-* tonlulaşması, kelime sonunda *-g > -k* tonsuzlaşması bulunmaktadır. Kırgız Türkçesinde kelimenin iki biçimde kullanımı söz konusudur. Birinci biçimde (*tuşoo*), *-ag* ses grubunun erimesiyle oluşan ikincil uzun ünlü *-ag > -oo* bulunmaktadır. İkinci biçimde (*tuşak*) kelime sonunda *-g > -k* tonsuzlaşması vardır. Çuvaş Türkçesindeki biçim diğer lehçelerdeki biçime göre farklılık göstermektedir. Ancak Fedotov bu biçimleri kökteş olarak kaydetmiştir. Çuvaş Türkçesinde *-u- > -ĩ-* değişimi, sigmatizm hadisesi kapsamında, kelime içinde palatal *í* ünsüzünün bulunması, *-a- > -ĩ-* değişimi, kelime sonu *-g > Ø* ünsüz düşmesi yer almaktadır. Kelime Eski Türkçede “atın ön ayaklarını bağlamak için kullanılan köstek” anlamındadır. Belirtilen bu anlam özelliğini Çuvaş Türkçesinde korunmuştur. Türkiye Türkçesi ile Kırgız Türkçesinde ise atın da dâhil olduğu bütün binek hayvanları için kullanılan köstekleri kapsayan bir kelime olarak kullanılmasıyla anlam genişlemesi gerçekleştirmiştir. Ayrıca Kırgız Türkçesinde benzetme sonucu bir anlam özelliği daha kazanmıştır. Üç lehçede bulunan biçimler kalınlık-incelik uyumuna uymaktadır. Düzlük-yuvarlaklık uyumuna ise Kırgız Türkçesi dışındaki diğer iki lehçedeki biçimler uymaktadır.

337. Çuv. *tĩlĩh* ~ Kır. *tul* ~ TT. *dul*

Çuv. *tĩlĩh* “yetim, öksüz, dul” (ÇTS, 701)

Kır. *tul* “dul, eşi ölmüş kadın” (KTS, 1095)

TT. *dul* “eşi ölmüş veya eşinden boşanmış kadın veya erkek” (TS, 722)

Kelime Eski Türkçede *tul* biçimindedir (DLT,898). Bu biçim Türkiye Türkçesinde *t- > d-* tonlulaşması ile varlığını devam ettirmektedir. Kırgız Türkçesinde hiçbir ses olayı olmadan temel biçim korunmaktadır. Çuvaş Türkçesinde biçim ses özellikleri bakımından eşdeğer gözükmese de Fedotov ve Yegerov tarafından kökteş biçimler olarak yer verilmiştir (ETÇYA, 189; ESÇYA, 235). Çuvaş Türkçesindeki biçim Ceylan’a göre *tul-ak* yapısına sahiptir (1997:78). Bu yapıdan yola çıkarak Çuvaş Türkçesinde *-u- > -ĩ-* değişimi, *-a- > -ĩ-* değişimi, *-k > -h* sızıcılaşması mevcuttur. Kelime Eski Türkçede “dul” anlamına sahiptir. Bu anlam incelenen lehçelerde devam etmektedir. Çuvaş Türkçesinde kelime yeni anlamlar kazanarak anlam genişlemesine uğramıştır. Çuvaş Türkçesindeki yapı ünlü uyumuna uymaktadır.

338. Çuv. *tılmaç* ~ Kır. *tilmeç* ~ TT. *dilmaç*

Çuv. *tılmaç* “tercüman, çevirmen” (ÇTS, 702)

Kır. *tilmeç* “sözlü çeviri yapan tercüman” (KTS, 1034)

TT. *dilmaç* “çevirmen” (TS, 667)

Kelime Eski Türkçede *tılmaç* biçimindedir (KB,441). Türkiye Türkçesinde *t-* > *d-* tonlulaşması, ilk hece ünlüsünde *-ı-* > *-i-* öndamaksıllaşması mevcuttur. Kırgız Türkçesinde kelimenin ünlülerinde *-ı-* > *-i-* , *-a-* > *-e-* öndamaksıllaşması görülmektedir. Çuvaş Türkçesinde ilk hece ünlüsünde *-ı-* > *-i-* değişimi bulunmaktadır. Kelime Eski Türkçede “tercüman” anlamıyla kayıtlıdır. Bu kelimenin temel anlam özelliği, karşılaştırılan lehçelerde korunmuştur. Çuvaş Türkçesi ve Kırgız Türkçesinde incelenen kelimeler ünlü uyumuna uymaktadır.

339. Çuv. *tım* ~ Kır. *toñ* ~ TT. *don*

Çuv. *tım* “kırağı, don, soğuk, ayaz” (ÇTS, 702)

Kır. *toñ* “don, buz tutma” (KTS, 1060)

TT. *don* “hava sıcaklığının sıfırdan aşağı düşmesiyle suların buz tutması” (TS, 703 - 704)

Kelime Eski Türkçede *toñ* biçimindedir (DLT, 891, 892). Türkiye Türkçesinde *t-* > *d-* tonlulaşması, *-ñ* > *-n* değişimi mevcuttur. Kırgız Türkçesinde temel biçim korunmuştur. Çuvaş Türkçesinde ise kelimenin ünlüsünde *-o-* > *-i-* değişimi, son seste *-ñ* > *-m* değişimi görülmektedir. Kelime “içi buz olan herhangi bir şey; donmuş şey” temel anlamına sahiptir. Bu temel anlam incelenen lehçelerde korunmuştur. Çuvaş Türkçesinde yeni anlamlar eklenerek anlam genişlemesi oluşmuştur.

340. Çuv. *tıman* ~ Kır. *tuman* ~ TT. *duman*

Çuv. *tıman* “kar fırtınası, tipi, boran” (ÇTS, 702)

Kır. *tuman* “sis; duman” (KTS, 1095)

TT. *duman* “duman” (TS, 722)

Kelime Eski Türkçede *tuman* biçimindedir (DLT, 899). Türkiye Türkçesinde *t-* > *d-* tonlulaşması ile kelimenin varlığı devam etmektedir. Kırgız Türkçesinde temel

biçim hiçbir ses olayına uğramaksızın korunmuştur. Çuvaş Türkçesinde ise ilk hece ünlüsünde -u- > -ĩ- değişimi vardır. Kelime Eski Türkçede “sis” anlamını taşır. Bu anlam Kırgız Türkçesinde korunmuştur. Ayrıca benzetme yoluyla “duman” anlamı eklenerek anlam genişlemesi olmuştur. Türkiye Türkçesi ve Çuvaş Türkçesinde temel anlam korunmamış; yakın bir anlam özelliğine geçerek anlam genişlemesi gerçekleşmiştir. Ayrıca karşılaştırılan bu kelimeler ünlü uyumları bakımından değerlendirildiğinde, hem kalınlık-incelik hem de düzlük-yuvarlaklık uyumlarının tam olduğu görülmektedir.

341. Çuv. *tĩmar* ~ Kır. *tamır* ~ TT. *damar*

Çuv. *tĩmar* “kök” (ÇTS, 703)

Kır. *tamır* “damar; kök, bitki kökü; soy; kök, kaynak, köken” (KTS, 1095)

TT. *damar* “canlı varlıklarda kanın ve besleyici sıvıların dolaştığı kanal; huy; başka türden katmanların arasında bulunan sıvı, maden veya mineral katmanı; mermerde, bazı taşlarda ve tahta kesitlerinde renk ayrılığı gösteren dalgalı çizgi; içinde ongun besi suyunun dolaştığı odunsu dokudan boru; soy, yaradılış” (TS, 589)

Kelime Eski Türkçede *tamar* ~ *tamur* olmak üzere iki biçimde karşımıza çıkmaktadır (DLT, 850, 851). Türkiye Türkçesinde *t-* > *d-* tonlulaşması vardır. Kırgız Türkçesinde ikinci hece ünlüsünde -a- > -ı- ünlü daralması mevcuttur. Çuvaş Türkçesinde ise ilk hece ünlüsünde -a- > -ĩ- değişimi bulunmaktadır. Kelimenin Eski Türkçede “damar; vücuttaki damar” anlamındadır. Belirtilen bu anlam özelliği Türkiye Türkçesi ile Kırgız Türkçesinde korunmakla birlikte yeni anlamlar eklenmesiyle anlam genişlemesi de söz konusu olmaktadır. Çuvaş Türkçesinde temel anlam korunmamış, anlam değişmesi gerçekleşmiştir. Bahsi geçen lehçelerdeki biçimlerin ünlü uyumları tamdır.

342. Çuv. *tıpra* ~ Kır. *topurak* ~ TT. *toprak*

Çuv. *tıpra* “toprak, yer” (ÇTS, 706)

Kır. *topurak* “toprak, yer kabuğunun, toz durumuna gelmiş türlü kütle kırıntılarıyla, çürümüş organik cisimlerden oluşan ve canlılara yaşama ortamı sağlayan yüzey bölümü; toprak, yer, vadi, ülke” (KTS, 1067)

TT. *toprak* “toprak; arazi, tarla; kara; ülke; memleketli” (TS, 2371)

Kelime Eski Türkçede *toprak* şeklindedir (DLT,892). Bu biçim Türkiye Türkçesinde devam etmektedir. Kırgız Türkçesinde kelime içinde, *p* ile *r* ünsüzleri arasında *u* ünlüsü türemiştir. Bu ünlü türemesinin gerçekleşmesinde patlayıcı bir ünsüzden akıcı bir ünsüze geçişin zor olması etkili olmuştur. Bu ses olayı sonucu Kırgız Türkçesindeki biçim hece sayısı bakımından farklılık göstermektedir. Çuvaş Türkçesinde *-o-* > *-ı-* değişimi ile kelime sonunda bulunan *k* ünsüzünün düşmesi görülmektedir. Kelime “toprak, kum; toz” temel anlamına sahiptir. Bu anlam ele alınan lehçelerde korunmuştur. Türkiye Türkçesi ve Kırgız Türkçesinde kelimenin yeni anlamlar kazanmasıyla anlam genişlemesi gerçekleşmiştir. Mevcutta incelenen biçimler ünlü uyumuna uymaktadır.

343. Çuv. *tıri* ~ Kır. *torgoy* ~ TT. *turgay*

Çuv. *tıri* “toygay, tarla kuşu” (ÇTS, 709)

Kır. *torgoy* “turgay, toygay” (KTS, 1068)

TT. *turgay* “toygay” (TS, 2387)

Kelime Eski Türkçede *torıgā* şeklinde yer almaktadır (DLT,893). Türkiye Türkçesinde ilk hecede *-o-* > *-u-* daralması, ikinci hecede bulunan vurgusu zayıf olan *ı* ünlüsünün düşmesi, son seste bulunan uzun ünlünün kısalması ve bu kısalma sürecinin etkisiyle *y* ünsüzünün türemesi görülmektedir. Kırgız Türkçesinde ikinci hecede bulunan *ı* ünlüsünün düşmesi, son seste bulunan uzun ünlünün kısalması ve bu kısalma sürecinin etkisiyle *y* ünsüzünün türemesi, ilerleyici benzeşme neticesinde *-a-* > *-o-* değişiminin bulunması yer almaktadır. Çuvaş Türkçesindeki biçim ses özellikleri bakımından diğer biçimlere kıyasla farklı görünüme sahip olsa da Fedotov tarafından denk kelimeler olarak verilmiştir. Çuvaş Türkçesinde ise birinci hecede *-o-* > *-ı-* değişimi, ikinci hecenin başında bulunan *g-* ünsüzünün düşmesi, *y* ünsüzünün

tesiriyle ikinci hecede *-a-* > *-i-* değişimi, kelime sonunda bulunan *-y* ünsüzünün eriyerek düşmesi mevcuttur. Kelime Eski Türkçede “tarla kuşu, toygır” anlamındadır. Bu anlam incelenen lehçelerde korunmuştur. Üç lehçede bulunan biçimler kalınlık-incelik uyumuna uymaktadır. Düzlük-yuvarlaklık uyumuna ise Kırgız Türkçesi dışındaki diğer iki lehçedeki biçimler uymaktadır.

344.Çuv. *tırna* ~ Kır. *turna* ~ TT. *turna*

Çuv. *tırna* “turna” (ÇTS, 710)

Kır. *turna* “turna, kuş türü” (KTS, 1101)

TT. *turna* “turna, kuş türü” (TS, 2387)

Kelime Eski Türkçede *turna* şeklindedir (DLT,902). Bu biçim Türkiye Türkçesi ve Kırgız Türkçesinde devam etmektedir. Çuvaş Türkçesinde ise ilk hecede *-u-* > *-ı-* değişimi bulunmaktadır. Kelimenin temel anlamı olan “turna”, mevcut olan lehçelerde korunmuştur. Lehçelerde karşılaştırılan biçimler ünlü uyumunu taşımaktadır.

345. Çuv. *tıha* ~ Kır. *togoo* ~ TT. *toka*

Çuv. *tıha* “çengel, kopça, toka, tığ” (ÇTS, 712)

Kır. *togoo* “halka, çember biçiminde çeşitli nesnelerden yapılmış tutturma aracı” (KTS, 1048)

TT. *toka* “kemer, kayış, ayakkabı vb.nin iki ucunu birbirine bağlamaya, bunları istenilen genişlikte tutmaya yarayan, türlü biçimlerde tutturmalık; kadınların saçlarını bir arada tutmaya yarayan, bazen de süs olarak kullanılan araç” (TS, 2361)

Kelime Eski Türkçede *toku* şeklindedir (DLT, 889). Türkiye Türkçesinde kelime sonunda *-u-* > *-a-* değişimiyle ünlü genişlemesi vardır. Kırgız Türkçesinde *-k-* > *-g-* tonlulaşması, son seste ilerleyici benzeşme neticesinde *-a-* > *-o-* değişiminin bulunması, lehçenin karakteristik özelliği olan uzun ünlünün varlığı görülmektedir. Çuvaş Türkçesinde ise birinci hecede *-o-* > *-ı-* değişimi, *-k-* > *-h-* sızıcılaşması, kelime sonunda *-u-* > *-a-* değişimiyle ünlü genişlemesi mevcuttur. Kelime Eski Türkçede “kemerin tokası” anlamını taşımaktadır. Çuvaş Türkçesi ve Türkiye Türkçesinde temel anlam özelliği korunmuştur. Bunun yanında iki lehçede de iki farklı nesnenin

birleştirilmesi dolayısıyla şekil-işlev benzerliği neticesinde yeni anlamlar eklenerek anlam genişlemesi söz konusu olmuştur. Kırgız Türkçesinde sadece temel anlam korunmuştur. Ayrıca karşılaştırılan bu kelimeler ünlü uyumları bakımından değerlendirildiğinde, bunların hem kalınlık-incelik hem de düzlük-yuvarlaklık uyumuna tâbi oldukları görülür.

346. Çuv. *tîhîr* ~ Kır. *toguz* ~ TT. *dokuz*

Çuv. *tîhîr* “dokuz” (ÇTS, 712)

Kır. *toguz* “dokuz” (KTS, 1049)

TT. *dokuz* “dokuz” (TS, 696)

Kelime Eski Türkçede *tokuz* şeklindedir (DLT, 890). Türkiye Türkçesinde *t- > d-* tonlulaşması görülmektedir. Kırgız Türkçesinde kelime içinde tonsuzlaşma vardır. Bu kelime *r / z* denkiği söz konusu olduğunda en çok kullanılan örneklerden biridir. Çuvaşçada bu sayının *tîhhîr* biçimi de mevcuttur. Kelimenin “dokuz” anlamı lehçelerde birbiriyle uyumludur. Kelime üç lehçede de ünlü uyumuna uymaktadır.

347. Çuv. *tîhîrvunî* ~ Kır. *tokson* ~ TT. *doksan*

Çuv. *tîhîrvunî* “doksan” (ÇTS, 712)

Kır. *tokson* “doksan” (KTS, 1051)

TT. *doksan* “doksan” (TS, 694)

Eski Türkçede *tokuz on* biçiminde olan (DLT, 890) kelime Çuvaşçada benzer bir şekilde devam etse de Kırgızca ve Türkiye Türkçesinde *dokuz* sayısındaki ikinci ünlünün düştüğü görülür. Dokuz da olduğu gibi burada da Türkiye Türkçesinde *t* sesinin tonlu biçimi bulunur. Dudak uyumunun ileri safhaya gittiği Kırgızcada *on* sayısının ünlüsünün aynen korunduğu görülmektedir. Üç lehçede de kelime aynı anlam özelliğine sahiptir.

348. Çuv. *tenkî* ~ Kır. *teñge* ~ TT. *tenge*

Çuv. *tenkî* “para, gümüş para” (ÇTS, 717)

Kır. *teñge* “para birimi, Kazakistan’ın para birimi” (KTS, 992)

TT. *tenge* “Kazakistan para birimi” (TS, 2322)

İlgili lehçelerde para veya para birimi manasında kullanılan kelime, şekilsel olarak çok büyük farklılıklar göstermemektedir. Çuvaş Türkçesinde sondaki geniş ünlü, dar bir şekilde karşımıza çıkmaktadır. Lehçelerdeki biçimler ünlü uyumuna uymaktadır.

349. Çuv. *tĭve* ~ Kır. *töö* ~ TT. *deve*

Çuv. *tĭve* “deve” (ÇTS, 720)

Kır. *töö* “deve” (KTS, 1081)

TT. *deve* “deve” (TS, 645)

Eski Türkçede *teve* ~ *tewe* ~ *tewi* biçiminde gözüken kelime; Çuvaşçada *tĭve*, Türkiye Türkçesinde *deve* şeklinde devam ederken Kırgız Türkçesinde ikinci bir ünsüz olmaksızın uzun ünlülü olarak kullanılmaktadır (DLT, 873). Kelime başı *t* sesi Kırgızca ve Çuvaşçada korunurken Türkiye Türkçesinde tonlulaşma gerçekleşmiştir. Kelimenin temel anlamı olan “deve” lehçelerde korunmuştur. Çuvaş Türkçesinde ve Türkiye Türkçesinde ünlü uyumu tamdır. Kırgız Türkçesinde tek heceli bir yapı olduğu için ünlü uyumuna bakılamamaktadır.

350. Çuv. *tĭvĭ* ~ Kır. *tüyün* ~ TT. *düğüm*

Çuv. *tĭvĭ* “düğüm, boğum, ilmik” (ÇTS, 720)

Kır. *tüyün* “düğüm, iplik, ip, halat vb. bükülebilir şeyleri kıvrıp kendi üzerine veya birbirine dolayarak yapılan boğum; yolların kesişme noktası; sır; öz, esas” (KTS, 1134)

TT. *düğüm* “ip, iplik, halat vb. bükülebilir şeyleri kıvrıp kendi üzerine veya birbirine dolayarak yapılan boğum; anlaşılamayan, çözülemeyen karışık durum; edebî eserlerde çapraşık olguların çözümlenmeden önce toplandığı en büyük merak unsuru” (TS, 733)

Kelime Eski Türkçede *tügün* şeklidir (DLT, 908). Türkiye Türkçesinde son seste *n > m* değişimi vardır. Bu ses Kırgız Türkçesinde devam ederken Çuvaş Türkçesinde görülmemektedir. Türkiye Türkçesinde kelime başında *t- > d-* tonlulaşması söz konusudur. Kelime ortasında bulunan *g* ünsüzü; Türkiye Türkçesinde *ğ*, Kırgız Türkçesinde *y*, Çuvaş Türkçesinde *v* ünsüzüne değişim göstermiştir. Çuvaş Türkçesinde kelimenin ünlülerinde *-ü- > -i-* değişimi olmuştur. Kelimenin “düğüm” anlamı lehçelerde devam etmekte olup Türkiye Türkçesi ve Kırgız Türkçesinde

mecazlaşma yoluyla anlam genişlemesi gerçekleşmiştir.Üç lehçede de ünlü uyumu tamdır.

351.Çuv. *t̃ik* ~ Kır. *tük* ~ TT. *tüy*

Çuv. *t̃ik* “tüy, kıl” (ÇTS, 721)

Kır. *tük* “tüy, insan ve hayvan derisi üzerinde bulunan ince, kısa, yumuşak ve sık uzantılar; tüy, bazı bitki ve meyvelerle bazı dokumalar üzerinde görülen ince, kısa, yumuşak ve sık uzantılar; hayvan” (KTS, 1116)

TT. *tüy* “tüy” (TS, 2403)

Kelime Eski Türkçede *tū* biçiminde “vücuttaki tüy, kıl” anlamıyla kayıtlıdır. (DLT, 907). Her üç lehçede de kelime başı ünlüsü Eski Türkçedeki gibi aynı kalmıştır. Eski Türkçe biçiminde görülen uzun ünlü incelenen lehçelerde kısalmış ve bu kısalma etkisiyle kapalı hece yapısının oluştuğu düşünülebilir. Temel anlam, karşılaştırılan lehçelerde korunurken kelimenin anlam dairesini de genişlettiği görülür.

352. Çuv. *t̃il̃ik* ~ Kır. *tüş* ~ TT. *düş*

Çuv. *t̃il̃ik* “düş, rüya” (ÇTS, 723)

Kır. *tüş* “düş, uyurken zihinde beliren olayların, düşüncelerin bütünü, rüya” (KTS, 1127)

TT. *düş* “rüya; gerçek olmayan şey, imge; gerçekleşmesi istenen şey, umut” (TS, 739)

Kelime Eski Türkçede *tū̃ş* olmak üzere uzun ünlülü biçimdedir (DLT,912). Lehçelerde kısa ünlülü olarak yer almaktadır. R/z, l/ş denklikleri işlenirken örnek gösterilen kelimelerdendir. Genel Türkçe *ş* ile denk tutulan Çuvaşça kısım *til* kısmıdır. İkinci hece ek olarak değerlendirilebilir. Kelimenin “düş, rüya” anlamı mevcut olan lehçelerde korunmaktadır. Çuvaş Türkçesindeki biçimde ünlü uyumu tamdır.

353. Çuv. *t̃ime* ~ Kır. *döñ* ~ TT. *tüm*

Çuv. *t̃ime* “küçük tepe, tümsek, yumru” (ÇTS, 724)

Kır. *döñ* “tepe, yamaçları yatık yer; kabarık, şiş” (KTS, 838)

TT. *tüm* “tümsek” (TS, 2398)

Üç lehçede de benzer anlamlarda yer alan kelimenin Kırgızca da tonlu ile başlaması dikkat çekicidir. Çuvaş Türkçesinde *e* unsuru ile genişleyerek kelime iki heceli bir yapı oluşturmuştur. Çuvaşçadaki bu iki heceli biçim, ünlü uyumuna uymaktadır.

354. Çuv. *tïmen* ~ Kır. *tümön* ~ TT. *tümen*

Çuv. *tïmen* “evren, dünya; sayısız, hadsiz, hesapsız; ordu” (ÇTS, 725)

Kır. *tümön* “tümen, on bin; tümen, çok sayıda, fazla” (KTS, 1118)

TT. *tümen* “on bin erden oluşan asker kuvveti” (TS, 2398)

Kelime Eski Türkçede *tümen* biçiminde, “çok, çeşitli, on bin” anlamındadır (DLT, 909). Her üç lehçede de benzer şekillerde görülen kelime, anlam olarak Çuvaşçada biraz daha farklı bir anlamda karşımıza çıkmaktadır. “Sayısız, hesapsız” gibi manalar Çuvaşça kelimeye verilmiş olsa da sözlükte “on bin” anlamı görülmemektedir. Buna rağmen kelimenin aynı kelime olduğuna şüphe duyulmaması gerekir. Kırgız Türkçesinde ikinci hecede ünlü genişlemesi görülmektedir. Çuvaş Türkçesi ve Türkiye Türkçesinde ünlü uyumu söz konusudur. Kırgız Türkçesinde sadece kalınlık-incelik uyumu vardır.

355. Çuv. *tïp* ~ Kır. *tüp* ~ TT. *dip*

Çuv. *tïp* “dip, asıl, temel, alt; ana, asıl, başlıca, merkezî” (ÇTS, 726)

Kır. *tüp* “dip, oyuk veya çukur bir şeyin en alt bölümü; dip, taban; dip, dikili duran bir şeyin yerle birleştiği nokta ve çevresi veya bir şeyin yanı başı; dip, kapalı bir yerin kapıya göre en uzak bölümü; artık, yenildikten, içildikten sonra geriye kalan yemek veya içecek; bir şeyin sonu, sonucu; soy, kök; bitkilerin kökü; sapıyla çıkarılan bitkilerde ve meyve ağaçlarında tane” (KTS, 1120)

TT. *dip* “oyuk veya çukur bir şeyin en alt bölümü; taban; dikili duran bir şeyin yerle birleştiği nokta ve çevresi veya bir şeyin yanı başı; kapalı bir yerin kapıya göre en uzak bölümü; arka, kış” (TS, 673)

Kelime Eski Türkçede *tüp* biçiminde uzun ünlülü bir yapıya sahip olup “dip, insanın aslı; ağacın kökü; duvarın temeli” anlamıyla yer almaktadır (DLT, 910). Tek heceli kelime, ilgili bütün lehçelerde benzer ses ve anlam yapısına sahiptir.

356. Çuv. *tîrek* ~ Kır. *tirek* ~ TT. *direk*

Çuv. *tîrek* “direk, destek, dayak, payanda” $\approx$ *çarak* “mesnet, destek, dayanak” (ÇTS, 729, 883)

Kır. *tirek* “direk, ağaçtan veya demirden yapılan uzun ve kalın destek; direk, sütun; değerli saygın, önde gelen kimse; destekçi, destek veren kimse, dayanak” (KTS, 1036)

TT. *direk* “ağaçtan veya demirden yapılan uzun ve kalın destek; sütun; değerli, saygın, önde gelen kimse” (TS, 674)

Kelime Eski Türkçede *tirek* biçimindedir (DLT, 882). Tek heceli kelime ilgili bütün lehçelerde benzer ses ve anlam yapısına sahiptir. Çuvaşçada aynı manaya gelen *çarak* kelimesinin de olması kelimelerden birinin sonradan bu dile dâhil olduğu anlamına gelebilir. Karşılaştırılan biçimler ünlü uyumuna uymaktadır.

357. Çuv. *tîrlî* ~ Kır. *türdüü* ~ TT. *türlü*

Çuv. *tîrlî* “çeşitli, türlü, değişik, farklı” (ÇTS, 731)

Kır. *türdüü* “türlü, çeşitli, çeşit çeşit olan” (KTS, 1122)

TT. *türlü* “çok çeşitli özellikleri olan; çeşitli sebzelerle pişirilen yemek” (TS, 2402)

Kelime Eski Türkçede *türlüg* biçiminde, “türlü, çeşitli” anlamındadır (DLT, 911). Kelime sonu *g* ünsüzü Türkiye Türkçesinde görülmemektedir. Kırgız Türkçesinde *r* ünsüzünden sonra ekin *d* ünsüzü ile başlaması ve *g* ünsüzünün erimesiyle uzun ünlü oluşumu yer almaktadır. Çuvaş Türkçesinde de Türkiye Türkçesindeki gibi kelime sonu *g* ünsüzü bulunmamakta olup kelimenin ünlülerinde değişim söz konusudur. Kelimenin anlamı mevcut olan lehçelerde devam etmektedir. İlgili lehçelerde yer alan biçimler ünlü uyumuna uymaktadır.

358. Çuv. *tîlîm* ~ Kır. *tütün* ~ TT. *tütün*

Çuv. *tîlîm* “duman, is” (ÇTS, 733)

Kır. *tütün* “tütün, duman, bir maddenin yanması ile çıkan ve içinde katı zerreciklerle buğulan değişik renklerde gaz; ev, aile” (KTS, 1131)

TT. *tütün* “duman” (TS, 2403)

Kelime Eski Türkçede *tütün* biçiminde ve “duman” anlamındadır (DLT, 913). Kelimenin üç lehçede de benzer eklerle *tüt-* fiilinden ortaya çıktığı açıktır. Çuvaşça ek Kırgızca ve Türkiye Türkçesindeki gibi *n* ünsüzü ile değil *m* iledir. Kelimenin temel anlamı bahsi geçen lehçelerde devam etmektedir. Ünlü uyumu incelenen biçimlerde mevcuttur.

359. Çuv. *tışek* ~ Kır. *töşök* ~ TT. *döşek*

Çuv. *tışek* $\approx$ *tüşek* “döşek” (ÇTS, 734)

Kır. *töşök* “döşek, yatak; yatak, yün, pamuk, kuş tüyü vb. maddelere kılıf geçirerek yapılan şilte” (KTS, 1085)

TT. *döşek* “yatak” (TS, 717)

Kelime Eski Türkçede *töşek* biçimindedir (DLT, 897). Üç lehçede de benzer şekilde görülen kelimenin benzer ekle türediği açıktır. Türkiye Türkçesinde kelime başı ünsüzünün yine tonlulaştığı görülür. Kırgız Türkçesinde ikinci hecede ünlü genişlemesi söz konusudur. Çuvaş Türkçesinde kelimenin iki biçimde kullanımı söz konusudur. Kelimenin Eski Türkçe “döşek, yatak” anlamı üç lehçede de korunmaktadır. Çuvaş Türkçesi ve Türkiye Türkçesinde ünlü uyumu tamdır. Kırgız Türkçesinde sadece kalınlık- incelik uyumu vardır.

360. Çuv. *tikenek* ~ Kır. *tiken* ~ TT. *diken*

Çuv. *tikenek* “dulavrat otu” (ÇTS, 737)

Kır. *tiken* “diken, bazı bitkilerin dal, yaprak, meyve kabuğu vb. bölümlerindeki sert, ucu sivri ve batıcı çıkıntı; diken, bu çıkıntıları çok olan bitki” (KTS, 1026)

TT. *diken* “bazı bitkilerin dal, yaprak, meyve kabuğu vb. bölümlerinde ve bazı hayvanların derisinde bulunan sert, ucu sivri ve batıcı çıkıntılardan her biri; bu çıkıntıları çok olan bitki” (TS, 658)

Eski Türkçede *tiken* şeklinde yer alan kelime (DLT, 879), ilgili lehçelerde benzer ses özellikleri ile bulunmaktadır. Çuvaş Türkçesinde hece sayısı fazladır. Bu biçimler Yegorov tarafından kökteş biçimler olarak verilmiştir (ESÇYA, 250). Kırgız Türkçesi ve Türkiye Türkçesinde temel anlam özelliği korunmuştur. Çuvaş

Türkçesinde ise kelime, bir bitkinin adı olarak kullanılmaktadır. Üç lehçede de ünlü uyumu tamdır.

361. Çuv. *tilĩ* ~ Kır. *tülkü* ~ TT. *tilki*

Çuv. *tilĩ* “tilki, kurnaz insan” (ÇTS, 738)

Kır. *tülkü* “tilki; tilki, bu hayvanın postundan yapılan; tilki, çok kurnaz kimse” (KTS, 1118)

TT. *tilki* “tilki; ay” (TS, 2356)

Eski Türkçede *tilkü* biçiminde olan (DLT, 882) kelime, Çuvaş Türkçesinde *k* ünsüzü olmaksızın görülür. Kırgız Türkçesinde gerileyici benzeşme söz konusu iken Türkiye Türkçesinde ilerleyici benzeşme vardır. Üç lehçede de ünlü uyumu bulunmaktadır.

362. Çuv. *timĩr* ~ Kır. *temir* ~ TT. *demir*

Çuv. *timĩr* “demir” (ÇTS, 738)

Kır. *temir* “demir, sanayide kullanılan element; bu elementten yapılmış; dayanıklı, sağlam” (KTS, 988)

TT. *demir* “demir” (TS, 619 – 620)

Eski Türkçede *temür* biçiminde olan (DLT, 882) kelime, Türkçenin en eski kelimelerinden biridir. Türkiye Türkçesinde ilk seste tonlulaşma, ikinci hece ünlüsünde -ü- > -i- değişimi vardır. Çuvaşçadaki ilk hece ünlüsü dar ünlülü olarak yer almaktadır. Kelimenin temel anlamı ilgili lehçelerde devam etmektedir. Ünlü uyumu karşılaştırılan biçimlerde tamdır.

363. Çuv. *timre* ~ Kır. *temiretki* ~ TT. *temriye*

Çuv. *timre* “liken” (ÇTS, 739)

Kır. *temiretki* “deri hastalığı türü” (KTS, 989)

TT. *temriye* “deride yer yer küme durumundaki birtakım kabartılarla kendini gösteren hastalık” (TS, 2320)

Kelime Eski Türkçede *temregü* biçiminde “temreği (deri hastalığı)” anlamıyla kayıtlıdır (DLT, 867). Kelime üç lehçede de aynı anlamda kullanılmaktadır. Çuvaş Türkçesinde iki heceli olarak görülen kelimenin hece sayısı Kırgızcanın ve Türkiye Türkçesinin hece sayısından daha azdır. Kırgız Türkçesinde ikincil uzun ünlü oluşumu beklenirken farklı bir yapıda olması dikkat çekicidir. Lehçelerde kayıtlı olan biçimler ünlü uyumuna uymaktadır.

364. Çuv. *tin* ~ Kır. *temiretki* ~ TT. *değin*

Çuv. *tin* “ancak, yalnız, sırf, sadece; sırf, salt; ama, ne var ki; demin, henüz” (ÇTS, 739)

Kır. *deyin* “değin, kadar” (KTS, 816)

TT. *değin* “dek” (TS, 609)

Kelime Eski Türkçede *tegi* biçiminde “kadar, dek” anlamıyla kayıtlıdır (DLT, 432). Lehçelerde kelime sonunda *n* ünsüzü yer almaktadır. Kelime içi *g* ünsüzü; Türkiye Türkçesinde *ğ*, Kırgız Türkçesinde *y* ünsüzü ile görülürken Çuvaş Türkçesinde bu ünsüz görülmemektedir. Lehçelerde kelimenin temel anlamı korunmaktadır. Kırgız Türkçesi ve Türkiye Türkçesinde ünlü uyumu tamdır. Çuvaş Türkçesinde kelimenin hece sayısı azdır.

365. Çuv. *tinış* ~ Kır. *deñiz* ~ TT. *deniz*

Çuv. *tinış* “deniz” (ÇTS, 739)

Kır. *deñiz* ≈ *teñiz* “deniz, tuzlu su kütlesi; deniz, etrafı karayla çevrili çok büyük göl; deniz, çok, çok fazla, geniş; yüce, engin” (KTS, 812; 994)

TT. *deniz* “deniz; çokluk, çoğunluk; geniş alan” (TS, 627)

Kelime Eski Türkçede *teñiz* biçiminde kayıtlıdır (DLT, 868). Türkçenin en eski kelimelerinden olan *deniz*, üç lehçede de kullanılmaktadır. Türkiye Türkçesinde kelime tonlu ünsüz ile başlamaktadır. Kırgızcada *t*’li biçimin yanında *d*’li biçiminde olduğu örnek vardır. Çuvaşçada kelime sonunda *r* sesi beklenirken burada kelimenin *s*’li oluşu dikkat çekici bir noktadır. Üç lehçede de ünlü uyumu tamdır.

366. Çuv. *tir* ~ Kır. *teri* ~ TT. *deri*

Çuv. *tir* “post, deri, cilt, kösele, meşin” (ÇTS, 741)

Kır. *teri* “deri, cilt, ten; deri, bu tabakadan yapılmış; işlenecek duruma gelen hayvan postu” (KTS, 1000)

TT. *deri* “insan ve hayvan vücudunu kaplayan tüy, kıl veya pulla kaplı tabaka, cilt, ten; bu tabakadan yapılmış; işlenerek kullanılır duruma getirilmiş hayvan postu” (TS, 635)

Eski Türkçede *teri* biçiminde “deri” anlamında olan (DLT, 871), kelime üç lehçede de aynı anlamda kullanılmaktadır. Çuvaşçada kelimenin tek heceli oluşu dikkat çekmektedir. Çuvaş Türkçesinde kelimenin hece sayısında azalma vardır. Kelime Kırgızca ve Türkiye Türkçesinde ünlü uyumuna uymaktadır.

367. Çuv. *tirış* ~ Kır. *ters* ~ TT. *ters*

Çuv. *tirış* “karşısında, karşı, aykırı, aksine, aleyhinde, zıt olarak, aykırı olarak” (ÇTS, 742)

Kır. *ters* “ters, uygun olmayan, elverişsiz, münasebetsiz; ters, gerekli olan duruma karşı, zıt; ters, sert; olumsuz; kötü (karakter)” (KTS, 1000)

TT. *ters* (TS, 2332)

Kelime Eski Türkçede *ters* şeklinde “zor olan şey” anlamındadır (DLT, 872). Kırgız Türkçesi ve Türkiye Türkçesinde kelimenin Eski Türkçe biçimi korunmuştur. Üç lehçede de benzer anlamda kullanılan kelimede, Çuvaş Türkçesinde hece artımı görülmektedir. Çuvaş Türkçesindeki biçim ünlü uyumunu taşımaktadır.

368. Çuv. *tiha* ~ Kır. *tay* ~ TT. *tay*

Çuv. *tiha* “tay” (ÇTS, 744)

Kır. *tay* “bir yaşını doldurmuş mal; bir yaşını doldurmuş at yavrusu” (KTS, 966)

TT. *tay* “üç yaşına kadar olan at yavrusu” (TS, 2290)

Kelime Eski Türkçede *tay* şeklindedir (DLT, 864). Kırgızca ve Türkiye Türkçesinde Eski Türkçe biçiminde olduğu gibi tek heceli olan kelime, Çuvaşçada iki heceli olarak karşımıza çıkmaktadır. İlgili lehçelerde kelimenin temel anlamı devam etmektedir. Çuvaş Türkçesindeki biçim ünlü uyumuna uymamaktadır.

369. Çuv. *tu* ~ Kır. *too* ~ TT. *dağ*

Çuv. *tu* “dağ; yığın, tepe” (ÇTS; 749)

Kır. *too* “dağ” (KTS, 1061)

TT. *dağ* “dağ” (TS, 576)

Eski Türkçede *tag* biçiminde olan kelime (DLT, 847) Kırgızca ve Çuvaşçada ünlü yuvarlaklaşması ile karşımıza çıkmaktadır. Çuvaşçada sondaki ünsüzün olmadığı görülmektedir. Kayıtlı olan biçimler, Eski Türkçedeki gibi tek heceli olup aynı anlam özelliğine sahiptir.

370. Çuv. *tuy* ~ Kır. *toy* ~ TT. *toy*

Çuv. *tuy* “düğün, bayram” (ÇTS; 750)

Kır. *toy* “toy, düğün, bir olayı kutlamak için yapılan büyük eğlence veya tören” (KTS, 1073)

TT. *toy* “ziyafet” (TS, 2376)

Kelime Eski Uygur Türkçesinde *toy* biçiminde, “şenlik, bayram, eğlence; ziyafet, şölen” anlamındadır (EUES, 735). Üç lehçede de benzer ses ve anlamlarda yer alan kelimenin Çuvaş Türkçesinde dar ünlülü olarak yer aldığı görülmektedir.

371. Çuv. *tukmak* ~ Kır. *tokmok* ~ TT. *tokmak*

Çuv. *tukmak* “tokmak, ağaç tokmak; tokaç, çamaşır tokacı” (ÇTS, 750)

Kır. *tokmok* “tokmak, dayak, kötek; tura, oyunda vurmak için kullanılan düğümlenmiş eşarp” (KTS, 1050)

TT. *tokmak* “ağaçtan yapılmış iri çekiç; kapıya asılı duran ve kapıyı çalmaya yarayan, türlü biçimlerde metal parça; dibekte dövme işi için kullanılan ağaçtan araç; davul vb. vurmali çalgıları çalmakta kullanılan ve çalgının bir parçası olan araç” (TS, 2362)

Kelime Eski Uygur Türkçesinde *tokmak* biçiminde, “dövme, vurma, çarpma; çekiş, tokmak, değnek” anlamındadır (EUES, 727). Üç lehçede de benzer ses ve anlamlarda yer alan kelimenin Çuvaş Türkçesinde ilk hecedeki ünlünün dar olduğu görülmektedir. Kırgız Türkçesinde dudak uyumuna bağlı olarak ikinci hecede

-a- > -o- değişimi vardır. Çuvaş Türkçesi ve Türkiye Türkçesindeki biçimlerde ünlü uyumu söz konusudur.

372. Çuv. *tul* ~ Kır. *tış* ~ TT. *dış*

Çuv. *tul* “dış, dıştaki, harici, görünüş” (ÇTS, 751)

Kır. *tış* “dışarı, dış çevre, dış yer, hariç, içeri karşıtı; dışarı, kişinin konutundan ayrı olan yer; dışarı, yurt dışı; başka, yaban; dış, görülen yüzey” (KTS, 1020)

TT. *dış* “iç karşıtı; bir kişinin görünüşü, durum ve davranışları; somut kavramlarda iki veya ikiden çok şeyde merkeze daha uzak olan” (TS, 652)

Eski Türkçede *taş* şeklinde “dış, dışarı” anlamıya kayıtlı olan (DLT, 860) kelime, *l/ş* denkliliğinin görüldüğü kelimelerdendir. Kelimenin ünlüsünün üç lehçede de daraldığı görülmüştür. İncelenen lehçelerde, kelimenin Eski Türkçe biçimi ve anlamıyla benzerlik söz konusudur.

373. Çuv. *tum* ~ Kır. *ton* ~ TT. *don*

Çuv. *tum* “giyim, kuşam, kıyafet” (ÇTS, 753)

Kır. *ton* “kürk, hayvan postundan yapılmış mont; genel olarak mont; döl kesesi; örtü” (KTS, 1020)

TT. *don* “giysi; vücudun belden aşağısına giyilen uzun veya kısa iç giysisi, külot” (TS, 703)

Eski Türkçede *ton* ~ *tōn* şeklinde “elbise” anlamıyla karşımıza çıkan kelime (DLT, 891), üç lehçede de aynı ses ve anlam özellikleriyle yer almaktadır. Bu biçim Kırgız Türkçesinde korunmaktadır. Türkiye Türkçesinde ise kelime başında tonlulaşma mevcuttur. Her zaman olduğu gibi Çuvaşçada ilk hece ünlüsü dardır. Kelime sonu sesi diğer iki lehçeye göre farklılık göstermektedir. Tek heceli bir yapıya sahip olduğu için ünlü uyumu bakımından ele alınamamaktadır.

374. Çuv. *tumla* ~ *tumlak* ~ *tumlam* ~ Kır. *tamçı* ~ TT. *damla*

Çuv. *tumla* ~ *tumlak* ~ *tumlam* “damla” (ÇTS, 753)

Kır. *tamçı* “damla” (KTS, 931)

TT. *damla* “damla” (TS, 591)

Eski Türkçe döneminde rastlanamayan bu kelime, Orta Türkçe döneminde *tamla* biçiminde bulunmaktadır (KITS, 260). Kırgızcadaki şeklin Çuvaşça ve Türkiye Türkçesinden farklılık gösterdiği görülür. Çuvaş Türkçesinde kelimenin birbirine benzer üç biçimde kullanımı vardır. Lehçelerde kayıtlı olan anlamlar, kelimenin temel anlamıyla aynıdır. Kelime, incelenen lehçelerde ünlü uyumuna uymaktadır.

375. Çuv. *tupan* ~ Kır. *taman* ~ TT. *taban*

Çuv. *tupan* “taban” (ÇTS, 755)

Kır. *taman* “ayak tabanı; taban, ayakkabının alt bölümü; taban, dip; ark, kanal vb. dibi; bazı eşyaların yassı tarafı, yüzü” (KTS, 929)

TT. *taban* “taban” (TS, 2236)

Kelime Eski Türkçede *taban* şeklinde “devenin tabanı” anlamıyla yer almaktadır (DLT, 847). Üç lehçede de ünlü uyumunun tam olduğu kelimede, orta hece ünsüzünün farklı dudak seslerinde oluşması ilginçtir. Çuvaş Türkçesinde ilk hece ünlüsünde daralma vardır. Lehçelerde kelimenin anlamında genişleme olmuş, kullanım alanı genişlemiştir.

376. Çuv. *tupī* ~ Kır. *top* ~ TT. *top*

Çuv. *tupī* “top (silah); top (basketbol, futbol vb.)” (ÇTS, 755)

Kır. *top* “top, birçok spor oyununda kullanılan, türlü büyüklükte, genellikle kauçuktan yapılmış yuvarlak nesne” (KTS, 1063)

TT. *top* “birçok spor oyununda kullanılan, türlü büyüklükte, genellikle kauçuktan yapılmış yuvarlak nesne; gülle veya şarapnel atan büyük, ateşli silah” (TS, 2365)

Kelime Eski Türkçede *top* şeklindedir (DLT, 892). Bu biçim Türkiye Türkçesi ve Kırgız Türkçesinde devam etmektedir. Çuvaş Türkçesinde kelime hece artımı ile görülmektedir. Çuvaş Türkçesinde hece artımına sebep olan ünlüsü, Ersoy’a göre enklitiktir (Ersoy, 2010: 41,43). Kelimenin ilk hece ünlüsü Çuvaş Türkçesinde dardır. Lehçelerde kayıtlı olan anlamlar, Eski Türkçe “top” anlamıyla benzerdir.

377. Çuv. tura ~ Kır. tarak ~ TT. tarak

Çuv. *tura* “tarak; ibik” (ÇTS, 757)

Kır. *tarak* “tarak” (KTS, 944)

TT. *tarak* “tarak; tırmak; dokuma tezgâhlarında, dişleri arasından arış ipliklerinin geçtiği tarak biçiminde araç; bazı kuşların başında bulunan yelpaze biçiminde tepelik” (TS, 2268)

Kelime Eski Türkçede *targak* şeklinde “tarak” anlamıyla yer almaktadır (DLT, 856). Bu biçim Kırgız Türkçesi ve Türkiye Türkçesinde korunmaktadır. Eski Türkçe ve genel Türkçede olan iki heceli kelimelerin sonundaki *-k* sesi Çuvaşçada görülmemektedir. Bu örnekte de aynı durum söz konusudur. Çuvaşça kelimede ilk hecede dar ünlü mevcuttur. Lehçelerde temel anlam özelliği devam etmektedir. Karşılaştırılan biçimlerde ünlü uyumu söz konusudur.

378. Çuv. turı ~ Kır. toru ~ TT. doru

Çuv. *turı* “doru” (ÇTS, 758)

Kır. *toru* “doru, yağız (at)” (KTS, 1070)

TT. *doru* “gövdesi kıızıl, ayakları ve yelesi koyu renkli olan yağız (at)” (TS, 706)

Eski Türkçede *torug* ~ *torıg* şeklinde olan kelime üç lehçede de kelime sonunda ünsüz olmadan karşımıza çıkmaktadır (DLT, 893). Kelimenin Eski Türkçe anlamı “doru at vb.”dir. Bu anlam lehçelerde devam etmektedir. İlgili lehçelerde kelime ünlü uyumuna uymaktadır.

379. Çuv. turı ~ Kır. teñir ~ TT. tanrı

Çuv. *turı* “Tanrı, İlah” (ÇTS, 758)

Kır. *teñir* “Tanrı, Yaradan; gök” (KTS, 992)

TT. *tanrı* TS, 2264)

Eski Türkçede *teñri* şeklinde olan kelime, Türkçenin en eski metinlerden beri tanıklanmaktadır (DLT, 868). Kırgız Türkçesinde, Eski Türkçede olduğu gibi kelime öndamak ünlülüdür. Ayrıca metatez görülmektedir. Çuvaşçada *ñ* sesinin bulunmamaktadır. İlgili lehçelerde kelimelerin ünlü uyumu tamdır.

380. Çuv. *tusan* ~ Kır. *tozoñ* ~ TT. *tozan*

Çuv. *tusan* “toz” (ÇTS, 760)

Kır. *tozoñ* “toz” (KTS, 1075)

TT. *tozan* “incecik toz tanesi; tozu çok olan yer” (TS, 2376)

Bu kelime, Eski Türkçe *toz* kelimesinden gelmektedir (DLT,894). Türkiye Türkçesinde hem *toz* hem de *tozan* kelimesi bulunmaktadır. Türkiye Türkçesindeki *toz* için Çuvaş Türkçesi ve Kırgız Türkçesinde *tozan* kullanılmaktadır. Kırgız Türkçesinde ilerleyici benzeşme sonrasında ikinci hece ünlüsünde yuvarlaklaşma mevcuttur. İlgili kelimeler ünlü uyumunu taşımaktadır.

381. Çuv. *tutĩ* ~ Kır. *tatık* ~ TT. *tat*

Çuv. *tutĩ* “tat, lezzet, zevk” (ÇTS, 762)

Kır. *tatık* “tat, lezzet; tat, hoş a giden durum, lezzet, zevk; bir şeye layık olma durumu” (KTS, 964)

TT. *tat* (TS, 2283)

Kelime Eski Türkçede *tātig* ~ *tatig* olmak üzere iki şekilde yer almaktadır (DLT, 862). Eski Türkçedeki biçim Kırgızcada tonsuzlaşma ile aynen devam ederken Çuvaşçada tek sesin Türkiye Türkçesinde ise iki sesin kullanılmadığı görülmektedir. Kelime Eski Türkçede “lezzet” anlamındadır. Bu anlam incelenen lehçelerde korunmaktadır. Kelime, Çuvaşça ve Kırgızcada ünlü uyumuna uymaktadır.

382. Çuv. *tutĩ* ~ Kır. *tok* ~ TT. *tok*

Çuv. *tutĩ* “tok, tokluk, doyma” (ÇTS, 762)

Kır. *tok* “tok, doymuş; varlıklı; gözü tok, gönlü zengin ” (KTS, 1049)

TT. *tok* “aç karşıtı; sevgi, sevecenlik, başarı, para, mal vb. şeyleri elde etmiş ve bunlara kavuşmuş olan” (TS, 2361)

Kelime Eski Türkçede *tok* biçimindedir (DLT, 888). Bu biçim Kırgız ve Türkiye Türkçesinde devam etmektedir. Çuvaş Türkçesinde kelimenin iki heceli olduğu ve ünlü uyumuna uyduğu görülmektedir. Kelimenin temel anlamı olan “tok”, incelenen lehçelerin anlamında kayıtlıdır.

383. Çuv. *tüme* ~ Kır. *tüymö* ~ TT. *düğme*

Çuv. *tüme* “düğme” (ÇTS, 766)

Kır. *tüymö* “kumaştan yapılmış düğme; örülmüş eşya” (KTS, 1132)

TT. *düğme* (TS, 732)

Kelime Eski Türkçede *tügme* biçimindedir (DLT, 908). Eski Türkçe kelime ortası g'nin Kırgızcada y olduğu, Çuvaşçada ise tamamen ortadan kalktığı görülmektedir. Kelimenin “düğme” anlamı karşılaştırılan lehçelerde mevcuttur. İlgili lehçelerde kelime ünlü uyumuna uymaktadır.

384. Çuv. *tüpe* ~ Kır. *töbö* ~ TT. *tepe*

Çuv. *tüpe* “tepe, baş, doruk, zirve” (ÇTS, 767)

Kır. *töbö* “tepe, başın üst, kafatasının iki kulak arasında kalan bölümü; tepe, bir şeyin en üstteki bölümü; tepe, bir yerin, bir nesnenin vb.nin üstü, hizası; yukarı, gök” (KTS, 1075)

TT. *tepe* “bir şeyin en üstteki bölümü; başın üst, kafatasının iki kulak arasında kalan bölümü; yüksekliği genellikle birkaç yüz metreyi geçmeyen, çok kez tek başına, yamaçları yatık yer biçimi” (TS, 2324)

Eski Türkçede *töpü* biçiminde “dağın tepesi, tepe” anlamında olan kelime (DLT, 897) aynı mânâ ile üç lehçede de devam etmektedir. Kırgız Türkçesinde dudak uyumuna bağlı olarak son seste ünlü yuvarlaklaşması görülür. Lehçelerde ünlü uyumu tamdır.

385. Çuv. *türe* ~ Kır. *törö* ~ TT. *töre*

Çuv. *türe* “yargıç, hâkim, hakem; bürokrat, müdür” (ÇTS, 768)

Kır. *törö* “efendi, buyruğu yürüten, sözü geçen kimse, kahraman; yönetici; en iyi, en saygın, efendi” (KTS, 1083)

TT. *töre* “bir toplulukta benimsenmiş, yerleşmiş davranış ve yaşama biçimlerinin, kuralların, görenek ve geleneklerin, ortaklaşa alışkanlıkların, tutulan yolların bütünü, âdet; bu toplumdaki ahlaki davranış biçimleri, adap” $\approx$ *türe* “adalet” (TS, 2377, 2400)

Eski Türkçede *törü* “örf, adet” kelimesi (DLT, 897) Çuvaşça ve Kırgızcada yan anlamlar kazanarak da devam etmektedir. Vurguya bağlı olarak Türkiye Türkçesi

ve Çuvaş Türkçesinde ünlü genişlemesi görülür. Kırgızcada son seste dudak uyumuna bağlı ünlü değişimi görülmektedir. Lehçelerde karşılaştırılan biçimlerde ünlü uyumu tamdır.

386. Çuv. *türĩ* ~ Kır. *tüz* ~ TT. *düz*

Çuv. *türĩ* “dolaysız, doğrudan, açık yürekli, gizlenmeyen, güvenilir, dürüst, gerçekçi; doğru, gerçek, doğruluk, dürüstlük, haklılık; doğru, doğrudan, açık açık, bayağı, düpedüz” (ÇTS, 768)

Kır. *tüz* “düz, yüzeyinde girinti çıkıntı olmayan, müstevi; düz, yatay durumda olan, eğik ve dik olmayan; düz, engebesiz olan yer, düzlük, ova; düz, kıvrımlı olmayan, stabil; düz, kıvrıcık veya dalgalı olmayan (saç); düz, yalın, sade, süssüz; doğru, hatasız; doğrudan, araçsız; direkt, doğru olarak, hiçbir yerde durmadan” (KTS, 1134).

TT. *düz* “yatay durumda olan, eğik ve dik olmayan; kıvrımlı olmayan, doğru, stabil;; yayvan, altı derin olmayan; kıvrıcık veya dalgalı olmayan (saç); yalın, sade, süssüz; çizgisiz, desensiz ve tek renkli; düzlük, ova” (TS, 744)

Eski Türkçedeki *tüz* kelimesi (DLT, 914) *r/z* denkliğine bağlı olarak Çuvaşçada *türĩ* şeklindedir. Türkiye Türkçesinde kelime başında tonlulaşma mevcuttur. Kırgız Türkçesindeki biçim Eski Türkçe ile aynıdır. Kelime Eski Türkçede “düz” anlamındadır. Bu anlam lehçelerde korunmakla birlikte yeni anlamlar kazanarak anlam genişlemesi oluşturmuştur.

387. Çuv. *tüş* ~ Kır. *töş* ~ TT. *döş*

Çuv. *tüş* “göğüs, bağır, meme, döş” (ÇTS, 770)

Kır. *töş* “döş, göğüs, sine; göğüs, meme; döş kemiği; dağın yamacı” (KTS, 1085)

TT. *döş* “göğüs, bağır; kaburga altı” (TS, 717)

Kelime Eski Türkçede *töş* biçiminde “döş, göğsün başı, göğüs” anlamında uzun ünlülü olarak bulunmaktadır (DLT, 897). Bu kelime üç lehçede de aynı anlama gelecek şekilde devam etmektedir. Çuvaşça örnekte ünlü daralması, Türkiye Türkçesinde ise sözbaşında tonlulaşma görülmektedir.

388. Çuv. *tına* ~ Kır. *tana* ~ TT. *dana*

Çuv. *tına* “düve” (ÇTS, 771)

Kır. *tana* “dana” (KTS, 935)

TT. *dana* “dana” (TS, 592)

Eski Türkçede rastlamadığımız kelime Orta Türkçede *tana* biçiminde “dana” anlamındadır (KITS, 261). Kırgız Türkçesi bu biçimi aynen korurken Türkiye Türkçesinde kelime başında tonlulaşma vardır. Çuvaş Türkçesinde kelimenin ilk hecesinde yine ünlü daralması görülmektedir. Kelime lehçelerde ünlü uyumuna uymaktadır.

389. Çuv. *tırī* ~ Kır. *taruu* ~ TT. *darı*

Çuv. *tırī* “ekin, tahıl, buğday” (ÇTS, 771)

Kır. *taruu* “darı, buğdaygillerden, kuraklığa dayanıklı bir bitki, akdarı; darı, bu bitkinin buğday yerine besin olarak kullanılan tohumu” (KTS, 956)

TT. *darı* “buğdaygillerden, kuraklığa dayanıklı bir bitki, akdarı; bu bitkinin buğday yerine besin olarak kullanılan tohumu” (TS, 596)

Eski Türkçede *tarıg* biçiminde olan kelimenin (DLT, 856) söz sonundaki *g* ünsüzü bugün üç lehçede de görülmemektedir. Türkiye Türkçesinde ilk seste tonlulaşma mevcuttur. Kırgız Türkçesinde *g* ünsüzünün erimesiyle oluşan ikincil uzun ünlü vardır. Çuvaşçada ilk hece ünlüsü dardır. Kelime Eski Türkçede “buğday, tahıl, tohum, ekin” anlamındadır. Lehçelerdeki anlam, temel anlam özelliği ile benzerlik taşımaktadır. İlgili biçimler ünlü uyumu tamdır.

390. Çuv. *tutkīn* ~ Kır. *tutkun* ~ TT. *tutkun*

Çuv. *tutkīn* “tutsak, esir; tutsaklık” (ÇTS, 773)

Kır. *tutkun* “tutsak, esir; köle, kul; esir, bir düşünceye veya bir kimseye körü körüne bağlı olan kimse” (KTS, 1106)

TT. *tutkun* “gönül vermiş, meftun, meclup; bir şeye alışmış, bağlanmış, düşkün” (TS, 2390)

Kelime Eski Türkçede *tutgun* biçiminde “tutsak, esir” anlamındadır (DLT, 904). Bu kelime üç lehçede de devam etmektedir. Aynı fiilden benzer ekle türeyen kelimeler söz konusudur. Kelimenin Eski Türkçe anlamı lehçelerde korunmaktadır. Karşılaştırılan biçimler de ünlü uyumu tamdır.

391. Çuv. *uyih* ~ Kır. *ay* ~ TT. *ay*

Çuv. *uyih* “ay” (ÇTS; 776)

Kır. *ay* “ay, kamer” (KTS, 174)

TT. *ay* “ay, kamer, mah, meh” (TS, 194)

Eski Türkçede kelime *āy* ~ *ay* olmak üzere hem kısa ünlülü hem uzun ünlülü olarak karşımıza çıkmaktadır (DLT, 566). Kelimenin uzun ünlülü oluşu Çuvaş Türkçesinde hece artımına sebep olmuştur. Çuvaşçada ilk hece ünlüsü dardır. Kelimenin Eski Türkçe “ay, Dünya çevreside dönen uydu” anlamı lehçelerde devam etmektedir. Çuvaş Türkçesindeki biçim ünlü uyumuna uymaktadır.

392. Çuv. *uyran* ~ Kır. *ayran* ~ TT. *ayran*

Çuv. *uyran* “ayran, ekşi süt” (ÇTS, 777)

Kır. *ayran* “yoğurt” (KTS, 197)

TT. *ayran* “ayran” (TS, 208)

Türkçenin en eski kelimelerinden birisi de *ayran*’dır (DLT, 567). Lehçelerde benzer ses özellikleriyle yer almaktadır. Çuvaşçada ilk hece ünlüsünün dar olduğu görülmektedir. Eski Türkçede “ayran” anlamındadır. Lehçelerde kelimenin anlamında farklılık vardır. Karşılaştırılan biçimlerde ünlü uyumu tamdır.

393. Çuv. *uksah* ~ Kır. *aksak* ~ TT. *aksak*

Çuv. *uksah* “topal, aksak” (ÇTS, 778)

Kır. *aksak* “aksak, topal” (KTS, 64)

TT. *aksak* “aksayan, hafifçe topallayan; iyi gitmeyen, iyi işlemeyen” (TS, 73)

Kelime Eski Uygur Türkçesinde *aksak* biçiminde “aksak kişi, aksak ayaklı” anlamıyla yer almaktadır (EUES, 26). Bu kelime lehçelerde ses ve anlam özellikleri

bakımından aynen devam etmektedir. Çuvaşçada ilk hece ünlüsü dardır. İlgili lehçelerde ünlü uyumu tamdır.

394. Çuv. *ukşa* ~ Kır. *akça* ~ TT. *akçe*

Çuv. *ukşa* “para” (ÇTS, 778)

Kır. *akça* “para, akçe” (KTS, 57)

TT. *akçe* $\approx$ *akça* “küçük gümüş para; her tür madenî para, akça” (TS, 60 – 61)

Eski Türkçede rastlamadığımız bu kelime, Orta Türkçede *ahça* şeklinde “akçe, para” anlamındadır (KITS, 4). Lehçelerde *h-* > *k-* değişimi ile kelime devam etmektedir. Çuvaşçada ilk hece ünlüsü dardır. İkinci hece başında *ç / ş* denkliği söz konusudur. Lehçelerdeki biçimler ünlü uyumuna uyarken Türkiye Türkçesindeki *akçe* örneği uyuma uymamaktadır.

395. Çuv. *ula* ~ Kır. *ala* ~ TT. *ala*

Çuv. *ula* “alaca, rengârenk; çubuklu, çizgili” (ÇTS, 779)

Kır. *ala* “ala, alaca, karışık renkli; tam değil, eksik; kötü niyet; vitiligo, insan vücudunda beyaz lekeler oluşturan deri hastalığı; karşı, birbirine karşı” (KTS, 68)

TT. *ala* “karışık renkli, çok renkli, alaca; açık kestane renginde olan, ela (göz); kekleğin boynundaki siyah halka” (TS, 79 – 80)

Eski Türkçedeki *ala* “alaca” biçimi (DLT, 547) anlam ve şekil olarak ilgili lehçelerde devam etmektedir. Çuvaşçada ilk hece ünlüsü dardır. Karşılaştırılan biçimlerde ünlü uyumu tamdır.

396. Çuv. *ulaça* ~ Kır. *alaça* ~ TT. *alaca*

Çuv. *ulaça* “renkli, çizgili, kumaş” (ÇTS, 779)

Kır. *alaça* “ipek karıştırılarak dokunmuş kumaş” (KTS, 70)

TT. *alaca* “birkaç renkli iplikten yapılmış dokuma” (TS, 80)

Ala maddesindeki kelimenin lehçelerdeki benzer eklerle türetilmiş biçimidir.

397. Çuv. *ulip* ~ Kır. *alp* ~ TT. *alp*

Çuv. *ulip* “alp, bahadır” (ÇTS, 780)

Kır. *alp* “alp, yiğit kahraman; çok büyük, olağanüstü irilikte olan, kocaman; çok büyük, çok önemli; dev, çok iri, olağanüstü güçlü masal yaratığı” (KTS, 93)

TT. *alp* “yiğit, kahraman” (TS, 104)

Türkçenin ilk metinlerinden beri karşımıza çıkan bir kelimedir. Kelime Eski Türkçede *alp* biçimindedir (DLT, 549). Kırgız Türkçesi ve Türkiye Türkçesinde bu biçim korunmuştur. Çuvaşçada iki heceli şekilde bulunmaktadır. İlk hece ünlüsü Çuvaşçada dardır ve kelime ünlü uyumuna uyar. Kelimenin Eski Türkçedeki “kahraman, yiğit” anlamı ilgili lehçelerde devam etmektedir.

398. Çuv. *ulma* ~ Kır. *alma* ~ TT. *elma*

Çuv. *ulma* “elma” (ÇTS, 780)

Kır. *alma* “elma ağacı; elma meyvesi” (KTS, 92)

TT. *elma* (TS, 790)

Kelime Eski Türkçede *alma* biçiminde “elma” anlamındadır (DLT, 549). Eski Türkçedeki biçim Kırgızçada aynen korunurken Türkiye Türkçesinde kelime uyum dışına çıkmıştır. Çuvaşçada ilk hece ünlüsü dardır. Lehçelerde temel anlam özelliği korunmuştur. Çuvaş Türkçesi ve Kırgız Türkçesindeki biçimlerde ünlü uyumu vardır.

399. Çuv. *ult* ~ Kır. *altı* ~ TT. *altı*

Çuv. *ult* $\approx$ *ultı* “altı” (ÇTS, 781)

Kır. *altı* “altı” (KTS, 96)

TT. *altı* “altı” (TS, 106)

Sayı adları bir dildeki ortak kelimelerdendir. Bu sebeple burada da bir benzerlik görülmesi doğaldır. Kelime Eski Uygur Türkçesinde *altı* biçimindedir (DLT, 36). Bu biçim Kırgız Türkçesi ve Türkiye Türkçesinde devam etmektedir. Çuvaşçada kelimenin hem *ult* hem de *ultı* biçiminde iki şekli vardır. Karşılaştırılan biçimlerde ünlü uyumu bulunmaktadır.

400. Çuv. *um* ~ Kır. *õñ* ~ TT. *ön*

Çuv. *um* “göğüs, bağır; önünde, karşısında, önce, bir şeyin ön tarafı” (ÇTS, 782)

Kır. *õñ* “yüz, bet; görünüş, dış görünüm; renk; kumaş yüzü” (KTS, 685)

TT. *ön* “arka karşıtı; karşı; bir kimsenin ilerisi; yakın gelecek zaman; giyeceklerin genellikle göğsü örten bölümü; önce olan; benzerler arasında bakılan veya gidilen yönde olan” (TS, 1850)

Kelime Eski Türkçede *õñ* biçimindedir (DLT, 787). Çuvaş Türkçesinde kelime sonu *n*’li değil, *m*’lidir. Kelime ünlüsü Çuvaşçada dardır. Kelime Eski Türkçede “ön” anlamıyla kayıtlıdır. Bu anlam incelenen lehçelerde devam etmekte olup yeni anlamlar kazanarak anlam genişlemesine uğramıştır. Bahsi geçen biçimler tek heceli yapıya sahip olduğu için ünlü uyumuna bakılamamaktadır.

401. Çuv. *upa* ~ Kır. *ayuu* ~ TT. *ay*

Çuv. *upa* “ay” (ÇTS, 784)

Kır. *ayuu* “ay” (KTS, 203)

TT. *ay* “ay” (TS, 185)

En eski metinlerde *adığ* biçiminde (DLT, 566) karşımıza çıkan kelime ünsüzü Kırgızca ve Türkiye Türkçesinde beklenildiği gibi *y*’dir. Çuvaşçada ise *r* olması beklenirken kelime karşımıza *upa* şeklinde çıkmaktadır. Kelimenin Eski Türkçedeki “ay” anlamı lehçelerde devam etmektedir. İlgili lehçelerde ünlü uyumu tamdır.

402. Çuv. *ura* ~ Kır. *ayak* ~ TT. *ayak*

Çuv. *ura* “bacak, ayak” (ÇTS, 785)

Kır. *ayak* “ayak, bacakların bilekten aşağıda bulunan ve yere basan bölümü; ayak, bacak; ayak, birtakım şeylerin yerden yüksekçe durmasını sağlayan dayak, destek veya bunlardan her biri; sonu” (KTS, 176)

TT. *ayak* “ayak; birtakım şeylerin yerden yüksekçe durmasını sağlayan dayak; yarım arşın veya 30,5 santimetre uzunluğundaki ölçü birimi” (TS, 195)

Organ adları da dildeki akrabalığı gösteren kelimelerdendir. Eski Türkçede *adak* biçiminde olan kelime Kırgızca ve Türkiye Türkçesinde *y*’li şekildedir (EUES,

6). Kelime içi *d/r* denkliği neticesinde Çuvaşçada *ura* şekli görülmektedir. Çuvaşçada ilk hece ünlüsü dardır.

403. Çuv. *uraşa* ~ Kır. *arkak* ~ TT. *argaç*

Çuv. *uraşa* “kumaşın çapraz ipleri” $\approx$ *uraşı* “atkı” (ÇTS, 786)

Kır. *arkak* “atkı, argaç, mekikle enine atılan iplik” (KTS,139)

TT. *argaç* “atkı” (TS, 148)

Kelime Eski Türkçede *arkag* “argaç, dokuma tezgâhında enlemesine atılan ipler” şeklindedir (DLT, 554). Benzer anlamlara sahip olsalar da ses ve şekil özellikleri bakımından farklı yapılara sahip olan bu biçimler, Fedotov tarafından denk gösterilmiştir (ETÇYA, 285). Karşılaştırılan kelimelerde ünlü uyumu vardır.

404. Çuv. *urı* ~ Kır. *ayık* ~ TT. *ayık*

Çuv. *urı* “ayık, içki kullanmaz; makul, gerçekçi” (ÇTS, 786)

Kır. *ayık* “iyileşmek, durumu iyiye gitmek” (KTS,185)

TT. *ayık* “sarhoşluğu veya baygınlığı geçmiş olan” (TS, 203)

Eski Türkçede *adıg* biçiminde olan kelime (DLT, 541), Kırgızca ve Türkiye Türkçesinde *y*’li şekildedir (EUES, 6). Kelime içi *d/r* denkliği neticesinde Çuvaşçada *urı* şekli görülmektedir. Çuvaşçada ilk hece ünlüsü dardır. Kelime Eski Türkçede “sarhoşluktan ayılmış, ayık” anlamındadır. Çuvaş Türkçesinde kelimenin yan anlamlar kazandığı da görülmektedir. Kelime Kırgız Türkçesinde ise daha farklı bir anlamda karşımıza çıkmaktadır. İncelenen lehçelerdeki biçimlerde ünlü uyumu tamdır.

405. Çuv. *urpa* ~ Kır. *arpa* ~ TT. *arpa*

Çuv. *urpa* “arpa, arpacık” (ÇTS, 788)

Kır. *arpa* “arpa” (KTS,141)

TT. *arpa* (TS, 156)

Eski Türkçede *arpa* şeklinde geçen kelime (EUES, 64) aynı anlam ve şekil özelliğiyle üç lehçede de devam etmektedir. Çuvaşçada ilk hece ünlüsü dardır. Ünlü uyumu karşılaştırılan lehçelerde tamdır.

406. Çuv. *urtış* ~ Kır. *arça* ~ TT. *ardıç*

Çuv. *urtış* “ardıç” (ÇTS, 788)

Kır. *arça* “ardıç” (KTS,131)

TT. *ardıç* (TS, 147)

Eski Uygur Türkçesinde *artuç* biçiminde olan kelime (EUES, 68), üç lehçede de ünlü uyumuna uymaktadır. Kırgızca biçim Çuvaşça ve Türkiye Türkçesinden daha farklı görülmektedir. Eski Türkçede kayıtlı olan “ardıç” anlamı ilgili lehçelerde devam etmektedir.

407. Çuv. *uşı* ~ Kır. *açık* ~ TT. *açık*

Çuv. *uşı* “açık, açık seçik; geniş; çınlayan, çınlayan ses; güler yüzlü, şen, neşeli, keyifli, eğlenceli, cömert, bol; açıkça, açık açık, açık seçik, ayrıntılı olarak” (ÇTS, 791)

Kır. *açık* “açık, açılmış, kapalı olmayan, kapalı karşıtı...” (KTS,32)

TT. *açık* (TS, 14)

Eski Türkçede *açuk* biçiminde “açık, açılmış, net” anlamında olan kelime (DLT, 540), Çuvaş Türkçesinde iki heceli kelimelerin sonunda görülen *k*’lerin yok olması neticesinde *uşı* biçimindedir. Karşılaştırılan biçimlerde ünlü uyumu tamdır.

408. Çuv. *uškîç* ~ Kır. *açkıç* ~ TT. *açkı*

Çuv. *uškîç* “anahtar; bir şeyin anahtarı” (ÇTS, 792)

Kır. *açkıç* “anahtar; anahtar, ipucu” (KTS, 34)

TT. *açkı* “anahtar; her türlü açma aracı” (TS, 21)

Aç- fiilinden türediği açıkça görülen bu kelimeler benzer ses, şekil ve anlam özelliği göstermektedir. Bu biçimler Yegorov tarafından denk olarak kaydedilmiştir (EŞÇYA, 278). Lehçelerde karşılaştırılan kelimelerde ünlü uyumu söz konusudur.

409. Çuv. *ut* ~ Kır. *at* ~ TT. *at*

Çuv. *ut* “at” (ÇTS, 792)

Kır. *at* “at; at, satrançta, her yönde siyahtan beyaza ve beyazdan siyaha bir hane atlayarak L biçiminde hareket eden taş” (KTS, 159)

TT. *at* “at; satrançta taş” (TS,178)

Kelime Eski Türkçede *at* biçimindedir (DLT, 561). Türkçenin ortak kelimelerinden biridir. Eski Türkçeden beri metinlerde tanıklanmaktadır. Kelime ünlüsü Çuvaşçada dardır. Kelimenin “at, kısarak” anlamı üç lehçede de devam etmekte olup Kırgız Türkçesi ve Türkiye Türkçesinde yeni bir anlam özelliği daha kazanmıştır.

410. Çuv. *utĭ* ~ Kır. *ot* ~ TT. *ot*

Çuv. *utĭ* “ot, çimen, saman” (ÇTS, 792)

Kır. *ot* “ot, bitki” (KTS, 658)

TT. *ot* “ot” (TS, 1820)

Eski Türkçede *ot* olan kelime (DLT, 779), Kırgız Türkçesi ve Türkiye Türkçesinde aynen devam ederken Çuvaş Türkçesinde iki heceli olarak karşımıza çıkmaktadır. Kelime ünlüsü Çuvaş Türkçesinde dardır. Kelime Eski Türkçede “ot, bitki, yulaf ” anlamındadır. Lehçelerdeki anlam, Eski Türkçe anlamıyla benzerlik oluşturmaktadır.

411. Çuv. *utĭm* ~ Kır. *adım* ~ TT. *adım*

Çuv. *utĭm* “adım” (ÇTS, 792)

Kır. *adım* “adım, yürümek için yapılan ayak atışlarının her biri” (KTS, 40)

TT. *adım* “adım” (TS, 29)

Kelime Orta Türkçede *adım* biçiminde yer almaktadır (KITS,2). Eski Türkçedeki *at-* fiilinden geldiğini bildiğimiz kelime üç lehçede de benzer şekil ve anlam özelliklerine sahiptir. Kırgız Türkçesi ve Türkiye Türkçesinde yeni anlamlar eklenmesiyle anlam genişlemesi söz konusu olmuştur. İlk hece ünlüsü Çuvaşçada dardır. Lehçelerdeki biçimler ünlü uyumuna uymaktadır.

412. Çuv. *utmıl* ~ Kır. *altmış* ~ TT. *altmış*

Çuv. *utmıl* “altmış” (ÇTS, 793)

Kır. *altmış* “altmış” (KTS, 96)

TT. *altmış* (TS, 108)

Kelime Eski Türkçede *altmış* şeklindedir (KB, 18). Çuvaş Türkçesinde *ş/l* denkliği neticesinde kelime *utmıl* şeklindedir. Çuvaşçada ilk hece ünlüsü dardır. Ünlü uyumları üç lehçede de tamdır.

413. Çuv. *utyug* ~ Kır. *ütük* ~ TT. *ütü*

Çuv. *utyug* “ütü” (ÇTS, 794)

Kır. *ütük* “ütü” (KTS, 1178)

TT. *ütü* (TS, 2457)

Kelime Eski Türkçede *ütüg* biçiminde “kırıksıklıkları gitsin diye kızdırılarak elbisenin dikiş yerlerine bastırılan mala şeklinde demir, ütü” anlamıyla kayıtlıdır (DLT, 936). DLT’den beri takip edebildiğimiz bu kelime Türkiye Türkçesinde sonda *g* sesi düşmüş olarak devam etmektedir. Çuvaşçadaki ünlüler Kırgızca ve Türkiye Türkçesinden farklı olarak arkadamak ünlüleridir. Lehçelerdeki anlamlar, temel anlam özelliği ile aynıdır. Karşılaştırılan biçimlerde ünlü uyumu söz konusudur.

414. Çuv. *uhı* ~ Kır. *ok* ~ TT. *ok*

Çuv. *uhı* “ok, yay” (ÇTS, 794)

Kır. *ok* “ok, yay oku; kurşun, mermi; top mermisi; fişek” (KTS, 610)

TT. *ok* “ok” (TS, 1790 – 1791)

Eski Türkçedeki *ok* kelimesi (DLT, 772), Kırgızca ve Türkiye Türkçesinde aynı şekilde devam etmektedir. Kelime Çuvaşçada iki heceli olarak görülmektedir. İlk hece ünlüsü Çuvaşçada dardır. Çuvaşçada *k > h* sızıcılaşması mevcuttur. Lehçelerdeki anlam Eski Türkçe anlamı ile aynıdır.

415. Çuv. *uyar* ~ Kır. *ayaz* ~ TT. *ayaz*

Çuv. *uyar* “açık hava, ayaz” (ÇTS, 797)

Kır. *ayaz* “ayaz, kuru soğuk” (KTS, 178)

TT. *ayaz* “duru, sakın havada çıkan kuru soğuk; çok soğuk hava” (TS, 201)

Orta Türkçe *ayaz* kelimesi (KITS, 17), *r/z* denkliği kapsamında Çuvaşçada *uyar* şeklindedir. Çuvaşçada ilk hece ünlüsü dardır. Kelimenin “açık, bulutsuz hava” anlamı mevcuttaki lehçelerde devam etmektedir. Üç lehçede ünlü uyumu tamdır.

416. Çuv. *ük̃* ~ Kır. *öküt* ~ TT. *ögüt*

Çuv. *ük̃* “ögüt, nasihat; talimat, yönetmelik, talimatname” (ÇTS, 799)

Kır. *öküt* “pişmanlık, üzüntü” (KTS, 679)

TT. *ögüt* (TS, 1841)

Eski Türkçede *ögüt* biçiminde karşımıza çıkan kelime (DLT, 785), üç lehçede de benzer biçimlerde yer almaktadır. Kırgız Türkçesinde anlam farklılığı vardır.

417. Çuv. *üpke* ~ Kır. *öpkö* ~ TT. *öfke*

Çuv. *üpke* “güceniklik, kırgınlık, dargınlık; yakınma, şikâyet” (ÇTS, 800)

Kır. *öpkö* “akciğer; gücenme, kırgınlık, küskünlük” (KTS, 688)

TT. *öfke* (TS, 1838)

Kelime Eski Türkçede *öpke* ~ *öwke* olmak üzere iki biçimde karşımıza çıkmaktadır (DLT, 788, 794). Kırgız Türkçesi ve Çuvaş Türkçesinde *p* ünsüzü korunurken Türkiye Türkçesinde *p > f* değişimi söz konusudur. Kelime eski Türkçede “öfke, akciğer” anlamıyla kayıtlıdır. Eski Türkçe anlamı Kırgız Türkçesinde devam etmektedir. Çuvaş Türkçesi ve Türkiye Türkçesinde “akciğer” anlamı görülmemektedir. Çuvaş Türkçesinde yan anlam özelliği kazanarak anlam değişmesi gerçekleşmiştir. Lehçelerde karşılaştırılan biçimlerde ünlü uyumu vardır.

418. Çuv. *üt* ~ Kır. *et* ~ TT. *et*

Çuv. *üt* “vücut, beden, ten, et” (ÇTS, 803)

Kır. *et* “et, deri ile kemik arasındaki kas ve yağdan oluşan tabaka; et, besin maddesi; et, meyve eti; et, ten” (KTS, 911)

TT. *et* “insanlarda, hayvanlarda deri ile kemik arasındaki kas ve yağdan oluşan tabaka; ten; meyvelerde çekirdekle deri arasındaki bölüm; kasaplık” (TS, 827)

Kelime Eski Türkçede *et* şeklindedir (DLT, 648). Bu biçim Kırgız Türkçesi ve Türkiye Türkçesinde devam etmektedir. Çuvaş Türkçesinde kelimenin ünlüsünde yuvarlaklaşma vardır. Kelimenin temel anlamı lehçelerde devam etmekte olup yeni anlamlar eklenmesiyle anlam dairesi genişlemiştir.

419. Çuv. *ühî* ~ Kır. *ükü* ~ TT. *puhu*

Çuv. *ühî* “puhu kuşu” (ÇTS, 803)

Kır. *ükü* “baykuş” (KTS, 1168)

TT. *puhu* “puhu kuşu” (TS, 1951)

Kelime Eski Türkçede *ügi* biçiminde “baykuş” anlamında kayıtlıdır (DLT, 709). Benzer anlamlardaki kelimelerden Türkiye Türkçesinde kelime başında ünsüzün karşımıza çıkması dikkat çekicidir.

420. Çuv. *havşak* ~ Kır. *köpşök* ~ TT. *gevşek*

Çuv. *havşak* “zayıf, güçsüz, çekinden, ürkek; gevşek, yumuşak; yumuşak, gözenekli (kar hakkında); telaşlı, rahatsız, sıkıntılı, huzursuz” (ÇTS, 816)

Kır. *köpşök* “gevşek, sıkı olmayan; güçsüz, dermansız” (KTS, 352)

TT. *gevşek* “gevşemiş olan; ilgisiz, kayıtsız bir biçimde” (TS, 938)

Kelime Eski Türkçede *kewşek* biçiminde “yumuşak ve gevşek olan şey; ince (elbise vb..)” anlamındadır (DLT, 707). Lehçelerde kurallı olarak gerçekleşen ses olayları neticesinde karşılaştırılan biçimler, benzer şekil ve anlam özelliği göstermektedir. Kırgız Türkçesi ve Türkiye Türkçesindeki biçim Eski Türkçe biçiminde olduğu gibi öndamak ünlüsüne sahipken Çuvaş Türkçesindeki biçim

artdamak ünlülerine sahiptir. Üç lehçede de kelimeler ünlü uyumuna uymaktadır. Kırgız Türkçesinde düzlük-yuvarlaklık uyumuna uyulmamaktadır.

421. Çuv. *han* ~ Kır. *han* ~ TT. *han*

Çuv. *han* $\approx$ *hun* “han” (ÇTS, 821)

Kır. *han* “han, kağan, Türk-Moğol halklarında hükümdar” (KTS,951)

TT. *han* “unvan” (TS, 1040)

Eski Türkçede *hān* şeklinde “hakan” anlamında karşımıza çıkan kelime (DLT, 651), üç lehçede aynı ses ve anlam özellikleri ile yer almaktadır.

422. Çuv. *hap* ~ Kır. *kap* ~ TT. *kap*

Çuv. *hap* “hasır, hasır örgüsü” (ÇTS, 821)

Kır. *kap* “çuval, büyük torba; çuval, bu torbanın alabileceği miktarda olan; kap, kılıf; kap, kın” (KTS,76)

TT. *kap* “içi gaz, sıvı veya katı herhangi bir nesneyi alabilen oyuk nesne; kap kacak; türlü şeylerin taşınması veya saklanması için kullanılan torba, kılıf, çanta, sepet, sandık vb.; kapak, cilt” (TS, 1302)

Eski Türkçede *kāp* biçiminde “kap, tulum, çuval, torba” anlamıyla karşımıza çıkan kelime (DLT, 683), üç lehçede benzer ses ve anlam özellikleri görülmektedir. Çuvaşçada kelime başında *k/h* denkliği görülür.

423. Çuv. *hapha* ~ Kır. *kapka* ~ TT. *kapı*

Çuv. *hapha* “bahçe, giriş kapısı; büyük kapı” (ÇTS, 822)

Kır. *kapka* “kale kapısı; üstü kapalı yüksek kanyon” (KTS,79)

TT. *kapı* “kapı” (TS, 1306)

Kapıg biçiminde Eski Türkçede görülen kelime (DLT, 264), üç lehçede de benzer ses ve anlam özellikleriyle görülmektedir. Çuvaşçada *k/h* denkliği kapsamında kelime başında *h* ünsüzü bulunmaktadır. Üç lehçede de ünlü uyumu tamdır.

424. Çuv. *hıyma* ~ Kır. *kaymak* ~ TT. *kaymak*

Çuv. *hıyma* “kaymak, köpük” (ÇTS, 829)

Kır. *kaymak* “kaymak, süt üzerindeki koyu yağlı katman; pişmiş yemeğin üzerinde oluşan katman; kaymak tabakası, seçkinler” (KTS,139)

TT. *kaymak* “kaymak; yağmur ve selden sonra toprağın üzerine kalan özlü tabaka; bir şeyin en iyi ve seçkin bölümü” (TS, 1366)

Eski Türkçede *kayak* ~ *kıyak* olmak üzere iki biçimde bulunan kelime (DLT, 697, 717) ilgili lehçelerde ünlü uyumuna uymaktadır. Çuvaş Türkçesinde iki heceli kelimenin sonundaki *k* yine kaybolmuştur. Kelime “kaymak” anlamıyla kayıtlıdır. Bu anlam lehçelerde devam etmekte olup yeni anlamlar eklenmesiyle anlam genişlemesi söz konusu olmuştur.

425. Çuv. *hıla* ~ Kır. *kula* ~ TT. *kula*

Çuv. *hıla* “sarı at” (ÇTS, 830)

Kır. *kula* “kula, at donu” (KTS,389)

TT. *kula* “gövdenin sarı veya kirli sarı renkte, yele, kuyruk ve bacağın alt kısmındaki kılların koyu renkte olduğu at donu; bu renkte olan (at)” (TS, 1518)

Kelime Eski Türkçede *kula* biçimdedir (DLT, 745). Bu biçim Kırgız Türkçesi ve Türkiye Türkçesinde korunmuştur. Çuvaşçada *k/h* denkliği neticesinde *hıla* şeklinde görülür. Kelime Eski Türkçede “kula, donlu olan” anlamındadır. Lehçelerdeki anlamlar temel anlam özelliği ile benzerdir. İlgili lehçelerde kelime ünlü uyumuna uymaktadır.

426. Çuv. *hıla* ~ Kır. *kulaç* ~ TT. *kulaç*

Çuv. *hıla* “kulaç; sajen (2.13 metrelik bunluk ölçü birimi)” (ÇTS, 830)

Kır. *kulaç* “kulaç, gerilerek açılmış iki kolun parmak uçları arasındaki uzaklık; kulaçla hesaplanan uzunluk ölçüsü” (KTS,390)

TT. *kulaç* “gerilerek açılmış iki kolun parmak uçları arasındaki uzaklık” (TS, 1518)

Kelime Eski Uygur Türkçesinde *kulaç* biçimdedir (EUES, 421). Söz sonundaki ünlü Çuvaşçada görülmemektedir. Kelimenin temel anlamı olan “kulaç” lehçelerde devam etmektedir. Kelime mevcut olan lehçelerde ünlü uyumuna uymaktadır.

427. Çuv. *hīlīh* ~ Kır. *kılık* ~ TT. *kılık*

Çuv. *hīlīh* “incelik, denklik duygusu” (ÇTS, 830)

Kır. *kılık* “amel, yapılan, iş; huy, tabiat, karakter” (KTS,206)

TT. *kılık* “bir kimsenin giyinişi, dış görünüşü, üst baş; bir kimsenin resmi, fotoğraf” (TS, 1409)

Kelime Eski Türkçede *kılık* biçimdedir (DLT, 711). Çuvaş Türkçesinde *k > h* sızıcılaşmasına örnek teşkil eden bir kelimedir. İncelenen lehçelerde kelime ünlü uyumuna uymaktadır. Kelime Eski Türkçede “huy ve insanlarla münasebet” anlamındadır. Bu anlam sadece Kırgız Türkçesinde devam etmektedir. Temel anlamın yanında yeni anlam özelliği de kazanarak anlam genişlemesi oluşmuştur. Çuvaş Türkçesi ve Türkiye Türkçesinde anlam genişlemesi söz konusudur.

428. Çuv. *hīlha* ~ Kır. *kulak* ~ TT. *kulak*

Çuv. *hīlha* “kulak” (ÇTS, 831)

Kır. *kulak* “işitme duyusu; kulaklı şapkaların kulağı; kulp, kazan, tencere, fincan, dolap, altın vb.nin tutulacak yeri; telli çalgılarda tel germeye yarayan burgu; tüfeklerde ağız; horoz, ateşli silahlarda çakmak taşına veya merminin kapsülüne vurmaya yarayan metal parça; kulak, birine laf taşıyan; set, sulama kanallarında suyun başka bir yöne akması için yapılan ve saniyede 25 litre su akan ikinci kanaletin, arkın başı; bu tür arktan sulamak için kullanılan su ölçüsü” (KTS,392)

TT. *kulak* “işitme organı; telli çalgılarda tel germeye yarayan burgu” (TS, 1518)

Kelime Eski Türkçede *kulak* biçimdedir (DLT, 745). Bu biçim Kırgız Türkçesi ve Türkiye Türkçesinde devam etmektedir. Çuvaş Türkçesinde *k > h* sızıcılaşmasına örnek teşkil eden bir kelimedir. İki heceli kelimelerin sonunda bulunan *k* sesinin olmaması dikkat çekicidir. İncelenen lehçelerde kelime ünlü uyumuna uymaktadır.

429. Çuv. *hılçık* ~ Kır. *kılçık* ~ TT. *kılçık*

Çuv. *hılçık* ≈ *hılçık* “kılçık, tahıl başaklarındaki sivri dikenler” (ÇTS, 831)

Kır. *kılçık* “kıllı, kalın tüyü çok olan (yün)” (KTS,203)

TT. *kılçık* “kılçık” (TS, 1407)

Eski Türkçede tanıklayamadığımız kelime, Orta Türkçede *kılçık* biçimdedir (KITS, 143). İncelenen lehçelerde kelime ünlü uyumuna uymaktadır. Kelime başında Çuvaşçada *k/h* denkliği mevcuttur.

430. Çuv. *hım* ~ Kır. *kulun* ~ TT. *kulun*

Çuv. *hım* “embriyon, oğlucuk (atlarda)” (ÇTS, 831)

Kır. *kulun* “kulun, altı aya kadarki at yavrusu; “yavru” anlamında çocuk için kullanılan sevgi sözcüğü” (KTS,397)

TT. *kulun* “altı aylığa kadar olan at veya eşek yavrusu” (TS, 1522)

Kelime Eski Türkçede *kulun* biçimdedir (DLT, 746). Fedotov ve Yegerov’a göre Çuvaş Türkçesindeki kayıtlı olan biçim *kulun* ile denk gösterilmiştir (ETÇYA, 323; ESÇYA, 291). Diğer iki lehçede iki heceli olan kelime Çuvaş Türkçesinde tek heceli olarak yer almaktadır. Kelimenin “kulun, tay” anlamı lehçelerde devam etmektedir. Kırgız Türkçesinde yeni anlam eklenmesiyle anlam genişlemesi olmuştur.

431. Çuv. *hımır* ~ Kır. *koñur* ~ TT. *konur*

Çuv. *hımır* “kahverengi” (ÇTS; 832)

Kır. *koñur* “konur; esmer” (KTS,294)

TT. *konur* “esmer, açık kestane renginde olan” (TS, 1476)

Eski Türkçeden beri tanıklanan *koñur* “kestane rengi” kelimesi (DLT, 728), ilgili lehçelerde ünlü uyumuna uymaktadır. Kelime içindeki *ñ* ilgili örnekte Çuvaşçada *m* şeklinde karşımıza çıkmıştır. Lehçelerde kayıtlı olan temel anlam özelliği ile benzerdir.

432. Çuv. *hĩmĩl* ≈ *hĩmĩs* ~ Kır. *kamış* ~ TT. *kamış*

Çuv. *hĩmĩl* “tahıl sapı” ≈ *hĩmĩs* ≈ *humış* “hasır otu, saz, kamış” (ÇTS, 832)

Kır. *kamış* “kamış, sulak ve nemli yerlerde yetişen bitkiler; bu bitkiden yapılmış” (KTS,60)

TT. *kamış* “kamış; sulak yerlerde yetişen bitkiler” (TS, 1289)

Eski Türkçedeki *kamış* biçimi (DLT, 681), *ş/l* denkliliği neticesinde Çuvaş Türkçesinde karşımıza *hĩmĩl* şeklinde çıkmıştır. Ayrıca kelimenin iki biçimi daha vardır. Bu biçimlerin ses özelliklerine bakıldığında Çuvaş Türkçesinin karakteristik özelliklerini taşımadığı dolayısıyla ödünçleme olduğu anlaşılmaktadır. Kelimenin “kamış, kamışlık” anlamı lehçelerde bulunmaktadır. Kelime incelenen lehçelerde ünlü uyumuna uymaktadır.

433. Çuv. *hĩna* ~ Kır. *konok* ~ TT. *konuk*

Çuv. *hĩna* “misafir” (ÇTS, 833)

Kır. *konok* “konuk, misafir; Tanrı misafiri; ikram yemek; sıra; konukluk, misafirlik; misafir, gözün saydam tabakasında oluşan beyaz leke” (KTS,288)

TT. *konuk* “bir yere veya birinin evine kısa bir süre kalmak için gelen kimse; konakçının üzerindeki asalak” (TS, 1476)

Eski Türkçedeki *konuk* kelimesi (DLT, 728), Kırgızcada ve Türkiye Türkçesinde hemen hemen aynı ses özellikleriyle devam etmektedir. Çuvaşçada iki heceli kelimelerin sonundaki *k*’nin bulunmama meselesi bu örnekte de kendini göstermektedir. Kelimenin “konuk, misafir” anlamı lehçelerde yer almaktadır. Kırgız Türkçesi ve Türkiye Türkçesinde yeni bir anlama sahip olarak anlam genişlemesi gerçekleştiği görülmektedir. Lehçelerde karşılaştırılan biçimler de ünlü uyumu tamdır.

434. Çuv. *hĩt* ~ Kır. *kut* ~ TT. *kut*

Çuv. *hĩt* “konfor, rahatlık; temizlik, düzenlilik, temiz giyinişli olma; mutluluk, saadet, uğur; yarar, fayda, kâr” (ÇTS, 838)

Kır. *kut* “kut, ilahi bir kaynaktan gelen rahmet, bereket; destanlarda Kalmuk ve Çinlilerin boyunlarına taktıkları veya yanlarında taşıdıkları küçük idol; insanın yaşatan ruhani güç; kut, mutluluk” (KTS,414)

TT. *kut* “devlet idaresinde güç, yaratıcılık ve yetki bakımından sahip olunan üstün güç; mutluluk; ilahi bir kaynaktan gelen rahmet, bereket” (TS, 1545)

Eski Türkçedeki *kut* kelimesi (DLT, 751), benzer ses ve şekil özellikleriyle üç lehçede de devam etmektedir. Çuvaşça örnekte yine *k/h* denkliği görülmektedir. Kelimenin “baht, devlet, talih, şans” anlamı ilgili lehçelerde devam etmektedir. Çuvaş Türkçesinde anlam dairesi genişlemiştir.

435. Çuv. *hñel* ~ Kır. *kün* ~ TT. *güneş*

Çuv. *hñel* “güneş” (ÇTS, 842)

Kır. *kün* “gün, güneş; gün, güneş ışığı; gün, gündüz; gün, yirmi dört saatlik süre; gün, içinde bulunan zaman; gün, çağ, devir; gün, iyi yaşanmış zaman; gün, bayram niteliğinde özel gün; hava, meteoroloji ile ilgili olayların bütünü; yağmur, yağış” (KTS,442)

TT. *güneş* (TS, 1006)

Kelime Eski Türkçede *kün* ~ *kün* biçimdedir (DLT, 756). Kelime sonunda *ş/l* denkliğinin görüldüğü ve çok bilinen örneklerden birisidir. Kırgızcada Eski Türkçedeki gibi tek heceli olarak kullanılmaya devam eden kelime Çuvaşça ve Türkiye Türkçesinde iki heceli olarak görülmektedir. Kelimenin “güneş” anlamı lehçelerde devam etmekte olup Kırgız Türkçesinde yeni anlamlar kazanmasıyla anlam genişlemesi oluşmuştur. Çuvaş Türkçesi ve Türkiye Türkçesinde ünlü uyumu tamdır.

436. Çuv. *hñl* ~ Kır. *kış* ~ TT. *kış*

Çuv. *hñl* ≈ *hñle* “kış” (ÇTS, 842)

Kır. *kış* “kış mevsimi” (KTS,442)

TT. *kış* (TS, 1426)

Kelime Eski Türkçede *kış* biçimdedir (DLT, 716). Bu kelime *ş/l* denkliği anlatılırken sık başvurulan örneklerden biridir. Kırgızca ve Türkiye Türkçesinde arkadamak ünlülü olan kelime Çuvaş Türkçesinde öndamak ünlüsüyle karşımıza çıkmaktadır. Kelimenin temel anlam özelliği lehçelerde korunmaktadır.

437. Çuv. *hālīh* ~ Kır. *kıl* ~ TT. *kıl*

Çuv. *hālīh* “tel; at kılı” (ÇTS, 842)

Kır. *kıl* “yele, kuyruk kılı veya kalınca olan her türlü kıl; kıl, deride çıkan ipliksi uzantıların genel adı; müzik aletlerine takılan kıl, bağırsak veya metal tel” (KTS,442)

TT. *kıl* “bazı hayvanların derisinde, insan vücudunun belli yerlerinde çıkan, üst deri ürünü olan ipliksi uzantı; keçi tüyü” (TS, 1406)

Kelime Eski Türkçede *kıl* biçimindedir (DLT, 711). Kelime Kırgızca ve Türkiye Türkçesinde aynı yapı ve şekil özellikleriyle devam etmektedir. Çuvaşçada ise hece artımı söz konusudur. Çuvaş Türkçesinde *k/h* denkliği bu örnekte de mevcuttur.

438. Çuv. *hñ* ~ Kır. *kıyn* ~ TT. *kıyn*

Çuv. *hñ* “acı, ızdırıp, zor, hastalık, illet; güç, zor, zahmetli, külfetli” (ÇTS, 843)

Kır. *kıyn* “zor, güç; üstün, iyilerin iyisi, yavuz, güçlü; en iyi şekilde; ağır, ciddi, vahim, kritik” (KTS,234)

TT. *kıyn* “güçlü bir kimsenin yasaya veya vicdana aykırı olarak başkasını uğrattığı kötü durum, zulüm” (TS, 1433)

Eski Türkçede *kıyn* biçiminde olan kelime (EUES), Kırgızca ve Türkiye Türkçesinde de iki heceliyken Çuvaş Türkçesinde tek hecelidir. Kelime “ceza, işkence” anlamıyla kayıtlıdır. Bu anlam özelliği Çuvaş Türkçesi ve Türkiye Türkçesinde yakın anlam çerçevesinde devam ederken Kırgız Türkçesinde anlam değişimi söz konusu olmuştur. Kırgızca ve Türkiye Türkçesinde kayıtlı olan biçimler ünlü uyumuna uymaktadır.

439. Çuv. *hñr* ~ Kır. *kız* ~ TT. *kız*

Çuv. *hñr* “kız, kız evlat” (ÇTS, 844)

Kır. *kız* “kız, kız çocuğu; kız, kadının görünmesi için kullandığı seslenme sözü” (KTS,240)

TT. *kız* “dişi çocuk” (TS, 1434)

Kelime Eski Türkçede *kñz* ~ *kız* biçimindedir (DLT, 717). Çuvaş Türkçesinde *r/z* denkliği anlatılırken en sık başvurulan örneklerden biridir. Kelime başında *k > h*

sızıcılaşması bu örnekte de mevcuttur. Kelimenin “kız evlat” anlamı lehçelerde devam etmekte olup Kırgız Türkçesinde “kadının görünmesi için kullandığı seslenme sözü”, Türkiye Türkçesinde ise “dişi cinsten birine daha yaşlı biri tarafından kullanılan bir seslenme sözü” anlamlarının eklenmesiyle anlam genişlemesi söz konusu olmuştur.

440. Çuv. *hǎrǎh* ~ Kır. *kırk* ~ TT. *kırk*

Çuv. *hǎrǎh* “kırk” (ÇTS, 846)

Kır. *kırk* “kırk, otuz dokuzdan sonraki sayı” (KTS,220)

TT. *kırk* (TS, 1416)

Kelime Eski Türkçede *kırk* biçimdedir (DLT, 714). Bu şekil Türkiye Türkçesi ve Kırgız Türkçesinde aynen devam etmekte olup Çuvaş Türkçesinde kelime iki heceli olarak karşımıza çıkmaktadır. Kelime sonu ve kelime başı *k* ünsüzünün Çuvaşça örnekte *h*’li biçimleri mevcuttur. Çuvaş Türkçesinde kayıtlı olan biçimde ünlü uyumu tamdır.

441. Çuv. *hǎrlǎ* ~ Kır. *kızıl* ~ TT. *kızıl*

Çuv. *hǎrlǎ* “kırmızı, kızıl” (ÇTS, 846)

Kır. *kızıl* “kızıl, al, kırmızı; bu renkte olan; kırmısı at donu; tahıl, hububat veya buğday” (KTS,243)

TT. *kızıl* “parlak kırmızı renk; hastalık; altın” (TS, 1436)

Kelime Eski Türkçede *kızıl* biçimdedir (DLT, 718). R/z denkliği neticesinde kelime Çuvaşça da *r*’li biçimde karşımıza çıkar. Ek olarak düşünülebilecek ikinci hece Çuvaşçada, Türkiye Türkçesi ve Kırgız Türkçesinden farklıdır. İlgili biçimler ünlü uyumuna uymaktadır.

442. Çuv. *hǎšǎk* ~ Kır. *kısıık* ~ TT. *kısıık*

Çuv. *hǎšǎk* “kısıık, sıkı, dar; çekik (göz); yetersiz, az, sınırlı” (ÇTS, 848)

Kır. *kısıık* “kısıık, boğaz, kanyon; boğaz, iki kara arasındaki dar deniz” (KTS,224)

TT. *kısıık* “kısıılmış olan; boğuk, güçlkle çıkan (ses); hafifçe aralanmış, yumulmuş olan (göz kapağı); kanyon”(TS, 1423)

Eski Türkçede *kısıık* biçimde olan kelime (DLT, 715), ünlü uyumuna uymaktadır. Çuvaşça örnek *k-* > *h-* denkliğine uygun olarak *h*’li şekildedir. Genel durumdan farklı olarak iki heceli kelimenin sonunda *k* ünsüzünün bulunması kelimenin sonradan Çuvaşçaya girdiğini düşündürebilir. Kelime Eski Türkçede “hapis, baskı” anlamıyla kayıtlıdır. Lehçelerdeki anlam temel anlam özelliğini korumamış, anlam değişmesine uğramıştır. İlgili lehçelerdeki biçimlerde ünlü uyumu tamdır.

443. Çuv. *hššr* ~ Kır. *kısır* ~ TT. *kısır*

Çuv. *hššr* “çorak, kıraç; verimsiz; kısır” (ÇTS; 848)

Kır. *kısır* “kısır, üreme imkânı olmayan, döl vermeyen (insan ve hayvan); gebe kalmayan hayvan; kısır, verimsiz, yararsız; bakır, işlenmemiş toprak” (KTS,225)

TT. *kısır* “döl vermeyen (insan ve hayvan); ürün vermeyen (toprak); verimsiz, yararsız, sonuçsuz” (TS, 1423)

Kelime Eski Türkçede *kısır* biçimdedir (DLT, 715). Bu biçim Kırgız Türkçesi ve Türkiye Türkçesinde aynen korunmuştur. Çuvaş Türkçesinde *k/h* denkliği neticesinde kelime *h*’li biçimdedir. Kelimenin “kısır kadın ve kısır hayvan” anlamı incelenen lehçelerde korunmakla birlikte yeni anlamlar eklenmesiyle anlam genişlemesine uğramıştır. Üç lehçede de ünlü uyumu mevcuttur.

444. Çuv. *hšš* ~ Kır. *kılıç* ~ TT. *kılıç*

Çuv. *hšš* “kılıç” (ÇTS, 849)

Kır. *kılıç* “kılıç” (KTS,206)

TT. *kılıç* (TS, 1408)

Kelime Eski Türkçede *kılıç* biçimindedir (DLT, 711). Bu biçim Kırgız Türkçesi ve Türkiye Türkçesinde devam etmektedir. Çuvaşçada, Kırgızca ve Türkiye Türkçesinden farklı olarak kelime tek hecelidir. Bu örnekte de *k/h* denkliği görülmektedir. Kelimenin “kılıç” anlamı incelenen lehçelerde mevcuttur.

445. Çuv. *hir* ~ Kır. *kır* ~ TT. *kır*

Çuv. *hir* “tarla, kır, bozkır, step; yaban, yabani” (ÇTS, 850)

Kır. *kır* “tepe, yüksekliği genellikle birkaç yüz metreyi geçmeyen, çok kez tek başına, yamaçları yatık yer biçimi; kenar, üstte, altta, arkada veya önde olmayan, yan; yan taraf; tepe, bir şeyin en üst bölümü; tam, eksiksiz anlamında birinin yaşını söylerken kullanılır; eşik, başlangıç yeri, başlangıç noktası, yakını” (KTS,216)

TT. *kır* “şehir ve kasabaların dışında kalan, çoğu boş, ve geniş yer, dağ, bayır” (TS, 1412)

Eski Türkçede *kır* biçimdeki kelime (DLT, 712), Kırgız Türkçesi ve Türkiye Türkçesinde korunurken Çuvaşçada ön damak ünlüsüyle karşımıza çıkmaktadır. Kelimenin “dağların sırtı” anlamı lehçelerde devam etmekte olup Çuvaş Türkçesi ve Kırgız Türkçesinde farklı anlamlara da sahip olduğu görülmektedir.

446. Çuv. *hirış* ~ Kır. *karşı* ~ TT. *karşı*

Çuv. *hirış* “karşısında, karşı, aykırı, aksine, karşılık olarak” (ÇTS, 851)

Kır. *karşı* “art niyetli, kötü niyetli, düşman; karşı, karşıt, zıt; karşı, ön, kat, huzur” (KTS,111)

TT. *karşı* “bir şeyin, bir yerin, bir kimsenin, esas tutulan yüzünün ilerisi; yol, deniz, ırmak vb.nin öbür kıyısı veya yanı; ön, kat, huzur; karşıt, zıt, muhalif; karşılık olarak, mukabil” (TS, 1336)

Kelime Eski Türkçede karşı biçiminde “zıt” anlamıyla kayıtlıdır (DLT, 689). Türkiye Türkçesi ve Kırgız Türkçesinde aynı şekil ve anlam özellikleriyle karşımıza çıkan kelime Çuvaşçada son iki sesin yer değiştirmesiyle kendini gösterir. Kelimenin temel anlam özelliği lehçelerde korunmakla birlikte anlam genişlemesi de olmuştur. İncelenen lehçelerde kelime ünlü uyumuna uymaktadır.

447. Çuv. *huyhĩ* ~ Kır. *kaygı* ~ TT. *kaygı*

Çuv. *huyhĩ* “kaygı, tasa; kader, hüzn, üzüntü, elem” (ÇTS, 854)

Kır. *kaygı* “kaygı, tasa” (KTS,132)

TT. *kaygı* “üzüntü, endişe duyulan düşünce, gam, tasa; genellikle kötü bir şey olacakmış düşüncesiyle ortaya çıkan ve sebebi bilinmeyen gerginlik duygusu” (TS, 1363)

Eski Türkçede *kaḍgu* biçimdeki (DLT, 675) kelime, iç sesteki *ḡ*'lerin *y* olması neticesinde Kırgızca ve Türkiye Türkçesinde *kaygı* şeklinde karşımıza çıkar. Çuvaşçada iç seste *r* olması beklenirken kelime Kırgızca ve Türkiye Türkçesinde olduğu gibi *y*'lidir. Ancak Çuvaşça örnekte *k-/h-* denkliği yine mevcuttur. Kelimenin “üzüntü, kaygı, gam, hüzn” anlamı ilgili lehçelerde devam etmektedir. Karşılaştırılan lehçelerde ünlü uyumu tamdır.

448. Çuv. *hul* ~ Kır. *kol* ~ TT. *kol*

Çuv. *hul* “kol” (ÇTS, 855)

Kır. *kol* “el, kolun tutmaya ve iş yapmaya yarayan bölümü; kol, omuz başından parmak uçlarına kadar uzanan bölüm; hayvanın ön ayakları; el yazısı; imza, bir kimsenin herhangi bir belgeyi yazdığını veya onayladığını belirtmek için her zaman aynı biçimde kullandığı işaret; el, iskambil oyunlarında her bir tur; nehrin kolu” (KTS,270)

TT. *kol* “kol” (TS, 1459)

Eski Türkçedeki *kōl* ~ *kol* biçimiyle (DLT, 726) yer alan kelime, üç lehçede devam etmektedir. Çuvaşçada *k-/h-* denkliği görülür. Ayrıca Çuvaşçada kelime ünlüsü dardır. Çuvaşça ve Türkiye Türkçesinde kelimenin “kol” anlamı korunmaktadır. Diğer bazı kıpçak lehçelerinde olduğu gibi Kırgızcada da kol kelimesi *el* anlamında kullanılmaktadır.

449. Çuv. *hulñ* ~ Kır. *kalñ* ~ TT. *kalın*

Çuv. *hulñ* “kalın, şişman” (ÇTS, 855)

Kır. *kalñ* “kalın, ince karşıtı; çok, sayısız; gür, fişkırın; dolu, içi boş olmayan” (KTS,48)

TT. *kalın* “ince karşıtı; enli ve gür (kaş); yoğun, akıcılığı az olan; etli, dolgun; pes (ses)” (TS, 1279)

Kelime Eski Türkçede *kalın* biçimdedir (DLT, 679). Bu biçim Türkiye Türkçesinde devam etmektedir. Kırgızcada son seste *ñ* görülmektedir. Çuvaş Türkçesinde kelime, *k- > h-* değişimi ile devam etmektedir. Kelimenin “her şeyin kalını ve sert” anlamı bahsi geen lehçelerde korunmaktadır. Lehçelerde karşılaştırılan biçimlerde ünlü uyumu vardır.

450. Çuv. *hulkan* ~ Kır. *kalkan* ~ TT. *kalkan*

Çuv. *hulkan* “kalkan” (ÇTS, 855)

Kır. *kalkan* “kalkan, savaşçıların kullandığı korunmalık; kaynak maskesi; siper, sığınak; destek, dayanak; aşık kemiğine doldurulan kurşun; büyük kelebek; kulak kepçesi” (KTS,51)

TT. *kalkan* “ok, kılıç vb.nden korunmak için savaşçıların kullandığı korunmalık; toplum olaylarında güvenlik görevlilerinin çeşitli saldırı araçlarından kendilerini ve başkalarını korumak için kullandıkları, özel olarak yapılmış korumalık; koruyucu” (TS, 1281)

Kelime, Eski Türkçede *kalkan* biçimdedir (DLT, 680). Bu biçim Türkiye Türkçesi ve Kırgızcada devam etmektedir. Çuvaş Türkçesinde *k-* > *h-* değişimi ile görülmektedir. Kelimenin temel anlamı bahsi geçen lehçelerde korunmaktadır. Lehçelerde karşılaştırılan biçimlerde ünlü uyumu vardır.

451. Çuv. *hurîn* ~ Kır. *kayın* ~ TT. *kayın*

Çuv. *hurîn* “kayın” (ÇTS, 861)

Kır. *kayın* “kayın, kadın ve kocaya göre birbirlerinin akrabası” (KTS,134)

TT. *kayın* “kadın veya kocaya göre birbirlerinin erkek kardeşi, kayınbirader” (TS, 1364)

Kelime Eski Türkçede *kağın* biçimdedir (DLT, 675). Kırgızca ve Türkiye Türkçesinde Eski Türkçe kelime içi *-d-* sesinin *y* sesine değişimi görülmektedir. Çuvaş Türkçesinde de *d* > *r* değişimi söz konusudur. Kelimenin “kayın” anlamı lehçelerde devam etmektedir. Mevcut olan lehçelerde ünlü uyumu söz konusudur.

452. Çuv. *hunyaşa* ~ Kır. *kayın ata* ~ TT. *kaynata*

Çuv. *hunyaşa* “kayınbaba, kayınpeder” (ÇTS, 858)

Kır. *kayın ata* ≈ *kaynata* “kaynata, kayınpeder, kayınbaba” (KTS,134, 141)

TT. *kaynata* “kocaya veya kadına göre birbirlerinin babası, kayınbaba, kayınpeder” (TS, 1369)

Birleşik kelime olan *kaynata* kelimesinin üç lehçede de görülmesi ilgi çekicidir. Erkek manasındaki *aşa* kelimesi, Eski Türkçedeki *ata* kelimesinin yerini almıştır.

Birleşik bir yapıya sahip olan kelimeler ünlü uyumu bakımından değerlendirilememektedir.

453. Çuv. *hunyama* ~ Kır. *kayın ene* ~ TT. *kaynana*

Çuv. *hunyama* “kaynana, kayınvalide” (ÇTS, 858)

Kır. *kayın ene* ” $\approx$ *kaynene* “kaynana, kayınvalide” (KTS,135, 141)

TT. *kaynana* “kocaya veya kadına göre birbirlerinin annesi, kayınvalide, hanımanne” (TS, 1368)

Birleşik kelime olan *kaynata* kelimesinin üç lehçede de görülmesi ilgi çekicidir. Çuvaş Türkçesindeki kadın manasındaki *ama* kelimesi, Eski Türkçedeki *ana* kelimesinin yerini almıştır.

454. Çuv. *hup* ~ Kır. *kabık* ~ TT. *kabuk*

Çuv. *hup* “kabuk, soymuk” $\approx$ *hupī* “bir şeyi örten, kaplayan nesne; bir şeyin sert, sertleştirilmiş üst tabakası; dışta, ahşabın üstünde, odunsu bitkilerin gövdelerinin ve köklerinin bir kısmı” (ÇTS, 858)

Kır. *kabık* ” “kabuk, kışır; kabuk, ekmeğin pişme sırasında içinden daha çok sertleşen dış bölümü; kabuk, korteks, zar; kabuk, katman” (KTS,15)

TT. *kabuk* “bir şeyin üstünü kaplayan ve onu dış etkilere karşı koruyan, kendiliğinden oluşmuş sertçe bölüm; ekmeğin pişme sırasında içinden daha çok sertleşen bölümü; bir hayvanı dıştan örten, kitinli, kalkerli, silisli, kemiksi veya boynuzu örtü, kavkı” (TS, 1252)

Kelime Eski Türkçede *kavık* biçimdedir (DLT, 694). Eski Türkçe kelime içi *v* ünsüzünün Kırgız Türkçesi ve Türkiye Türkçesinde *b* ünsüzüne değişimi görülmektedir. Türkiye Türkçesinde bu duruma ek olarak ikinci hece ünlüsünde yuvarlaklaşma bulunmaktadır. Çuvaş Türkçesindeki biçimde ise lehçenin genel ses özelliklerinden birisi olan *k- > h-* değişimi yer almaktadır. Kelimenin Eski Türkçe anlamı “akdarı kepeği”dir. Bu anlam mevcut olan lehçelerde yan anlamlar kazanarak genişlemiştir. Kırgız Türkçesi ve Türkiye Türkçesinde iki heceli olan kelime, Çuvaş Türkçesinde tek hecelidir. Kırgız Türkçesinde ünlü uyumu tamdır. Türkiye Türkçesinde kalınlıklık-incelik uyumu tamken düzlük-yuvarlaklık uyumu tam değildir.

455. Çuv. *hupah* ~ Kırg *kabak* ~ TT. *kapak*

Çuv. *hupah* “göz kapağı” (ÇTS, 858)

Kır. *kabak* “alın, gözlerin üzerindeki çıkıntılı bölüm; yüz, sima, çehre” (KTS,12)

TT. *kapak* “her türlü kabın üstünü örtmeye veya bir deliği kapamaya yarayan nesne; dolap, sandık vb.ni örtmeye yarayan parça” $\approx$ *göz kapağı* “göz yuvalarının önünde bulunan, birbirine yaklaşarak gözü örten, kenarlarında kirpikler bulunan koruyucu organ” (TS, 985; 1303)

Kelime Eski Türkçede *kapak* biçimdedir (DLT, 683). Bu biçim Türkiye Türkçesinde aynen korunmuştur. Kırgız Türkçesinde ise kelime içinde *-p-* > *-b-* tonlulaşması ile kelimenin varlığı devam etmektedir. Çuvaş Türkçesinde kelime başında ve kelime sonunda *k/h* denkliği, ilk hece ünlüsünde daralma söz konusudur. Kelime Eski Türkçede “göz kapağı” anlamıyla kayıtlıdır. Bu anlam Çuvaş Türkçesinde aynen korunmuştur. Kırgız Türkçesi de temel anlamı korumakla birlikte anlam alanını genişletmiştir. Türkiye Türkçesinde ise *kapak* kelimesinin kullanım alanı farklılaşmış, “göz kapağı” kelimesinin kullanımı yer almıştır. İlgili lehçelerde ünlü uyumu tamdır.

456. Çuv. *hur* ~ Kırg *kaz* ~ TT. *kaz*

Çuv. *hur* “kaz” (ÇTS, 860)

Kır. *kaz* “kaz, evcil veya yabani kuş” (KTS,150)

TT. *kaz* (TS, 1370)

Kelime Eski Türkçede *kāz* biçimde uzun ünlülü olarak yer almaktadır (DLT, 696). Bu biçim Kırgız Türkçesi ve Türkiye Türkçesinde kısa ünlülü olarak yer almaktadır. *R/z* denkliği işlenirken en çok başvurulan örneklerdendir. Çuvaş Türkçesinde ayrıca hece başında *k-* > *h-* sızıcılaşması, kelimenin ünlüsünde *-a-* > *-u-* daralması söz konusudur. Lehçelerde kayıtlı olan anlamlar kelimenin Eski Türkçe anlamıyla benzerlik göstermektedir.

457. Çuv. *hura* ~ Kırğ *kara* ~ TT. *kara*

Çuv. *hura* “kara, siyah; kötü, pis” (ÇTS, 860)

Kır. *kara* “kara, siyah; bu renkte olan; koyu, açık karşıtı; başka renk adlarının önüne gelerek onlara koyu anlamını katar; saf, katıksız, halis; yazı, alfabe; önüne geldiği sözcüğe kötü anlamını katar; yas, matem; kara, ölümle ilgili kavramlarda kullanılır; suçlu, suçu olan; karsız, kar bulunmayan, kar yağmayan (yer); sıradan, herhangi bir, bayağı; halk, kalabalık; köle ve cariyeler için kullanılan ‘kimsesiz’ anlamındaki söz; felaket, yıkım” (KTS,83)

TT. *kara* “siyah; esmer; kötü, uğursuz, sıkıntılı; yüz kızartıcı durum, leke; iftira” (TS, 1313)

Kelime Eski Türkçede *kara* biçimdedir (DLT, 684). Kelimenin Eski Türkçe biçimi incelenen lehçelerde benzer anlam ve ses özelliği göstermektedir. Kırgız Türkçesi ve Türkiye Türkçesinde hiçbir ses olayı bulunmazken Çuvaş Türkçesinde *k- > h-*, *-a- > -u-* değişimleri bulunmaktadır. Kelimenin Eski Türkçe anlamı olan “siyah”, lehçelerde korunmuştur. Bunun yanında rengin oluşturduğu hissiyat ile benzerlik kurularak yeni anlamlar kazanıp anlam genişlemesi oluşmuştur. Bahsi geçen lehçelerdeki biçimlerde ünlü uyumu tamdır.

458. Çuv. *huran* ~ Kırğ *kazan* ~ TT. *kazan*

Çuv. *huran* “kazan” (ÇTS, 861)

Kır. *kazan* “kazan, derin kap; kazan, buhar makinelerinde, kalorifer tesisatında, suyun kaynatıldığı büyük derin kap” (KTS,152)

TT. *kazan* “çok miktarda yemek pişirmeye veya bir şey kaynatmaya yarayan büyük, derin kap; buhar makinelerinde, kalorifer tesisatında, suyun kaynatıldığı büyük derin kap” (TS, 1371)

Kelime Eski Türkçede *kazgan* biçimdedir (DLT, 711). İncelenen biçimlerde Eski Türkçede ikinci hece başında bulunan *g-* ünsüzünün olmadığı görülmektedir. Çuvaş Türkçesinde kurallı olarak gerçekleşen ses olaylarının yanında *r/z* denkliğinin örneği yer almaktadır. Kelime Eski Türkçede “çöküntü, çatlak ve yarıklar bulunan arazi, çukur” anlamındadır. Kıpçak Türkçesinde “kazan, bakır kap” anlamıyla kayıtlı olduğu görülmektedir. Kelimenin Eski Türkçe anlamı karşılaştırılan lehçelerde korunmamıştır. Karşılaştırılan biçimlerin ünlü uyumu tamdır.

459. Çuv. *hurĩn* ~ Kır. *kayĩn* ~ TT. *kayın*

Çuv. *hurĩn* “kayın” (ÇTS, 861)

Kır. *kayĩn* “kayın ağacı” (KTS,135)

TT. *kayın* “kayın ağacı” (TS, 1363)

Kelime Eski Türkçede *kağın* biçimdedir (DLT, 675). Kırgız Türkçesi ve Türkiye Türkçesinde kelime içi *đ* ünsüzünün *y* ünsüzüne değişimi söz konusudur. Çuvaş Türkçesinde ise *-đ-* > *-r-* değişimi yer almaktadır. Bunun yanında kurallı olarak gerçekleşen *k-* > *h-* sızıcılaşması, *-a-* > *-u-* değişimi, *-ı-* > *-ĩ-* değişimi söz konusudur. Kelimenin Eski Türkçe anlamı olan “kayın ağacı” incelenen lehçelerde korunmuştur. Ele alınan biçimlerde ünlü uyumu vardır.

460. Çuv. *hurĩntaş* ~ Kır. *karındaş* ~ TT. *karındaş*

Çuv. *hurĩntaş* “akraba, hısım” (ÇTS, 862)

Kır. *karındaş* “bacı, erkeğe göre kendinden küçük olan kız kardeş; erkeğe göre kendinden küçük olan kadın akraba; erkeklerin kendinden küçük kadınlara söylediği seslenme sözü” (KTS,104)

TT. *karındaş* “kardeş” (TS, 1330)

Kelime Eski Türkçede *karındaş* biçimdedir (DLT, 687). Bu biçim Kırgız Türkçesi ve Türkiye Türkçesinde korunmuştur. Çuvaş Türkçesinde ise *k/h* denkliği, *-a-* > *-u-* daralması, *-ı-* > *-ĩ-* değişimi, *-d-* > *-t-* tonsuzlaşması yer almaktadır. Kelime Eski Türkçede “aynı karından olan iki çocuk, karın arkadaşı” anlamıyla kayıtlıdır. Bu anlam Türkiye Türkçesinde korunmuştur. Kırgız Türkçesinde anlam daralmasıyla sadece kadınlar için kullanılan bir ifade olmuştur. Çuvaş Türkçesinde ise anlam değişmesine uğramıştır. Mevcut olan biçimler ünlü uyumuna uymaktadır.

461. Çuv. *hurt* ~ Kır. *kurt* ~ TT. *kurt*

Çuv. *hurt* “kurt, solucan” (ÇTS, 863)

Kır. *kurt* “kurt, yumuşak vücutlu, uzun gövdeli, omurgasız, bacaksız, ayaksız veya çok ilkel ayaklı küçük hayvan; kurt, etçil memeli hayvan” (KTS,411)

TT. *kurt* “kurt, solucan” (TS, 1533)

Kelime Eski Türkçede *kurt* biçiminde “(yırtıcı) kurt, (böcek) kurt” anlamıyla kayıtlıdır (DLT, 749). Bu biçim benzer ses ve anlam özellikleriyle incelenen lehçelerde devam etmektedir.

462. Çuv. *hut* ~ Kır. *kabat* ~ TT. *kat*

Çuv. *hut* “kat, balkon (tiyatroda); sıra, dizi, saf; yan, taraf, yön, çevre; defa, sefer, kere” (ÇTS, 865)

Kır. *kabat* “kat, bir yapıda iki döşeme arasında yer alan daire veya odaların bütünü; kat, üst üste konulmuş şeylerden her biri, tabaka; çok, fazla, bol; birden, bir defada; sıra sıra, kat kat; katlı” ≈ *kat* “kat, üst üste konulmuş şeylerden her biri, tabaka” (KTS, 14, 121)

TT. *kat* “bir yapıda iki döşeme arasında yer alan daire veya odaların bütünü; bir yüzey üzerine az veya çok kalın bir biçimde, düzgün olarak yayılmış bulunan şey; üst üste konulmuş şeylerden her biri, tabaka; ön, ön taraf; huzur; makam; kez, defa, misli; katman; tekrarlanan bir sayının toplamı” (TS, 1347 – 1348)

Kelime Eski Türkçede *kat* biçimdedir (DLT, 692). Kelimenin Eski Türkçe biçimi Türkiye Türkçesinde korunmuştur. Kırgız Türkçesinde *kabat* biçiminde iki heceli olarak yer almaktadır. Çuvaş Türkçesinde ise yine *k-* > *h-* sızıcılaşması ve *-a-* > *-u-* daralması söz konusudur. Kelime Eski Türkçede “kat, tabaka; yan” anlamındadır. Bu anlam mevcut olan lehçelerde devam etmekte olup yan anlam özellikleri eklenerek anlam genişlemesi oluşmuştur. Kırgız Türkçesindeki biçimde ünlü uyumu tamdır.

463. Çuv. *hutış* ~ Kır. *katış* ~ TT. *katışık*

Çuv. *hutış* “karışık, karma, çeşitli, karışım” (ÇTS, 866)

Kır. *katış* “ilişki, münasebet; ilgi, alaka, aidiyet; ahbap, kendisiyle yakın ilişki kurulup sevilen, sayılan kimse” (KTS, 126)

TT. *katışık* “içine başka şeyler karışmış olan, karışık, karma, mahlut” (TS, 1351)

Çuvaşça ve Kırgızcada iki heceli olan kelime, Türkçede üç heceli olarak görülmektedir. Çuvaşçada kelimenin *ş*’li oluşu başka bir komşu dilden alıntı yapıldığını akla getirebilir. İncelenen lehçelerde kelimeler ünlü uyumuna uymaktadır.

464. Çuv. *hü* ~ Kır. *koyun* ~ TT. *koyun*

Çuv. *hü* $\approx h\tilde{v}$ “koyun, göğüs, sine” (ÇTS, 483)

Kır. *koyun* “koyun, göğüsle giysi arası; koyun, kollar arası kucak; koyun, koruyucu, şefkatli çevre; kucak, herhangi bir durumun veya alanın sınırlarının arası, iç; iç, akıl, gönül, irade gibi insanın manevi varlığını oluşturan şeylerden herhangi biri” (KTS,321)

TT. *koyun* “kollar arası, kuçak; göğüsle giysi arası, koruyucu, şefkatli çevre” (TS, 1492)

Kelime Eski Türkçede *koy* biçimde karşımıza çıkmaktadır (DLT, 733). Tek heceli bir yapıya sahip olan kelime Kırgız Türkçesi ve Türkiye Türkçesinde iki heceli olarak karşımıza çıkmaktadır. Çuvaş Türkçesinde kelimenin iki biçimde kullanımı vardır. Birinci biçimde *k-* > *h-* sızıcılaşmasının yanında *-o-* > *-ü-* değişimi söz konusu olup son seste ünsüz yer almamaktadır. İkinci biçimde ise aynı şekilde *k/h* denkliği yer almakla birlikte *-o-* > *-ĩ-* daralması ve son sese *-y* > *-v* değişimi söz konusudur. Bu biçimlerde artdamak ünlüsü yerine öndamak ünlüsünün bulunuyor olması dikkat çekmektedir. Kelime Eski Türkçede “kaftanın koynu, koyun” anlamında olup bu anlamın lehçelerde devam ettiği görülmektedir. Kırgız Türkçesi ve Türkiye Türkçesinde ünlü uyumu tamdır.

465. Çuv. *hüre* ~ Kır. *kuyruk* ~ TT. *kuyruk*

Çuv. *hüre* “kuyruk; son, bitim, uç” (ÇTS, 870)

Kır. *kuyruk* “kuyruk, hayvanların çoğunda, gövdenin sonunda bulunan, omurganın uzantısı olan uzun ve esnek organ; kuyruk, bu organa benzeyen uzantı; kuyruk, kuşlarda gövdenin sonunda bulunan tüy demeti; kuyruk, koyunlarda yağlı uzantı; kuyruk yağı; kuyruk sokumu; bir şeyin sonu, kuyruğu; yalaka, dalkavuk; kuyruk, birinin arkasına takılıp ondan ayrılmayan kimse; takipçi, takip eden; son, kalan parça; kuyruklu, kuyruğu olan” (KTS, 425)

TT. *kuyruk* “hayvanlarda kuyruk; insanların sıra beklemek için art arda durarak oluşturduğu dizi; birisinin arkasına takılıp ondan ayrılmayan kimse; koyunun bazı türlerinde eritilerek yağı alınan bir uzantısı; başın arkasında toplanmış saç demeti; bir harfin bitiş kısmındaki kavisli kısa çizgi” (TS, 1549)

Kelime Eski Türkçede *kuḍruk* biçimdedir (DLT, 745). Kırgız Türkçesi ve Türkiye Türkçesinde kelime içi *ḍ* ünsüzünün *y* ünsüzüne değişimi söz konusudur. Çuvaşça kelime, Kırgızca ve Türkiye Türkçesindeki örneklerinden çok farklıymış gibi

görünse de $k- = h-$, $-d- = -r-$ ve $-k = -\emptyset$ denklikleri göz önüne alındığında Çuvaşça *hüre* biçiminin Eski Türkçe *kudruk* ile ilişkisi rahatlıkla kurulabilmektedir. Her üç lehçede de incelenen kelimelerde ünlü uyumu mevcuttur.

466. Çuv. *hühñ* ~ Kır. *körköm* ~ TT. *görkem*

Çuv. *hühñ* “güzel, yakışıklı; iyi, zarif; güzellik, yakışıklılık; iyilik, hoşluk” (ÇTS, 871)

Kır. *körköm* “görkem, gösteriş, debdebe, ihtişam, tantana, haşmet, şatafat, şaşaa; görkemli, gösterişli; güzellik, estetik bir zevk, coşku, hoşlanma duygusu uyandıran nitelik, hüsün; edebî, edebiyatla ilgili, yazınsal; sanat alanındaki işlerle ilgili; sanat alanındaki faaliyetlerle veya genel olarak sanat ile ilgili olan” (KTS,355)

TT. *görkem* “göz alıcı ve gösterişli olma durumu, gösteriş, debdebe, ihtişam, tantana, haşmet, şatafat, şaşaa; büyüklük” (TS, 969)

Kelimenin Eski Türkçede *körk* “güzel, güzellik” kelimesinden (DLT, 740) türediği düşünülebilir. Bu biçimler Fedotov’un sözlüğünde kökteş biçimler olarak kaydedilmiştir (ETÇYA, 378). Çuvaş Türkçesinde sıkça rastladığımız $k-/h-$ denkliği bu örnekte de mevcuttur. Lehçelerde Eski Türkçe anlamı devam etmekle birlikte anlam genişlemesi de söz konusudur. Türkiye Türkçesindeki biçimde ünlü uyumu tamdır. Çuvaş Türkçesi ve Kırgız Türkçesindeki biçimlerde sadece kalınlık-incelik uyumu vardır.

467. Çuv. *hırñ* ~ Kır. *karın* ~ TT. *karın*

Çuv. *hırñ* “karın, mide, göbek” (ÇTS, 873)

Kır. *karın* “karın, mide; tereyağı için koruyucu kap olarak hazırlanan koyun, keçi vb. hayvanların midesi; bu tür kaba konulan terayağı” (KTS,103)

TT. *karın* “karın; mide; ahlaki açıdan kabul edilemeyen şeyleri kabullenme; iç, gönül, akıl, kafa” (TS, 1329)

Kelime Eski Türkçede *karın* biçimdedir (DLT, 687). Kırgızca ve Türkiye Türkçesinde *n* ile biten kelime Çuvaş Türkçesinde *m*’lidir. Çuvaşça da yine kelime başı $k- = h-$ denkliği görülmektedir. Kelimenin “karın,mide” anlamı lehçelerde devam

etmektedir. Kırgız Türkçesi ve Türkiye Türkçesinde anlam genişlemesi söz konusudur. Üç lehçede de ünlü uyumu tamdır.

468. Çuv. *hitĩ* ~ Kır. *katuu* ~ TT. *katı*

Çuv. *hitĩ* “sert, katı, sağlam; cimri, pinti; pek, gayet, şiddetli, hızlı” (ÇTS, 874)

Kır. *katuu* “katı, sert, yumuşak karşıtı; ağır, ciddi; çok, aşırı, fazlasıyla; sert, sağlam; hızlı, çabuk, seri, süratli; ağır, sert, gönül kırıcı, ters bir biçimde; sert, sağlam, hızlı; sağlam, dayanıklı, güçlü, pek; iyice, çok; epey, oldukça, hayli ” (KTS,128)

TT. *katı* “sert, yumuşak karşıtı; hoşgörüsüz, acımasız, merhametsiz, zalim; düşünce ve davranışlarında belli ilkelere sıkı sıkıya bağlı olan” (TS, 1349)

Kelime Eski Türkçede *katıg* biçimdedir (DLT, 692). Eski Türkçedeki son ses -g, incelemiş olduğumuz lehçelerde görülmemektedir. Kırgızcada kelime sonu ünlüsü uzundur. Kelimenin “katı, güçlü, sert, sıkı” anlamı incelenen lehçelerde devam etmekte olup kelimenin yeni anlamlar kazanmasıyla anlam genişlemesine uğradığı söz konusudur. Lehçelerde karşılaştırılan biçimlerde ünlü uyumu vardır.

469. Çuv. *çakma* ~ Kır. *çakmak* ~ TT. *çakmak*

Çuv. *çakma* “çakmak taşı” (ÇTS, 880)

Kır. *çakmak* “çakmak taşı, kıvılcım çıkartan taş; semaverde yakmak için hazırlanmış küçük odun parçaları; kibrit; beş taş oyunu” (KTS,689)

TT. *çakmak* “taşa vurulup kıvılcım çıkarılan çelik parçası” (TS, 483)

Kelime Eski Türkçede *çakmak* biçimdedir (DLT, 612). Bu biçim Türkiye Türkçesi ve Kırgız Türkçesinde korunmuştur.Çuvaş Türkçesinde kelime sonu -k ünsüzü görülmemektedir. Kelime Eski Türkçede “kendisiyle ateş yakılan çakmak taşı” anlamındadır. Lehçelerde bu anlam korunmuştur. Kırgız Türkçesinde yan anlamlar neticesinde anlam genişlemesi söz konusudur. Türkiye Türkçesinde farklı olarak ateş yakmaya yarayan aletin genel adı da ortaya çıkmıştır. Karşılaştırılan biçimler ünlü uyumuna uymaktadır.

470. Çuv. *çalma* ~ Kır. *çalma* ~ TT. *çalma*

Çuv. *çalma* “sarık, üçgen başörtü (evli Çuvaş bayanlarının başlarına örttükleri şal)” (ÇTS, 881)

Kır. *çalma* “sarık, başlık” (KTS, 694)

TT. *çalma* “başa sarılan sarık” (TS, 489)

Kıpçak Türkçesinde görülen *çalma* “baş örtüsü, sarık” anlamındaki kelime (KITS, 46), üç lehçede de aynı ses ve anlam özellikleriyle devam etmektedir. Üç lehçede de ünlü uyumu tamdır.

471. Çuv. *çikır* ~ Kır. *çigırık* ~ TT. *çıkırık*

Çuv. *çikır* “ipleri bükme için kullanılan alet” (ÇTS, 887)

Kır. *çigırık* “yuvarlak, tekerlek şeklinde olan; çıkırık, iplik bükme, iplik sarma vb. işlerde kullanılan, el veya ayakla çevrilen dolap; makara, bobin; yürüteç, örümcek, yürüten; çıkırık, ağır bir şeyi çekecek ipin sarılmasına yarayan ve bir eksen üzerinde uzunca bir kolla çevrilerek dönen silindir; tekerlek, çember şeklinde oyuncak” (KTS, 724)

TT. *çıkırık* “kuyudan kovayı çekmeye yarayan ve el ile çevrilen araç; iplik bükme, iplik sarma vb. işlerde kullanılan, el veya ayakla çevrilen dolap; ağır bir şeyi çekecek ipin sarılmasına yarayan ve bir eksen üzerinde uzunca bir kolla çevrilerek dönen silindir (TS, 534)

Kelime Eski Türkçede *çıgrı* biçimindedir (DLT, 621). Türkiye Türkçesinde ve Kırgızcada *k* ünsüzünün eklendiği görülmektedir. Ayrıca Türkiye Türkçesinde -g- > -k- tonsuzlaşması vardır. Çuvaş Türkçesinde ise ikinci hecede ünlü ve ünsüz yer değiştirerek metatez hadisesi gerçekleşmiştir. Kelime Eski Türkçede “değirmen, su değirmeni vb. şeylerin çarkı; çıkırık, makara” anlamıyla kayıtlıdır. Bu anlam ilgili lehçelerde bulunmaktadır. Karşılaştırılan biçimlerde ünlü uyumu vardır.

472. Çuv. *čilah* ~ Kır. *çolok* ~ TT. *çolak*

Çuv. *čilah* “sakat, hilkat garibesi, ucube; çolak; bozuk, çürük” (ÇTS, 887)

Kır. *çolok* “kısa, uzunluğu az olan; çolak; kuyruğu kısa veya kesilmiş hayvan; eksik, kusurlu mükemmel olmayan” (KTS, 748)

TT. *çolak* “eli veya kolu sakat olan (kimse)” (TS, 561)

Kelime Eski Türkçede *çoluk* biçimdedir (DLT, 627). Kelime benzer ses ve anlam özellikleriyle ilgili lehçelerde devam etmektedir. Çuvaş Türkçesinde *-k > -h* değişimi söz konusudur. Kırgız Türkçesinde dudak uyumu neticesinde ilerileyici benzeşme vardır. Kelimenin “çolak” anlamı lehçelerde korunmuştur. Karşılaştırılan kelimelerde ünlü uyumu vardır. Kırgız Türkçesinde ikinci hecede yuvarlak ünlü olması sebebiyle düzlük-yuvarlaklık uyumu söz konusu değildir.

473. Çuv. *çimır* ~ Kır. *cumuru* ~ TT. *yumru*

Çuv. *çimır* “yuvarlak, küre; yumruk” (ÇTS, 888)

Kır. *cumuru* “yumru, yuvarlak, şişkin; silindir gibi, silindire benzer” (KTS, 656)

TT. *yumru* “yuvarlak, şişkin şey; şişkin, kabarık, yuvarlak biçimli; eğri büğrü, çarpık, yumru yumru” (TS, 2614)

Bu biçimler Fedotov tarafından denk olarak kaydedilmiştir (ETÇYA, 402). Eski Uygur Türkçesinde *yumgak* biçiminde “yumru, top, küre, tümör, kabartı” anlamıyla kayıtlı olan bir kelime bulunmaktadır (EUES, 919). Çuvaş Türkçesinde kelime başı *y* ünsüzü genellikle *ş* olurken *y- > ç-* değişimi daha az örnekte yer almaktadır. Çuvaş Türkçesi için incelenen biçim, *y- > ç-* değişimine örnek teşkil etmektedir (Ceylan 1997: 44). Ceylan, bu kelimenin oluşum sürecini **yumur > *cımır > çimır* şeklinde vermektedir (1997: 49). Kırgız Türkçesinde genel özelliği olan *y- > c-* değişimi vardır. Diğer iki lehçeye göre Kırgız Türkçesinde hece sayısı fazladır. Karşılaştırılan lehçelerde benzer anlam özelliğine sahip olan kelimelerde ünlü uyumu vardır.

474. Çuv. *çin* ~ Kır. *çın* ~ TT. *çin*

Çuv. *çin* “pek, gayet, çok; en; gerçek, hakikat, doğru” (ÇTS, 889)

Kır. *çın* “çın, akla, mantığa, gerçeğe veya kurala uygun gerçek, doğru; gerçek, temel, asıl; gerçekten, sahiden, gerçek olarak” (KTS, 731)

TT. *çin* “doğru, gerçek” (TS, 536)

Kelime Eski Türkçede *çin* biçimde “doğru, güvenilir, doğruluk” anlamıyla kayıtlıdır (DLT, 623). Kelime aynı ses ve anlam özelliği ile lehçelerde devam etmektedir.

475. Çuv. *çipik* ~ Kır. *çibik* ~ TT. *çubuk*

Çuv. *çipik* “ince dal, çubuk” (ÇTS, 890)

Kır. *çibik* “çubuk, körpe dal” (KTS, 720)

TT. *çubuk* “körpe dal; değnek biçiminde ince, uzun ve sert olan şey” (TS, 569)

Kelime Eski Uygur Türkçesinde *çibik* ~ *çubik* olmak üzere iki biçimde yer almaktadır (EUES, 227). Kelime ortası tonlu ses Çuvaşçada *p* olarak tonsuz biçimde karşımıza çıkmaktadır. Kelime Eski Türkçede “dal, sap” anlamındadır. Bu anlam ilgili lehçelerde devam etmektedir. İncelenen lehçelerde ünlü uyumu tamdır.

476. Çuv. *çitim* ~ Kır. *çıdam* ~ TT. *çıdam*

Çuv. *çitim* “sabır, tahammül” (ÇTS, 892)

Kır. *çıdam* “dayanç, sabır” (KTS, 722)

TT. *çıdam* “sabır” (TS, 529)

Eski Türkçede rastlamadığımız bu kelime üç lehçede de benzer şekil ve anlam özellikleriyle yaşamaktadır. İlgili lehçelere ait biçimlerde ünlü uyumu söz konusudur.

477. Çuv. *çih* ~ Kır. *took* ~ TT. *tavuk*

Çuv. *çih* “tavuk” (ÇTS, 893)

Kır. *took* “tavuk” (KTS, 1062)

TT. *tavuk* (TS, 2289)

Kelime Eski Türkçede *tagu* ~ *takuk* biçimdedir (DLT, 848). Türkiye Türkçesinde iki heceli olan kelime Kırgız Türkçesi ve Çuvaş Türkçesinde tek heceli olarak görülmektedir. Ceylan, bu kelimeyi ikincil *ı, i* fonemleri önünde **t- > ç-* değişimi başlığında **taguk > *tōh > *çih > çih* değişim süreciyle ele almıştır (ÇÇSB, 15). Kırgız Türkçesinde *agu* ses grubunun oluşturduğu ikincil uzun ünlü bulunmaktadır. Lehçelerde kayıtlı olan anlam kelimenin Eski Türkçe anlamını korumaktadır. Türkiye Türkçesinde kalınlık-incelik uyumu tamken düzlük-yuvarlaklık uyumu tam değildir.

478. Çuv. *çeçek* ~ Kır. *çeçek* ~ TT. *çiçek*

Çuv. *çeçek* “çiçek;çiçek hastalığı,” (ÇTS, 895)

Kır. *çeçek* “çiçek hastalığı; “Velet” anlamında çocukları paylarken söylenen söz; kardelen” (KTS, 710)

TT. *çiçek* “çiçek; çiçek hastalığı ” (TS, 541)

Kelime Eski Türkçede *çeçek* ~ *çiçek* olmak üzere iki şekilde görülmektedir (DLT, 617,624). Lehçelerde kayıtlı olan biçimler Eski Türkçe ile benzer ses özelliğine sahiptir. Eski Türkçede kelimenin “ay çiçeği, çiçek” anlamıyla kayıtlıdır. Kelimenin “çiçek” anlamı lehçelerde korunmuş, benzerlik neticesinde yakın anlam özelliği göstererek bir hastalık adı için de kullanım kazandığı görülmektedir. Karşılaştırılan lehçelerde ünlü uyumu tamdır.

479. Çuv. *çılhe* ~ Kır. *til* ~ TT. *dil*

Çuv. *çılhe* “dil” (ÇTS, 897)

Kır. *til* “dil, tat alma organı; demir kopuz, çan veya zilin ses çıkaran ince kısmı; dil, lisan, zeban; dil, bir çağa, bir gruba veya bir yazara özgü kelime dağarcığı, söz varlığı; sorguya çekilmek için yakalanan tutsak, esir; haber; görüş, fikir, söz, tavsiye; belli bir kurumun, toplumun görüşlerini bildiren basın; dil, belli bir mesleğe ait sözvarlığı; dil, düşünce ve duyguları bildirmeye yarayan herhangi bir anlatım aracı; kötü söz” (KTS, 1027)

TT. *dil* “insanların düşündüklerini ve duyduklarını bildirmek için kelimelerle veya işaretlerle yaptıkları anlaşma; bir çağa, bir gruba, bir yazara özgü söz dağarcığı ve söz dizimi; belli mesleklere özgü dil; düşünce ve duyguları bildirmeye yarayan herhangi bir anlatım aracı” (TS, 664)

Kelime Eski Türkçede *til* biçimdedir (DLT, 876). İncelenen lehçelerde kelime ünlüsü hep öndamak ünlüsü biçiminde görülmektedir. Çuvaşçada hece artımı söz konusudur. Kelimenin kökü *çıl* olmalıdır. Kelimenin “dil, lehçe” anlamı lehçelerde mevcut olmakla birlikte Kırgızca ve Türkiye Türkçesinde anlam genişlemesi bulunmaktadır. Çuvaş Türkçesi için kayıtlı olan biçim ünlü uyumuna uymaktadır.

480. Çuv. *çĩm* ~ Kır. *dem* ~ TT. *tin*

Çuv. *çĩm* “soluk, nefes, hayat” (ÇTS, 898)

Kır. *tin* “nefes, can” (KTS, 1011)

TT. *tin* “ruh; birtakım fizikötesi kurucularının gerçeği ve evreni açıklamak için her şeyin özü, yapıcısı olarak benimsedikleri madde dışı varlık” (TS, 670)

Kelime Eski Türkçede *tĩn* ~ *tin* biçimdedir (DLT, 877). Bu biçim Kırgız Türkçesinde korunmuştur. Kelime Türkiye Türkçesi ve Çuvaş Türkçesinde öndamak ünlülü olarak devam etmektedir. Çuvaş Türkçesinde ise *t*- > *ç*- değişimi ve kelime sonu *n* ünsüzü yerine *m* ünsüzünün olduğu görülmektedir. Kelimenin “nefes, ruh” anlamı ilgili lehçelerde yer almaktadır. Kayıtlı kelimeler Eski Türkçedeki gibi tek hecelidir.

481. Çuv. *çĩn* ~ Kır. *kõn* ~ TT. *gõn*

Çuv. *çĩn* “işlenmemiş deri; kayış, kemer; bağ” (ÇTS, 898)

Kır. *kõn* “gõn, kösele” (KTS, 342)

TT. *gõn* “işlenmiş deri; kösele; hayvan derisi” (TS, 962)

Kelime Eski Türkçede *kõn* “gõn, deri; özellikle atın derisi” biçimdedir (DLT, 737). Ses özellikleri bakımından farklı yapıda olan bu kelimeler Fedotov tarafından ortak aynı kelime olarak verilmiştir (ETÇYA, 412).

482. Çuv. *çĩr* ~ Kır. *tize* ~ TT. *diz*

Çuv. *çĩr* “diz, boğum” (ÇTS, 899)

Kır. *tize* “diz, kaval, baldır ve uyluk kemiğinin birleştiği yer” (KTS, 1044)

TT. *diz* “diz” (TS, 684)

Kelime Eski Türkçede *tĩz* biçimde uzun ünlülü olarak yer almaktadır (DLT, 885). Kelime *r/z* örnekleri arasında sıkça başvurulanlardandır. Kırgızcada kelimede hece artımı olmuştur. Kırgız Türkçesi için kayıtlı olan biçim ünlü uyumuna uymaktadır. Üç lehçede de kelime Eski Türkçe anlamını taşımaktadır.

483. Çuv. ç̣ire ~ Kır. cürök ~ TT. yürek

Çuv. ç̣ire “yürek, kalp” (ÇTS, 221)

Kır. cürök “kalp, yürek; gönül, bir kimsenin ruhsal yönü; yüreklilik, korkusuzluk, cesaret; kalp, merkez” (KTS, 674)

TT. yürek “kalp; bir kimsenin ruhsal yönü, gönül; acıma duygusu; herhangi bir şeyden çekinmeme, korkmama, yüreklilik, korkusuzluk, cesaret; mide, karın, iç” (TS, 2626)

Kelime Eski Türkçede *yürek* biçimdedir (DLT, 994). Bu biçim Türkiye Türkçesinde korunmuştur. Kırgız Türkçesinde genel ses özelliklerinden birisi olan *y- > c-* değişimi ve dudak uyumu neticesinde ikinci hecede yuvarlak ünlü söz konusudur. Çuvaşçada Eski Türkçe kelime başı *y* ünsüzü *ş* olmaktadır. Ancak bu örnekte başka bir durum söz konusudur. İlgili lehçelerdeki biçimler ünlü uyumuna uymaktadır.

484. Çuv. ç̣iṛi ~ Kır. tiri ~ TT. diri

Çuv. ç̣iṛi “canlı, diri; neşeli, sağlıklı; çevik, kıvrak, hareketli” (ÇTS, 900)

Kır. tiri ≈ tirüü “diri, canlı, yaşamakta olan; canlı, hareketli, dinamik” (KTS, 1036,1039)

TT. diri “canlı, ölü karşıtı; güçlü, zinde” (TS, 676)

Kelime Eski Türkçede *tirig* biçimdedir (DLT, 883). Üç lehçede de kelime sonu *-g* ünsüzünün olmadığı görülmektedir. Kırgız Türkçesinde kelime iki biçimde yer almaktadır. Kelimenin “canlı, diri” anlamı lehçelerde mevcut olmakla birlikte anlam dairesinin genişlediği de görülmektedir. Türkiye Türkçesi, Çuvaş Türkçesindeki biçimler ile Kırgız Türkçesindeki *tiri* biçiminde ünlü uyumu tamdır.

485. Çuv. ç̣iṛp̣ ~ Kır. kirpi ~ TT. kirpi

Çuv. ç̣iṛp̣ “kirpi” (ÇTS, 900)

Kır. kirpi “kirpi” (KTS, 257)

TT. kirpi (TS, 1448)

Kelime Eski Türkçede *kirpi* biçimdedir (DLT, 722). Bu biçimler Türkiye Türkçesi ve Kırgız Türkçesinde korunmuştur. Çuvaş Türkçesindeki biçim diğer iki

lehçeye göre farklı ses ve şekil özellikleri gösterse de Yegorov tarafından aynı kelime kabul edilmiştir (ESÇYA, 325). Aynı anlam özelliğine sahip olan bu biçimlerde ünlü uyumu vardır.

486. Çuv. *çĩrne* ~ Kır. *tırmak* ~ TT. *tırnak*

Çuv. *çĩrne* “tırnak; toynak” (ÇTS, 901)

Kır. *tırmak* “tırnak, insanda ve birçok omurgalı hayvanda parmak uçlarının dış bölümünü örten boynuzsu tabaka” (KTS, 1017)

TT. *tırnak* “tırnak” (TS, 2352)

Kelime Eski Türkçede *tırñak* biçimdedir (DLT, 878). Kelime, Kırgız Türkçesi ve Türkiye Türkçesinde küçük fonetik farklarla Eski Türkçe biçimine benzer şekilde yer almaktadır. Çuvaşçada kelime sonundaki *-k* bu örnekte de görülmez. Kelime başında *t-* > *ç-* denkliği Çuvaşçada mevcuttur. İncelenen lehçelerde kelime ünlü uyumuna uymakta ve aynı anlam özelliğini taşımaktadır.

487. Çuv. *çul* ~ Kır. *taş* ~ TT. *taş*

Çuv. *çul* “taş, kaya” (ÇTS, 906)

Kır. *taş* “taş, sert ve katı madde; bu maddeden oluşan, taştan yapılmış; taş, dama, domino vb. oyunlarda kullanılan metal, kemik, plastik veya tahta parçaları; acımasız; güçlü, kuvvetli, dayanıklı; taş, eskiden Çin ve Kalmuk yöneticilerinin başlıklarına taktıkları takı” (KTS, 958)

TT. *taş* “taş; dama, domino vb. oyunlarda kullanılan metal, kemik, plastik veya tahta parçalarından her biri” (TS, 2277)

Kelime Eski Türkçede *tāş* biçimindedir (DLT, 860). Kırgız Türkçesi ve Türkiye Türkçesinde normal süreli ünlü ile kelime varlığını korumaktadır. Bu kelime *l/ş* denkliği ele alınırken sık başvurulan örneklerden birisidir. Kelime ünlüsü Çuvaş Türkçesinde beklenildiği gibi dar biçimdedir. Kelimenin “taş, kaya” anlamı Çuvaş Türkçesinde aynen korunmuştur. Kırgız Türkçesi ve Türkiye Türkçesinde ise kelime temel anlam özelliğini korumakla birlikte anlam genişlemesine uğramıştır.

488. Çuv. *çupkîn* ~ Kır. *çapkın* ~ TT. *çapkın*

Çuv. *çupkîn* “kaçak, firari; çapkın; yerinde duramayan; koşucu” (ÇTS, 907)

Kır. *çapkın* “saldırı, hücum; boran” (KTS, 701)

TT. *çapkın* “geçici aşklar ve ilişkiler peşinde koşan (kimse), hovarda; cinsellik hatırlatan; haylaz; okşayıcı bir seslenme sözü” (TS, 495)

Eski Türkçede rastlamadığımız bu kelimenin her üç lehçede de bulunması ilginçtir. Kelime üç lehçede de ünlü uyumuna uymaktadır. Çap- “koşmak” fiilinden geldiği anlaşılan kelimeler birbirine yakın manada anlamlar kazanmışlardır. İlgili biçimlerde ünlü uyumu söz konusudur.

489. Çuv. *çuh* ~ Kır. *çak* ~ TT. *çağ*

Çuv. *çuh* “zaman, vakit, sıra, süre” (ÇTS, 908)

Kır. *çak* “çağ, zaman dilimi, vakit; çağ, hayatın çocukluk, gençlik vb. dönemlerinden her biri, yaş; zaman, zaman kategorisi” (KTS, 686)

TT. *çağ* “zaman dilimi, vakit; tarihin ayrıldığı dört büyük bölümden her biri” (TS, 478)

Kelime Eski Türkçede *çag* biçimdedir (EUES, 215). Bu kelime Türkiye Türkçesinde kelime sonunda -ğ ünsüzü ile Kırgız Türkçesinde ise -k ünsüzü ile devam etmektedir. Çuvaşçada kelime ünlüsü dardır. Kelime sonunda -g ünsüzü Çuvaşçada *h* şeklindedir. Kelime Eski Türkçede “zaman, vakit, çağ” anlamıyla kayıtlıdır. Bu anlam üç lehçede de korunmaktadır.

490. Çuv. *çülmek* ~ Kır. *çölmök* ~ TT. *çömlek*

Çuv. *çülmek* “çömlek, saksı” (ÇTS, 909)

Kır. *çölmök* “güveç” (KTS, 756)

TT. *çömlek* “toprak tencere” (TS, 565)

Kelime Orta Türkçede *çömlek* biçimdedir (KITS, 53). Bu biçim Türkiye Türkçesinde devam etmektedir. Kırgız Türkçesinde ilerleyici benzeşme sonucunda ikinci hece ünlüsünde yuvarlaklaşma, *m* ünsüzü ile *l* ünsüzünün yer değiştirmesiyle de metatez bulunmaktadır. Metatez hâdisesi Çuvaş Türkçesinde de görülmektedir. Ayrıca

lehçede ilk hece ünlüsü dar ünlülü olarak yer almaktadır. Kelimenin “taştan oyulup içinde yemek pişirilen tencere” anlamı lehçelerde korunmakla birlikte Çuvaş Türkçesinde “sakşı” anlamının eklenmesiyle anlam genişlemesi oluşmuştur. İlgili biçimlerde ünlü uyumu tamdır. Kırgız Türkçesinde düzlük-yuvarlaklık uyumu tam değildir.

491. Çuv. *şaman* ~ Kır. *şaman* ~ TT. *şaman*

Çuv. *şaman* “şaman” (ÇTS, 916)

Kır. *şaman* “şaman, kam, bakşı” (KTS, 874)

TT. *şaman* “şaman, kam; şamanlığa mensup olan kimse” (TS, 2201)

Eski Uygur Türkçesinde *şaman* biçiminde “Budist, rahip” anlamında olan kelime (EUES, 643), karşılaştırılan lehçelerde aynı biçim ve anlam özelliği ile yer almaktadır. Mevcut olan biçimlerde ünlü uyumu vardır.

492. Çuv. *şık* ~ Kır. *siydik* ~ TT. *sidik*

Çuv. *şık* “idrar” (ÇTS, 923)

Kır. *siydik* “sidik, idrar; meni, sperm” (KTS, 809)

TT. *sidik* “idrar” (TS, 2107)

Kelime Eski Türkçede *sidük* biçimdedir (DLT, 823). Türkiye Türkçesi ve Kırgız Türkçesinde ikinci hecede -ü- > -i- değişimi ile kelime devam etmektedir. Çuvaş Türkçesinde *s/ş* denkliği bulunmaktadır. Kırgız Türkçesi ve Türkiye Türkçesindeki biçimler Eski Türkçedeki gibi iki heceli bir yapıya sahipken Çuvaş Türkçesindeki biçim tek heceli olarak karşımıza çıkmaktadır. Kırgız Türkçesi ve Türkiye Türkçesindeki kelimeler ünlü uyumunu taşımaktadır.

493. Çuv. *şıl* ~ Kır. *tiş* ~ TT. *diş*

Çuv. *şıl* “diş” (ÇTS, 923)

Kır. *tiş* “diş, çene kemiklerinin üstüne dizili, ısırp koparmaya ve çiğnemeye yarayan sert, beyaz organlardan her biri” (KTS, 1039)

TT. *diş* “diş; çark, testere, tarak vb. çentikli şeylerdeki çıkıntılarının her biri” (TS, 679)

Kelime Eski Türkçede *tīṣ ~ tıṣ* “diş” olmak üzere iki biçimde görülmektedir (DLT, 823). Eski Türkçede artdamak ünlülü olan kelime, Kırgız Türkçesi ve Türkiye Türkçesinde öndamak ünlüsü ile görülmektedir. Çuvaş Türkçesinde *t-* ünsüzünün *ṣ-* ünsüzüne değişimi, *ṣ/l* denkliği kapsamında kelime sonunda *l* ünsüzünün olması bulunmaktadır. Lehçelerde kelimenin temel anlam özelliği korunmaktadır. Türkiye Türkçesinde benzetme yoluyla yeni kullanım alanlarının eklenmesiyle anlam genişlemesi oluşmuştur.

494. Çuv. *ṣīna* ~ Kır. *sono* ~ TT. *sinek*

Çuv. *ṣīna* “sinek” (ÇTS, 926)

Kır. *sono* “bir tür sivrisinek” (KTS, 817)

TT. *sinek* “sinek” (TS, 2116)

Kelime Eski Türkçede *siñek* biçimde, “sivrisinek” anlamıyla kayıtlıdır (DLT, 824). Eski Türkçedeki *-ñ-* ünsüzü ilgili lehçelerde *-n-* ünsüzü olarak yer almaktadır. Kırgız Türkçesinde kelime içindeki ünlülerin yuvarlaklaştığı ve kelime sonu *k-* ünsüzünün olmadığı görülmektedir. Çuvaş Türkçesinde ise *s- > ṣ-* değişimi, kelimenin ünlülerinde artdamaksızlaşma, son seste *k* ünsüsünün olmaması söz konusudur. Kelimenin temel anlam özelliği Kırgız Türkçesinde korunmuştur. Çuvaş Türkçesi ve Kırgız Türkçesinde bu türün genel adı olarak kullanımıyla anlam genişlemesi gerçekleşmiştir. Karşılaştırılan lehçelerde ünlü uyumu tamdır. Kırgız Türkçesinde düzlük- yuvarlaklık uyumu tam değildir.

495. Çuv. *ṣīnkīrç* ~ Kır. *çıyırçık* ~ TT. *sığircık*

Çuv. *ṣīnkīrç* “sığircık kuşu” (ÇTS, 927)

Kır. *çıyırçık* “sığircık kuşu” (KTS, 739)

TT. *sığircık* “sığircık kuşu” (TS, 2090)

Kelime Eski Türkçede *sıgırçık ~ sıgırçuk* biçimindedir (DLT, 818). Bu kelime incelenen lehçelerde benzer ses ve anlam özellikleriyle devam etmektedir. Karşılaştırılan biçimlerde ünlü uyumu söz konusudur. Çuvaş Türkçesinde hece sayısında azalma vardır.

496. Çuv. şipir ~ Kır. sıbızgı ~ TT. sipsi

Çuv. şipir “gayda” (ÇTS, 927)

Kır. sıbızgı “ağaç veya kamıştan yapılan üflemeli çalgı, düdük, sipsi; hafifçe, belli belirsiz çıkan ses; hafifçe esen” (KTS, 792)

TT. sipsi “ağaç dallarından yapılan düdük; gemici düdüğü; zurnanın dudaklara gelen kamış bölümü” (TS, 2121)

Kelime Eski Türkçede *sıbızgu* biçiminde “uzun kaval” anlamındadır (DLT, 816). Ses özellikleri bakımından farklı gözükken bu biçimler, Fedotov tarafından kökteş biçimler olarak kaydedilmiştir. Lehçelerde kurallı olarak gerçekleşen ses olaylarıyla kelimelerin denk biçimler olduğu ortaya çıkmaktadır. Eski Türkçedeki biçim Kırgız Türkçesinde korunmaktadır. Çuvaş Türkçesi ve Türkiye Türkçesinde Eski Türkçedeki *-gu* ekinin olmadığı, dolayısıyla da hece sayısında azalma olduğu görülmektedir. Kelimenin temel anlam özelliği ilgili lehçelerde devam etmektedir. Karşılaştırılan biçimlerde ünlü uyumu vardır.

497. Çuv. şipir ~ Kır. şıpirgı ~ TT. süpürge

Çuv. şipir “süpürge” (ÇTS, 927)

Kır. şıpirgı “süpürge; süpürge otu” $\approx$ şıpirgıç “süpürge”(KTS, 890)

TT. süpürge “süpürge” (TS, 2182)

Kelime Eski Uygur Türkçesinde *sipirgü* “süpürge” biçimdedir (EUES, 616). Bu kelime ilgili lehçelerde benzer ses ve anlam özellikleriyle devam etmektedir. Kırgız Türkçesinde kelimenin iki biçimde kullanımı söz konusudur. Çuvaş Türkçesinde Eski Türkçedeki *-gu* ekinin olmadığı, dolayısıyla da hece sayısında azalma olduğu görülmektedir. Üç lehçede de ünlü uyumu tamdır.

498. Çuv. şırka ~ Kır. sirke ~ TT. sirke

Çuv. şırka “sirke, bit yumurtası; çiçek tozu, polen” (ÇTS, 929)

Kır. sirke “sirke, bit, tahtakurusu vb. asalak böceklerin yumurtası; küçük tombul bitki”(KTS, 808)

TT. sirke “bit, tahtakurusu vb. asalak böceklerin yumurtası” (TS, 2121)

Kelime Eski Türkçede *sirke* biçimdedir (DLT, 825). Bu biçim Kırgız Türkçesi ve Türkiye Türkçesinde korunmaktadır. Çuvaş Türkçesinde ise *s-* > *ş-* değişimi, kelimenin ünlülerinde artdamaksıllaşma söz konusudur. Kelime Eski Türkçede “başta bulunan bit yumurtası” anlamındadır. Bu anlam lehçelerde korunmakla birlikte anlam dairesi genişlemiştir. Bahsi geçen kelimeler ünlü uyumuna uymaktadır.

499. Çuv. *şirpik* ~ Kır. *çırpık* ~ TT. *çırpı*

Çuv. *şirpik* “çöp, atık, kıymık; kiprit, kılçık” (ÇTS, 929)

Kır. *çırpık* “çırpı, dal, budak kırpıntısı”(KTS, 737)

TT. *çırpı* “dalbudak kırpıntısı” (TS, 538)

Kelime Orta Türkçede *çırpı* ~ *çirbi* ~ *çirpi* biçiminde “çalı çırpı, kuru ağaç” anlamındadır (KITS, 52). Türkiye Türkçesinde kelimenin *çırpı* biçimi korunmuştur. Kırgız Türkçesi ve Çuvaş Türkçesinde kelime sonunda *k* ünlüzü bulunmaktadır. Kelimenin Eski Türkçe anlamı lehçelerde devam etmekte olup Çuvaş Türkçesinde anlam genişlemesi görülmektedir. İlgili kelimelerde ünlü uyumu vardır.

500. Çuv. *şırşı* ~ Kır. *sasık* ~ TT. *sası*

Çuv. *şırşı* “koku” (ÇTS, 930).

Kır. *sasık* “sası, pis kokulu, pis kokan, çürük kokan; pis, kötü niyetli, başkalarına zarar veren”(KTS, 771).

TT. *sası* “küf ve çürük kokan; kokuşmuş; tatsız” (TS, 2041).

Kelime Eski Uygur Türkçesinde *sasığ* biçimdedir (DLT, 589). Eski Türkçe kelime sonu *g* ünsüzü Türkiye Türkçesi ve Çuvaş Türkçesinde bulunmamaktadır. Çuvaş Türkçesindeki biçim diğer iki lehçeye göre farklı ses özelliklerine sahip olsa da Fedotov bu kelimeleri denk olarak ele almıştır. Kelimenin “kokuşmuş, kötü kokulu” anlamı lehçelerde devam etmektedir. Kırgız Türkçesinde kelime, mecazlaşma yoluyla yeni anlam kazarak anlam dairesini genişletmiştir. Üstte gösterilen biçimler ünlü uyumuna uymaktadır.

501. Çuv. şışi ~ Kır. çıçkan ~ TT. sıçan

Çuv. şışi “fare, sıçan” (ÇTS, 932).

Kır. çıçkan “fare; fare, on iki yıllık hayvan takviminin birinci yılı, fare, imlecin hareketini sağlayan elektronik araç”(KTS, 722).

TT. sıçan “sıçan” (TS, 2087).

Kelime Eski Türkçede *sıçgan* biçimdedir (DLT, 817). Türkiye Türkçesinde hece başında *g* ünsüzünün görülmemesine örnek teşkil eden bir kelimedir. Kırgız Türkçesinde *s* - > *ç* - değişimi vardır. Çuvaş Türkçesindeki biçim diğer iki biçime göre farklı gözüktüğü de Fedotov tarafından denk biçimler olarak verilmiştir (ETÇYA, 452). Çuvaş Türkçesinde kelime başında bulunan *s* - ünsüzünün *ş* - ünsüzüne değişmesi, birinci hecenin sonunda bulunan *ç* - ünsüzünün *ş* - ünsüzüne değişmesi söz konusudur. Kelimenin Eski Türkçe anlamı ilgili lehçelerde devam etmektedir. Kırgız Türkçesi ve Türkiye Türkçesinde benzetme yoluyla kelime anlam genişlemesine uğramıştır. Kırgız Türkçesi ve Türkiye Türkçesinde ünlü uyumu tamdır.

502. Çuv. şur ~ Kır. saz ~ TT. saz

Çuv. şur “bataklık, bataklık” (ÇTS, 942)

Kır. saz “bataklık, bataklık bölge, aynaz, azmak; sarı, sararmış”(KTS, 778)

TT. saz “genellikle su kıyılarında yetişen ince, açık sarı renkli kamış, hasır otu, kiliz, kofa” (TS, 2050)

Kelime Orta Türkçede *saz* biçimdedir (DLT, 230). Bu biçim Kırgız Türkçesi ve Türkiye Türkçesinde korunmuştur. R/z denkliği işlenirken sıkça başvurulmuş örneklerden birisidir. Tek heceli kelimede Çuvaşça örnekte kelime ünlüsü dardır. Kelime Eski Türkçede “bataklık, çamur” anlamındadır. Bu anlam Kırgız Türkçesi ve Çuvaş Türkçesinde devam etmektedir. Türkiye Türkçesinde anlam değişimi söz konusudur.

503. Çuv. şuhış ~ Kır. sagınıç ~ TT. sakınış

Çuv. şuhış “düşünce, fikir; istek, arzu, niyet” (ÇTS, 944)

Kır. sagınıç “özlem, hasret”(KTS, 744)

TT. sakınış “sakınma işi” (TS, 2013)

Kelime Eski Türkçede *sākinç ~ sakinç* biçimdedir (DLT, 800). Lehçelerde kurallı olarak gerçekleşen ses olayları neticesinde karşılaştırılan biçimler Eski Türkçe biçimiyle benzer ses ve şekil özelliklerine sahiptir. İlk hece ünlüsü Çuvaşçada dardır. Kelime Eski Türkçede “keder, hüzn, gam, kaygı” anlamındadır. Bu anlam ilgili lehçelerde korunmamış, anlam değişimi söz konusu olmuştur. Kelime incelenen lehçelerde ünlü uyumuna uymaktadır. Kırgızca ve Türkiye Türkçesine göre Çuvaş Türkçesinde kelime bir hece eksiktir.

504. Çuv. *şiv* ~ Kır. *suu* ~ TT. *su*

Çuv. *şiv* “su, su haznesi, havuz, göl; nehir, ırmak; sel, akıntı; içecek, meyve suyu” (ÇTS, 946)

Kır. *suu* “su, hidrojenle oksijenden oluşan, sıvı durumunda bulunan, renksiz, kokusuz, tatsız madde; su, bu sıvıdan oluşan kitle, deniz, akarsu; ıslak; su, yemeğin sıvı bölümü”(KTS, 851)

TT. *su* (TS, 2163)

Köktürkçede *sub* biçiminde olan kelime DLT’de *sūw ~ suw* biçimdedir (836). Kelime sonu ünsüzünün izi Çuvaşça örnekte devam etmektedir. Kırgız Türkçesinde ikincil uzun ünlü vardır. Bu ünsüz Kırgız Türkçesi ve Türkiye Türkçesinde görülmemektedir. Kelime, incelenen lehçelerde Eski Türkçe anlamıyla kullanılmaktadır.

505. Çuv. *şış* ~ Kır. *şışik* ~ TT. *şışik*

Çuv. *şış* “şış, kabarık; ur, tümör” (ÇTS, 947)

Kır. *şışik* “şış, şişlik; şişiği indirmede faydalanılan bitki”(KTS, 896)

TT. *şışik* “kabarık, şiş” (TS, 2227)

Kelime Eski Türkçede *sış* “vücuttaki şiş” (DLT, 821), Kıpçak Türkçesinde *şışik* “şişik, şişmiş, kabartı” biçimdedir (KITS, 254). İki heceli kelime sonunda kelime sonu *k* ünsüzü Çuvaşça örnekte yine görülmemektedir. Kırgızca ve Türkiye Türkçesindeki biçimlere göre Çuvaşça örnekte artdamak ünlüsü bulunmaktadır. Kelimenin temel anlam özelliği üç lehçede de devam etmektedir. Kırgızca ve Çuvaşçada anlam genişlemesi vardır. İlgili kelimelerde ünlü uyumu vardır.

506. Çuv. *ıvıl* ~ Kır. *uul* ~ TT. *oğul*

Çuv. *ıvıl* “oğul, erkek çocuk; kayın, kayınbirader” (ÇTS, 951)

Kır. *uul* “oğul, erkek evlat; dokuz korgool oyununda bir çukura sokulan üç taş”(KTS, 1158)

TT. *oğul* “erkek evlat, mahdum; bir ana arıyla birlikte kovandan ayrılan, yeni yetişmiş arı topluluğu; yaşlı kimselerin genç erkeklere söylediği bir seslenme sözü” (TS, 1790)

Kelime Eski Türkçede *ogul* ~ *ogıl* biçimdedir (DLT, 771). Kelime üç lehçede de benzer anlamda karşımıza çıkmaktadır. Köktürk dönemindeki hem oğlan hem de kız mânâsı bugün üç lehçede de görülmemektedir. Kelime Kırgız Türkçesinde tek heceli ve uzun ünlülü olarak devam etmektedir. Çuvaş Türkçesi ve Türkiye Türkçesi biçimlerinde ünlü uyumu vardır.

507. Çuv. *ıvış* ~ Kır. *uuç* ~ TT. *avuç*

Çuv. *ıvış* “avuç” (ÇTS, 951)

Kır. *uuç* “avuç”(KTS, 1157)

TT. *avuç* (TS, 192)

Kelime Eski Türkçede *adut* ~ *avut* olmak üzere iki şekildedir (DLT, 542, 564). Kelime Kırgız Türkçesinde tek heceli ve uzun ünlülü olarak devam ederken Türkiye Türkçesi ve Çuvaş Türkçesinde iki hecelidir. Üç lehçede de kelime Eski Türkçe anlamıyla kullanılmaktadır. Çuvaşça ve Türkiye Türkçesindeki örnekler ünlü uyumuna uymaktadır.

508. Çuv. *ıyih* ~ *ıyhı* ~ Kır. *uyku* ~ TT. *uyku*

Çuv. *ıyih* ~ *ıyhı* “uyku” (ÇTS, 952)

Kır. *uyku* “uyku; uyku, gaflet, aymazlık; uyku, doğada görülen sükunet durumu; uyku, gerçeği görememe, aymazlık”(KTS, 1161)

TT. *uyku* (TS, 2428)

Kelime Eski Uygur Türkçesinde *uğıg* ~ *uğık* biçimdedir (EUES, 786). Eski Türkçede *đ*’li olan kelimenin Çuvaş Türkçesinde *r*’li olması beklenirken bu örnekte *y*’li olarak karşımıza çıkmaktadır. Kelime Eski Türkçede “uyku,uyuklama, tembellik”

anlamıyla kayıtlıdır. Üç lehçede de temel anlam özelliği yer almaktadır. Kırgız Türkçesinde kelimenin yeni anlamlar kazandığı görülmektedir. İlgili lehçelerde kelime ünlü uyumuna uymaktadır.

509. Çuv. *iltin* ~ Kır. *altın* ~ TT. *altın*

Çuv. *iltin* “altın” (ÇTS, 953)

Kır. *altın* “altın, yüksek değerli, paslanmaz element; altından yapılan takı, süs vs; üstün nitelikli, çok iyi, insanlığı iyi; değerli, kıymetli”(KTS, 96)

TT. *altın* (TS, 106)

Kelime Eski Türkçede *altun* biçimde “altın, dinar” anlamıyla kayıtlıdır (DLT, 549). Kelime üç lehçede de benzer ses ve anlam özellikleriyle devam etmektedir. İncelenen lehçelerde ünlü uyumları tamdır.

510. Çuv. *ırı* ~ Kır. *ooz* ~ TT. *ağız*

Çuv. *ırı* “ağız sütü” (ÇTS, 954)

Kır. *ooz* “ağız sütü, doğumdan hemen önce ve hemen sonra çıkan koyu süt” (KTS, 1159)

TT. *ağız* “yeni doğmuş memelilerin ilk sütü” (TS, 48)

Kelime Eski Türkçede *aguj* ~ *agız* biçimde “ağız, ilk süt” anlamıyla kayıtlıdır (DLT, 545). Türkiye Türkçesinde Eski Türkçe biçimine benzer bir yapı söz konusudur. Kırgız Türkçesinde *agu* ses grubunun etkisiyle ikincil uzun ünlü oluşumu vardır. Çuvaş Türkçesinde ise *-a-* > *-ı-* ünlü daralması, *g* ünsüzünün görülmemesi, *z/r* denkliği kapsamında *r* ünsüzünün yer alması, *r* ve *ı* seslerinde metatez hâdisesi bulunmaktadır. Çuvaş Türkçesindeki yapı diğer iki lehçedeki biçimlere göre farklı gibi gözüksede gerçekleşen ses olayları düşünüldüğünde denk biçimler olduğu anlaşılmaktadır. Karşılaştırılan lehçelerde kelime aynı anlama sahiptir. Çuvaş Türkçesi ve Türkiye Türkçesindeki biçimlerde ünlü uyumu tamdır.

511. Çuv. *elçil̃h* ~ Kır. *elçi* ~ TT. *elçi*

Çuv. *elçil̃h* “elçilik” (ÇTS, 964)

Kır. *elçi* “elçi, bir devleti başka devlette temsil eden kimse; elçi, uzlaşma sağlamak veya iş bitirmek için birinin yanına gönderilen kimse; elçi, peygamber” (KTS, 875)

TT. *elçi* “bir devleti bir başka devlet katında temsil eden kimse; bir uzlaşma sağlamak veya iş bitirmek için birinin yanına gönderilen kimse; peygamber” (TS, 781)

Kelime Eski Uygur Türkçesinde *elçi* biçimdedir (DLT, 255). Çuvaş Türkçesinde *elçi* kelimesi “oynak, şuh, canlı, kalabalık, işlek, hareketli” anlamıyla (ÇTS, 964) bulunmasına rağmen Kırgız Türkçesi ve Türkiye Türkçesindeki *elçi* kelimesi Çuvaşça *elçilik* kelimesi ile karşılanmaktadır. Kelimenin “bakan, devlet memuru, elçi” anlamı ilgili lehçelerde devam etmektedir. Karşılaştırılan biçimlerde ünlü uyumu tamdır.

512. Çuv. *epi* ~ Kır. *ben* ~ TT. *ben*

Çuv. *epi* “ben” (ÇTS, 965)

Kır. *men* “ben, teklik birinci kişiyi gösteren söz” (KTS, 523)

TT. *ben* “teklik birinci kişiyi gösteren söz; kişiyi öbür varlıklardan ayıran bilinç; bir kimsenin kişiliğini oluşturan temel öge, ego” (TS, 306)

Kelime Eski Türkçede *men* biçimdedir (DLT, 762). Çuvaş Türkçesinde zamirlerin kendine has biçim özellikleri mevcuttur. Genel Türkçedeki birinci ve ikinci teklik şahısların sonudaki *n*, Çuvaşça *epi* ve *esi* biçimlerinde görülmemektedir. Çuvaşça zamirlerin başındaki *e* sesi bazı araştırmacılara göre pekiştirici ses olabilir (Ersoy, 2021: 272).

513. Çuv. *epir* ~ Kır. *biz* ~ TT. *biz*

Çuv. *epir* “biz” (ÇTS, 966)

Kır. *biz* “biz, 1. çokluk şahıs” (KTS, 374)

TT. *biz* (TS, 367)

Kelime Eski Türkçede *biz* biçimdedir (DLT, 591). Zamirlerde çokluk şahıslarda Kırgızca ve Türkiye Türkçesi ile Çuvaşça arasında *r/z* denkliği karşımıza

çıkılmaktadır. Birinci şahıslarda olduğu gibi çokluk şahısta da Çuvaş Türkçesinde bir hece artımı görülmektedir. Birinci (epir) ve ikinci (esir) çokluk şahıslarının sonunda bulunan *r* ünsüzü bazı araştırmacılar tarafından çokluk eki olarak değerlendirilmiştir (Ersoy, 2021: 272, 273).

514. Çuv. *ereşmen* ~ Kır. *örmökçü* ~ TT. *örümcek*

Çuv. *ereşmen* “örümcek” (ÇTS, 967)

Kır. *örmökçü* “örümcek” (KTS, 691)

TT. *örümcek* (TS, 1861)

Kelime Eski Türkçede *örümçek* biçimdedir (DLT, 791). Çuvaş Türkçesindeki biçim diğer iki biçime göre farklı ses ve şekil özelliği gösterse de Fedotov tarafından denk biçimler olarak kaydedilmiştir (ETÇYA, 480). Üç lehçede de kelime aynı anlam özelliğine sahiptir. Çuvaş Türkçesi ve Türkiye Türkçesindeki kelimelerde ünlü uyumu tamdır. Kırgız Türkçesinde sadece kalınlık-incelik uyumu vardır.

515. Çuv. *esî* ~ Kır. *sen* ~ TT. *sen*

Çuv. *esî* “sen” (ÇTS, 967)

Kır. *sen* “sen” (KTS, 784)

TT. *sen* (TS, 2065)

Kelime Eski Türkçede *sen* ~ *sin* biçimdedir (DLT, 813, 824). Teklik birinci şahısta olduğu gibi Çuvaşça örnekte son sesteki *n*’ler bu örnekte de görülmemektedir. Çuvaşça zamir baştaki *e* sesi ile birlikte iki hecelidir ve ünlü uyumuna uymaktadır. Çuvaşça zamirlerin başındaki *e* sesi bazı araştırmacılara göre pekiştirici ses olabilir (Ersoy, 2021: 272).

516. Çuv. *esir* ~ Kır. *siz* ~ TT. *siz*

Çuv. *esir* “siz” (ÇTS, 967)

Kır. *siz* “siz” (KTS, 809)

TT. *siz* (TS, 2126)

Kelime Eski Türkçede *siz* biçimdedir (DLT, 826). Zamirlerde çokluk şahıslarda Kırgızca ve Türkiye Türkçesi ile Çuvaşça arasında *r/z* denkliği karşımıza çıkmaktadır. Birinci şahıslarda olduğu gibi çokluk şahısta da Çuvaş Türkçesinde bir hece artımı görülmektedir. Birinci (epir) ve ikinci (esir) çokluk şahıslarının sonunda bulunan *r* ünsüzü bazı araştırmacılar tarafından çokluk eki olarak değerlendirilmiştir (Ersoy, 2021: 272, 273).

517. Çuv. *yula* ~ Kır. *calaa* ~ TT. *yalan*

Çuv. *yula* “iftira, tezdır” (ÇTS, 971)

Kır. *calaa* “kuru iftira” $\approx$ *calgan* “yalan, uydurma; yalan, fani, ölümlü, gelip geçici” (KTS, 484, 489)

TT. *yalan* “doğru olmayan, gerçeğe uymayan söz, kıştır; yalancı kimse; uydurma” (TS, 2510)

Kelime Eski Türkçede *yalgan* biçimdedir (DLT, 945). Türkiye Türkçesinde hece başındaki *g* ünsüzü düşmüştür. Kırgız Türkçesinde iki biçim bulunmaktadır. Bu biçimlerde *y- > c-* değişimi söz konusudur. Çuvaşçada *suya* “yalan uydurma saçma” gibi bir kelime (ÇTS, 620) olsa da Fedotov da denklik yukarıdaki *yula* kelimesi ile kurulmuştur (ETÇYA, 483). Karşılaştırılan biçimlerde ünlü uyumu mevcuttur.

518. Çuv. *yultaş* ~ Kır. *coldoş* ~ TT. *yoldaş*

Çuv. *yultaş* “arkadaş, yoldaş, yol arkadaşı” (ÇTS, 971)

Kır. *coldoş* “yoldaş, yol arkadaşı; yoldaş, dost, arkadaş; yoldaş, aynı fikirde olan, aynı düşüncüyü paylaşan, gönüldaş, ülküdaş; yoldaş, eş, hayat arkadaşı; “vatandaş!” anlamında hitap sözü” (KTS, 622)

TT. *yoldaş* “yol arkadaşı; arkadaş, dost; eşlerden her biri” (TS, 2604)

Kelime Orta Türkçede *yoldaş* biçimdedir (KITS, 326). Bu biçim Türkiye Türkçesinde aynen devam etmektedir. Çuvaşça örnekte kelime başında *y*’nin ve kelime sonunda *ş*’nin görülmesi ses denklikleri dikkate alındığında beklenmeyen bir durumdur. Bu sebeple Çuvaşça örneğin bir başka lehçeden ödünçleme olduğu düşünülebilir. Kelimenin “arkadaş, yoldaş” anlamı incelenen lehçelerde korunmaktadır. Karşılaştırılan lehçelerde ünlü uyumu vardır.

519. Çuv. *yumah* ~ Kır. *comok* ~ TT. *yom*

Çuv. *yumah* “masal” ≈ *yum* “büyü, fal bakma” (ÇTS, 972)

Kır. *comok* “masal; efsane; efsane, tanınmış, ünlenmiş” (KTS, 626)

TT. *yom* “iyi talih, iyi haber” (TS, 2606)

Kelime Orta Türkçede *yom* biçimde “fal” anlamıyla kayıtlıdır (KITS, 327). Çuvaşça kelime *y/ş* denkliği beklenirken kelime *y*’li şekilde karşımıza çıkmıştır. Çuvaşça ve Kırgızcadaki ikinci hecelerin ek olduğu düşünülebilir. Kelimenin iki heceli olduğu lehçelerde ünlü uyumu görülmektedir.

520. Çuv. *yun* ~ Kır. *kan* ~ TT. *kan*

Çuv. *yun* “kan” (ÇTS, 972)

Kır. *kan* “kan, damarlardaki kırmızı renkli sıvı; kan, soy” (KTS, 62)

TT. *kan* “atardamar ve toplardamarların içinde dolaşarak hücrelerde özümleme, yadımlama görevlerini sağlayan plazma ve yuvarlardan oluşmuş kırmızı renkli sıvı; soy” (TS, 1292)

Kelime Eski Türkçede *kan* ~ *kān* biçimdedir (DLT, 681). Türkçesinin en eski kelimelerinde olan *kan*, Çuvaşçada *k*-’nin *y* olduğu üç örnekten birisidir. Diğer iki kelime ise *yul*- “kal-“ ve *yur* “kar” kelimeleridir (ÇÇSB, 24). Kelimenin “kan” anlamı incelenen lehçelerde devam etmekte olup Türkiye Türkçesinde “soy” anlamının eklenmesiyle anlam genişlemesi söz konusu olmuştur.

521. Çuv. *yupah* ~ Kır. *cabagı* ~ TT. *yapağı*

Çuv. *yupah* “hayvanların ilkbaharda döktükleri tüy” (ÇTS, 974)

Kır. *cabagı* “yapağı, yapak” (KTS, 473)

TT. *yapağı* “ilkbaharda kırılan koyun tüyü” (TS, 2525)

Kelime Eski Türkçede *yapaku* biçimdedir (DLT, 950). Çuvaşça örnekte kelime başı *y/ş* denkliği görülmez. Kırgızca ve Türkiye Türkçesinde kelime üç heceliyken Çuvaş Türkçesinde kelime iki heceli olarak karşımıza çıkar. Kelime Eski Türkçede “yün yoluntusu” anlamıyla kayıtlıdır. Bu anlam üç lehçede de devam etmektedir. Kelimeler ilgili lehçelerde ünlü uyumuna uymaktadır.

522. Çuv. *yur* ~ Kır. *kar* ~ TT. *kar*

Çuv. *yur* “kar” (ÇTS, 975)

Kır. *kar* “kar, donarak düşen su buharı; daimî, sürekli olmayan” (KTS, 82)

TT. *kar* (TS, 1312)

Kelime Eski Türkçede *kār* biçimdedir (DLT, 684). Kırgız Türkçesi ve Türkiye Türkçesinde normal süreli ünlü olarak devam etmektedir. Çuvaş Türkçesinde çok az sayıda sözcükte *k/y* denkliği bulunmaktadır. Bu kelime de Çuvaşça *k/y* denkliğinin bulunduğu örneklerden birisidir (ÇÇSB, 24). Kelime ünlüsü Çuvaşça Türkçesinde dardır.

523. Çuv. *yurĭ* ~ Kır. *ır* ~ TT. *ır*

Çuv. *yurĭ* “şarkı, türkü” (ÇTS, 975)

Kır. *ır* “şarkı; şiir” (KTS, 970)

TT. *ır* ≈ *yır* “ezgi, türkü, nağme; şiir” (TS, 1125, 2594)

Kelime Eski Türkçede *yĭr* ~ *yır* biçimdedir (DLT, 973). Kırgızca ve Türkiye Türkçesinde tek heceli olan kelime Çuvaş Türkçesinde iki heceli olarak karşımıza çıkmaktadır. Çuvaş Türkçesindeki kelime ünlü uyumuna uyar. Lehçelerde kayıtlı olan anlam kelimenin Eski Türkçe “gazel, şarkı, türkü” anlamını taşımaktadır.

524. Çuv. *yut* ~ Kır. *cat* ~ TT. *yad*

Çuv. *yut* “yad, yabancı, tanınmadık, bilinmeyen, el” (ÇTS, 978)

Kır. *cat* “yâd; unutulmaz” (KTS, 538)

TT. *yad* “yabancı” (TS, 2498)

Kelime Eski Türkçede *yāt* biçimdedir (DLT, 958). Çuvaşça kelime *y/ş* denkliği görülmez. Kelime ünlüsü Çuvaşçada dar ünlülü olarak yer almaktadır. Kelimenin “yabancı, ecnebi” anlamı ilgili lehçelerde korunmaktadır.

525. Çuv. yuhanşiv ~ Kır. agın suu ~ TT. akarsu

Çuv. yuhanşiv “akarsu, dere, çay, ırmak” (ÇTS, 978)

Kır. agın suu “akarsu, nehir, dere, çay” (KTS, 48)

TT. akarsu “yeryüzünde, yeraltında belirli bir yatak içinde eğim boyunca sürekli veya zaman zaman akan su” (TS, 59)

Üç lehçede de birleşik bir kelime söz konusudur. Ak- fiili Çuvaşçada kelime başında bir ünsüz fazlasıyla görülür.

526. Çuv. yal ~ Kır. el ~ TT. el

Çuv. yal “köy” (ÇTS, 983)

Kır. el “halk, aynı kültür özelliklerine sahip olan, aynı uyruktaki insan topluluğu; halk, bir ülke içerisinde yaşayan değişik soylardan insan topluluklarının her biri; halk, topluluk, aynı yerde bulunan insan kalabalığı” (KTS, 873)

TT. el “ülke, yurt, il; halk, ahali; oba, aşiret” (TS, 779)

Eski Türkçede *il* şeklinde uzun ünlülü olan kelime (DLT, 664), Çuvaşça da y türemesi ile karşımıza çıkmaktadır. Bu durum, ana Türkçedeki uzunlukların Çuvaşçada sebep olduğu ses olaylarından biridir. Kelimenin Eski Türkçe anlamı “ülke, ayalet” tir. Lehçelerdeki kelimeler benzer anlama sahiptir.

527. Çuv. yaltır ~ Kır. caltır ~ TT. yaldırak

Çuv. yaltır “parıl (parlak, flaş, kuvvetli parıltı hakkında yansıma sözcük); parlak, göz kamaştıran” (ÇTS, 984)

Kır. caltır “aşırı kaygan, parlak” (KTS, 495)

TT. yaldırak “parlak, cilalı” (TS, 2512)

Yal kelimesinden çıktığı açık olan kelime üç lehçede de yakın anlamlarda kullanılmaktadır. Çuvaş Türkçesi ve Kırgız Türkçesinde iki heceli olarak karşımıza çıkan kelime, Türkiye Türkçesinde üç heceli olarak yer almaktadır. Kelime karşılaştırılan lehçelerde ünlü uyumuna uymaktadır.

528. Çuv. *yat* ~ Kır. *at* ~ TT. *ad*

Çuv. *yat* “ad, isim, nam” (ÇTS, 989)

Kır. *at* “ad, isim; unvan, nam, şan, şöhet; ad, canlı ve cansız varlıkları, duygu ve düşünceleri, çeşitli durumları bildiren kelime, isim” (KTS, 159)

TT. *ad* (TS, 23)

Kelime Eski Türkçede *at* ~ *āt* biçimde olan kelime (DLT, 562), Ana Türkçede uzun ünlülü kabul edilmektedir (Tekin, 1995: 172). Çuvaşçadaki kelime başı y-ünsüzü, Ana Türkçedeki bu uzunluk ile izah edilmektedir. Çuvaş Türkçesi ve Kırgız Türkçesindeki biçimler Eski Türkçedeki gibi tonsuz ünsüz ile yer alırken Türkiye Türkçesinde tonlu ünsüz ile yer almaktadır. Kelime Eski Türkçe anlamıyla lehçelerde bulunmaktadır.

529. Çuv. *yahñ* ~ Kır. *yakın* ~ TT. *yakın*

Çuv. *yahñ* “yakın, yakında, yakınında, çevresinde, etrafında, yaklaşık, kadar” (ÇTS1, 990)

Kır. *yakın* “yakın, uzak değil; yakın, kardeş, akraba; yakın, dostluk, arkadaşlık; yakın, sıcak, sempatik; yakın, bağlantılı, alakalı; yakın, uzak olmayan zaman; yakın, yaklaşık, tahminî, aşağı yukarı; yakın, ilgili, alakalı” (KTS, 480)

TT. *yakın* “uzak karşıtı; küçük, önemsiz değişikliklerle birbirinden ayrılan; aralarında sıkı bir ilgi bulunan; aralarında sıkı ilişki olan arkadaş, dost veya akraba; uzak olmadan” (TS, 2506)

Eski Türkçede *yakın* biçimde olan kelime (DLT, 943), üç lehçede de benzer ses ve anlam özellikleriyle görülmektedir. Çuvaşçada orta hecede *h* sesi dikkati çeker. Kelimeler ünlü uyumuna uymaktadır.

530. Çuv. *yaş* ~ Kır. *caş* ~ TT. *yaş*

Çuv. *yaş* “düzgün, uyumlu; genç, körpe, babayiğit, bekâr” (ÇTS, 990)

Kır. *caş* “genç, yaşı ilerlememiş, ihtiyar karşıtı; küçük, henüz büyümemiş; yeni; taze, yeni; yaş, gözyaşı” (KTS, 533)

TT. *yaş* “nemli, ıslak, kuru karşıtı; gözyaşı; kendi suyunu, canlılığını yitirmemiş, kurumamış, kurutulmamış, taze; kötü; zor” (TS, 2545)

“Genç” anlamındaki kelime, Eski Türkçede *yaş ~ yāş* biçimdedir (DLT, 957). Kelime ilgili lehçelerde benzer ses ve şekil özellikleriyle devam etmektedir. Kelimenin “gözyaşı” anlamı Çuvaşça *kuşşul* örneğinde karşımıza çıkmaktadır. Birleşik bir kelime olan *kuşşul* kelimesinin *şul* kısmı *ş/l* ve *y-/ş-* denkliklerini göstermesi bakımından da önemlidir. Kırgızcadaki ve Eski Türkçedeki örnekler aynı zamanda “göz yaşı” anlamı taşımaktadır.

2.2. Çuvaş Türkçesi – Kırgız Türkçesi

1. Çuv. *ırım* ~ Kır. *ırım*

Çuv. *ırım* “büyü, sihir” (ÇTS, 93)

Kır. *ırım* “ritüel, geleneksel halk inançları; şifa amaçlı uygulana gelen ritüeller” (KTS, 977)

Kelime Eski Türkçede *ırk* biçimindedir (DLT, 657). Kırgız Türkçesi ve Çuvaş Türkçesinde kelimenin isimden isim yapan farklı bir ek aldığı *ır+(ı)m* görülür. Kelime Türkiye Türkçesi güncel sözlüğünde yer almazken derleme sözlüğünde şu şekilde geçmektedir: *ırkçı* “ağrıları nefesle ya da büyü ile iyileştirdiğine inanılan kimse, büyücü”; *ırık [ırk]* “şans, uğur”; ırım “sır” (DS - C. VII, 2485 – 2486). Kelime Eski Türkçede “kehanet, fal, insanın içindeki gizli şeyleri ortaya çıkarma” anlamını taşımaktadır. Kırgız Türkçesi ve Çuvaş Türkçesinde kelimenin anlamında değişim olmuştur. Eski Türkçede tek heceli olarak karşımıza çıkan bu kelime, Kırgız Türkçesi ve Çuvaş Türkçesinde iki heceli olarak görülmektedir. Bahsi geçen lehçelerde kelimenin ünlü uyumu tamdır.

2. Çuv. *valak* ~ TT. *oluk*

Çuv. *valak* “oluk” (ÇTS, 114)

TT. *oluk* “bir şeyin akmasını sağlayan üst tarafı açık boru; yağmur sularını damlaların kenarlarına toplayıp akıtan yatay konumlu, genellikle çinko boru; bir şeyin üzerinde oyulmuş yol” (TS, 1799)

Kelime Eski Türkçede *oluk* biçimindedir (DLT, 776). İncelenen lehçelerde ses özellikleri bakımından farklı görünümlere sahip olan bu kelimeler; Fedotov’un sözlüğünde kökteş biçimler olarak kaydedilir (ETÇYA, 99). Bu biçim Türkiye Türkçesinde aynı şekilde devam etmektedir. Çuvaş Türkçesinin karakteristik özelliği olan yuvarlak ünlülerden önce kelimenin başında *v* türemesi ve yuvarlak seslerin düz sese değişimi *o > a*, *u > a* bulunmaktadır. Eski Türkçede “hayvanlara bir şey içirmek için yemlik gibi ağaçtan oyulan şey” anlamında kullanılan kelimenin bahsi geçen lehçelerde benzer anlamda olmakla beraber Türkiye Türkçesinde anlam genişlemesi olduğu görülmektedir. Kelime incelenen lehçelerde ünlü uyumuna uymaktadır.

3. Çuv. *var* ~ Kır. *or*

Çuv. *var* “çukur, yar” (ÇTS, 115)

Kır. *or* “eskiden tutuklu veya hükümlülerin içine konulduğu kapalı çukur; hendek” (KTS, 645)

Kelime Eski Türkçede *ôru* biçimindedir (DLT, 778). Kırgız Türkçesinde kelime, kısa ünlülü ve son seste ünlü düşmesi ile karşımıza çıkmaktadır. Çuvaş Türkçesinde ise lehçenin karakteristik özelliği olan yuvarlak ünlülerden önce başta *v* türemesi ile *o-* > *a-* değişimi söz konusudur. Kelimeye Türkiye Türkçesi güncel sözlüğünde rastlanmazken derleme sözlüğünde, *or* “hendek, düşman saldırısına karşı koymak için düzenlenmiş yer” biçiminde rastlanılır (DS - C. IX, 3285). Kelime Eski Türkçede “buğday, şalgam vb. şeyleri korumak için kazılan çukur” anlamındadır. Eski Türkçede yiyecek ve içecekleri koymak için kullanılan çukur anlamındayken Kırgız Türkçesinde tutukluları koymak için kullanılan çukur anlamına değişmiştir. Çuvaş Türkçesinde ise anlam genişlemesi ile bütün çukurlar için kullanılan bir kelime olmuştur. Eski Türkçede iki heceli olarak karşımıza çıkan bu kelime, Kırgız Türkçesi ve Çuvaş Türkçesinde tek hecelidir.

4. Çuv. *var* ~ Kır. *özök*

Çuv. *var* “mide, karın, iç” (ÇTS, 115).

Kır. *özök* “öz, bitkilerin kök, gövde ve dallarının ortasında bulunan bölüm; mide; herhangi bir şeyin orta bölümü; temel, esas” (KTS, 700)

Kelime Eski Türkçede *özek* biçimindedir (DLT, 794). Bu biçim ikinci hecedeki ünlünün yuvarlaklaşması *-e-* > *-ö-* ile Kırgız Türkçesinde devam etmektedir. Çuvaş Türkçesinde ise yuvarlak ünlüden önce */v/* türemesi, *o-* > *a-* değişimi ve Eski Türkçedeki *z* sesine denk olan *r* sesi görülmektedir. Türkiye Türkçesi güncel sözlüğünde bulunmayan bu kelime, derleme sözlüğünde *özek* “gırtlak”; *özek* “yemek borusu”; *özek* “soluk” şeklinde yer almaktadır (DS - C. IX, 3285). Kelime Eski Türkçede “omurilik” anlamındadır. Bu anlam Kırgız Türkçesinde korunurken yeni anlamlar kazanarak anlam genişlemesine de uğramıştır. Çuvş Türkçesinde ise kelimenin anlamının farklı olduğu görülür. Kelime Kırgız Türkçesinde ünlü uyumunu taşımaktadır. Çuvaş Türkçesinde kelimenin hece sayısı farklıdır.

5. Çuv. *vasan* ≈ *vasam* ~ Kır. *özön*

Çuv. *vasan* ≈ *vasam* “çay, dere” (ÇTS, 117)

Kır. *özön* “çay, dere” (KTS, 701)

Kelime Eski Türkçede *öz* biçimindedir (DLT, 794). Kırgız Türkçesinde kelime *+ön* ekini almıştır. Çuvaş Türkçesinde ise yuvarlak ünlülerden önce görülen *v* türemesi, *-z > -s* tonsuzlaşması, *+an / +am* ekinin varlığı görülmektedir. Kelime Türkiye Türkçesi güncel sözlüğünde yer almazken derleme sözlüğünde şu şekilde geçmektedir: *öz* [özen , özbek, özden] “su arkı”; “dere, çay, ırmak”; “küçük göl”; “pınar, derelerin çıktığı yer” (DS – C. IX, 3367 – 3368). Kelimenin Eski Türkçedeki “vadi, dere” anlamı Kırgız Türkçesi ve Çuvaş Türkçesinde korunmuştur. Eski Türkçede tek heceli olarak karşımıza çıkan bu kelime, Kırgız Türkçesi ve Çuvaş Türkçesinde iki hecelidir. Bahsi geçen lehçelerde kelime ünlü uyumuna uymaktadır.

6. Çuv. *virt* ~ Kır. *ört*

Çuv. *virt* “ateş, yangın” (ÇTS, 140)

Kır. *ört* “yangın; çevik, atik, sert” (KTS, 691)

Kelime Eski Türkçede *ört* biçimindedir (DLT, 790). Bu biçim Kırgız Türkçesinde devam etmektedir. Çuvaş Türkçesinde ise ön seste *v* türemesi, *ö- > i-* değişimi bulunmaktadır. Kelimeye Türkiye Türkçesi güncel sözlüğünde rastlanmazken derleme sözlüğünde, *örten* “orman, çayır vb. geniş yerleri saran yangın” biçiminde rastlanılır (DS – C. IX, 3349). Kelimenin Eski Türkçedeki “yangın” anlamı incelenen lehçelerde korunurken Kırgız Türkçesinde anlam genişlemesine uğramıştır.

7. Çuv. *vışkal* ~ Kır. *okşoş*

Çuv. *vışkal* “benzer, benzeyen, andıran” (ÇTS, 152)

Kır. *okşoş* “benzer, görünüş ve yapı bakımından benzeyen, gibi; benzer, imişçesine, benzer biçimde” (KTS, 612)

Kelime Eski Türkçede *ogşaş* biçimindedir (EUES, 503). Kırgız Türkçesinde ilk hece sonunda *-g > -k* tonsuzlaşması, ikinci hece ünlüsünde *-a- > -o-*

yuvarlaklaşması görülmektedir. Çuvaş Türkçesinde yuvarlak sestem önce türeyen *v* ünsüzü, *o-* > *-ı* daralması, *ş-* > *k-* değişimi, Eski Türkçe *ş* sesine denk olan *l* sesi bulunmaktadır. Bu kelime Türkiye Türkçesinin genel sözlüğünde *okşa-* fiili olarak “benzemek, andırmak, hatırlatmak” anlamında karşımıza çıkmaktadır (TS, 1792). Kelimenin Eski Türkçedeki “benzer, gibi” anlamı ele alınan lehçelerde korunmaktadır. Kırgız Türkçesi ve Çuvaş Türkçesinde kelimenin ünlü uyumu tamdır.

8. Çuv. *ilkî* ~ Kır. *ülgü*

Çuv. *ilkî* “model, örnek, tip, şekil, forma” (ÇTS, 177)

Kır. *ülgü* “örnek, model; örnek, durum ve niteliği benimsenmeyen değer kimse veya şey, model” (KTS, 1168)

Kelime Eski Türkçede *ülgü* biçimindedir (DLT, 932). Bu biçim Kırgız Türkçesinde aynı şekilde devam etmektedir. Çuvaş Türkçesinde ise kelimenin ünlülerinde *ü* > *i* değişimi, ikinci hece başında *g-* > *k-* değişimi mevcuttur. Türkiye Türkçesi güncel sözlüğünde rastlanmayan bu kelime, derleme sözlüğünde *ülgüdür* “örnek” şeklinde rastlanır (DS- C. 4063). Kelime Eski Türkçede “ölçü” anlamındadır. Kırgız Türkçesi ve Çuvaş Türkçesinde anlam değişikliği görülür. Kelime sözü edilen lehçelerde ünlü uyumuna uymaktadır.

9. Çuv. *yñen* ~ Kır. *cügön*

Çuv. *yñen* “dizgin, yular” (ÇTS, 225)

Kır. *cügön* “dizgin, yuların bağlandığı başlık” (KTS, 664)

Kelime Eski Türkçede *yügün* biçimindedir (DLT, 992). Kırgız Türkçesinde *y-* > *c-* değişimi ve ikinci hece ünlüsünde genişleme görülmektedir. Çuvaş Türkçesinde Eski Türkçe kelime içi *g* ünsüzü yerine *v* ünsüzü yer almaktadır. Kelimeye Türkiye Türkçesi güncel sözlüğünde rastlanmazken derleme sözlüğünde, *uyan* “atın gem, dizgin gibi takımları” biçiminde rastlanılır (DS – C. XI, 4047). Kelimenin “gem, uyan” anlamı ilgili lehçelerde devam etmektedir. Çuvaş Türkçesinde hem kalınlık-incelik uyumu hem de düzlük-yuvarlaklık uyumu varken Kırgız Türkçesinde sadece kalınlık-incelik uyumu vardır.

10. Çuv. *yām* ~ Kır. *şım*

Çuv. *yām* “pantolon” (ÇTS, 227)

Kır. *şım* “pantolon” (KTS, 889)

Kelime Eski Türkçede *üm* ~ *ūm* biçimindedir (DLT, 932). Kırgız Türkçesinde kelime başında *ş* ünsüzü, Çuvaş Türkçesinde ise *y* ünsüzü yer almaktadır. Bu ünsüzlerin uzun ünlünün kısalması sürecinde olduğu düşünülebilir. Kırgız Türkçesindeki biçim artdamak ünlülüdür. Kelimenin “şalvar, tuman, pantolon” anlamından sadece “pantolon” anlamı ilgili lehçelerde devam ederek anlam daralması oluşmuştur. Tek heceli yapıya sahip oldukları için ünlü uyumu bakımından incelenememektedir.

11. Çuv. *yāš* ~ Kır. *cez*

Çuv. *yāš* “sarı bakır, beyaz teneke, pirinç” (ÇTS, 232)

Kır. *cez* “bakır; bakır elementinden yapılmış olan; boş kovan, fişek” (KTS, 579)

Kelime Eski Türkçede *yez* biçimindedir (EUES, 896). Kırgız Türkçesinin genel özelliği olan *y- > c-* değişimi bu kelime de söz konusudur. Çuvaş Türkçesinde *r/z* denkliği kapsamında kelimenin *r* ünsüzü ile bitmesi beklerken *s* ünsüzünün yer alması dikkat çekicidir. Kelime Eski Türkçede “pirinç, bakıra çinko katılarak elde edilen sarı renkli bir alaşım” anlamıyla kayıtlıdır. Bu anlam lehçelerde devam etmektedir. Kelimenin kaydedilen biçimleri Eski Türkçedeki gibi tek hecelidir.

12. Çuv. *yısna* ~ Kır. *cezde*

Çuv. *yısna* “enişte, güvey” (ÇTS, 236)

Kır. *cezde* “enişte” (KTS, 580)

Kelime Eski Türkçede *yezne* biçimindedir (DLT, 968). Kırgız Türkçesinde kelime başında *y- > c-* değişimi, ikinci hece başında *n- > d-* değişimi bulunmaktadır. Çuvaş Türkçesinde kelimenin ünlülerinde *-e- > -ı-*, *-e > -a* değişimleri mevcut olup *r/z* denkliği kapsamında *r* ünsüzü beklenirken *s* ünsüzü yer almaktadır. Eski Türkçede sadece “büyük kız kardeşin kocası” anlamında kullanılan bu kelime, sözü edilen

lehçelerde “enişte” anlamıyla anlam genişlemesine uğramıştır. Kelime incelenen lehçelerde ünlü uyumuna uymaktadır.

13. Çuv. *kay* ≈ *kutîn* ~ Kır. *kiyin*

Çuv. *kay* “arka, sırt; batı” ≈ *kutîn* “arkaya, geriye, tersine; inatçı, kaprisli, dikbaşı, kendini beğenmiş, huysuz; namussuz, küstah, edebsiz” (ÇTS, 241, 345)

Kır. *kiyin* “sonra, önce karşıtı; sonra, sonraları; öte, mavera” (KTS, 261)

Kelime Eski Türkçede *kidin* ~ *kiğin* biçimindedir (DLT, 719). Bu kelime *-d- > -y-* değişimi ile Kırgız Türkçesinde devam etmektedir. Çuvaş Türkçesinde ise kelimenin tek heceli ve iki heceli olarak iki biçimde kullanımı söz konusudur. Türkiye Türkçesi güncel sözlüğünde var olmayan kelime, derleme sözlüğünde *geyin* “zaman, vakit” olarak karşımıza çıkmaktadır (DS1 – C. VI, 2016). Kelime, Eski Türkçede “sonra; geride, arkada olan” anlamındadır. Kırgız Türkçesinde kelimenin temel anlamındaki “sonra” anlamı devam etmiş ve “öte” anlamını kazanmıştır. Çuvaş Türkçesinde ise kelimenin temel anlamındaki “arka” anlamı devam etmiş ve yeni anlamlar kazanmıştır. Çuvaş Türkçesi *kutîn* biçimi ve Kırgız Türkçesinde kelime ünlü uyumuna uymuştur.

14. Çuv. *kalta* ~ Kır. *kelte*

Çuv. *kalta* “kertenkele” (ÇTS, 247)

Kır. *kelte* “kısa” (KTS, 169)

Eski Türkçede rastlamadığımız kelime, Çağatay Türkçesinde *kelte* biçiminde “kısa, kuyuksuz, alçak” anlamıyla görülmektedir (ŞSL, 518). Çuvaş Türkçesindeki biçim artdamak ünlülerine sahiptir. Türkiye Türkçesi güncel sözlüğünde bulunmayan bu kelime, derleme sözlüğünde *kelte* “kertenkeleden daha küçük sırtındaki pullar sert ve az olan bir sürüngen; kısa” şeklinde yer almaktadır (DS – C. VIII, 2735). İncelenen biçimlerde ünlü uyumu vardır.

15. Çuv. *kanaş* ~ Kır. *keñeş*

Çuv. *kanaş* “tavsiye, öneri, görüş; meclis” (ÇTS, 249)

Kır. *keñeş* “danış, müşavere, görüş; yerel yasama organı üyeleri; kurul, konsey, asamble” (KTS, 250)

Kelime Eski Türkçede *keñeş* biçiminde “istişare ve işlerde tedbir” anlamındadır (DLT, 703). Bu biçim Kırgız Türkçesinde hiçbir ses olayına uğramaksızın korunmaktadır. Çuvaş Türkçesinde kelimenin ünlülerinde artdamaksıllaşma, *ñ* ünsüzü yerine *n* ünsüzü yer almaktadır. Lehçelerdeki anlamın, kelimenin temel anlam özelliği ile benzerlik gösterdiği görülmektedir. Ele alınan biçimler ünlü uyumuna uymaktadır.

16. Çuv. *kılkan* ~ Kır. *kılkan*

Çuv. *kılkan* “step buğdayı, yaban buğdayı; bazı ağaç türlerindeki dar biçimdeki iğne yapraklar; böyle bir ağacın dalı” (ÇTS, 278)

Kır. *kılkan* “başak kılçığı; kılçık, balıkların eti arasında bulunan diken gibi ince ve küçük kemik “ (KTS, 207)

Eski Türkçede rastalanmayan kelime iki lehçede de benzer ses ve şekil özelliklerine sahiptir. Kelime Türkiye Türkçesi güncel sözlüğünde yer almazken derleme sözlüğünde şu şekilde geçmektedir: *kılgın* “serviye benzer, kendine özgü kokusu ve tozu olan, dere kıyılarında yetişen, ince yapraklı bir ağaç” (DS – C. VIII, 2796). İlgili lehçelerdeki biçimlerde ünlü uyumu tamdır.

17. Çuv. *kimırçak* ~ Kır. *kemirçek*

Çuv. *kimırçak* “kıkırdak” (ÇTS, 280)

Kır. *kemirçek* “kıkırdak, kemik kadar sert olmayan, dayanıklı, esnek, bükülgen, damarsız bağ dokusu “ (KTS, 171)

Eski Türkçede rastlamadığımız kelime, Çağatay Türkçesinde *kemişek* biçiminde “kuyruğun kemikli yeri, kuyruk sokumu” anlamıyla yer almaktadır (ŞSL, 519). Kırgız Türkçesi ve Çuvaş Türkçesindeki yapılar benzer özellikler göstermektedir. Çuvaş Türkçesindeki biçim artdamak ünlülü olarak görülmektedir. Türkiye Türkçesi güncel sözlüğünde var olmayan kelime, derleme sözlüğünde

gemirtik “kulağın kıkırdak kısmı, kulak kepçesi” olarak karşımıza çıkmaktadır (DS -C. VI, 1987). Karşılaştırılan biçimlerde ünlü uyumu tamdır.

18. Çuv. *kımkan* ~ Kır. *kumgan*

Çuv. *kımkan* “(duvara asılı) el, yüz yıkama kabı, su deposu” (ÇTS, 280)

Kır. *kumgan* “ibrik “ (KTS, 399)

Kelime Eski Türkçede *kumgan* biçimindedir (DLT, 746). Bu biçim Kırgız Türkçesinde korunmuştur. Çuvaş Türkçesinde ilk hece ünlüsünde -u- > -i- daralması, ikinci hece başında g- > k- tonsuzlaşması mevcuttur. Kelimeye Türkiye Türkçesi güncel sözlüğünde rastlanmazken derleme sözlüğünde, *kuman* [*koman*, *kumgan*] “ibrik” biçiminde rastlanılır (DS – C. VIII, 2998). Kelime Eski Türkçede “ğüğüm, ibrik” anlamındadır. Bu anlam Kırgız Türkçesinde devam etmiştir. Çuvaş Türkçesinde ise benzerlik ilgisi kurularak yeni bir anlam kazanmış, anlam değişimi söz konusu olmuştur. İlgili lehçelerdeki biçimler ünlü uyumuna uymaktadır.

19. Çuv. *kına* ~ Kır. *gana*

Çuv. *kına* “sadece, ancak, sırf, yalnız” (ÇTS, 281)

Kır. *gana* “sadece” (KTS, 930)

Kelime Orhun Abidelerinde *kınya* biçiminde görülmektedir. Uygur döneminde *n* ağzında *kına*, *y* ağzında *kıya* şeklindedir (Gabain, 2007: 105). Çuvaşça ve Kırgız Türkçesindeki biçimler *n* ağzındaki gibi devam etmektedir.

20. Çuv. *kıpşak* ≈ *kıpiş* “~ Kır. *köpşök*

Çuv. *kıpşak* ≈ *kıpiş* “yumuşak, gevşek, kabarık” (ÇTS, 283, 284)

Kır. *köpşök* “gevşek, sıkı olmayan, sıkıştırılmayan; kof, güçsüz, dermansız “ (KTS, 352)

Kelime, Eski Türkçede *köpçük* biçiminde yer almaktadır (DLT,362). Kırgız Türkçesi ve Çuvaş Türkçesindeki kelimeler, Eski Türkçe biçimine benzer ses ve şekil özelliği göstermektedir. Türkiye Türkçesi güncel sözlüğünde var olmayan kelime, derleme sözlüğünde *köpçek* “eğerin içi yün dolu yumuşak yeri”; *köpçük* “minder”

şeklinde yer almaktadır (DS – C. VIII, 2960). Kelime Eski Türkçede “eğerin ön ve arka yastıkları” anlamındadır. Bu anlam ilgili lehçelerde devam etmemiş, anlam değişimi gerçekleşmiştir. Çuvaş Türkçesinde hem kalınlık-incelik uyumu hem de düzlük-yuvarlaklık uyumu varken Kırgız Türkçesinde sadece kalınlık-incelik uyumu vardır.

21. Çuv. *kırçanki* ~ Kır. *kırçaŋgi*

Çuv. *kırçanki* “kaşıntı” (ÇTS, 286)

Kır. *kırçaŋgi* “atlarda görülen uyuz hastalığı; musallat” (KTS, 217)

Kelime Räsänen’de *kırçaŋi* “uyuz hastalığı” şeklinde geçmektedir (VEWT, 266). Kırgız Türkçesi ve Çuvaş Türkçesindeki kelimeler benzer ses ve anlam özelliklerine sahiptir. Türkiye Türkçesi güncel sözlüğünde var olmayan kelime, derleme sözlüğünde *kırşan* “hasta hayvan”; kırşak “atların, davarların derisine yapışan kene cinsinden bir böcek”; kırşar-“hasta olmak” şeklinde yer almaktadır (DS – C. VIII, 2836). İncelenen lehçelerdeki biçimlerde ünlü uyumu tamdır.

22. Çuv. *kŋi* ~ Kır. *küü*

Çuv. *kŋi* “şarkı, müzik, melodi” (ÇTS, 293)

Kır. *küü* “kopuz vb. enstrümanlarla çalınan ezgi, nağme; bir şeyin hızlı hareketinden oluşan rüzgâr; bir şeyin etkisi, tesiri; güç, takat, hâl; hız, sürat; ses, ün, seda; gürültü” (KTS, 457)

Kelime, Eski Türkçede *küg* biçiminde “şarkıda nağme” anlamında kayıtlıdır (DLT, 754). Kırgız Türkçesinde *g* ünsüzünün eriyip yok olmasıyla ikincil uzun ünlü oluşmuştur. Çuvaş Türkçesinde *g* ünsüzü yerine *v* ünsüzü görülmekte ve kelime iki heceli olarak yer almaktadır. Kelimenin temel anlam özelliği ilgili lehçelerde korunmuştur. Kırgız Türkçesinde kelimenin anlamında anlam genişlemesi olduğu görülmektedir. Çuvaş Türkçesindeki biçim ünlü uyumuna uymaktadır.

23. Çuv. *k̡ı̆nt̡ık* ~ Kır. *kindik*

Çuv. *k̡ı̆nt̡ık* “göbek, nüve; menteşe mili, mil” (ÇTS, 297)

Kır. *kindik* “göbek bağı, kordon; göbek, insan ve memeli hayvanlarda göbek bağının düşmesinden sonra karnın ortasında bulunan çukurluk; merkez, belirli bir yerin ortası” (KTS, 251)

Kelime Eski Uygur Türkçesi döneminde *kindik* biçiminde “göbek, tekerlek göbeği” anlamıyla kayıttır (EUES, 382). İlgili lehçelerde Eski Türkçe biçimine benzer ses ve şekil özellikleri yer almaktadır. Türkiye Türkçesi güncel sözlüğünde bulunmayan bu kelime, derleme sözlüğünde *kindik* “insan göbeği” şeklinde yer almaktadır (DS – C. VIII, 2873). Lehçelerde kelimenin temel anlamından sadece “göbek” anlamı devam etmekte olup bu anlam çerçevesinde yeni anlamlar kazanarak kelime, anlam genişlemesine uğramıştır. İncelenen lehçelerdeki biçimler ünlü uyumuna uymaktadır.

24. Çuv. *k̡ı̆reke* ~ Kır. *kerege*

Çuv. *k̡ı̆reke* “ön köşe; tör, masadaki saygın yer; bayram masası, eğlence masası” (ÇTS, 298)

Kır. *kerege* “çadırın duvarını oluşturan ağaç kafes, kerege; ev veya başka yapıların duvarı” (KTS, 183)

Kelime, Eski Türkçede *keregü* biçiminde “çadır” anlamıyla karşımıza çıkmaktadır (DLT, 705). İlgili lehçelerde kurallı olarak gerçekleşen ses olayları neticesinde kelimelerde, Eski Türkçe biçimine benzer ses ve şekil özellikleri yer almaktadır. Kırgız Türkçesinde temel anlam özelliği çerçevesinde anlam daralması söz konusu olmuştur. Çuvaş Türkçesinde ise anlam değişimi mevcuttur. Karşılaştırılan biçimlerde ünlü uyumu tamdır.

25. Çuv. *k̡ı̆rt* ~ Kır. *kürtük*

Çuv. *k̡ı̆rt* “kar yığını” (ÇTS, 301)

Kır. *kürtükü* “kürtün, kar yığını, tümseği” (KTS, 455)

Kelime, Clauson'un sözlüğünde *kürtük* biçiminde “rüzgârla oluşan kar yığını, kar yığıntısı, kürtün” anlamıyla bulunmaktadır (1972:739). Benzer anlamlarda iki lehçede de bulunan kelime, küçük fonetik farklarla lehçelerde yaşamaktadır. Türkiye Türkçesi güncel sözlüğünde var olmayan kelime, derleme sözlüğünde *kürtük* [*kurtuk, kurtüm, kürdük, kürtük, kürtül, kürs, kürt, kürtün*] “kuytu yerlerde toplanmış kar ya da kum yığını; çığ” şeklinde kayıtlıdır (DS – C. VIII, 3046-3047). Kırgız Türkçesinde var olan biçimde ünlü uyumu görülmektedir.

26. Çuv. *kik* ~ Kır. *kek*

Çuv. *kik* “küskünlük, kırgınlık” (ÇTS, 306)

Kır. *kek* “intikam, öç” (KTS, 161)

Kelime Eski Türkçede *kek* biçiminde “kin” anlamıyla bulunmaktadır (DLT, 700). Bu biçim Kırgız Türkçesinde hiçbir ses olayına uğramaksızın korunmaktadır. Çuvaş Türkçesinde ise kelimenin ünlüsü dar ünlülü olarak görülmektedir. Kelime Türkiye Türkçesi güncel sözlüğünde yer almazken derleme sözlüğünde şu şekilde geçmektedir: *kek* “çelme”(DS – C. XII, 4542). İncelenen lehçelerde kelimeler, temel anlam özelliği çerçevesinde yeni anlam oluşturarak anlam değişimine uğramıştır. Üstte yer alan biçimler tek heceli bir yapıya sahip oldukları için ünlü uyumu bakımından değerlendirilememektedir.

27. Çuv. *kuyan* ~ Kır. *koyon*

Çuv. *kuyan* “tavşan” (ÇTS, 346)

Kır. *koyon* “tavşan” (KTS, 319)

Kelime Orta Türkçede *koyan* şeklindedir (KITS, 155). Kırgız Türkçesi ve Çuvaş Türkçesindeki biçimler, kelimenin Eski Türkçe biçimi ile benzer ses ve şekil özelliklerine sahiptir. Kelimeye Türkiye Türkçesi güncel sözlüğünde rastlanmazken derleme sözlüğünde, *koyan* “tavşan”; *kuyan* “tavşan” biçiminde rastlanılır (DS – C. VIII, 2941, 3019). Kelimenin “tavşan” anlamı incelenen lehçelerde korunmuştur. Çuvaş Türkçesindeki biçim hem kalınlık-incelik uyumu hem de düzlük-yuvarlaklık uyumuna uyarken Kırgız Türkçesindeki biçim sadece kalınlık-incelik uyumuna uymaktadır.

28. Çuv. *küme* ~ Kır. *küymö*

Çuv. *küme* “çadır, göçebelere mahsus araba” (ÇTS, 347)

Kır. *küymö* “kılıf, kap; iki tekerlekli at arabasının üzerine örtülen süslü örtü; iki tekerlekli at arabası; at zırhı” (KTS, 461)

Karşılaştırılan lehçelerde benzer şekil ve anlam özellikleriyle yer alan kelimeye Eski Türkçede rastlanılmamaktadır. Türkiye Türkçesi güncel sözlüğünde var olmayan kelime, derleme sözlüğünde *küme* [*kümbelis*, *kümele*] “bostan ve bağ bekçisinin kulübesi; ağaçtan ya da taştan yapılan avcı kulübesi; keklik vb. kuşları avlamak için çalı çırpıdan yapılan, avcının gizlenmesine yarayan yer, barınak” şeklinde kayıtlıdır (DS – C. VIII, 2956). Çuvaş Türkçesindeki kelime ünlü uyumu tamken Kırgız Türkçesindeki kelime sadece kalınlık-incelik uyumu tamdır.

29. Çuv. *küpçek* ~ Kır. *küpçök*

Çuv. *küpçek* “tekerlek poyrası” (ÇTS, 348)

Kır. *küpçök* “poyra, tekerlek göbeği; çeşitli büyüklükte kulplu deri kapkacak; aşırı şişlik veya kabarma durumu” (KTS, 449)

Kelimeye Eski Türkçede rastlanamamaktadır. Çağatay Türkçesinde *köpçük* biçiminde “küçük, ufak tekerlek” anlamında bir yapı bulunmaktadır (ŞSL, 521). Kelime, karşılaştırılan lehçelerde küçük fonetik farklarla yer almaktadır. Türkiye Türkçesi güncel sözlüğünde bulunmayan bu kelime, derleme sözlüğünde *köpçek* “tekerleğin ortası” şeklinde bulunmaktadır (DS – C. VIII, 2960). Çuvaş Türkçesinde hem kalınlık-incelik uyumu hem de düzlük-yuvarlaklık uyumu varken Kırgız Türkçesinde sadece kalınlık-incelik uyumu vardır.

30. Çuv. *laš* ~ *laš* ~ Kır. *alaçık*

Çuv. *laš* ~ *laš* “kulübe, baraka; Çuvaşlarda yaz mutfağı” (ÇTS, 358)

Kır. *alaçık* “alaçık” (KTS, 71)

Kelime, Eski Türkçede *alaçu* biçiminde “alaçık denilen geniş çadır” anlamıyla kayıtlıdır (DLT, 547). Kırgız Türkçesinde -ç- > -c- değişimi, üçüncü hecede -u- > -ı-

değişimi, kelime sonunda *-k* ünsüzünün varlığı bulunmaktadır. Çuvaş Türkçesinde kelimenin iki biçimde kullanımı vardır. Bu biçimlerde ilk hecenin olmadığı dolayısıyla da hece sayısında azalma olduğu görülmektedir. Kelimeye Türkiye Türkçesi güncel sözlüğünde rastlanmazken derleme sözlüğünde, *alacık* “üzeri dal veya hasırla örtülen çoban evi, tarla, bostan, bağ kulübesi, çardak; çul veya keçeden yapılan çadır; göçebe çadırlarının üzerine konan eğri ağaç, eğilmesi kolay ağaç sürgünü” biçiminde rastlanılır (DS – C. I, 174). Kırgız Türkçesinde kelimenin temel anlam özelliği korunmuştur. Çuvaş Türkçesinde ise kelimenin temel anlamıyla benzerlik ilişkisi kurularak anlam değişimi oluşmuştur. Çuvaş Türkçesinin *laşı* biçimi ve Kırgız Türkçesindeki biçim ünlü uyumuna uymaktadır.

31. Çuv. *mirtik* ~ *murtik* ~ Kır. *mort*

Çuv. *mirtik* ~ *murtik* “kırılğan, gevrek; kararsız, kaprisli, zor beğenir” (ÇTS, 398)

Kır. *mort* “kırılğan, kolay ve çabuk kırılan” (KTS, 551)

Çuvaşça ve Kırgızca kelime aynı anlama gelse de Çuvaşçada kelime iki heceli olarak karşımıza çıkmıştır. Çuvaş Türkçesinde kelimenin iki biçimde kullanımı söz konusudur. Bu biçimlerde ünlü uyumu vardır.

32. Çuv. *mitik* ~ Kır. *mitik*

Çuv. *mitik* “kısa, daracık ve kısa, güdük” (ÇTS, 399)

Kır. *multuk* “kesildikten veya kırıldıktan sonra geriye kalan bölüm” (KTS, 561)

Kelime Kırgızcada bir ses fazla olarak karşımıza çıkmıştır. Türkiye Türkçesi güncel sözlükte yer almayan kelime, Anadolu ağzında *motuk* “kısa boylu” olarak yer almaktadır (DS – C. IX, 3211). İlgili lehçelerde verilen biçimler ünlü uyumuna uymaktadır.

33. Çuv. *me* ~ Kır. *me*

Çuv. *me* “al, tut” (ÇTS, 401)

Kır. *me* “birine bir şey verirken “Al!” anlamında söylenen söz; köpeği çağırırken veya yemek verirken söylenir” (KTS, 515)

Eski Türkçede *me* biçiminde “pekiştirme enklitiği” anlamında karşımıza çıkan kelime (DLT, 762), ilgili lehçelerde benzer ses ve anlam özelliğine sahiptir.

34. Çuv. *nĭk* ≈ *nĭkĭ* ~ Kır. *nĭk*

Çuv. *nĭk* ≈ *nĭkĭ* “yoğun, sık, bol; sağlam, çetin, dayanıklı, sağlam yapılı” (ÇTS, 426)

Kır. *nĭk* “tıkız, tıknaz; sıkı, yoğun; sıkı, iyice sıkıştırılmış, doldurulmuş, tıkız, gevşek olmayan” (KTS, 597)

Kelime, Räsänen’de *nuk* “sert, sağlam” şeklinde geçmektedir (VEWT, 353). Kırgız Türkçesinde ve Çuvaş Türkçesinde kelime, Eski Türkçe biçimi ile benzer bir yapıdadır. İncelenen lehçelerde kelimenin temel anlam özelliğinin korunmasıyla birlikte anlam dairesinin genişlediği görülmektedir. Çuvaş Türkçesinde kelime iki biçimde karşımıza çıkmaktadır. Hece artımının söz konusu olduğu ikinci biçimde ünlü uyumu tamdır.

35. Çuv. *nĭkĭš* ~ Kır. *negiz*

Çuv. *nĭkĭš* “temel, taban, altyapı” (ÇTS, 433)

Kır. *negiz* “temel, dayanak, taban; en önemli, belli başlı, ana, taban, esas, asıl, baz. ; gövde, sözcük gövdesi” (KTS, 592)

Kelime, Räsänen’de *negiz* biçiminde “akıl, temel, köken” anlamıyla yer almaktadır (VEWT, 352). Bu biçim Kırgız Türkçesinde devam etmektedir. Çuvaş Türkçesinde ise *r/z* denkliği kapsamında kelime sonu ünsüzü *r* beklenirken *s* ünsüzünün bulunması dikkat çekici bir unsurdur. Kelimenin temel anlamı ilgili lehçelerde mevcuttur. Karşılaştırılan biçimlerde ünlü uyumu vardır.

36. Çuv. *paytah* ~ Kır. *baytak*

Çuv. *paytah* “epeyce, bir hayli” (ÇTS, 450)

Kır. *baytak* “merkez; dağ arasında veya eteğinde hayvan bakmak için uygun olan düzlük yer” (KTS, 308)

Kelime, Räsänen’de *baytak* şeklinde “geniş çapta genişletilmiş, çok, çok sayıda” anlamında kaydedilmiştir (VEWT, 57). Bu biçim Kırgız Türkçesinde

korunmuştur. Çuvaş Türkçesinde ise kelime başı ünsüzü tonsuz üsüz özelliğine sahiptir. Kelime sonunda *k/h* denkliği vardır. Kelimenin temel anlamı Çuvaş Türkçesinde korunmuştur. Kırgız Türkçesinde ise anlam değişimi söz konusu olmuştur. Kayıtlı olan biçimlerde ünlü uyumu tamdır.

37. Çuv. *pakılçak* ~ Kır. *bagalçak*

Çuv. *pakılçak* “bilek, ayak bileği” (ÇTS, 451)

Kır. *bagalçak* “atın tırnağının üzerindeki boğum; tıknaz, kısa boylu” (KTS, 223)

Kelime Eski Türkçede *bakanak* ~ *bakayuk* şeklindedir (DLT, 571). Kelimeye Türkiye Türkçesi güncel sözlüğünde rastlanmazken derleme sözlüğünde, *bakanak* “geviş getiren hayvanların körelmiş tırnakları; geviş getiren hayvanların tırnaklarının arası; geviş getiren hayvanların tırnakları; atın ve geviş getiren hayvanların bileği; hayvanların arka bacağı ile karnının birleştiği yerdeki tersine dönen tüyler; koyun bacağı” biçiminde rastlanılır (DS – C. II, 490). Kelime Eski Türkçede “toynaklıların toynak arası çatalı ve çatalın bir parçası” anlamındadır. Bu anlam Kırgız Türkçesinde korunmakla birlikte “tıknaz, kısa boylu” anlamını kazanmış ve kelimenin anlam dairesini genişletmiştir. Çuvaş Türkçesinde ise anlam değişimi bulunmaktadır. Lehçelerde kayıtlı olan biçimler ünlü uyumuna uymaktadır.

38. Çuv. *pīriş* ~ Kır. *murç*

Çuv. *pīriş* “biber” (ÇTS, 469)

Kır. *murç* “karabiber bitkisi; karabiber, bu bitkinin baharat olarak kullanılan kuru ve siyah tanesi; bu tanelerin kurutulup öğütülmesiyle yapılan toz; etkili, tesirli, sert söz; ateş gibi, güçlü kimse” (KTS, 564)

Kelime Eski Türkçede *murç* biçiminde, “biber” anlamıyla kayıtlıdır (DLT, 765). Bu biçim Kırgız Türkçesinde aynen devam etmektedir. Çuvaş Türkçesinde ise kelime hece artımı söz konusudur. Lehçede kayıtlı olan biçim *ç /ş* denkliğine örnek teşkil etmektedir. Türkiye Türkçesi güncel sözlüğünde bulunmayan bu kelime, derleme sözlüğünde *burç* “karabiber” şeklinde yer almaktadır (DS – C. II, 795). Kelimenin temel anlam özelliği Çuvaş Türkçesinde korunmuştur. Kırgız Türkçesinde ise anlam daralması gerçekleşerek kelimenin biberin bir türü için

kullanıldığı görülmektedir. Bununla birlikte kelime “etkili, tesirli, sert söz; ateş gibi, güçlü kimse” anlamlarını kazanarak kullanım alanını genişletmiştir. Çuvaş Türkçesindeki biçimde ünlü uyumu tamdır.

39. Çuv. *pǎrkǎ* ≈ *pǎrhǎ* ~ Kır. *bürküt*

Çuv. *pǎrkǎ* ≈ *pǎrhǎ* “altın kartal” (ÇTS, 486, 488)

Kır. *bürküt* “kartal; kahraman, bahadır” (KTS, 464)

Kelime, Räsänen’de *pürküt* “kartal” şeklinde geçmektedir (VEWT, 93). İlgili lehçelerde kayıtlı olan biçimler, benzer ses ve şekil özelliklerine sahip olup temel anlamı korumaktadırlar. Kırgız Türkçesinde kelime mecazlaşma yoluyla yeni bir anlam kazanarak anlam genişlemesine uğramıştır. İncelenen biçimler ünlü uyumunu taşımaktadır.

40. Çuv. *pǎrlǎhen* ~ Kır. *büldürkön*

Çuv. *pǎrlǎhen* “bir tür böğürtlen; çilek, ahududu, böğürtlene benzer ekşi bir meyve” (ÇTS, 486)

Kır. *büldürkön* “böğürtlen” (KTS, 460)

Kelime, Räsänen’de *büldürkön* biçiminde “kızılılık” anlamıyla yer almaktadır (VEWT, 93). İncelenen lehçelerde küçük fonetik farklarla yer alan biçimler benzer ses ve anlam özellikleri taşımaktadır. Türkiye Türkçesi güncel sözlüğünde var olmayan kelime, derleme sözlüğünde *büldürgen* “böğürtlen” şeklinde kayıtlıdır (DS – C. II, 819). İki lehçede de ünlü uyumu vardır.

41. Çuv. *pǎshe* ≈ *puteke* ~ Kır. *bötögö*

Çuv. *pǎshe* “kursak, guatr” ≈ *puteke* “(kuş hakkında) kursak; (hayvanlar hakkında) böbrek” (ÇTS, 489, 532)

Kır. *bötögö* “taşlık, konsa, katı” (KTS, 417)

Eski Türkçede rastlanamayan kelime, Çağatay Türkçesinde *bütege* biçiminde “mide, kursak” anlamıyla kayıtlıdır (ŞSSL, 164). Kırgız Türkçesinde duda uyumu etkisiyle kelimenin ünlülerinde yuvarlaklaşma vardır. Çuvaşçada kelime iki biçimde

kullanılmaktadır. Çuvaş Türkçesindeki biçimler Kırgız Türkçesindeki biçime göre farklı bir yapıda olsa da gerçekleşen ses olayları düşünüldüğünde denk kelimeler olduğu anlaşılmaktadır. İki lehçede de kelimenin anlamı bulunmakla birlikte anlam genişlemesi de söz konusu olmuştur. Üstte yer alan biçimler ünlü uyumuna uymaktadır.

42. Çuv. *pǎü* ~ Kır. *bitik*

Çuv. *pǎü* “tılsım, muska, nazarlık” (ÇTS, 491)

Kır. *bitik* “yazı, yazılı metin” (KTS, 371)

Kelime Eski Türkçede *bitig* biçiminde “kitap, mektup, yazılı kağıt; yazı; muska” anlamındadır (DLT, 590). Bu kelime Kırgız Türkçesinde kelime sonunda tonsuzlaşma ile devam etmektedir. Çuvaş Türkçesinde iki heceli kelimelerin sonunda görülmeyen *k* ünsüzü bu örnekte de mevcuttur. Türkiye Türkçesi güncel sözlüğünde rastlanmazken derleme sözlüğünde, *biti* [*bitgi*, *bitik*] “defter; mektup; kitap; forma, kitap parçası; muska; vesika, vekâletname, senet, kart, kimlik cüzdanı, tezkere” biçiminde rastlanılır (DS – C. II, 710). Çuvaş Türkçesindeki kelime sadece “muska” anlamını korurken Kırgız Türkçesinde “yazılı metin” anlamı korunmuştur. Kırgız Türkçesinde hem kalınlık-incelik uyumu hem de düzlük-yuvarlaklık uyumu varken Çuvaş Türkçesinde sadece kalınlık-incelik uyumu vardır.

43. Çuv. *pike* ~ Kır. *biyke* ~ *biykeç*

Çuv. *pike* “güzel kadın, dilber, küçük hanım” (ÇTS, 493)

Kır. *biyke* ~ *biykeç* “(evlenmemiş kızlar için) hanımefendi” (KTS, 373)

Çağatay Türkçesinde *bike* biçiminde olan kelime (ŞSL, 195), Çuvaşça ve Kırgızcada da benzer şekil özellikleriyle yer almaktadır. Türkiye Türkçesi güncel sözlüğünde bulunmayan bu kelime, derleme sözlüğünde *bike* [*biyke*] “kadın, hanım; görümce” şeklinde yer almaktadır (DS – C. II, 689). Kelime “hanımlar için kullanılan muhterem kız, küçük hanım anlamındaki unvan kelimesi; evli olmayan kız; çocuğu olmayan kız” anlamıyla kayıtlıdır. Kelimenin “küçük hanım” anlamı Çuvaş Türkçesinde devam ederken “evlenmemiş kız” anlamı Kırgız Türkçesinde devam etmektedir. Karşılatırılan kelimelerde ünlü uyumu söz konusudur.

44. Çuv. *purî* ≈ *pur* ~ Kır. *baarı*

Çuv. *purî* “hep, hepsi, her şey, tamamı” ≈ *pur* “tüm, bütün, hep, her, tamam, baştan başa” (ÇTS, 523, 524)

Kır. *baarı* “hepsi, tamamı, tümü; her şey” (KTS, 217)

Kelime, Çağatay Türkçesinde *barısı* biçiminde “hepsi, tamamı” anlamıyla yer almaktadır (ŞHD, 366). Kırgız Türkçesindeki biçimde ikincil uzun ünlü söz konusudur. Çuvaş Türkçesinde ise kelime tonsuz ünsüzle yer almaktadır. Kelime Eski Türkçe biçiminde üç heceliyken Kırgız Türkçesinde iki heceli, Çuvaş Türkçesinde hem iki heceli hem tek heceli olarak karşımıza çıkmaktadır. Türkiye Türkçesi güncel sözlüğünde rastlanmayan bu kelimeye derleme sözlüğünde *barısı* “bütünü, tamamı, hepsi” şeklinde rastlanılmaktadır (DS – C. II, 532). Lehçelerdeki kelimelerin sahip olduğu anlam, Çağatayca sözlükte yer alan anlam ile aynıdır. Çuvaş Türkçesinin *purî* biçimi ve Kırgız Türkçesinde ünlü uyumu vardır. Kırgız Türkçesindeki kelime ünlü uyumunu taşımaktadır.

45. Çuv. *puskiç* ~ Kır. *baskıç*

Çuv. *puskiç* “basamak, üzengi” (ÇTS, 527)

Kır. *baskıç* “merdiven; aşama” (KTS, 272)

Çağatay Türkçesinde *baskıç* biçiminde olan kelime (AL, 124), Kırgız Türkçesinde aynı biçimde yer alırken Çuvaş Türkçesinde gerçekleşen hâdiseler (*b/p* denkliği, *-a-* > *-u-* değişimi) neticesinde *puskiç* biçiminde yer almaktadır. Kelimeye Türkiye Türkçesi güncel sözlüğünde rastlanmazken derleme sözlüğünde, *başık* [*başgaç*, *baskıç*] “merdiven, el merdiveni, merdiven basamağı, iskele” biçiminde rastlanılır (DS – C. II, 536, 538, 539, 542). Kelimenin “merdiven” anlamı her iki lehçede de korunmakla birlikte anlam genişlemesi de görülmektedir. Ele alınan biçimlerde ünlü uyumu vardır.

46. Çuv. *putene* ~ Kır. *bödönö*

Çuv. *putene* “dişi bıldırcın” (ÇTS, 532)

Kır. *bödönö* “bıldırcın” (KTS, 407)

Çağatay Türkçesinde *bödene* biçiminde olan kelime, “dişi bıldırcın, bıldırcının dişisi” anlamıyla yer almaktadır (AL, 143). Kırgız Türkçesinde ilerleyici benzeşme ile kelimenin ikinci ve üçüncü hecelerinde *-e- > -ö-* değişimi bulunmaktadır. Çuvaş Türkçesinde *b/p* denkliği, *-ö- > -u-* değişimi, *d/t* denkliği yer almaktadır. Türkiye Türkçesi güncel sözlükte bulunmayan bu kelime, derleme sözlüğünde *bödene* “bıldırcın” biçiminde kayıtlıdır (DS – C. II, 757). Kelimenin temel anlamı Çuvaş Türkçesinde korunmuş, Kırgız Türkçesinde ise anlam dairesi genişlemiş ve cinsiyet fark etmeksizin bütün bıldırcınlar için kullanılmıştır. Çuvaş Türkçesinde hem kalınlık-incelik uyumu hem de düzlük-yuvarlaklık uyumu varken Kırgız Türkçesinde sadece kalınlık-incelik uyumu vardır.

47. Çuv. *saran* ~ Kır. *saran*

Çuv. *saran* “cimri, hasis, eli sıkı” (ÇTS, 566)

Kır. *sarañ* “cimri” (KTS, 767)

Kelime Eski Türkçede *saran* biçimindedir (DLT, 805). Bu içim iki lehçede de devam etmektedir. Kelimenin “cimri” anlamı ilgili lehçelerde korunmuştur. İncelenen biçimler ünlü uyumuna uymaktadır.

48. Çuv. *sırka* ≈ *serhe* ~ Kır. *sırğa*

Çuv. *sırka* ≈ *serhe* “küpe, bazı hayvanların boyunlarının iki yanından sarkan deri uzantıları; kulak memelerine takılan süs eşyası” (ÇTS, 577)

Kır. *sırğa* “küpe, bazı hayvanların boyunlarının iki yanından sarkan deri uzantıları; kulak memelerine takılan süs eşyası” (KTS, 799)

Kelime Eski Uygur Türkçesinde *ısırka* biçiminde “küpe” anlamıyla yer almaktadır (EUES, 291). Kırgız Türkçesi ve Çuvaş Türkçesindeki biçimlerde kelime ünsüz harfle başlamaktadır. Çuvaş Türkçesinde kelimenin iki biçimi bulunmaktadır. Bu biçimlerden birisinde artdamak ünlüsü yer alırken diğer biçimde öndamak ünlüsü ve lehçede beklediğimiz *k/h* denkliği yer almaktadır. Kelime Türkiye Türkçesi güncel sözlüğünde yer almazken derleme sözlüğünde *ısırğa* “küpe”; *sırğa* “küpe” şekilde geçmektedir (DS – C. VII, 2491; C. X, 3615). İlgili lehçelerde kelimenin temel anlamı

korunmakla birlikte anlam genişlemesi de söz konusu olmuştur. Üstte yer alan biçimler ünlü uyumunu taşımaktadır.

49. Çuv. *sîh* ~ Kır. *suk*

Çuv. *sîh* “açgözlü, tamahkâr, haris; hunhar, kana susamış, kan dökücü” (ÇTS, 579)

Kır. *suk* “obur, açgöz, doymak bilmeyen kimse; kıskançlık, haset” (KTS, 844)

Kelime Eski Türkçede *suk* biçiminde “açgözlü, doymaz” anlamıyla bulunmaktadır (DLT, 835). Bu biçim Kırgız Türkçesinde hiçbir ses olayı gerçekleşmeden korunmaktadır. Çuvaş Türkçesinde ise *-u-* > *-î-* değişimi, *-k* > *-h* sızıcılaşması mevcuttur. Kelimenin temel anlam özelliği incelenen lehçelerle korunmakla birlikte anlam genişlemesi de gerçekleşmiştir. Eski Türkçedeki gibi tek heceli yapıya sahip olan kelimeler ünlü uyumu bakımından değerlendirilememektedir.

50. Çuv. *sîm* ~ Kır. *sımak*

Çuv. *sîm* “benzerlik; ton, arıntı, nüans” (ÇTS, 587)

Kır. *sımak* “gibi, benzer” (KTS, 793)

Tarihî lehçelerde rastalayamadığımız bu kelimenin Çuvaşça ve Kırgızcada benzer ses ve anlam özellikleri ile yer alması dikkat çekicidir. Kırgız Türkçesindeki biçimde ünlü uyumu vardır.

51. Çuv. *sulhîn* ~ Kır. *salkın*

Çuv. *sulhîn* “soğuk, serin” (ÇTS, 614)

Kır. *salkın* “serin, ılık ile soğuk arası; soğuk, ilgisiz” (KTS, 754)

Kelime, Eski Uygur Türkçesinde *salkın* biçiminde yer almaktadır (EUES, 577). Kelime sonu *m* ünsüzü ele alınan lehçelerde *n* ünsüzü olarak görülmektedir. Çuvaş Türkçesinde ilk hece ünlüsünde daralma, ikinci hece başında *k/h* denkliği vardır. Türkiye Türkçesi güncel sözlüğünde rastlanmayan bu kelime, derleme sözlüğünde *salkın* “serinlik, güneşsiz, açık ve iyi havalı yer” şeklinde rastlanır (DS – C. X, 3526). Kelime Eski Türkçede “soğuk; kırağı, çiy, şebnem” anlamıyla kayıtlıdır. İlgili lehçelerde kelimenin “soğuk” anlamı korunmuştur. Kırgız

Türkçesinde mecazlaşma yoluyla kelime yeni anlam kazanara anlam dairesini genişletmiştir. Üstte yer alan biçimler ünlü uyumuna uymaktadır.

52. Çuv. *sunar* ~ Kır. *sonor*

Çuv. *sunar* “av” (ÇTS, 615)

Kır. *sonor* “yeni yağmış karda yapılan avcılık” (KTS, 817)

Kelime, Räsänen’de *sunar* biçiminde “av” anlamıyla yer almaktadır (VEWT, 428). İlgili lehçelerde kelime, benzer şekil ve anlam özellikleri bulunmaktadır. Çuvaş Türkçesinde hem kalınlık-incelik uyumu hem de düzlük-yuvarlaklık uyumu varken Kırgız Türkçesinde dudak uyumu neticesinde ikinci hecede geniş-yuvarlak ünlünün olması sebebiyle sadece kalınlık-incelik uyumu vardır.

53. Çuv. *şkır* ~ Kır. *cügörü*

Çuv. *şkır* “ekmek, somun” (ÇTS, 140)

Kır. *cügörü* “mısır, darı” (KTS, 665)

Kelime, Eski Türkçede *yügür* $\approx$ *ügür* biçiminde “ak darı” anlamıyla kayıtlıdır (DLT, 992). Kırgız Türkçesinde *y-* $\rightarrow$ *c-* değişimi ve hece artımı ile kelime yer almaktadır. Çuvaş Türkçesinde ise *y/ş* denkliği, kelime ünlülerinde vurgusuzlaşma, kelime içi tonsuzlaşma yer almaktadır. Kelimenin temel anlam özelliği Kırgız Türkçesinde korunmuştur. Çuvaş Türkçesinde ise bu maddeden yapılan yiyeceğin adı olarak kullanılmış, anlam değişimi söz konusu olmuştur. Bu lehçede “darı, mısır” anlamında kullanılan *vir* kelimesi mevcuttur (ÇTS, 639). Çuvaş Türkçesinde hem kalınlık-incelik uyumu hem de düzlük-yuvarlaklık uyumu varken Kırgız Türkçesinde sadece kalınlık-incelik uyumu vardır.

54. Çuv. *şimil* ~ Kır. *cumuş*

Çuv. *şimil* “sebep, neden, bahane; ihtiyaç, gereksinim, gerek” (ÇTS, 641)

Kır. *cumuş* “iş, bir sonuç elde etmek, herhangi bir şey ortaya koymak için güç harcayarak yapılan etkinlik, çalışma; iş, bir kuvvetin uygulanma noktasını hareket ettirirken harcadığı güç; birinden istenen hizmet veya birine verilen görev” (KTS, 657)

Kelime Eski Türkçede *yumuş* biçiminde bulunmaktadır (DLT, 988). Kırgız Türkçesinin genel özelliği olan *y > c* değişimi bu örnekte mevcuttur. Çuvaş Türkçesinde ise beklenildiği üzere *y/ş* ve *ş/l* denkliği yer almaktadır. Türkiye Türkçesi güncel sözlüğünde bulunmayan bu kelime, derleme sözlüğünde *yumuş* “toplantı, topluluk; iş, hizmet buyruğu; görev, vazife şeklinde bulunmaktadır (DS – C. XI, 4318). Kelime, “iki veya daha fazla adam arasındaki haberleşme, haber götürüp getirme” anlamına sahiptir. Bu anlam Kırgız Türkçesinde korunmakla birlikte yakın anlam çerçevesinde yeni anlamlar kazanarak anlam genişlemesine uğramıştır. Çuvaş Türkçesinde ise anlam değişimi vardır. İncelenen biçimler ünlü uyumuna uymaktadır.

55. Çuv. *şirttan* ~ Kır. *çorton*

Çuv. *şirttan* “turna balığı” (ÇTS, 644)

Kır. *çorton* “turna balığı” (KTS, 753)

Eski Türkçede rastlanmayan bu kelime Çağatay Türkçesinde *çortun* “yılan balığı” olarak bulunmaktadır (ŞSL, 312). Ses özellikleri bakımından farklı görünümlere sahip olan bu kelimeler, Yegerov’un sözlüğünde kökteş biçimler olarak kaydedilir (ESCYA, 335). Kırgız Türkçesinde ilerleyici benzeşme ile ikinci hece ünlüsünde değişim söz konusudur. Çuvaş Türkçesinde ise *ç/ş* denkliği, *-o-* > *-i-* değişimi ve ünsüz ikizleşmesi görülmektedir. Standart Türkiye Türkçesinde *çortun* biçimi korunmamış, Türkçe Sözlük’te *turna balığı* kelimesi yer almaktadır (TS, 2388). Çuvaş Türkçesinde hem kalınlık-incelik uyumu hem de düzlük-yuvarlaklık uyumu varken Kırgız Türkçesinde sadece kalınlık-incelik uyumu vardır.

56. Çuv. *şimel* ~ Kır. *çömölö*

Çuv. *şimel* “dokurcun, bir araba çavdar yığını” (ÇTS, 649)

Kır. *çömölö* “biçilmiş ot yığını” (KTS, 756)

Eski Türkçede rastlamadığımız bu kelimenin Çuvaşça ve Kırgızcada benzer ses ve anlam özellikleri ile yer alması dikkat çekicidir. Standart Türkçede yer almayan bu kelime, Anadolu ağızlarında *simele* biçiminde “biçilmiş birkaç tutam ekin” anlamıyla yer almaktadır (DS – C. X, 3636). Kırgız Türkçesi ve Anadolu ağzında üç heceli olan kelime Çuvaş Türkçesinde iki hecelidir. Çuvaş Türkçesinde hem kalınlık-

incelik uyumu hem de düzlük-yuvarlaklık uyumu varken Kırgız Türkçesinde sadece kalınlık-incelik uyumu vardır.

57. Çuv. *şilām* ~ Kır. *celim*

Çuv. *şilām* “tutkal, zamk, yapıştırıcı” (ÇTS, 665)

Kır. *celim* “zamk, yapıştırıcı; plastik, plastikten yapılan” (KTS, 559)

Eski Türkçede *yelim* biçiminde “tutkal” anlamıyla kayıtlı olan kelime (DLT, 964), ilgili lehçelerde beklenen ses olayları neticesinde benzer ses ve şekil özelliklerine sahiptir. Kelimenin temel anlamı her iki lehçede de korunmakla birlikte anlam genişlemesi de söz konusu olmuştur. Karşılaştırılan biçimlerde ünlü uyumu vardır.

58. Çuv. *şuhrīm* ~ Kır. *çakırım*

Çuv. *şuhrīm* “kilometre” (ÇTS, 671)

Kır. *çakırım* “insan bağırınca sesinin ulaştığı mesafe; kilometre” (KTS, 689)

Kelime *çağır-* fiiliyle ilgili gibi görülmektedir (KITS, 45). Bu kelime Çuvaşça Kırgızca ve Anadolu ağızlarında benzer ses ve anlam özellikleri ile karşımıza çıkmaktadır. Türkiye Türkçesi güncel sözlükte var olmayan bu kelime, Derleme Sözlük’ünde *çakırım* “kilometre” varlığını göstermektedir (DS – C. III, 1046). Kırgız Türkçesinde üç heceli bir yapı söz konusuyken Çuvaş Türkçesi ve Anadolu ağızındaki biçimlerde iki heceli bir yapı bulunmaktadır. İncelenen biçimler ünlü uyumuna uymaktadır.

59. Çuv. *tavra* ~ Kır. *tegerek*

Çuv. *tavra* “çevre, dolay, civar, daire, halka” (ÇTS, 680)

Kır. *tegerek* “tekerlek, yuvarlak; etraf, çevre” (KTS, 974)

Kelime Eski Uygur Türkçesinde *tegre* biçiminde kayıtlıdır (EUES; 690). Kırgız Türkçesinde hece artımı görülmektedir. Çuvaş Türkçesinde ise kelime içi *g* ünsüzü *v* ünsüzü olarak yer almaktadır. İlgili lehçede kelime artıdamak ünlülerine sahiptir. Kelime, Türkiye Türkçesi güncel sözlüğünde yer almazken derleme sözlüğünde şu şekilde geçmektedir: *tekre* “çevre, bölge” (DS – C. X, 3867). Kelime,

Eski Türkçede “çevre, etraf; çevresinde, etrafında, çevresi, dört bir tarafı” anlamıyla kayıtlıdır. Bu anlam bahsi geçen lehçelerde devam etmektedir. Kırgız Türkçesinde benzetme yoluyla kelime “tekerlek” anlamını kazanarak anlam dairesini genişletmiştir. Ele alınan biçimlerde ünlü uyumu söz konusudur.

60. Çuv. *takan* ~ Kır. *taka*

Çuv. *takan* “nal” (ÇTS, 683)

Kır. *taka* “nal; ayakkabı topuğu, ökçe” (KTS, 915)

Eski Türkçe döneminde rastlanılmayan kelime, Orta Türkçe döneminde *taga* “nal” şeklinde yer almaktadır (KITS, 258). Kırgız Türkçesi ve Çuvaş Türkçesinde kelime içinde tonsuzlaşma söz konusudur. Kelime, Çuvaş Türkçesinde kapalı heceli görülmektedir. Kelimenin temel anlamı incelenen lehçelerde kayıtlıdır. Kırgız Türkçesinde benzetme yoluyla kelime farklı kullanım alanlarına da sahip olarak anlamını genişletmiştir. İki lehçede de ünlü uyumu tamdır.

61. Çuv. *takır* ~ Kır. *takır*

Çuv. *takır* “düz, düzgün, doğru; muntazam, pürüzsüz” (ÇTS; 683)

Kır. *takır* “bitkisiz yer, çöl” (KTS, 917)

Çağatay Türkçesinde *takır* biçiminde yer alan kelime (ŞSL, 227), İki lehçede de aynı ses özellikleriyle bulunmaktadır. Kelimenin “katı, kuru, sert yer, kak yer, ot bitmez yer” anlamı Kırgız Türkçesinde korunmuştur. Çuvaş Türkçesinde ise anlam değişimi söz konusudur. İncelenen biçimlerde ünlü uyumu vardır.

62. Çuv. *tirek* ~ Kır. *terek*

Çuv. *tirek* “kavak” (ÇTS, 690)

Kır. *terek* “kavak ağacı; genel olarak ağaç” (KTS, 999)

Kelime Eski Uygur Türkçesinde *terek* biçiminde “kavak ağacı” anlamıyla kayıtlıdır (EUES; 708). İncelenen lehçelerdeki biçimler kelimenin Eski Türkçe biçimi ile benzerdir. Lehçelerde kelimenin Eski Türkçe anlamı korunmakla birlikte Kırgız Türkçesinde “genel olarak ağaç” anlamıyla anlam genişlemesi söz konusu olmuştur.

Çuvaş Türkçesinde “bir tür kavak ağacı, karakavak” anlamına gelen *tar ≈ tar yivışi* biçiminde bir kelime de yer almaktadır (ÇTS, 690). Türkiye Türkçesi güncel sözlükte bulunmayan bu kelime, derleme sözlüğünde *terek* “ağaç” biçiminde kayıtlıdır (DS – C. X, 3889). Kırgız Türkçesi ve Çuvaş Türkçesi için kayıtlı olan biçimlerde ünlü uyumu tamdır.

63. Çuv. *tarakan* ~ Kır. *tarakan*

Çuv. *tarakan* “hamam böceği” (ÇTS, 691)

Kır. *tarakan* “hamam böceği” (KTS, 944)

Tarihî dönemlerde rastlanamayan bu kelime, aynı biçim ve aynı anlam ile Kırgız Türkçesi ve Çuvaş Türkçesinde varlığını göstermektedir. İki lehçede de ünlü uyumu vardır.

64. Çuv. *tıvan* ~ Kır. *tuugan*

Çuv. *tıvan* “öz; akraba, hısım” (ÇTS, 697)

Kır. *tuugan* “akraba, kan bağıyla birbirine bağlı olan kimseler; kardeş, adı bilinmeyen kimselere söylenen bir seslenme sözü; yakın, aralarında değer verilen ortak bir bağ bulunan kimse, kardeş” (KTS, 1108)

Tarihî lehçelerde rastlanamayan bu kelime, Ceylan tarafından *toğ-* fiilinden geldiği belirtilir (ÇÇSB, 85). İlgili lehçelerde bulunan kelimeler, *toğ-* fiilinin *-gan* fiilden isim yapım eki almasıyla oluşmuştur. Kırgız Türkçesinde kelimenin fiil kökünden ikincil ünlü söz konusudur. Çuvaş Türkçesinde ise kelime içi konumda olan *g* sesi düşmüş, diğer *g* sesi ise *v* ünsüzüne değişmiştir.

Standart Türkçede bulunmayan bu kelime, Anadolu ağızlarında *tuvgan* “akraba, dost” biçiminde varlığını devam ettirmektedir (DS – C. X, 4002). Üstte yer alan biçimler ünlü uyumunu taşımaktadır.

65. Çuv. *titiş* ~ Kır. *tutaş*

Çuv. *titiş* “devamlı, sürekli; düzenli olarak; sıklıkla, sık sık” (ÇTS, 712)

Kır. *tutaş* “bitişik, aralıksız; hepsi, tümü, tamamı” (KTS, 1105)

Kelime Kutadgu Bilig’de *tutaşı~ tutşı* şeklindedir (KB,475). İlgili lehçelerde kelime sonu ünlüsünün yer almaması sebebiyle var olan biçimlerin iki heceli bir yapıya sahip oldukları görülmektedir. Karşılaştırılan biçimler Eski Türkçe biçimi ile benzer ses ve şekil özelliğine sahiptir. Türkiye Türkçesi güncel sözlüğünde var olmayan kelime, derleme sözlüğünde *tutaş* “aralıksız, bitişik” olarak karşımıza çıkmaktadır (DS – C. X, 3999). Kelimenin “devamlı, her zaman, daima” anlamı bahsi geçen lehçelerde devam etmektedir. İncelenen lehçelerdeki biçimler ünlü uyumuna uymaktadır.

66. Çuv. *tıl* ~ Kır. *tuş*

Çuv. *tıl* “bir şeyin yan tarafı, karşı; ” (ÇTS, 722)

Kır. *tuş* “bir şeyin yan tarafı, karşı; belli bir dönem, zaman” (KTS, 1102)

Kelime Eski Uygur Türkçesinde *tuş* biçimindedir (EUES; 762). Bu biçim Kırgız Türkçesinde korunmuştur. Çuvaş Türkçesinde ise *ş/l* denkliği kapsamında kelime *tıl* biçiminde görülmektedir. Eski Türkçe biçimde artdamak ünlüsü yer alırken Çuvaş Türkçesinde öndamak ünlüsü yer almaktadır. Türkiye Türkçesi güncel sözlüğünde yer almazken derleme sözlüğünde şu şekilde geçmektedir: *duş* “doğrultu, yön” ; *tuş* “hedef; eş, yoldaş, yaşı” (DS – C. IV, 1608; C. X, 3996). Kelime Eski Türkçede “eşit, denk, karşılaşma; zaman” anlamındadır. Çuvaş Türkçesinde anlam değişimi söz konusudur. Kırgız Türkçesi temel anlam özelliğini korurken anlam genişlemesine uğramıştır.

67. Çuv. *tış* ~ Kır. *tüs*

Çuv. *tış* “renk, görünüş, biçim, tavır, hâl, özellik” (ÇTS, 732)

Kır. *tüs* “renk; görüntü, görünüş” (KTS, 1126)

Kelime Karahanlı Türkçesinde *tüs* biçiminde “renk, güzel koku, rayiha” anlamlarıyla kayıtlıdır (KB, 481). Benzer şekil ve anlam özellikleriyle incelenen lehçelerde görülmektedir. Standart Türkçede var olmayan kelime, derleme sözlüğünde *tüs* “renk” olarak karşımıza çıkmaktadır (DS – C. X, 4014).

68. Çuv. *tikš* ~ Kır. *tegiz*

Çuv. *tikš* “değişmez, dengeli; sakın, düz, muazzam” (ÇTS, 737)

Kır. *tegiz* “düz; hepsi birden, aynı anda; tümü, hepsi; hepsini birden; tamamen, büsbütün” (KTS, 976)

Çağatay Türkçesinde *tegiz* biçiminde “düz, doğru, yassı, müsavi, eşit” anlamıyla kayıtlı olan kelime (ŞSL, 228), ilgili lehçelerde benzer ses ve şekil özellikleri göstermektedir. Kelimenin anlamı her iki lehçede de devam etmekte olup anlam genişlemesi söz konusu olmuştur. Bahsi geçen lehçelerdeki biçimler ünlü uyumuna uymaktadır.

69. Çuv. *tulĩ* ~ Kır. *talkan*

Çuv. *tulĩ* “buğday” (ÇTS, 751)

Kır. *talkan* “kıрма, kavrulmuş ve dövülmüş tahıl” (KTS, 923)

Kelime, Eski Türkçede *talkan* şeklinde karşımıza çıkmaktadır (DLT, 564). Bu biçim Kırgız Türkçesinde aynen korunmuştur. Çuvaş Türkçesinde ise kelime *tulĩ* biçimiyle diğer lehçedeki biçimden farklı bir yapıda gözüke de Fedotov tarafından denk biçimler olarak kaydedilmiştir (ETÇYA, 244). Kelime Eski Türkçede “kavut, kavrulmuş, dövülmüş arpa” anlamıyla kayıtlıdır. Bu anlam Kırgız Türkçesinde korunarak sadece arpa için değil tüm tahıllar için kullanım alanı göstermektedir. Bu sebeple lehçede anlam genişlemesinden bahsedilebilmektedir. Çuvaş Türkçesinde ise kelime “buğday” anlamını taşımaktadır. Karşılaştırılan biçimlerde ünlü uyumu vardır.

70. Çuv. *tutĩh* ~ Kır. *dat*

Çuv. *tutĩh* “pas” (ÇTS, 762)

Kır. *dat* “pas, kir” (KTS, 797)

Eski Türkçede *tat* biçiminde olan kelime Çuvaşçada hece artımı ile karşımıza çıkmıştır (DLT, 861). Kelime Çuvaş Türkçesinde ünlü uyumuna uymaktadır. Kelimenin “kılıç vb. üzerinde kabaran pas” anlamı her iki lehçede de korunmuştur. Türkçe Sözlük’te yer almayan bu kelime, Anadolu ağızlarında *tot* “pas” biçiminde varlığını sürdürmektedir (DS – C. XII, 4771).

71. Çuv. *uyıl* ~ Kır. *ayıl*

Çuv. *uyıl* “kolan” (ÇTS, 776)

Kır. *ayıl* “kolan, semer veya eyeri bağlayan yassı kemer” (KTS, 185)

Orta Türkçede *ayıl* şeklinde olan kelime (KITS, 18), Kırgız Türkçesinde aynen korunurken Çuvaşçada ilk hece ünlüsü dar olarak görülmektedir. Kelimenin “semer kolanı” anlamı iki lehçede de mevcuttur. Türkiye Türkçesi güncel sözlüğünde yer almazken derleme sözlüğünde şu şekilde geçmektedir: *ayıl* “toka, zincir tokası” (DS – C. I. 418). Kelime ilgili lehçelerde ünlü uyumuna uymaktadır.

72. Çuv. *ulank* ~ Kır. *alabuga*

Çuv. *ulanki* “tatlı su levreği” (ÇTS, 779)

Kır. *alabuga* “tatlı sulara yaşayan, ön yüzgeçleri benekli olan kırmızı balık türü” (KTS, 70)

Kıpçak Türkçesinde *alaboğa* “büyük deniz hayvanı” olarak rastladığımız kelime (KITS, 6), Kırgız Türkçesinde benzer ses özellikleri gösterirken Çuvaş Türkçesinde farklı ses özellikleri göstermektedir. Ancak bu biçimler Fedotov tarafından kökteş yapılar olarak verilmiştir (ETÇYA, 275). Dört heceli bir yapıya sahip olan kelime, Çuvaş Türkçesinde üç heceli olarak yer almaktadır. Kelimenin anlamı lehçelerde anlam daralmasıyla bir balık türü için kullanılmaktadır. İlgili biçimlerde ünlü uyumu söz konusudur.

73. Çuv. *urlı* ~ Kır. *arkıluu*

Çuv. *urlı* “enine, enlemesine; -dan, ile, aracılığıyla, kanalıyla, sonra” (ÇTS, 787)

Kır. *arkıluu* “yardımıyla, aracılığıyla, vesilesiyle; -den, içinden, arasından, üzerinden” (KTS, 140)

Kelime Eski Uygur Türkçesinde *arkuru* şeklinde bulunmaktadır (EUES, 64). Üstte yer alan biçimler farklı ses ve şekil özelliklerine sahip olsalar da Fedotov’un sözlüğünde denk biçimler olarak verilmiştir (ETÇYA, 286). Eski Türkçede ve Kırgız Türkçesinde üç heceli olan yapı Çuvaş Türkçesinde iki heceli görülmektedir. Kelime “bir yandan öbür yana, çaprazlamasına, yanlamasına, yana yatmış bir biçimde, bir

sağa, bir sola, boylamasına” anlamıyla kayıtlıdır. Bu anlam Çuvaş Türkçesinde “enine, enlemesine” anlamıyla görülmekte olup yeni anlamlar da kazanmıştır. Kırgız Türkçesindeki kelime temel anlam özelliği göstermemektedir. Çuvaş Türkçesinde hem kalınlık-incelik uyumu hem de düzlük-yuvarlaklık uyumu varken Kırgız Türkçesinde sadece kalınlık-incelik uyumu vardır.

74. Çuv. *usal* ~ Kır. *osol*

Çuv. *usal* “kötü kalpli, öfke dolu, öfkeli, kindar, kızgın, azgın, kötü, zalim; kötülük, hınç, zarar; iğrençlik, iğrenç şey; Çuvaş halk inançlarında bir kötü ruh, *usal*” (ÇTS, 789)

Kır. *osol* “kaba, görgüye, terbiyeye aykırı; kaba, incelikten yoksun, görgüsüz, sert ve kırıcı, hoyrat; kaba, özenilmeden yapılmış, güzel olmayan; ayıp, utandıran, törelere, geleneğe aykırı, hatalı, yanlış” (KTS, 656)

Eski Türkçede *usal* biçiminde olan kelime (KB, 498), Çuvaş Türkçesinde Kutadgu Bilig’de geçtiği şekliyle bulunmaktadır. Kelime ünlüsü Kırgız Türkçesinde yuvarlaklaşmıştır. Kelimenin “gafil” anlamı her iki lehçede de devam etmekte olup yeni anlamların yer aldığı görülmektedir. Standart Türkçede yer almayan bu kelime Anadolu ağızlarında *osal* biçiminde “bayağı, kötü; işe yaramaz, zayıf” anlamıyla kayıtlıdır (DS – C. IX, 3290). İki lehçede de ünlü uyumu vardır.

75. Çuv. *hayçĭ* ≈ *haçĭ* ~ Kır. *kayçı*

Çuv. *hayçĭ* ≈ *haçĭ* “makas” (ÇTS, 817)

Kır. *kayçı* “makas” (KTS, 131)

Çağatay Türkçesinde *kayçı* şeklinde “makas” anlamıyla yer alan kelime (GN, 115), Kırgız Türkçesinde de aynı ses özellikleri ile yer almaktadır. Çuvaş Türkçesinde kelimenin iki biçimi bulunmaktadır. Her iki biçimde de *k/h* denkliği vardır. Kırgız Türkçesi ve Çuvaş Türkçesinde kelimenin “makas” anlamı devam etmektedir. İncelenen biçimlerde ünlü uyumu tamdır.

76. Çuv. *hĩntĩla* ~ Kır. *kandala* ≈ *kantala*

Çuv. *hĩntĩla* “tahtakurusu” (ÇTS, 834)

Kır. *kandala* ≈ *kantala* “tahtakurusu” (KTS, 67, 72)

Kelime Orta Türkçede *kandala* biçiminde “tahtakurusu” anlamıyla kayıtlıdır (KITS, 125). Bu anlam ilgili lehçelerde devam etmektedir. K/h denkliği neticesinde kelime Çuvaş Türkçesinde *h*’li biçimdedir. Çuvaş Türkçesinde aynı anlama gelen *hĩnkĩla*, *hĩnkla* kelimeleri de bulunmaktadır. Türkiye Türkçesinde rastlanmayan bu kelime, derleme sözlüğünde *kandalay* “tahtakurusu” olarak kayıtlıdır (DS – VIII, 2620). İki lehçede de kelime ünlü uyumuna uymaktadır.

77. Çuv. *hĩnkĩrav* ~ Kır. *koñguroo*

Çuv. *hĩnkĩrav* “çan, zil” (ÇTS, 834)

Kır. *koñguroo* “çan, kampana; zil; işaret vermek, uyarmak, çağırmak için kullanılan ve bir çan ile bu çana vuran bir tokmaktan oluşan, elle veya başka düzenlerle işletilebilen araç” (KTS, 293)

Kelime Eski Türkçede *koñragu* biçimindedir (DLT, 728). Çuvaş Türkçesinde beklenildiği üzere kelime ünsüzü *h*’lidir. Kelime Eski Türkçede “ziller, çingiraklar” anlamındadır. Bu anlam ilgili lehçelerde devam etmektedir. Standart Türkçede var olmayan bu kelime Anadolu ağızlarında *kongurdak* “hayvanların boyunlarına takılan küçük çan, çingirak; kedi, kuzu, koyun ve at gibi hayvanların süs için boyunlarına takılan, renkli ipten örülmüş yuvarlak koza gibi bir şey” şeklinde varlığını sürdürmektedir (DS – C. VIII, 2917). Kelime iki lehçede de ünlü uyumuna uymaktadır.

78. Çuv. *hĩşan* ~ Kır. *kaçan*

Çuv. *hĩşan* “ne zaman” (ÇTS, 838)

Kır. *kaçan* “ne zaman; bir zaman, geçmiş zamanda, eskiden” (KTS, 22)

Kelime Eski Türkçede *kaçan* biçimindedir (DLT, 673). Kırgız Türkçesinde Eski Türkçe biçim korunmuştur. K/h denkliği kapsamında Çuvaş Türkçesinde kelime başında *h* ünsüzü yer almaktadır. Türkiye Türkçesi güncel sözlükte rastlamadığımız bu kelime derleme sözlüğünde *kaçan* “ne zaman, ne vakit?”; *haçan ki* “ne zaman ki”; *haçan* “ne vakit, ne zaman; mademki; ne çabuk”; *açan* “ne zaman ki, -diği vakit; madem, madem ki” biçimleriyle bulunmaktadır (DS– C. I, 57, C. VII, 2248– 2249; C. VIII, 2586, C. XII, 4514). Kelimenin “ne zaman, eğer, ne zaman ki” anlamı her iki lehçede de bulunmaktadır. Kelime iki lehçede de ünlü uyumuna uymaktadır.

79. Çuv. *hıta* ~ Kır. *kuda*

Çuv. *hıta* “kayınbaba, dünür” (ÇTS, 838)

Kır. *kuda* “dünür; dünürcü” (KTS, 386)

Eski Uygur Türkçesi *kuda* “erkek adı” şeklinde geçen kelime, Çağatay Türkçesi *kuda* “bacanak” anlamıyla yer almaktadır (ŞSL, 474). Kelime Çuvaşça ve Kırgızcada görüldüğü gibi dünür anlamındadır. Kelimenin “aileye sonradan katılan” akrabalar için tercih edildiği görülmektedir. İlgili biçimlerde ünlü uyumu vardır.

80. Çuv. *hış* ~ Kır. *kay*

Çuv. *hış* “hangi, kaçınıcı; kim, bazı” (ÇTS, 840)

Kır. *kay* “hangi” (KTS, 130)

Kelime Eski Türkçede *kayu* biçiminde “*hangi, hani, nice*” anlamındadır (DLT, 286). İlgili lehçelerde tek heceli bir yapı ile karşımıza çıkan biçimler Eski Türkçe biçim ile benzer ses özelliklerine sahiptir. Çuvaş Türkçesindeki *k/h* ve *y/ş* denklikleri bu örnekte de mevcuttur. Kırgız Türkçesinde kelimenin Eski Türkçe anlamı korunmuştur. Çuvaş Türkçesinde ise Eski Türkçe anlamının yanında “kim, bazı” anlamları da görülmektedir. Yavuzarslan, bu zamirlerin **ka* zamirinden geldiğini ve çeşitli türevlerinin olduğunu belirtmektedir (1993: 309-320).

81. Çuv. *hıyah* ~ Kır. *kıyak*

Çuv. *hıyah* “ince kamış” (ÇTS, 841)

Kır. *kıyak* “yaprakları ince, uzun ve keskin bir tür bitki” (KTS, 230)

Eski Türkçede rastlanmayan bu kelime Çağatay Türkçesinde *kıyak* [*kıyağ*] biçiminde “bir tür yeşil bitki, bir tür ot” anlamıyla bulunmaktadır (FÇT, 283). Bu kelime Kırgız Türkçesinde aynı biçim özellikleri ile yer almaktadır. Çuvaş Türkçesinde ise kelime başı ve kelime sonu *k* ünsüzünde *k/h* denliği söz konusudur. İlgili lehçeler benzer anlam özelliğine sahiptir. İki lehçede de ünlü uyumu tamdır.

82. Çuv. *hîrhi* ~ Kır. *kırgıy*

Çuv. *hîrhi* “küçük doğan, toy kuşu; boynuzlu baykuş” (ÇTS, 848)

Kır. *kırgıy* “bir tür atmaca” (KTS, 220)

Kelime Eski Türkçede *kırgıy* “atmaca” (DLT, 713) biçiminde kayıtlıdır. Kırgız Türkçesinde ikinci hece ünlüsünde *-u-* > *-ı-* değişimiyle ilerleyici benzeşme bulunmaktadır. Çuvaş Türkçesinde son seste ünsüz yer almamakla birlikte kelime öndamak ünlülerine sahiptir. Standart Türkçede yer almayan bu kelime Anadolu ağızlarında *kırgı* “şahin kuşu; atmaca” olarak varlığını devam ettirmektedir (DS – C. VIII, 2821). Kelimenin Eski Türkçe anlamı Kırgız Türkçesinde korunmuştur. Çuvaş Türkçesinde anlam değişimi ile kelimenin başka tür kuşlar için kullanıldığı görülmektedir. Kırgız Türkçesi ve Çuvaş Türkçesinde kayıtlı olan biçimlerde ünlü uyumu söz konusudur.

83. Çuv. *hurah* ~ Kır. *karakçı*

Çuv. *hurah* “soyguncu, hırsız; yankesici, çapulcu” (ÇTS, 861)

Kır. *karakçı* “harami, eşkıya, haydut; korkuluk, tarla, bağ ve bahçelerde kuşların zarar vermesini önlemek için konulan, insana benzer kukla; çirkin, pis veya eli ayağı düzgün olmayanlara küçümseme sözü” (KTS, 92)

Kelime Eski Türkçede *karakçı* biçimindedir (DLT, 223). Bu biçim Kırgız Türkçesinde korunmaktadır. *Karak* kelimesindeki kelime başı ve kelime sonu *k*’si Çuvaşçada *h*’li biçimde karşımıza çıkmaktadır. Türkçe Sözlük’te kayıtlı olmayan kelime, derleme sözlüğünde şu şekildedir: *karak* “hırsız” (DS – C. VIII, 2639). Eski Türkçedeki kelime Çuvaş Türkçesinde ve Anadolu ağızlarında bir hece eksiğiyle bulunmaktadır. Kelimenin “yağmacı, yankesici” anlamı incelenen lehçelerde mevcuttur. Kırgız Türkçesinde yeni anlam özelliklerine sahip olarak anlam dairesini genişletmiştir. İki lehçede de ünlü uyumu vardır.

84. Çuv. *hurşî* ~ Kır. *kurç*

Çuv. *hurşî* “çelik” (ÇTS, 863)

Kır. *kurç* “çelik, polat; keskin, çok kesici; kılıç; katı, sert; cesur, yiğit, gözü pek; çevik, atik, tetik; hızlı, süratli; tesirli, etkili, sert, kesici; önemli, mühim; keskin, sert, çarpıcı; gözü keskin; kulak pası” (KTS, 407)

Kelime Eski Türkçede *kurç* biçimindedir (KB, 292). Eski Türkçe *kurç* biçimi Kırgız Türkçesinde aynen devam ederken Çuvaş Türkçesinde bir hece artımı söz konusudur. Kelime Eski Türkçede “çelik gibi sert, kuvvetli” anlamını taşımaktadır. İlgili lehçelerde benzetilen unsurun adı için kullanılmış, Kırgız Türkçesinde anlam genişlemesi de mevcut olmuştur. Kelime Çuvaş Türkçesinde ünlü uyumuna uymaktadır.

85. Çuv. *huşka* ~ Kır. *kaşka*

Çuv. *huşka* “beyaz leke, benek” (ÇTS, 869)

Kır. *kaşka* “akıtmalı, alnında beyaz lekesi olan hayvan; saçsız; duru, temiz; lider, danışman, bilge; cesur, yürekli; çekinmeyen, kaçınmayan (genç kızla veya gelinler için kullanılır.); bir tür ipek; ön diş” (KTS, 120)

Kelime Eski Türkçede *kaşga* biçimindedir (DLT, 691). Eski Türkçe kelime Kırgız Türkçesinde aynı ses özellikleriyle devam ederken Çuvaş Türkçesinde yine *k* ünsüzü yerine *h* ünsüzü yer almaktadır. Kelime Eski Türkçede “vücudu siyah, başı beyaz, gözlerinin çevresi siyah, yüzü beyaz olan (at, deve vb.) anlamındadır. Bu anlam özelliği ilgili lehçelerde görülmektedir. Standart Türkçede bulunmayan kelime, derleme sözlüğünde *kaşka* biçiminde “hayvanların alnındaki beyazlık, ak leke ve alnı beyaz lekeli olan hayvan” anlamıyla bulunmaktadır (DS – C. VIII, 2680). Kelime Eski Türkçede olduğu gibi Kırgız Türkçesinde ve Çuvaş Türkçesinde ünlü uyumuna uymaktadır.

86. Çuv. *çama* ~ Kır. *çama*

Çuv. *çama* “büyüklük, ölçü” (ÇTS, 881)

Kır. *çama* “güç, kuvvet, takat, hâl; kadar, ölçü, derece” (KTS, 695)

Türkiye Türkçesi güncel sözlükte bulunamayan kelime, Derleme Sözlüğünde *çama* “derece” olarak bulunmaktadır (DS1 – C. III, 1063). İki lehçede ve Anadolu ağızlarında aynı şekilde yazılan kelimenin “ölçü, derece” anlamının incelenen lehçelerde aynen devam ettiği görülmektedir.

87. Çuv. *çir* ~ Kır. *çer*

Çuv. *çir* “hastalık, illet” (ÇTS, 905)

Kır. *çer* “kötü huylu tümör; dert, sıkıntı” (KTS, 719)

Kelime Eski Türkçede *çer* biçimindedir (EUES, 226). Benzer ses ve şekil özellikleriyle Kırgız Türkçesinde devam etmektedir. Çuvaşçada kelime ünlüsü dardır. Türkiye Türkçesi güncel sözlükte yer almayan kelime, Anadolu ağızlarında *çer* “hastalık (daha çok hayvanlar hakkında); ilenç olarak söylenir”; *çer* çal- “ani hastalığa yakalanmak” şeklinde yer almaktadır (DS – C. III, 1144). Kelimenin “hastalık” anlamı Çuvaş Türkçesinde mevcutken Kırgız Türkçesinde kelime, anlam alanını daraltarak hastalığın bir türü için kullanılmaktadır. Verilen biçimler Eski Türkçedeki gibi tek hecelidir.

88. Çuv. *şillim* ~ Kır. *sindi*

Çuv. *şillim* “erkek kardeş” (ÇTS, 924)

Kır. *siñdi* “küçük kız kardeş (kadınlar için); genel olarak kendinden yaşça küçük kızlar, bayanlar için, bayanların kullandığı hitap sözü” (KTS, 808)

Kelime Eski Türkçede *siñil* biçiminde “erkeğin küçük kız kardeşi” anlamıyla kayıtlıdır (DLT, 825). Kelimeler birbirinden farklı gibi görünseler de Fedotov etimoloji sözlüğünde bu kelimeleri eş kabul etmiştir (ETÇYA, 441). Çuvaş Türkçesinde, Eski Türkçeden farklı olarak kelimenin “erkek kardeş” için kullanıldığı görülmektedir. İncelenen biçimler ünlü uyumuna uymaktadır.

89. Çuv. *şimĩ* ~ Kır. *söök*

Çuv. *şimĩ* “kemik” (ÇTS, 925)

Kır. *söök* “kemik, insanın ve omurgalı hayvanların çatısını oluşturan türlü biçimdeki sert organların genel adı; kemikten yapılmış olan; çekirdek, meyvelerin içinde bir veya birden çok bulunan, çoğu sert bir kabukla kaplı tohum; soy; ceset; dünür” (KTS, 831)

Kelime Eski Türkçede *süñük* biçimindedir (KB, 411). Kırgız Türkçesinde ikincil uzun ünlü oluşumu söz konusudur. Bu sebeple kelime tek heceli bir yapıyla karşımıza çıkmaktadır. Çuvaş Türkçesinde ise iki heceli kelimelerin sonundaki *k* ünsüzünün görülmemesi hâdisesi bu örnekte de mevcuttur. Türkiye Türkçesinde var olmayan kelime, Anadolu ağızlarında *süyek* “kemik” biçiminde varlığını korumaktadır (DS – C. X, 3713). Kelimenin “kemik” anlamı iki lehçede de devam etmekte olup Kırgız Türkçesindeki kelime yeni anlamlar kazanarak anlam dairesini genişletmiştir. Çuvaş Türkçesindeki biçim ünlü uyumuna uymaktadır.

90. Çuv. *yuman* ~ Kır. *emen*

Çuv. *yuman* “meşe ağacı” (ÇTS, 972)

Kır. *emen* “meşe ağacı” (KTS, 883)

Kelime Orta Türkçede *aman* biçiminde “meşe ağacı” anlamındadır (KITS, 8). Kırgız Türkçesindeki biçim öndamak ünlülerine sahiptir. Kelime, Çuvaşçada ön seste *y*’li görülmektedir. Uzun ünlülü kelimelerin önünde ortaya çıkan bu *y* ünsüzü, kelimenin en eski biçiminin uzun ünlülü olabileceğini akla getirmektedir. Türkçe Sözlük’te bulunmayan bu kelime, derleme sözlüğünde *emen* “dişbudak ağacı; meşe ağacı; palamut meyvesi, pelit” biçiminde bulunmaktadır (DS – C. V, 1733). Kelimenin temel anlam özelliği her iki lehçede de devam etmektedir. İki lehçede de ünlü uyumu tamdır.

2.3. Çuvaş Türkçesi – Türkiye Türkçesi

1. Çuv. *alĩ* ≈ *al* ~ TT. *el*

Çuv. *alĩ* ≈ *al* “el, kol” (ÇTS, 38-39)

TT. *el* “el” (TS, 773)

Kelimenin Eski Türkçe biçimi *elig*’dir (DLT,637). Eski Türkçe kelime sonu -g sesinin Çuvaş Türkçesinde ve Türkiye Türkçesinde düştüğü görülmektedir (*elig* > *eli*). Kelime sonunda bulunan *i* sesi ise zayıf ses olması neticesinde Türkiye Türkçesi ve Çuvaş Türkçesinde düşmüştür ancak Çuvaş Türkçesinde kelimenin iki biçimi de kullanılmaktadır. Çuvaş Türkçesinde düzenli bir şekilde gerçekleşen *a* > *e* değişimi sonucunda kelime *alĩ* ≈ *al* şeklinde görülmektedir. Kırgız Türkçesinde ise *elig* kelimesi için *kol* kelimesi kullanılmaktadır (KTS,270). Eski Türkçede “el” anlamına gelen bu kelimenin Türkiye Türkçesinde de aynı anlamda olduğu, Çuvaş Türkçesi ve Kırgız Türkçesinde ise anlam genişlemesi neticesinde “el” anlamının yanına “kol” anlamının da dâhil olduğu görülmektedir. Eski Türkçede ünlü uyumuna uyan bu kelimenin bahsi geçen kelimelerde de ünlü uyumuna uyduğu görülmektedir.

2. Çuv. *ançik* ~ TT. *enik*

Çuv. *ançik* “enik, köpek yavrusu; köpek, erkek köpek; alçak, dürzü” (ÇTS1, 53)

TT. *enik* “kedi, köpek vb. çok memeli hayvanların yavrusu; argo – çocuk” (TS, 801)

Kırgız Türkçesinde görülmeyen bu kelime Eski Türkçede *enük* biçimindedir (DLT,639). Çuvaşça da bir ses artımıyla kelime *ançik* şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Kelime “aslan, sırtlan, kurt ve köpeğin yavrusu” anlamındadır. Bu anlam Türkiye Türkçesinde korunmuş ve “çocuk” anlamını kazanarak anlam dairesini genişletmiştir. Çuvaş Türkçesinde bu kelime sadece “köpek yavrusu” için kullanılarak anlam dairesini daraltmıştır. Bu lehçede mecazlaşma yolula kelime yeni anlamlar kazanmıştır. Hem Çuvaş Türkçesi hem Türkiye Türkçesinde kelime ünlü uyumuna uymaktadır.

3. Çuv. *as* ≈ *ış* ~ TT. *us*

Çuv. *as* ≈ *ış* “akıl, bellek, hafıza; akıl, anlayış; öğüt, tavsiye” (ÇTS, 66, 94)

TT. *us* “akıl” (TS, 2420)

Kelime Eski Türkçede *us* şeklinde bulunmaktadır (DLT, 924). Temel biçim Türkiye Türkçesinde devam etmektedir. Çuvaş Türkçesinde kelime iki biçimde karşımıza çıkmaktadır. Kaydedilen biçimde kelimenin ünlüsünde farklılık görülmektedir. Kelimenin Eski Türkçede “Oğuzcada hayrı ve şerri birbirinden ayırma” anlamıyla ifade edilen akıl, karşılaştırılan lehçelerde kelimelerin anlamında bulunmaktadır. Kırgız Türkçesinde ise temel biçime benzer kelime kullanılmamaktadır. Bu kelime *akıl* “akıl, düşünme; akıl, tavsiye, öğüt” olarak yer almaktadır (KTS,58). Ele alınan lehçelerdeki biçimlerin temel biçimdeki gibi tek heceli olduğu görülmektedir.

4. Çuv. *ayak* ~ TT. *eğ*

Çuv. *ayak* “yan, kenar, böğür; taraf, yön; duvar; kıyı, kenar, sahil; eğ, kaburga kemiği” (ÇTS, 85).

TT. *eğ* “göğüs kafesini oluşturan, arkadan omurgaya, önden de göğüs kemiğine eklenen uzun, yassı ve eğri kemiklerden her biri, kaburga” (TS, 759)

Eski Türkçede *eyegü* şeklinde “hayvan vb.nin eye kemiği, kaburga” anlamıyla olan kelime (DLT, 652), Türkiye Türkçesinde ikinci hecenin düşmesiyle devam etmektedir. Çuvaş Türkçesindeki kelime artdamak ünlülerine sahiptir. Kelimenin temel anlam özelliği iki lehçede de mevcut olup Çuvaş Türkçesinde kelimenin farklı anlamlar taşıdığı da görülmektedir. Hem Çuvaşça hem de Türkiye Türkçesinde kelimeler ünlü uyumuna uymaktadır.

5. Çuv. *ilk* ~ TT. *ilk*

Çuv. *ilk* “önce, daha erken, önceden, eskiden” (ÇTS, 177)

TT. *ilk* “son karşıtı; birinci olarak, en başta” (TS, 1177)

Kelime Eski Türkçede *ilk* biçimindedir (DLT, 665). Bu biçim Türkiye Türkçesinde aynen korunmaktadır. Çuvaş Türkçesinde ünlü türemesi görülmektedir. Kırgız Türkçesinde ilk kelimesinin yerine *ilgeri* “eskiden, önceden, geçmişte”

≈ *ilgerki* “eski, eskideki, öncedeki” biçimleri karşımıza çıkmaktadır (KTS, 999). Eski Türkçede “ilk, her şeyin evveli” anlamı incelenen lehçelerde devam etmektedir. Kelime üç lehçede de ünlü uyumuna uymaktadır. Kelimenin hece sayısı lehçelerde farklılık göstermektedir.

6. Çuv. *yǵsǵ* ~ TT. *eksik*

Çuv. *yǵsǵ* “iğrenç, alçak, rezil adam” (ÇTS, 227).

TT. *eksik* “bir bölümü olmayan, noksan, natamam; mükemmel olmayan, kusurlu, sakat; az; ihtiyaç duyulan şey” (TS, 771)

Kelime Eski Türkçede *eksük* “eksik” biçimindedir (KB, 144). İncelenen biçimler benzer ses ve şekil özelliklerine sahipken farklı anlamlara sahip olmaları dikkat çekicidir. Yegorov tarafından bu kelimeler denk gösterilmiştir (ESÇYA, 77). Üstte yer alan biçimler ünlü uyumuna uymaktadır.

7. Çuv. *yoğurt* ~ TT. *yoğurt*

Çuv. *yoğurt* “yoğurt” (ÇTS, 233)

TT. *yoğurt* (TS, 2599)

Kelime Eski Uygur Türkçesinde *yogrut* ~ *yugrut* biçimindedir (EUES, 908, 917). Kelimedeki “yoğurt, koyulaşmış süt” anlamı Çuvaş Türkçesi ve Türkiye Türkçesinde devam ederken bu anlam Kırgız Türkçesinde *ayran* kelimesiyle karşılanmaktadır (KTS, 197). İlgili biçimler ünlü uyumuna uymaktadır.

8. Çuv. *karman* ~ TT. *kermen*

Çuv. *karman* ≈ *kermen* “kale” (ÇTS, 260).

TT. *kermen* “kale” (TS, 1394)

Eski Türkçede rastalanmayan kelime, Orta Türkçede *kermen* biçiminde “şehir” anlamıyla kayıtlıdır (KITS, 139). Bu biçim Türkiye Türkçesinde devam etmektedir. Çuvaş Türkçesinde kelime iki biçimde karşımıza çıkmaktadır. Bu biçimlerden birisi arkadamak ünlülerine sahiptir. İncelenen lehçelerdeki tanımlarda anlam değişimi görülmektedir. İki lehçede de ünlü uyumu vardır.

9. Çuv. *kıvapa* ~ TT. *göbek*

Çuv. *kıvapa* “göbek” (ÇTS, 276)

TT. *göbek* “göbek” (TS, 953)

Kelime Orta Türkçede *göbek* biçiminde “göbek” anlamıyla kayıtlıdır (KITS, 87). Çuvaş Türkçesindeki ve Türkiye Türkçesindeki aynı anlam özelliğine sahip, farklı ses ve şekil özellikleri gösteren biçimler Yegorov tarafından kökteş biçimler olarak kaydedilmiştir (ESTYA, 97). Çuvaş Türkçesindeki biçimde hece artımı söz konusudur. Karşılaştırılan biçimlerde ünlü uyumu vardır.

10. Çuv. *kıraç* ~ TT. *kıraç*

Çuv. *kıraç* “katı, verimsiz, kıraç” (ÇTS, 284)

TT. *kıraç* “verimsiz veya susuz, bitek olmayan (toprak)” (TS, 1413)

Bu kelime Gülensoy’a göre kır “kırılık, step” kelimesiyle ilişkilidir (TTKBS, 510). Eski Uygur Türkçesinde kıra biçiminde “bozkır, nadasa bırakılmış tarla; yer adının bir bölümü” anlamına sahip olan bir yapı bulunmaktadır. Çuvaş Türkçesi ve Türkiye Türkçesindeki biçimler benzer ses ve anlam özelliklerini taşımaktadır. Türkiye Türkçesindeki biçim iki heceliyken Çuvaş Türkçesindeki biçim üç hecelidir. İki lehçede de ünlü uyumu vardır.

11. Çuv. *kıçık* ~ TT. *gıcık*

Çuv. *kıçık* “boğaz kaşıntısı, gıcık” (ÇTS, 289).

TT. *gıcık* “boğazda duyulup aksırtan, öksürten yakıcı kaşıntı; sözleriyle, davranışlarıyla karşısındakini kızdıran, sinirlendiren, sıkkan (kimse)” (TS, 941)

Orta Türkçede *gıcık* biçiminde “kaşınma, gidişme” anlamıyla kayıtlı olan kelime (KITS, 87), Çuvaşça ve Kırğızcada benzer ses ve anlam özellikleri ile bulunmaktadır. Çuvaşçanın özelliği gereği ilk sesteki ünsüz tonsuzdur. Karşılaştırılan biçimlerde ünlü uyumu tamdır.

12. Çuv. *kîrî* ~ TT. *gür*

Çuv. *kîrî* “güçlü, dayanıklı, dolu, dinç, canlı” (ÇTS, 298)

TT. *gür* “bol ve güçlü olarak çıkan veya fişkıran; bol, verimli, feyyaz” (TS, 1010)

Kelime Eski Türkçede *kür* biçiminde “azimli, yürekli, korkusuz, gururlu olan” anlamıyla kayıtlıdır (DLT, 757). Kelime, Çuvaş Türkçesinde bir ünlü artımı ile karşımıza çıkmaktadır. Çuvaşça örnek ünlü uyumuna uymaktadır. Çuvaş Türkçesindeki anlam Eski Türkçe ile benzerdir. Ancak Türkiye Türkçesinde anlam değişimi söz konusudur.

13. Çuv. *kusar* ~ TT. *keser*

Çuv. *kusar* “büyük bıçak, pala” (ÇTS, 342)

TT. *keser* “keser” (TS, 1396)

Çuvaşça ve Kırgız Türkçesinde benzer anlamda olan kelime Çuvaşçada arkadamak ünlüsü ile karşımıza çıkmıştır. Her iki lehçede ünlü uyumuna uymaktadır.

14. Çuv. *minter* ~ TT. *minder*

Çuv. *minter* “yastık” (ÇTS, 412)

TT. *minder* “minder” (TS, 1686)

DLT’de *münderü* biçiminde “ipekle süslenmiş gelin odası” anlamında bir kelime vardır. Gülensoy, bu kelimenin *bin-* fiilinde oluştuğunu söylemektedir (TTKBS, 602). Kelime, incelenen lehçelerde benzer ses ve anlam özellikleriyle yer almaktadır. Karşılaştırılan yapılar ünlü uyumuna uymaktadır.

15. Çuv. *pîçîkî* ~ TT. *bıçkı*

Çuv. *pîçîkî* $\approx$ *pîçkî* “bıçkı, testere” (ÇTS, 474, 475)

TT. *bıçkı* “tahta veya ağaç biçmekte kullanılan, karşılıklı iki sapı olan ve iki kişi tarafından kullanılan büyük testere; motorla çalışan bir tür güçlü testere; saraç bıçağı; bağ budamaya yarayan dişli bıçak” (TS, 327)

Çuvaş Türkçesi ve Kırgız Türkçesinde benzer ses ve anlam özellikleri gösteren kelimeler ünlü uyumuna uymaktadır. Bu biçimler Yegorov ve Fedotov tarafından kökteş olarak kaydedilmiştir (ESCYA,151; ESTYA, 409).

16. Çuv.*peltek* ~ TT.*peltek*

Çuv. *peltek* “peltek, dili tutulmuş” (ÇTS, 478)

TT. *peltek* “dilini dişlerinin arasına alır gibi konuşan ve bu yüzden s, z gibi sesleri kusurlu söyleyen (kimse); tutuk, titrek (konuşma)” (TS, 1908)

Kelime Orta Türkçede *beltek* biçiminde “peltek, kekeme” anlamıyla kayıtlıdır (KITS, 27). Bu kelime Çuvaş Türkçesinde ve Türkiye Türkçesinde kelime başında tonsuz ünsüz ile görülmektedir. İlgili lehçelerdeki anlam Orta Türkçede kayıtlı olan anlam ile aynıdır. Lehçelerde karşılaştırılan yapılar ünlü uyumuna uymaktadır.

17. Çuv.*pisev* ~ TT.*bezek*

Çuv. *pisev* “allık; boya, ruj” (ÇTS, 496)

TT. *bezek* “süs, ziynet; bir eseri süslemeye yarayan motiflerin her biri” (TS, 325)

Kelime Eski Türkçede *bezek* biçiminde “bezek, nakış, süsleme” anlamındadır (DLT, 584). Bu biçim Türkiye Türkçesinde korunmaktadır. Çuvaş Türkçesinde ise *p-/b-* denkliği, kelime sonunda *v* ünsüzü bulunmaktadır. Bu lehçede *z/r* denkliği kapsamında *r* ünsüzü beklenirken *s* ünsüzünün yer alması dikkat çekmektedir. Kelime Türkiye Türkçesinde Eski Türkçe ile benzer anlamlara sahipken Çuvaş Türkçesinde anlam değişmesi söz konusu olmuş, süslenmeye yarayan malzemeler için kullanılmıştır. Bahs, geçen lehçelerdeki kelimeler ünlü uyumuna uymaktadır.

18. Çuv.*pişik* ~ TT.*pişik*

Çuv. *pişik* “yangılı, iltihaplanmış” (ÇTS, 497)

TT. *pişik* “apış arası, koltuk altı gibi tenin birbirine sürtünen yerlerinde ter, idrar veya dışkının yakmasıyla oluşan kızartı” (TS, 1928)

Kelime Eski Türkçede *bışık* biçiminde “pişmiş” anlamındadır (DLT, 586). Eski Türkçede artdamak ünlülü olan kelime Çuvaş Türkçesi ve Türkiye Türkçesinde

öndamak ünlülü yer almaktadır. Eski Türkçede genel olarak pişmiş anlamına sahip olan kelime ilgili lehçelerde yalnızca vücutta oluşan tahriş için kullanılarak anlam daralmasına uğramıştır. Ayrıca karşılaştırılan bu kelimeler, ünlü uyumuna uymaktadır.

19. Çuv. *pusma* ~ TT. *basma*

Çuv. *pusma* “basma, patiska” (ÇTS1, 528)

TT. *basma* “üzerinde bası ile yapılmış renkli biçimleri bulunan pamuklu kumaş; bu kumaştan yapılan” (TS, 261)

Çuvaş Türkçesi ve Kırgız Türkçesinde benzer ses ve anlam özelliklerini taşıyan biçimler, ünlü uyumuna uymaktadır.

20. Çuv. *şavra* ~ TT. *çevre*

Çuv. *şavra* “çevre, ertaf, yuvarlak” (ÇTS, 630)

TT. *çevre* “bir şeyin yakını, dolayı, etraf; kişinin içinde bulunduğu toplumu oluşturan ortam; muhit” (TS, 527)

Kelime Orta Türkçede *çevre* şeklinde bulunmaktadır (KITS, 49). Bu biçim Türkiye Türkçesinde aynen korunmuştur. Çuvaş Türkçesinde ise ç/ş denkliği vardır. Bu lehçedeki biçim artdamak ünlülü olarak görülmektedir. Kelime “çevre, etraf, civar” anlamıyla kayıtlıdır. Bu anlam iki lehçede de mevcuttur. Karşılaştırılan biçimler ünlü uyumuna uymaktadır.

21. Çuv. *şvır* ~ TT. *yavru*

Çuv. *şvır* ≈ *şura* ≈ *şuri* “memelilerin yavrusu; yavru arı” (ÇTS, 638)

TT. *yavru* (TS, 2553)

Kelime Eski Türkçede *yavru* olarak kayıtlıdır (EUES, 878). Türkiye Türkçesinde ikinci hecede yuvarlaklaşma söz konusudur. Çuvaş Türkçesinde benzer yapı ve benzer anlamlarda olan üç biçim bulunmaktadır. Kelime “zayıf, güçsüz” anlamındadır. Bu anlam bir canlıya aktarılarak iki lehçede de “yavru” anlamında kullanılmaktadır. Çuvaş Türkçesindeki *şvır* ≈ *şura* biçimleri ünlü uyumuna uymaktadır.

22. Çuv. *şırta* ~ TT. *yurdu*

Çuv. *şırta* “göz, delik, kulak” (ÇTS, 643)

TT. *yurdu* “iğnenin deliği” (TS, 2617)

Kelime Eski Türkçede *urt* biçiminde “iğne deliği” anlamındadır (DLT, 923). Çuvaş Türkçesinde ve Türkiye Türkçesinde kelime başında ünsüz, kelime sonunda ünlü görülmektedir. Böylece iki lehçede de hece artımı söz konusudur. Kelimein Eski Türkçe anlamı Türkiye Türkçesinde korunmuştur. Çuvaş Türkçesinde ise kelime geniş anlama sahiptir. Karşılaştırılan biçimler ünlü uyumuna uymaktadır.

23. Çuv. *şerşi* ~ TT. *serçe*

Çuv. *şerşi* “serçe” (ÇTS, 647)

TT. *serçe* (TS, 2070)

Kelime Eski Türkçede *seçe* olarak görülmektedir (DLT, 812). Çuvaş Türkçesinde ve Türkiye Türkçesinde kelimede bir ses fazladır. İki lehçede de benzer ses özellikleri yer almaktadır. Kelimenin “serçe” anlamı her iki lehçede de mevcuttur. Üstte yer alan biçimler ünlü uyumu açısından değerlendirildiğinde uyuma sahip oldukları anlaşılmaktadır.

24. Çuv. *şunık* ~ TT. *yanık*

Çuv. *şunık* “kül, kurum; yanık, yanmış; yanık, kullanılmış kibrit” (ÇTS, 666)

TT. *yanık* “yanmış olan; rengi koyulaşmış; sıkıntı veya hastalıktan iyi gelişmemiş, kavruk; verimsiz, kıraç duruma gelmiş olan; bıkkın, üzüntülü, dertli; duygulu, dokunaklı, acılı, etkili” (TS, 2520 – 2521)

Bu biçimlerin *yan-* filinden geldiği açıkça görülmektedir (DLT, 948). Çuvaş Türkçesinde beklenen ses olayları neticesinde kelime *şunık* biçiminde bulunmaktadır. Benzer anlamlara sahip olan kelimelerde kalınlık-incelik uyumu tamdır.

25. Çuv. *şunka* ~ TT. *yonga*

Çuv. *şunka* “talaş, yonga” (ÇTS; 666)

TT. *yonga* “kesilen, yontulan veya rendelenen bir şeyden çıkan parça, kanga” (TS, 2606)

Kelime ilk olarak Orta Türkçe döneminde *yonga* şeklinde karşımıza çıkmaktadır (KITS, 327). Türkiye Türkçesinde *ğ > g* değişimi ile kelimenin varlığı devam etmektedir. Çuvaş Türkçesinde ise *y-/ş-* denkliği, *-o- > -u-* değişimi, *g > k* değişimi bulunmaktadır. Çuvaş Türkçesinde kurallı olarak *g* ünsüzünün düşmesi ya da *v* ünsüsüne değişmesi beklenmektedir. Ancak *g* ünsüzü kural dışı tonsuzlaşarak kendini korumuştur. Kırgız Türkçesinde “yonga, kırıntı, talaş” anlamında *conundu* kelimesi yer almaktadır (KTS, 630). Kelime “ağaçtan çıkan talaş” anlamıyla kayıtlıdır. Bu anlam incelenen lehçelerde korunmuştur. Karşılaştırılan lehçelerdeki biçimler ünlü uyumuna uymaktadır.

26. Çuv. *taman* ~ TT. *demin*

Çuv. *taman* “hemen ardından, anında” (ÇTS, 686)

TT. *demin* “az önce demincek, deminden (TS, 619)

Kelime Eski Türkçede *tîmin* biçimindedir (DLT, 882). Türkiye Türkçesinde *t- > d-* tonlulaşması, *-î- > -e-* değişimi mevcuttur. Çuvaş Türkçesinde kelime artdamak ünlülü yer almaktadır. Kelimenin “demin, biraz önce” anlamı, ilgili lehçelerde bulunmaktadır. Karşılaştırılan kelimelerde ünlü uyumu vardır.

27. Çuv. *tîrî* ~ TT. *duru*

Çuv. *tîrî* “duru; taze, diri, körpe; temiz, saf, boş; içki kullanmaz, ayık; gerçekçi” (ÇTS, 708)

TT. *duru* “bulanıklığı olmayan, temiz, berrak; pürüzsüz; arınmış, karışık olmayan (dil, üslup vb.)” (TS, 725)

Orta Türkçede *duru* biçiminde olan kelime (KITS, 65), Türkiye Türkçesinde de aynı ses ve şekil özelliğine sahiptir. Çuvaş Türkçesinde kelime tonsuz ünsüz ve düz-dar ünlüler ile yer almaktadır. Kelimenin “saf, berrak” anlamı incelenen lehçelerde bulunmakla birlikte anlam dairesinin genişlediği görülmektedir. İki lehçede de ünlü uyumu tamdır.

28. Çuv. *tete* ~ TT. *dede*

Çuv. *tete* “amca” (ÇTS, 720)

TT. *dede* “torunu olan erkek, büyükbaba, büyük peder; büyük babadan başlayarak geriye doğru atalardan her biri; yaşlı erkeklere söylenen bir seslenme sözü” (TS, 604)

Kelime Eski Türkçede *dede* biçimindedir (DLT,631). Bu biçim Türkiye Türkçesinde korunmuştur. Çuvaş Türkçesinde ise kelimenin ünsüzünde tonsuzlaşma vardır. Eski Türkçede “baba” anlamında kullanılan kelime Çuvaşça ve Türkiye Türkçesinde yine akrabalık ismi olarak farklı bir anlamda kullanıldığı görülmektedir. Karşılaştırılan biçimler ünlü uyumuna uymaktadır.

29. Çuv. *tumla* ~ TT. *damla*

Çuv. *tumla* $\approx$ *tumlak* $\approx$ *tumlam* “damla, zerre” (ÇTS, 753)

TT. *damla* (TS, 591)

Orta Türkçede *tamla* şeklinde karşımıza çıkan kelime (KITS, 260), Türkiye Türkçesinde *t-* > *d-* tonlulaşmasıyla varlığını sürdürmektedir. Çuvaş Türkçesinde kelimenin birbirinden küçük fonetik farklarla ayrılan üç biçimi vardır. Bu biçimlerde ilk hece ünlüsü dardır. İki lehçede de kelimenin anlamı aynıdır. Değerlendirilen kelimeler ünlü uyumuna uymaktadır.

30. Çuv. *tutĭ* ~ TT. *dudak*

Çuv. *tuta* “dudak” (ÇTS, 762)

TT. *dudak* (TS, 721)

Kelime Orta Türkçede *dudag* ~ *dudak* biçimindedir (KITS, 65). Türkiye Türkçesindeki yapı bu biçim ile benzerdir. Çuvaş Türkçesinde kelime başında tonsuz ünlü olması ve iki heceli kelimelerin sonunda bulunan *-k* ünsüzünün bu örnekte de yer almaması görülmektedir. Aynı anlam özelliğine sahip olan bu biçimler ünlü uyumunu taşımaktadır.

31. Çuv. *üsĭr* ~ TT. *esrik*

Çuv. *üsîr* “sarhoş, sarhoşluk” (ÇTS, 803)

TT. *esrik* “sarhoş” (TS, 820)

Kelime Eski Türkçede *esrük* biçiminde “sarhoş” anlamıyla kayıtlıdır (DLT, 646). Bu anlam ilgili lehçelerde mevcuttur. Türkiye Türkçesinde ikinci hece ünlüsü uyum gereği dar-düz ünlüye değişim göstermiştir. Çuvaş Türkçesinde ise kelime sonu -k ünsüzü yer almamış, ikinci hecede metatez gerçekleşmiştir. Türkiye Türkçesinde hem kalınlık-incelik uyumu hem düzlük-yuvarlaklık uyumu vardır. Çuvaş Türkçesinde sadece kalınlık-incelik uyumu söz konusudur.

32. Çuv. *hış* ~ TT. *kıç*

Çuv. *hış* “kıç; arka, art, sırt” (ÇTS, 874)

TT. *kıç* “kuyruk sokumu bölgesi, kaba et, kaba but, popo, makat; denizcilik, deniz teknelerinde arka taraf; arka bölümde olan; bacak, ayak” (TS, 1405)

Kelime Orta Türkçede *kıç* biçiminde “kıç, arka” anlamındadır (KITS, 143). Çuvaş Türkçesinde ve Türkiye Türkçesinde benzer şekil ve anlam özellikleri görülmektedir. Bu biçimler tek heceli yapıya sahip oldukları için ünlü uyumu açısından değerlendirilememektedir.

33. Çuv. *çan* ~ TT. *çan*

Çuv. *çan* “çan, kampana” (ÇTS, 881)

TT. *çan* “içinden sarkan tokmağın kenarlara vurmasıyla ses çıkaran madenden araç, kampana” (TS, 492)

Kelime Eski Türkçede *çañ* biçiminde “küçük çan” anlamıyla yer almaktadır (EUES, 222). Çuvaş Türkçesinde ve Türkiye Türkçesinde kelime sonunda *ñ* ünsüzü yerine *n* ünsüzünün bulunmasıyla kelime kendini korumaktadır. İlgili lehçelerde kelime aynı anlama sahiptir. Bu biçimler tek heceli yapıya sahip oldukları için ünlü uyumu bakımından incelenememiştir.

34. Çuv. *şırşa* ~ TT. *sırça*

Çuv. *şırşa* “boncuk” (ÇTS, 929)

TT. *sırça* “cam, camdan yapılmış” (TS, 2100)

Kelime Eski Türkçede *sırıçga* şeklindedir (DLT, 821). Eski Türkçede üç heceli olan kelime Çuvaş Türkçesi ve Türkiye Türkçesinde iki heceli olarak görülmektedir. Kelime “cam, sırça” temel anlamına sahiptir. Bu anlam Türkiye Türkçesinde korunmuştur. Çuvaş Türkçesinde ise anlam daralması söz konusu olmuştur. Lehçelerde kayıtlı olan biçimler ünlü uyumuna uymaktadır.

35. Çuv. *ırĭ* ~ TT. *iyi*

Çuv. *ırĭ* “iyi, hoş, güzel; ahlaklı, namuslu; sağlıklı, hayırlı” (ÇTS, 954)

TT. *iyi* “kötü karşıtı; esen, sağlıklı; yerinde, uygun; doğru olan; yeterli, yetecek miktarda olan; istenilen, beğenilen, yararlı, uygun bir biçimde” (TS, 1235)

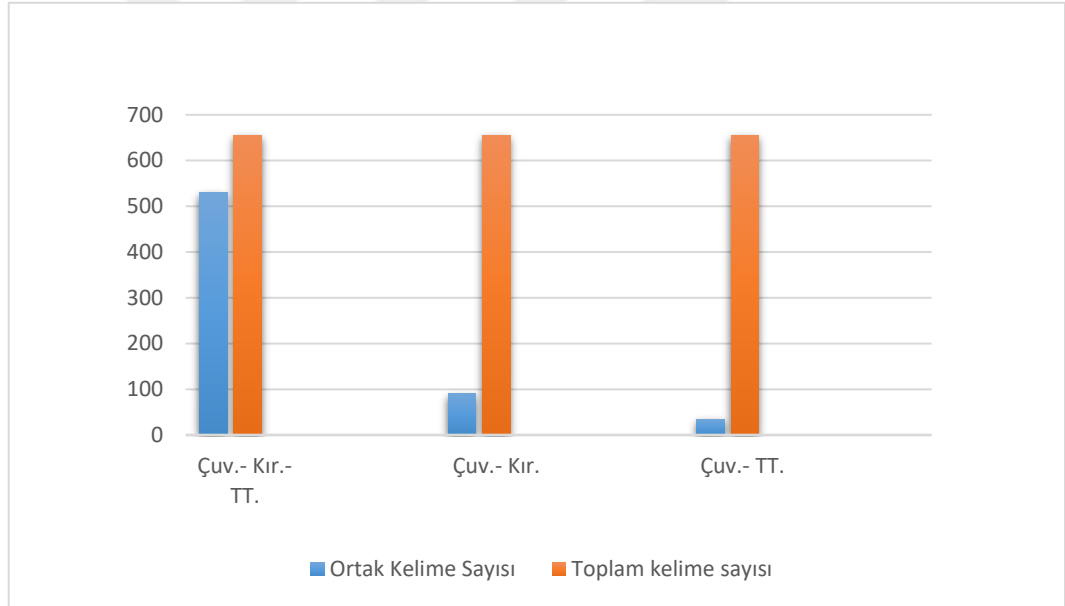
Kelime Eski Türkçede *edgü* biçimdedir (DLT, 632). Kelime *-d-* / *-r-* denkliği neticesinde Çuvaşçada *r*’lidir. Eski Türkçedeki ikinci hece başındaki *g* ünsüzü Türkiye Türkçesinde olduğu gibi Çuvaşçada da görülmemektedir. Kelime ünlü uyumuna uymaktadır. Kırgızcada bu kelime için *cakşı* kullanılmaktadır (KTS, 482).

3. SONUÇ

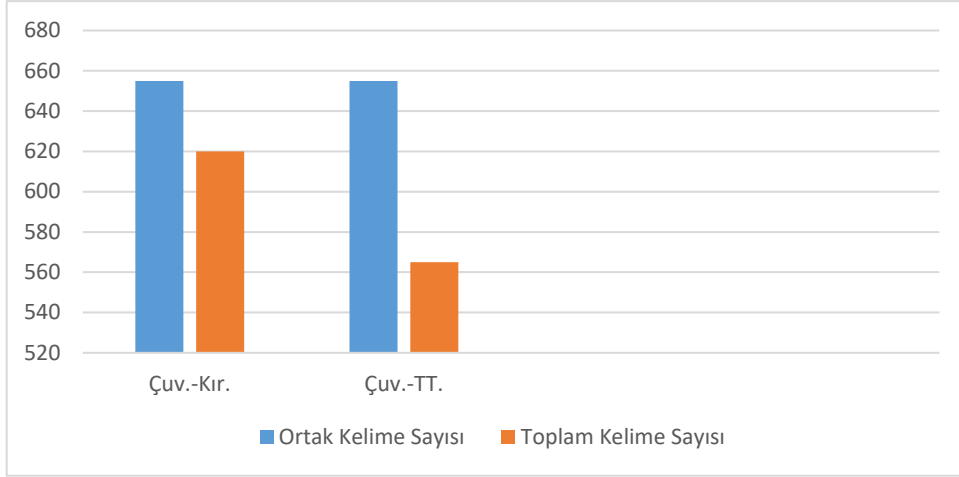
Bu çalışmada, Çuvaş Türkçesi, Kıpçak grubunda yer alan Kırgız Türkçesi ve Oğuz grubunda yer alan Türkiye Türkçesi ile isim söz varlığı açısından karşılaştırılmıştır. Karşılaştırmada ilgili lehçelerin sözlükleri esas alınmıştır. Çuvaşça-Türkçe Sözlük'ten seçilen kelimeler, Kırgız Türkçesindeki ve Türkiye Türkçesindeki karşılıkları ile birlikte incelenmiştir. Çalışmada elde edilen sonuçlar şu şekilde sıralanabilir:

1. Tezin konusu olan üç lehçe üzerine yapılan karşılaştırma neticesinde 655 ortak kelime tespit edilmiştir. Çalışmanın inceleme bölümü üç ana başlıktan oluşmaktadır. “Çuvaş Türkçesi-Kırgız Türkçesi-Türkiye Türkçesi” alt başlığında 530, “Çuvaş Türkçesi-Kırgız Türkçesi” alt başlığında 90, “Çuvaş Türkçesi-Türkiye Türkçesi” alt başlığında ise 35 ortak kelime kaydedilmiştir.

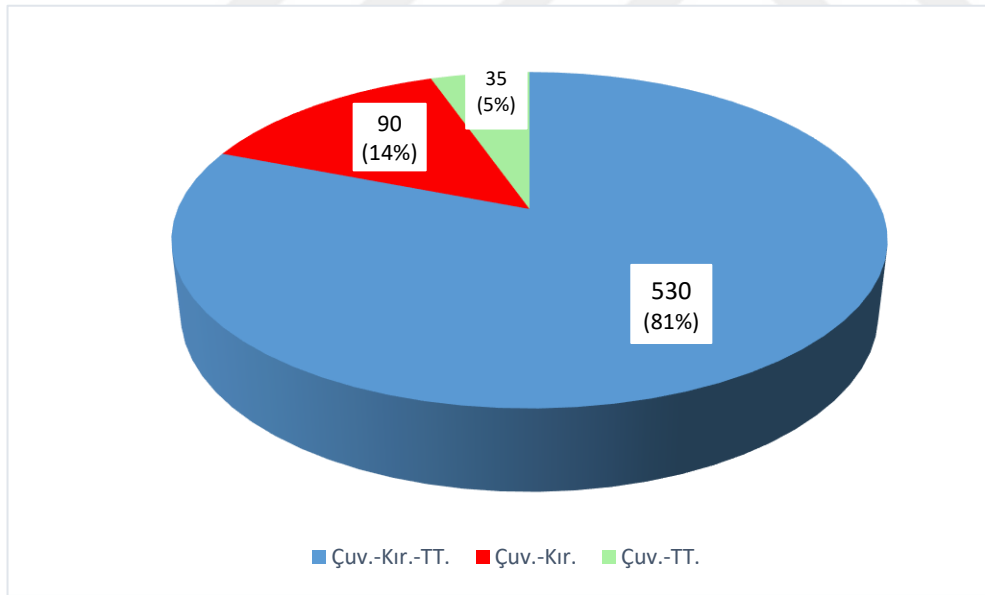
Grafik 3.1. Lehçelere Göre Ortak Kelimeler

2. Tespit edilen 655 kelimenin 620'si Çuvaş Türkçesi ile Kırgız Türkçesi arasında ortaklık gösterirken Türkiye Türkçesi ile benzer olan kelime sayısı ise 565'tir. Çuvaş Türkçesi ile Kırgız Türkçesi ve Çuvaş Türkçesi ile Türkiye Türkçesi ayrı ayrı karşılaştırıldığında ise Çuvaş Türkçesi, Kırgız Türkçesi ile 90; Türkiye Türkçesi ile ise 35 kelimedede ortaklık taşımaktadır.

Grafik 3.2. Çuvaşçanın Kırgızca ve Türkiye Türkçesi ile Toplam Ortak Kelime Sayısı

3. Ortaklık tespit edilen 655 kelime, yüzdelik oranlara göre değerlendirildiğinde ise Çuvaş Türkçesi-Kırgız Türkçesi-Türkiye Türkçesinde ortak olan kelimelerin oranının % 81, Çuvaş Türkçesi-Kırgız Türkçesi arasında % 14, Çuvaş Türkçesi-Türkiye Türkçesi arasında % 5 olduğu görülmektedir.

Grafik 3.3. Lehçelere Göre Ortak Kelimeler Yüzdesi

4. Her üç lehçede ortak olan kelimelerin sayısı yukarıda da belirtildiği üzere 530 ile en yüksek rakama ulaşmaktadır. İncelenen 530 kelimenin Eski Türkçe biçimleri tespit edilebilmiştir. Bu durum, aynı zamanda Eski Türkçede var olan bir kelimenin her üç lehçede de yaşama oranının daha yüksek olduğunu göstermektedir.

5. Türkiye Türkçesinde tespit edilemeyip sadece Çuvaş Türkçesi - Kırgız Türkçesi arasında ortak olan kelime sayısı ise yine yukarıda da belirtildiği üzere 90'dır. Çuvaş Türkçesi-Kırgız Türkçesi arasında yapılan bu ikili karşılaştırma; Çuvaş Türkçesi-Türkiye Türkçesi karşılaştırması ile kıyaslandığında sayısal olarak daha fazla benzerlik göstermektedir. Bu sayısal karşılaştırma, Çuvaşçanın Oğuz grubu lehçesi olan Türkiye Türkçesine kıyasla Kıpçak grubunda yer alan Kırgız Türkçesine leksikolojik açıdan daha yakınlık gösterdiğini ortaya koymaktadır.

6. Çalışmanın “Çuvaş Türkçesi-Kırgız Türkçesi” alt başlığında değerlendirilen ve Çuvaş Türkçesi ile Kırgız Türkçesi arasında benzerlik gösteren 90 ortak kelimeye Türkiye Türkçesinin standart dilinde rastlanmasa da bu kelimelerden 53'ünün Anadolu ağızlarında kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir. Tezde ele alınan bu 53 kelimenin ikisi aşağıda örnek olarak gösterilmiştir:

Çuv. *putene* “dişi bıldırcın” (ÇTS, 532)

Kır. *bödönö* “bıldırcın” (KTS, 407)

Aa. *bödene* “bıldırcın” (DS – C. II, 757)

Çuv. *kımkan* “(duvara asılı) el, yüz yıkama kabı, su deposu” (ÇTS, 280)

Kır. *kumgan* “ibrik” (KTS, 399)

Aa. *kuman* [*koman*, *kumgan*] “ibrik” (DS – C. VIII, 2998)

7. “Çuvaş Türkçesi-Kırgız Türkçesi” alt başlığında ele alınan 90 kelimenin 57'sinin Eski Türkçede kullanımı tanıklandırılırken 33'ü ise tespit edilememiştir. Bu 33 kelimenin Çağatay Türkçesi döneminde Çuvaşçaya giren ortak kelimeler olduğu düşünülebilir.

8. Kırgız Türkçesi dâhil edilmeden sadece “Çuvaş Türkçesi-Türkiye Türkçesi” karşılaştırıldığında tespit edilen benzer kelime sayısı 35'tir ve incelenen 655 kelime sayısı içinde % 5'e tekabül etmektedir. Kıpçak grubu dışına taşıp Çuvaşçanın sadece Oğuz grubunda olan Türkiye Türkçesi ile böyle bir oranda benzerlik taşıması da ilgi çekicidir. Fakat Kıpçak grubunun bir diğer üyesi ve Kırgızcaya en yakın Türk lehçesi olan Kazakçada bu kelimeler arandığında durum değişmektedir. Aynı şekilde Kıpçak grubunun Çuvaş

coğrafyasına en yakın lehçesi olan Tatarcaya bakıldığında da farklı sonuçlar ortaya çıkabilmektedir. Kırgızcada tespit edilemeyen bu 35 ortak kelimenin 14'ünün Kazakça ve Tatarca sözlüklerde yer aldığı görülmüştür. Bu durum Kırgızcada olmayan bir kelimenin aslında herhangi bir Kıpçak lehçesinde yer alabildiğini de göstermekte ve “Acaba bu kelimeler Kırgızcada da vardı ancak sözlüğe mi alınmadı?” sorusunu da akla getirmektedir.

Kırgızcada olmayıp Kazakça ve Tatarcada tespit edilen kelimeler şunlardır:

- **Çuv.** *alǎ* ~ *al* ~ **TT.** *el* ~ **Kaz.** *el* (KATS, 205).
- **Çuv.** *ilǎk* ~ **TT.** *ilk* ~ **Kaz.** *ilki* (KATS, 707).
- **Çuv.** *yoğurt* ~ **TT.** *yoğurt* ~ **Kaz.** *yoğurt* (KATS, 412); **Tat.** *yoğırt* (KTLS, 993).
- **Çuv.** *kıraçǎ* ~ **TT.** *kıraç* ~ **Kaz.** *kıraş* (KATS, 589).
- **Çuv.** *kusar* ~ **TT.** *keser* ~ **Kaz.** *keser* (KATS, 692).
- **Çuv.** *minter* ~ **TT.** *minder* ~ **Tat.** *minder* (KTLS, 595).
- **Çuv.** *pıçıkǎ* ~ **TT.** *bıçkı* ~ **Kaz.** *pışkı* (KATS, 419); **Tat.** *pıçkı* (KTLS, 67).
- **Çuv.** *pisev* ~ **TT.** *bezek* ~ **Kaz.** *bezek, bezev* (KATS, 192; KTLS, 64); **Tat.** *bizek* (KTLS, 65).
- **Çuv.** *pusma* ~ **TT.** *basma* ~ **Kaz.** *baspa* (KTTS, 95).
- **Çuv.** *şunka* ~ **TT.** *yonga* ~ **Kaz.** *jonka* (KATS, 48).
- **Çuv.** *tete* ~ **TT.** *dede* ~ **Kaz.** *tete* (KATS, 167).
- **Çuv.** *üsır* ~ **TT.** *esrik* ~ **Kaz.** *esirik* (KATS, 443).
- **Çuv.** *çan* ~ **TT.** *çan* ~ **Tat.** *çan* (KTLS, 115).

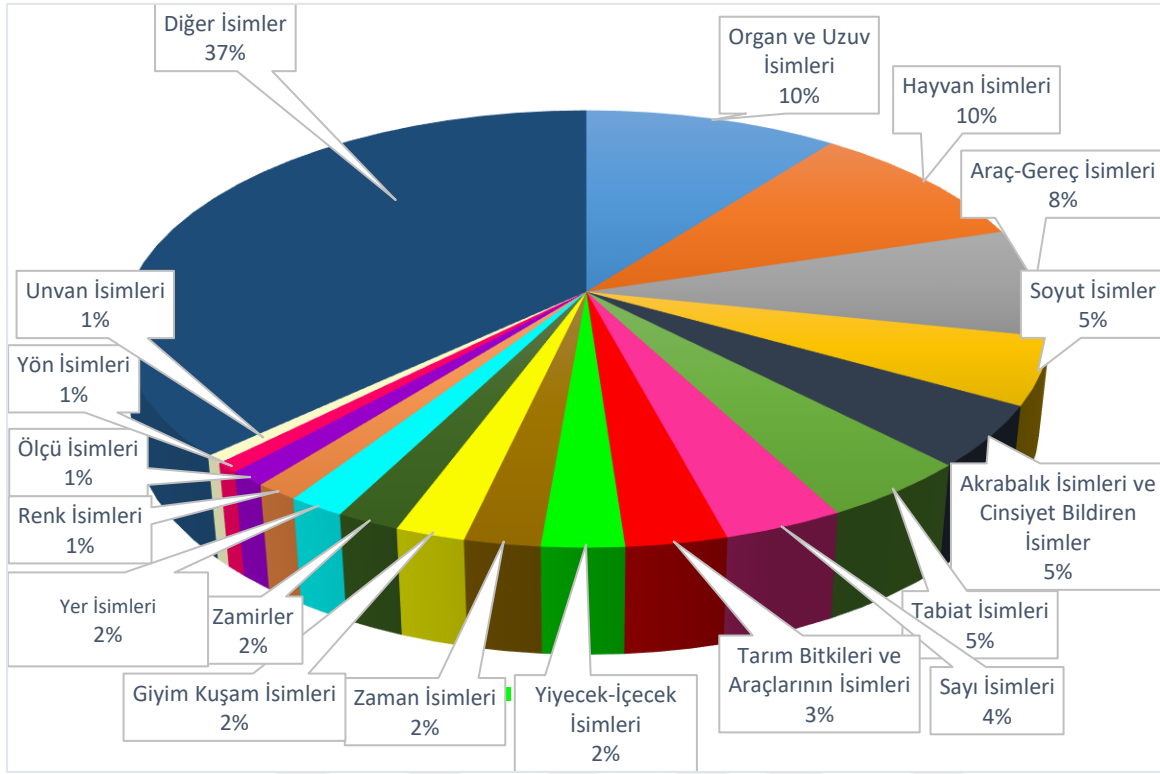
- **Çuv.** *ırĩ* ~ **TT.** *iyi* ~ **Kaz.** *iyi* (KTLS, 412).

9. “Çuvaş Türkçesi-Türkiye Türkçesi” kısmında karşılaştırılıp ortaklık kurulan kelimelerin sayısı az olsa da burada yer alan kelimelerin tamamının Eski Türkçe karşılıkları sözlüklerden tespit edilebilmiştir. Ayrıca, bu bölümde ortaklık kurulan kelimeler arasındaki ses ve şekil yönünden farklılaşmaların diğer bölümlerdeki kelimelere nazaran daha az olduğu, Eski Türkçe biçimlerin her iki lehçede de çok az değişim gösterdiği söylenebilir.

10. Üç lehçede benzerlik gösteren toplam 530 kelimenin kendi içinde leksik sınıflandırması yapıldığında şu şekilde bir tablo ve grafik karşımıza çıkmaktadır:

Kategori	Kelime Sayısı	Yüzdelik Oranı
Organ ve Uzun İsimleri	55	% 10,38
Hayvan İsimleri	52	% 9,81
Araç-Gereç İsimleri	43	% 8,11
Soyut İsimler	26	% 4,91
Akrabalık İsimleri ve Cinsiyet Bildiren İsimler	24	% 4,53
Tabiat İsimleri	24	% 4,53
Sayı İsimleri	19	% 3,58
Tarım Bitkileri ve Araçlarının İsimleri	16	% 3,02
Yiyecek-İçecek İsimleri	13	% 2,45
Zaman İsimleri	12	% 2,26
Giyim-Kuşam İsimleri	11	% 2,08
Zamirler	10	% 1,89
Yer İsimleri	9	% 1,70
Renk İsimleri	7	% 1,32
Ölçü İsimleri	6	% 1,13
Yön İsimleri	4	% 0,75
Ünvan İsimleri	3	% 0,57
Diğer İsimler	196	% 36,98

Tablo 3.1. Üç Lehçede Benzerlik Gösteren Kelimelerin Leksik Sınıflandırılması

Grafik 3.4. Üç Lehçede Benzerlik Gösteren Kelimelerin Leksik Sınıflandırılmasının Yüzdesi²

11. Çalışmanın “Çuvaş Türkçesi-Kırgız Türkçesi-Türkiye Türkçesi” bölümünde incelenen 530 ortak kelimenin Eski Türkçedeki anlam karşılığının günümüz lehçelerinde devam edip etmediği değerlendirildiğinde şu sonuçlar ortaya çıkmaktadır:

➤ 334 ortak kelimenin Eski Türkçedeki anlamı, aynı ya da benzer şekilde devam etmektedir. Bu 334 kelimenin çoğu zamirler ile sayı, akrabalık ve hayvan isimlerinden oluşmaktadır.

➤ 95 ortak kelimede hem eski anlamın korunduğu hem de anlam genişlemesine uğradığı görülmektedir. Örneğin:

ET: köz “göz” (DLT, 743)

Çuv. kuş “göz, bakış; delik, çukur; tomurcuk” (ÇTS, 343)

² Yüzdelik oranlar, grafikte yuvarlanmış rakamlar olarak verilmiştir.

Kır. *köz* “göz, görme organı; delik, boşluk; suyun topraktan kaynakıldığı yer, kaynak; bölüm, hane; yüzük ve küpelerin değerli taş konulan gözü, yeri; güneş ve ayın yüzü; nazar” (KTS, 364)

TT. *göz* “görme organı, basar; bazı deyimlerde görme ve bakma; oda; bakış, görüş; suyun topraktan kaynaklandığı yer, kaynak; delik, boşluk; çekmece; terazi kefesi; nazar; sevgi, ilgi, gönül bağlantısı; ağacın tomurcuk veren yerlerinden her biri; bölüm, hane; bazı yaraların uç bölümü” (TS, 976)

➤ 14 ortak kelimedeki anlam değişimi vardır. Örneğin:

ET. *sākinç ~ sakinç* “keder, hüznün, gam, kaygı” (DLT, 800)

Çuv. *şuhış* “düşünce, fikir; istek, arzu, niyet” (ÇTS, 944)

Kır. *sagınıç* “özlem, hasret” (KTS, 744)

TT. *sakınış* “sakınma işi” (TS, 2013)

➤ 4 ortak kelimedeki anlam daralması söz konusudur. Örneğin:

ET. *etik ~ etük* “ayakkabı” (DLT, 648)

Çuv. *atı* “çizme, keçe çizme” (ÇTS, 76)

Kır. *ötük* “çizme” (KTS, 695)

TT. *edik* “yumuşak ve renkli sahtiyandan yapılmış yarım konçlu lapçın; kısa çizme” (TS, 755)

➤ Geriye kalan 83 ortak kelimedeki ise bir lehçede anlam genişlemesi söz konusuysa diğer ikisinde anlam değişimi veya iki lehçede anlam korunurken bir lehçede anlam daralması ortaya çıktığı tespit edilmektedir. Örneğin:

ET. *budgay ~ buğday* “buğday” (DLT, 599)

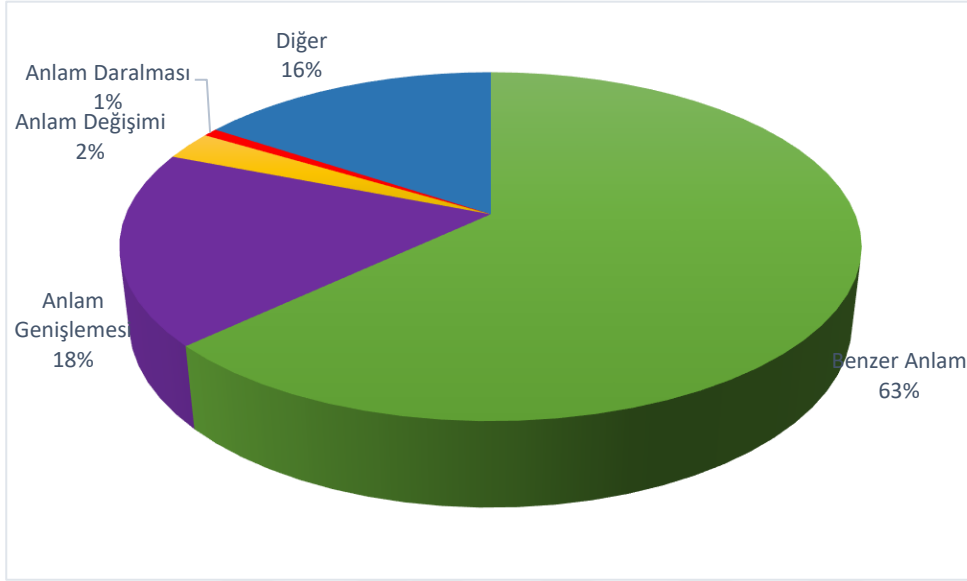
Çuv. *pıri* “karabuğday” (ÇTS, 469)

Kır. *buuday* “buğday” (KTS, 448)

TT. *buğday* (TS, 404)

Bu örnekte Kırgız Türkçesi ve Türkiye Türkçesinde kelimenin Eski Türkçe “buğday” anlamı devam ederken Çuvaş Türkçesinde ise kelimenin buğdayın bir türü için kullanımıyla anlam daralmasının söz konusu olduğu görülmektedir.

Bu maddedeki yüzdeler oranları şu şekildedir:

Grafik 3.5. Anlam Özellikleri

12. Yukarıdaki grafikten anlaşıldığı üzere bir kelime ilgili lehçede varlığını devam ettirirken genellikle temel anlamı korumuş ya da temel anlam yanı sıra yeni anlamlar da kazanarak anlam genişlemesine uğramıştır. Anlam daralması, anlam değişimi gibi hâdiseler ise çok az bir orana sahiptir. Bu tespitten hareketle, Eski Türkçedeki bir kelimenin sonraki dönemlerde anlam daralmasından ziyade genellikle anlam zenginliği kazanarak kullanım alanının genişlediği belirtilebilir.

13. Bazı ortak kelimelerde Eski Türkçe ile Çuvaşça arasında beklenen ses denklikleri dışında örnekler mevcuttur. Aşağıda bazı örneklerini verdiğimiz bu tarz ortaklıklarda Çuvaşça kelimelerin Tatarca veya başka lehçelerden alıntılanmış olduğu düşünülebilir.

- y- / ş- denklığı dışındaki örnekler:

yapaku > *yupah*

yāt > *yut*

yaş ~ *yāş* > *yaş*

yoldaş > *yultaş*

yom > yum ~ yumah

yürek > çire

yumgak > çimır

- z- / r- denkliğine uymayan örnekler:

üzengü > isenkī

kımız > kımıs

közñü > kuşķĩski

teniz > tinīs

toz > tusan

- -d- / -r- denkliği dışındaki örnekler:

uğıg ~ uğık > ıyĩh ≈ ıyhĩ

adıg > upa

- ş / l denkliği dışındaki örnekler:

aşuk > aşık

yoldaş > yultaş

töşek > tĩşek ≈ tũşek

tõş > tũş

- ç / ş denkliği dışındaki örnekler:

giçik > kĩçik

çañ > çan

- k / h denkliğine uymayan örnekler:

kağan > kagan

kaşuk > kaşık

konç > kunça

Bütün bu bilgilerden hareketle özet olarak şu söylenebilir: Çuvaş Türkçesi, hem Türkiye Türkçesi hem de Kırgız Türkçesi ile leksik anlamda pek çok ortaklık taşımaktadır. Bunların büyük bir çoğunluğu Eski Türkçe döneminden beri kullanımı takip edilebilen kelimelerde görülmektedir. Çalışma neticesinde, Çuvaş Türkçesinin, Türkiye Türkçesine göre Kırgız Türkçesine leksik manada daha yakın olduğu sonucu ortaya çıkmaktadır. Bununla birlikte Kırgızca da görülmeyip Türkiye Türkçesi-Çuvaş Türkçesi arasında ortak olan kelimelerin varlığı da dikkat çekicidir. Tespit edilen bu örnekler Çuvaşça ile Oğuz grubu arasındaki yakınlığı gösterir. Ancak bunların sayısı yukarıda da belirtildiği üzere Çuvaşça ile Kıpçak grubu yakınlığına nazaran daha azdır.

KAYNAKLAR

- Akar, A. (2011). *Türkiye Türkçesi Ağzlarında Oğuzca Dışı Dil Unsurları*. 38. ICANAS, Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi (10-15 Eylül 2007) Bildirileri; Dil Bilimi, Dil Bilgisi ve Dil Eğitimi, I. Cilt. Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, 23-38.
- Aksan, D. (2004). *Türkçenin Sözcük Varlığı*, Ankara.
- Aktan, B. (2015). “Mu‘înü’l-Mürîd’de Oğuzca Ses Ve Şekil Özellikleri”, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (32), 1-8.
- Arat, R. (1979). *Kitadğu Bilig – III Dizin*. (Haz. Kemal Eraslan, Nuri Yüce ve Osman Fikri Sertkaya). İstanbul.
- Arat, R.R. (1953). “Türk Şivelerinin Tasnifi”, *Türkiyat Mecmuası*, X, 59- 138.
- Arat, R.R. (1987), *Makaleler*, Ankara.
- Argunşah, M.; Yüksekaya G. S (2019). *Karahanlıca-Harezmce- Kıpçakça Dersleri*, İstanbul
- Arık, D. (2005). “Hristiyanlaştırılan Türkler Çuvaşlar”, Ankara.
- Arıkoğlu, E., Alimova, C., Askarova, R. ve Selçuk, B. K. (2018). *Kırgızca-Türkçe Sözlük I*, Ankara.
- Aslan, D. (2019). “Kıpçak Türkçesiyle Yazılmış “Musanın İlk Kitabı’nda Oğuzca Unsurlar”, *Language and Literature*, 14, 1013-1022.
- Atalay, B. (1970). *Abuşka Lûgatı veya Çağatay Sözlüğü*, Ankara = AL.
- Balcı, O. (2015). “Divanü Lügâti’t-Türk’te Kıpçakça Olarak Kaydedilen Dil Malzemesinin Bugünkü Kıpçak Lehçelerindeki Durumu” *Türk Uluslararası Dil Edebiyat Ve Halk Bilimi Araştırmaları Dergisi*, 1(5), 261-278.
- Baldane, O. (2021). “Azerbaycan Türkçesindeki Bazı Oğuzca Dışı Unsurlar Üzerine”, *IX. Uluslararası Türk Dili Kurultayı Bilge Tonyukuk Anısına*, 1. Cilt, 407- 423.
- Banguoğlu T. (1960). “Oğuz Lehçesi Üzerine”, *Belleten*, s. 23-48.
- Banguoğlu, T. (1986). *Türkçenin Grameri*. Ankara.
- Bayram, B. (2019). “Çuvaş Türkçesinin Sözlükleri”, *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, (47), 35-76. (<https://dergipark.org.tr/tr/pub/tdded/issue/45411/558900>, Erişim tarihi: 12.09.2022).
- Buran, A. (2002). “Dil ve Edebiyat”, *Elazığ: Bizim Külliye Dergisi*, 12, 8-10.
- Buran, A., Alkaya, E. (2015). *Çağdaş Türk Lehçeleri*, Ankara.
- Clauson, S. G. (1972). *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth Century Turkish*. Oxford: Clarendon Press=EDPT.
- Durgut, Hüseyin (1995). *Şeyh Süleymân Efendi-i Buhârî Lûgat-i Çağatay ve Türkî-i Osmânî (Cild-i Evvel)*. Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Edirne = ŞSL.
- Durmuş, O. (2009). *Çuvaşçanın Şekil Bilgisi*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, T.C. Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne.
- Ercilasun, A. B. (1991). *Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü I*. Ankara: Kültür Bakanlığı.
- Ercilasun, A. B. (2004). *Başlangıçtan Yirminci Yüzyıla Türk Dili Tarihi*. Ankara.
- Ercilasun, A. B. – Akkoyunlu, Z. (2020). *Dîvânü Lugâti’t-Türk Giriş-Metin-Çeviri-Notlar-Dizin*, Ankara.

- Erenoğlu, N. (2010). “Kumuk Türkçesinde Oğuzca Unsurlar”, *Turkish Studies International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 5/1, 351 – 398.
- Ergin, M. (2005). *Türk Dil Bilgisi*, İstanbul.
- Ersoy, F. (2010). “Çuvaş Türkçesinde İkili Biçimler” *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*(28), 31-45.
- Ersoy, F. (2021). *Çuvaş Türkçesi Grameri*; Ankara.
- Fedetov, M. R. (1996). *Etimologičeskiy Slovar' Çuvaşskogo Yazıkı Tom I-II*. Çebkosarı: Çuvaşskiy Gosudarstbenniy İnstitut Tumanitarnih Nauk.= ETÇYA.
- Gabain (2007). *Eski Türkçenin Grameri*, (Akt. M. Akalın) Ankara.
- Gülensoy, T. (2007). *Türkiye Türkçesindeki Türkçe Kökenli Sözlerin Köken Bilgisi Sözlüğü*, Ankara = TTKBS
- Gülsevin, G. (1998). “Köktürk Bengü Taşlarındaki Oğuzca Özellikler”, Ankara: *Kardeş Ağızlar Türk Lehçe ve Şiveleri Dergisi*, 7, 12-18.
- Gülsevin, G. (2007). “Kutadgu Bilig’in dilinde lehçelerin özellikleri: ‘denk çiftler’”. *Turkish Studies*. 2/2, 276-299.
- Gülsevin, S. (2007). “Karay Türkçesinde Oğuzca Unsurlar”, *Turkish Studies International Periodical for the Languages, Literature, History of Turkish or Turkic*, 2(2), 300 – 306.
- Güzel, S. (2012). *İlpek Mikulayı’nın ‘Tivati Kun’ Adlı Eseri Üzerinde Çuvaşça Dil İncelemesi*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, T.C. Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- İnternet:https://ticaret.gov.tr/data/5ed8e6c613b876d8ec73d58f/K%C4%B1rg%C4%B1zistan_2024.pdf adresinden alıntılanmıştır (Erişim Tarihi: 02.12.2024).
- Janukazov, T., Omarbekov, S., Jünisbek, Ä. Vd. (2006). *Qazaq Ädebiy Tiliniñ Sözdigi – On Bes Tomdıq*. Almatı: Arıs Baspası=KATS.
- Kalivay, B. (2014). *Qazaq Tiliniñ Tüsindirme Sözdigi*. Almatı: Memlekettik Tildi Damıtuı İnstitutı=KTTS.
- Karamanlioğlu, A.F. (1994). *Kıpçak Türkçesi Grameri*. Ankara
- Karasoy, Y. (1998). *Şiban Han Dîvânı*, TDK=ŞHD.
- Karaşlar, M. S. (2010). “Dîvânı Lugâti’t-Türk’teki Oğuzca Eşya Adlarına Bir Bakış”, *Turkish Studies International Periodical for the Languages, Literature, History of Turkish or Turkic*, 5(1), 508 – 524.
- Kasapoğlu Çengel, H. (2005). *Kırgız türkçesi grameri (ses ve şekil bilgisi)*, Ankara.
- Kasapoğlu Çengel, H. (2008). “Urum Diyalektlerinde Tipik Kıpçak Özellikleri”, *Prof. Dr. Ahmet Bican Ercilaun Armağanı*. Ankara
- Kasapoğlu Çengel, H. (2021). “Kırgız Türkçesi”. *Türk Lehçeleri Grameri* (Editör. Ahmet B. Ercilasun), Ankara.
- Kaymaz, Z. (2004). “Çağatay Türkçesindeki Oğuzca Unsurlar Üzerine”, *Ege Üniversitesi Türk Dünyası Araştırmaları Enstitüsü*, İzmir.
- Kıran, A. (2019). *Çuvaş Türkçesinde İsim ve İsim Çekimi (Çuvaş Türkçesi-Türkiye Türkçesi Karşılaştırmalı)* (doktora tezi). Atatürk Üniversitesi.
- Korkmaz, Z. (1974). “Eski Türkçedeki Oğuzca Belirtiler”, *Türkoloji Dergisi*, 6(1). (https://doi.org/10.1501/Trkol_0000000060 Erişim Tarihi: 28.07.2024).
- Korkmaz, Z. (2007). *Gramer Terimleri Sözlüğü*, Ankara.
- Korkmaz Z. (2013) *Oğuz Türkçesinin Gelişimi*, Ankara.
- Onur, S. (2020). “Harezmi Türkçesi Fal Kitabı’nda Oğuzca Unsurlar”, *Oğuz Türkçesi Araştırmaları Dergisi*, 2(1), 1-30.

- Orak, B. (1995). *Lütfi'nin Gül- Nebruz'u Gramer-İndeks*. Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, İzmir = GN.
- Ölker, G., Yıldız, M. (2009). "Dîvânü Lugâtî't-Türk'teki Oğuzca Kelimelerin Dede Korkut Hikâyelerindeki Durumu". *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 26, 1 – 19.
- Özgür, C. (2012). "Kıpçakça Yazılmış Eserlerde Türkmençe (Oğuzca) Unsurlar", *Türk Dili Ve Edebiyatı Dergisi*, 30, 349-357.
- Pritsak, O. (1988). "Kıpçakça" Tarihi Türk Şiveleri, *Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yay.* 73, 111- 122.
- Rahimi, F. (2021). Ferağî'nin Çağatay Türkçesi Sözlüğü, TDK = FÇT.
- Räsänen, M. (1969). *Versuch Eines Etymologischen Wörterbuchs Der Türksprachen*. (Ed. İstvan Kecsckemeti). Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura=VEWT
- Tan, A. (2017). *Kırgız Türkçesi (Eski Türkçe ve Türkiye Türkçesi karşılaştırmalı)*, İstanbul.
- Tekin, T. (1995). *Türk Dillerinde Birincil Uzun Ünlüler*, Ankara.
- Tekin, T., Ölmez M. (1999). *Türk Dilleri Giriş*, İstanbul.
- Tekin, T.; Ölmez M. (2018). *Türk Dilleri*, Ankara
- Toparlı, R., Vural, H. ve Karaatlı, R. (2007). *Kıpçak Türkçesi Sözlüğü*, Ankara = KITS.
- Türk Dil Kurumu. (1993). *Derleme Sözlüğü C. I – XII*. Ankara = DS.
- Türk Dil Kurumu. (2011). *Türkçe Sözlük*, Ankara = TS.
- Türkoğlu, İ. (2016). "Kırgızlar (Orta Asya'da Bir Türk Topluluğu)", *TDV İslam Ansiklopedisi*, Cilt EK-2, 62-64.
- Wilkens, J. (2021). *Eski Uygurcanın El Sözlüğü*, Göttingen = EUES.
- Wilson, J. (2002). *Dil, Anlam ve Doğruluk*, Ankara.
- Yavuzarslan, P. (1993). "Anadolu Ağızlarında *ha (*ka) Zamirinin Türevleri", *Türkoloji Dergisi*, 11(1). https://doi.org/10.1501/Trkol_00000000141
- Yavuzarslan, P. (2010, 2019). *Kamus-ı Türkî*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Yegerov, V. G. (1964). *Etimologičeskiy Slovar' Çuvaşskogo Yazıka*, Çeboksarı: Çuvaşskoe Khicnoe İzdatel'stvo. =ESÇYA.
- Yudahin, K. (1998). *Kırgız sözlüğü* [Abdullah Taymas, Çev.], Ankara = KTS₂
- Yüce, Nuri (1993). "Çuvaşlar". *İslam Ansiklopedisi*. C. 8. İstanbul.

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Soyadı, adı : Ekiz, Merve

Uyruğu : T.C.

Eğitim Derecesi

Eğitim Birimi

Mezuniyet tarihi

Yüksek Lisans

Ankara Hacı Bayram Veli
Üniversitesi

2024

Lisans

Gazi Üniversitesi

2019

Yabancı Dil

İngilizce

